ADRIANI

SANGIREESCHE SPRAAKKUNST

SANGIREESCHE SPRAAKKUNST.

SANGIREESCHE SPRAAKKUNST

DOOR

icolaus

N. ADRIANI,

LITT. DR., BENOEMD AFGEVAARDIGDE VAN 'T NEDERLANDSCH BIJBELGENOOTSCHAP.

Uitgegeven door 't Nederlandsch Bijbelgenootschap.

LEIDEN,

A. H. ADRIANI.

1893.

INHOUD.

Blz.

VOORBERICHT.

In de spelling der Sangireesche woorden, ben ik zooveel mogelijk trouw gebleven aan het systeem dat Mej. STELLER in hare geschriften gebruikt. De afwijkingen, die ik mij heb veroorloofd, zijn: het schrijven van *ng* in plaats van *n* vóór de *k*, van *u* en *e* voor de pron. suffixa van den 2den en 3den pers. in plaats van *ah* en *eh* (zie bl. 17, noot 1), 't weglaten van 't distinctieve accent op de *e* van de bl. 83 (*Ka*, N°. 1) genoemde vormen (in de bovengen. werken vindt men *kaalaé*, enz.) en 't aanduiden van den klemtoon door den acutus, in plaats van door den circumflexus, welk laatste teeken ik gebruikt heb, om samengetrokken lettergrepen aan te duiden.

De voorbeelden zijn deels aan de geschriften van Mej. STELLER ontleend, deels ook zinnen uit de dagelijksche taal, ter verduidelijking der opgegeven regels. Aan de Sangireesche handschriften, die mij ten dienste stonden, heb ik er bijna geene ontleend, daar deze geschriften veel minder zuiver van taal zijn dan de gedrukte teksten en te weinig afwisselend van inhoud, om voor alle noodige gevallen voorbeelden te leveren.

De spelling der verwante talen is die der bronnen;

in de woorden aan de Filippijnsche talen ontleend, is de Spaansche spelling veranderd in de Nederlandsche. De spelling der Makassaarsche en Bugineesche woorden is in overeenstemming gebracht met die der Sangireesche, om de gelijkheid beter te doen uitkomen.

Hilversum, 15 Mei 1893.

N. ADRIANI.

INLEIDING.

De eilanden, die tot de Sangir-groep gerekend worden, zijn voornamelijk Groot-Sangir (Sangihĕ̩, bij de bewoners ook Tana-l̩awo̩), Siauw (Siâu) en Tagulandang (Taghul̩andang). Ten N. en W. van Groot-Sangir en tusschen dit eiland en 't Z.lijker gelegen Siauw, liggen een aantal zeer kleine eilanden, waarvan sommige bewoond worden door Sangireezen en Siauwers, maar de meeste geen bewoners hebben.

De Sangir-groep ligt tusschen 4° en 2° N.B. en 125° en 126° O.L. (Gr.). Zeer dikwijls wordt zij met de meer N.lijk gelegen Talaut-groep (Tal̩audĕ̩, bij de bewoners zelf Tal̩oda), waarvan 't belangrijkste eiland Salibabu (Sal̩ibabu), 't grootste Karkelang (Karakelang) is, samengevat onder den naam van »Sangir en Talaut-Archipel", die zich dan tusschen 5° en 2° N.B. en 125° en 127° O.L. uitstrekt en ten N. grenst aan Mindanau (Mangindano), 't grootste eiland der Filippijnen [1]). De bewoners van dezen Sangir- en Talaut-Archipel spreken twee talen, het Sangireesch en het Talautsch, eigenlijk twee dialekten van éene taal, daar zij zeer nauw met elkaar en verder met verscheidene talen der

---

1) Zie verder: de Hollander, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 3e uitg. Dl. II bl. 253—59.

Filippijnen en der Minahasa verwant zijn. Eenige Minahasische talen staan weer verder af, maar kunnen toch met de groep waartoe 't Sangireesch, Talautsch en de overige talen der Minahasa behooren, samengenomen, of als een tusschen-groep beschouwd worden, die den overgang tot de talen van Midden- en Zuid-Celebes vormt.

Tot de *Filippijnsche Groep* behooren dan 't Tagalog, Ibanag, Bikol, Iloko, Pangasinan en Pampanga (alle op Luzon), 't Mindanausch, de Bisaya-dialekten, 't Sangireesch en Talautsch en van de Minahasa-talen 't Ponosakansch (met 't Mongondousch), Bentenansch en Bantiksch. Tot eene *sub-Filippijnsche* groep kan men rekenen 't Bulusch (met 't Pakĕwa, Sea en Dano) en het Sawangsch. Deze sluiten zich meer bij de talen der Toradja's, 't Makassaarsch, Bugineesch, Saleiersch en Madureesch aan. Tot eene *tweede sub-Filippijnsche Groep* kunnen waarschijnlijk gebracht worden de talen van 't eiland Palawan en der Solog of Sulu-eilanden met die van N. Borneo. Maar zij zijn nog te weinig bekend dan dat dit nu reeds zou kunnen uitgemaakt worden.

Prof. Kern rekent ook het Singkansch of Sideisch (op Formosa), door Dr. Brandes »Formosaansch" genoemd [1]), tot de Filippijnsche taalgroep [2]). Bij afwezigheid van een juist criterium voor verwantschap, zijn deze grenzen niet nauwkeurig te bepalen.

In dit Proefschrift wordt behandeld de taal van Groot-Sangir en meer speciaal het *dialekt van Manganitu*. Deze tongval houdt zich n.l. het strengst aan de regels van spraakkunst en welluidendheid en heeft aan de vestiging van een Zendeling, die sinds 35 jaren te Manganitu woont, zijn letterkundige opkomst te danken. Gedurende

---

1) Brandes, Proefschrift, bl. 28, noot 2.
2) Zie Kern, De Fidji-taal, bl. 3.

dien tijd is op Sangir de bevolking op geestelijk en zedelijk gebied belangrijk vooruitgegaan, heeft voor een groot deel het Christendom aangenomen en bezit, door de zorg der Zendelingen, een aantal geschriften, waarvan hier eene lijst volgt.

1. Katechismus, ute ene Tĕntiro bou Agaman Mesehi, niwohe bou Tuwan-tuwan Pandita su Tahanusan Sangihe — eene vertaling van den kleinen Lutherschen Catechismus, door den heer E. T. Steller, nagezien in vereeniging met de heeren Schröder en Kelling, gedrukt op de Rehoboth-Zending-Pers, Meester-Cornelis 1871.

2. Bijbelsche Geschiedenis, vert. door C. J. M. L. Schröder, zendeling te Tabukan, Mr. Cornelis 1871.

Van de hand van den heer F. Kelling, zendeling op Tagulandang:

3. Elkitab, Bahagean karuane, mangalene Pĕdariandi Buhu — vertaling van het Nieuwe Testament, Britsch en Buitenl. Bijbel-Gen. 1883.

4. Buke u Masmur, ko Susi — Het Boek der Psalmen. Londen, Br. en B. B. Gen. 1886.

5. Amtsal i Soleiman, enee Tatentirongu kapapandengu Pĕtatumbiahe — de Spreuken van Salomo. Londen, Br. en B. B. Gen. 1888.

6. Katechismus atou manga Kakiwalo dingangu Sasimbahe — vertaling van den Heidelbergschen Catechismus. 2e uitgave, Batavia, Albrecht en Rusche 1890.

7. Tatintiro manimbu, mangalene: manga Kakiwalo dingangu Sasimbahe bou Hikajetu Elkitab — vertaling van prof. Doedes' Handleiding bij het onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis. 3e uitg. Batavia, Albrecht en Rusche 1890.

Van de hand van mejuffrouw C. W. J. Steller, vroeger woonachtig te Manganitu:

8. Catechismus, mangaḷeneh: Tatĕntiro (agama Sahani) pịa Kakiwaḷoneh r. Sasimbangeh — Heidelbergsche Ca-

techismus, Utrecht, Kemink en Zoon 1880. 2e uitgave Leiden, E. J. Brill 1891.

9. Catechismus, titel als N°. 8, met bijvoeging van: nipahiạ ḷiman Fatsal, Tumpan Tuang E. T. Steller, nitara su karuasuḷeneh — 2e herziene uitgave van den kleinen Lutherschen Catechismus. Leiden, E. J. Brill 1889. Eene 3e uitgave verscheen onder denzelfden titel in 1891.

10. Indjil Susi e tuhụ bẹ̆ken Rasul i Mattheus — vert. van 't Mattheus-Evangelie. Uitgeg. door 't Nederlandsch Bijbelgenootschap, Leiden, E. J. Brill 1889.

11. Indjil S. t. b. R. i Markus — Id. id. 1890.

12. Bẹ̆ke limanpuḷo-dua wọuraḷung u Pĕdariandi Tẹ̆be e. — 52 geschiedenissen uit het Oude Testament. Leiden, E. J. Brill 1890.

13. B. L. w. P. Wuhu e. — Id. uit 't N. T. Leiden, E. J. Brill 1891.

14. Almanak u Tau Sahani, Taung 1893. — Christelijke Almanak voor 1893. Leiden, E. J. Brill. Dit boekje bevat ook eenig mengelwerk.

15. Indjil Susi e tuhụ bẹ̆ken Lukas. — Vert. van 't Lukas-Evangelie. Leiden, E. J. Brill. 1893. Uitgegeven door 't Ned. Bijbelgen.

Van de hand van den heer J. F. G. Riedel:

16. Nederduitsch en Sangi-Manganitusch woordenlijstje. Tijdschr. voor Ind. T. L. en V. k. X, 375 vlgg. Batavia 1861.

17. Beschrijving van de uitbarsting van den Awuh Taruna, in Siauwsch dial. Ibid. XVI, 90. vlgg. Bat. 1867.

18. Bijdrage tot de kennis der talen op de eilanden Lĕsung, Panai, Balangingi, Solog, Sangi, en op Noord en Midden-Selebes. Verh. Bat. Gen. Dl. XXXVI. Batavia 1868.

19. Inih e Beke lahih Bawihoh dingangu Sesamboh gahih-gahih e. — Eenige Sangireesche verhalen en liederen. Batavia 1868.

Voorts zijn, door de zorg van den heer Steller, in de laatste 10 jaren een aantal verhalen, liederen, stukken over inlandsche plechtigheden en gebruiken, raadsels enz. opgeschreven, die later zullen uitgegeven worden, evenals ook een Sangireesch-Nederlandsch woordenboek, door mej. Steller saamgesteld.

Door dit alles heeft het Manganitusch de suprematie verkregen over de andere dialekten van Groot-Sangir, nl. die van de landschappen Tabukan (T a w u k a n g), Kandar (K ĕ n d a h ẹ̆), Kolongan (K a ḷ o n g a n g) en Taruna (T a- h u n a). De dialektische verschillen zijn overigens niet groot: het gebruik van een klein aantal woorden, die 't Mang. niet heeft of in eene andere beteekenis gebruikt en eene andere uitspraak van eenige klinkers en medeklinkers, volgens vaste klankafwisselingen, die dus voor de taalvergelijking van nut zijn. De bewoners dezer streken verstaan elkaar dan ook zonder moeite en spreken het Mangan. dialekt gemakkelijk na, waar hen dit voor bespotting vrijwaart. Over 't algemeen hebben deze dialekten een ouderwetscher tint dan 't Manganitusch. Bij de klankleer zal ik er op terugkomen.

Op Siauw en Tagulandang worden twee dialekten gesproken, die naast het Manganitusch staan. Deze drie tongvallen kunnen dus onder den naam »Sangireesch" worden saamgevat. Het Tagulandangsch, voor zoover het nog niet ver-maleischt is, staat dan tusschen Manganitusch en Siauwsch in. Indien de geschriften van den heer F. Kelling een juist beeld dezer taal geven, ('t geen om den aard van 't werk wel niet zonder voorbehoud kan aangenomen worden) zou men zeggen dat zij op weg is geheel te verbasteren.

In 't landschapje Tamako, op Gr. Sangir, dat sinds langen tijd aan Siauw onderhoorig is, bespeurt men den invloed van 't Siauwsch.

Het Sangireesch heeft een aantal vreemde woorden opgenomen. Men treft er Perzische, Arabische, Portugeesche, Sanskrit, Maleische, Spaansche en Hollandsche woorden in aan. De woorden uit de 4 eerstgenoemde talen zijn echter alle door 't Maleisch in het Sangireesch gekomen. De Arabieren, Perzen, Indiërs en Portugeezen hebben zich op Sangir nooit duurzaam gevestigd, terwijl zoowel door het drukke verkeer met de Minahasa en door de Evangelie-prediking die vroeger in 't Maleisch geschiedde [1]) en het gebruik van den Maleischen bijbel ten gevolge had, als door de minachtende houding, die menig regeerings-ambtenaar tegenover 't Sangireesch heeft aangenomen, de invloed van 't Maleisch zeer groot is geweest. Het Sangireesch heeft dan ook geen andere Sanskrit, Perzische, Arabische en Portugeesche woorden opgenomen, dan die welke ook reeds in 't Maleisch voorkomen. Zelfs aan den vorm is bij de meeste duidelijk te zien, dat zij door den Maleischen trechter zijn gevloeid.

Door staatkundige overheersching hebben aanvankelijk de Spanjaarden, later de Nederlanders, het Sangireesch den invloed hunner taal doen gevoelen. 't Aantal Spaansche en Hollandsche woorden is echter niet groot. De Spaansche overheersching heeft niet lang geduurd en met de weinige Nederlanders op Sangir komt slechts een deel der bevolking in aanraking. Intusschen moet

---

1) Thans geschiedt zij in 't Sangireesch. Prof. Kern maakte mij opmerkzaam op een bericht in van Troostenburg de Bruyn's »De Hervormde kerk in N. O. I." bl. 472 volgens 't welk er reeds in 1683 door Ds. Cornelis de Leeuw, predikant van Ternate, in 't Sangireesch gepredikt is. »Hij is de eenigste die dit gedaan heeft. Ook stelde hij een Sangireesch vraagboekje samen, dat »om verschillende redenen" door den Kerkeraad van Batavia verworpen werd. Zijne letterkundige nalatenschap schijnt geheel te zijn verloren geraakt, hetgeen zeer zeker te bejammeren is."

men de Sangireezen eer tegengaan dan vrij laten in hunne neiging om met de kennis van vreemde woorden te pronken. In de werken van mej. Steller is een zeer duidelijk streven op te merken om het aantal vreemde woorden tot een minimum te beperken. Tegen de regeeringsambtenaren moet de bevolking evenwel Maleisch blijven spreken, waardoor onder haar de opvatting blijft leven, dat het gebruik dezer taal (hoe dan ook), een hoogeren trap van beschaving vertoont.

Naast de gewone taal, is op Sangir nog een geheime taal in gebruik, Sasahara genaamd. Deze taal wordt op zee gesproken, opdat de geesten de plannen der varenden niet zullen afluisteren en die uit kwaadwilligheid verijdelen. Voor een groot deel zijn de woorden dezer taal omschrijvingen van de daarmee aangeduide voorwerpen, waaruit men kan zien, welke eigenschap der bedoelde zaak de Sangireezen voor de meest karakteristieke houden. Ook voor plaatsnamen is dikwijls een Sasahara-term voorhanden, gewoonlijk eene vertaling van dien naam, indien de beteekenis daarvan nog bekend is. Op deze wijze wordt de taal door het volk zelf gecommentarieerd. Ook in de poëzie wordt deze taal gebruikt en het lijdt wel geen twijfel, of zij heeft vroeger nog een veel uitgebreider functie gehad. De kennis van het Sasahara is lang niet algemeen onder de Sangireezen en 't is niet gemakkelijk er eenigszins volledige gegevens over te verzamelen. Die, welke mij ten dienste stonden, heb ik in een afzonderlijk hoofdstuk bewerkt.

Over de letterkunde der Sangireezen hoop ik bij de uitgave der handschriften het noodige te kunnen zeggen.

HOOFDSTUK I.

Schrift en Uitspraak.

Het Sangireesch wordt geschreven met Latijnsche karakters, die de bevolking onder 't bestuur der O. I. C. heeft geleerd. Van een inlandsch schrift, zooals dat op de Filippijnen, Sumatra, Java en Celebes voorkomt, is geen spoor.

Daar men voor de transcriptie der Sangireesche woorden de *c*, *f*, *j*, *q*, *v*, *x*, *y* en *z* kan missen, doch voor eene tweede uitspraak van *g* en *l* de teekens *gh* en *ḷ* en voor de gutturale nasaal 't teeken *ng* moet gebruiken, zoo bestaat het Sangireesche alfabet uit de volgende 21 letters:

a, *b*, *d*, *e*, *g*, *gh*, *h*, *i*, *k*, *l*, *ḷ*, *m*, *n*, *ng*, *o*, *p*, *r*, *s*, *t*, *u*, *w*.

Over de uitspraak dezer letters valt het volgende te zeggen:

De **klinkers** komen in tweeërlei uitspraken voor, naarmate zij in opene of in gesloten lettergrepen staan. De uitspraak in opene lettergrepen is als de onze in hetzelfde geval. De gesloten lettergrepen zijn nooit zooals in 't Nederlandsch geheel gesloten, maar slechts ten deele en wel op twee wijzen: 1e door een neusklank (in dit geval zal de lettergreep *los gesloten* worden genoemd) en 2e door een afgestooten uitspraak van den klinker der lettergreep,

die ook uit 't Makassaarsch en Bugineesch is bekend [1]. Bij deze uitspraak (de lettergreep zal dan *half gesloten* worden genoemd) is het alsof er een medeklinker op den klinker volgt, die niet tot zijn recht komt en in 't begin zijner uitspraak gestuit of ingeslikt wordt. In navolging van Mej. Steller zal ik deze uitspraak aanduiden door een punt onder de letter. De vergelijking met aanverwante talen leert, dat deze uitspraak het overblijfsel is van een verdwenen sluiter, meestal een *k*, *l*, *p*, *s* of *t*, zooals in 't hoofdstuk over de sluiters zal worden aangetoond [2]. De lettergrepen die door de eerste letter van een verdubbelden medeklinker worden gesloten, behooren eveneens tot de half geslotene gerekend te worden [3].

Verder zijn de klinkers lang of kort. De lange zijn nu eens meer, dan eens minder gerekte korte klinkers, zonder daarom juist altijd gelijk aan twee korte te zijn, behalve natuurlijk waar zij uit samentrekking zijn ontstaan. Ook 't accent maakt de klinkers lang, maar alleen in opene lettergrepen, want in geslotene deelt de klinker de quantiteit der lettergreep met den sluiter. Niet geaccentueerde klinkers zijn kort.

Tweeklanken komen in het Sangireesch alleen voor in de laatste lettergreep van sommige woorden, en wel de *ai*, *au*, *oi* en *ui*. Zij worden gerekt uitgesproken, zoodat het soms moeilijk is waar te nemen of zij wel zuivere tweeklanken zijn. In gesloten lettergrepen worden zij in tweeën uitgesproken, doordat de eerste klinker hard wordt gemaakt en dus eene half gesloten lettergreep vormt. De *ai* is in 't Mangan. tot *e* saamgetrokken, waar de *a* niet geaccentueerd was. Waar *ai*

---

1) Matthes, Mak. Spraakk. bl. 8, 9, Bug. Spr. bl. 11, 12.
2) Zie bl. 30. 3) Zie bl. 31.

nog voorkomt in 't Mangan., heeft steeds de *a* den klemtoon; hierdoor werd de samentrekking verhinderd, maar dit bewijst ook tevens dat we hier met geen echten tweeklank te doen hebben. In de dialekten van Kalongan en Kandar alleen is de *ai* als tweeklank bewaard. Voorbeelden: van *ai*, Kal. Kand. kusai (buidelrat), koḷai (betewortel), toḷai (staart), Mang. kuse, koḷe, toḷe. Van au, baheau (spotten), leau (zekere vrucht) ngeau (miauw). Van *oi*, lónggoi (wilde hond), van *ui*, sẹ̆sui (nagaan), húngkui (tering-hoest), báḷui (veranderen), lúntui (op den nek nemen), gúnggui (krijten). De overige tweeklanken worden alle met den klemtoon op den eersten klinker uitgesproken en zijn dus geen eigenlijke tweeklanken. Men zou ze triftongen of drieklanken kunnen noemen, b.v. kuhái, langkái, mimái, saḷái, uái, bintóị, sidóị, nanói, matéi, mẹ̆taḷéi, maḷéi (sgtr. uit maḷehe), kupáu. In táu »mensch" is rekking aan te wijzen, daar vele verwante talen to hebben; dit is toe te schrijven aan de zucht om een-lettergrepige woorden twee-lettergrepig te maken.

Ten opzichte van de quantiteit kan in het Sangireesch dus geen andere regel gegeven worden, dan dat zij van klemtoon en samentrekking afhangt. Van de *uitspraak der klinkers* kan men 't volgende zeggen:

a klinkt in *geslotene*, *niet geaccentueerde* lettergrepen als de *a* in 't Holl. *nijptang*, b.v. dingang (metgezel), buạ (opstaan).

in *opene*, *niet geaccentueerde*, als de *a* in 't Holl. *Dora*, b.v. bera (woord).

geaccentueerd krijgt zij in *opene* lettergrepen dezelfde lengte als in 't Holl. *vader*, b.v. daḷeng, (weg) in *geslotene*, als in 't Holl. *danken*, b.v. dangkilẹ̆ (aanschuiven).

saamgetrokken, is zij zoo lang als de *aa* in 't Holl. *maar*, b.v. kâng (eten), uit kaĕng.

e *niet geaccentueerd*, klinkt in *gesloten* lettergr. als de *e* in 't Holl. *mensch*, b.v. daḷeng, akẹ (water).

in *opene* als de *e* in 't Fransche *très*, in de uitspraak die naar onze *korte i* zweemt, b.v. baḷe (huis), inange (zijne moeder).

geaccentueerd klinkt zij in *gesloten lettergrepen* als de 1e *e* van 't Holl. *mengen*, b.v. bengkọ (krom).

in *geslotene* als de *ê* in 't Fr. *crême*, maar iets korter, b.v. bera. *Saamgetrokken* is zij gelijk aan de Fr. *é*, b.v. mêlong (groen) uit maelong.

ĕ is de zoogen. stomme, in uitspraak gelijk aan de Javaansche pĕpĕt, geen verzwakte *e*, maar een zelfstandige klank, die geregeld afwisselt met andere klinkers in de verwante talen. Zij is nooit geheel open, maar altijd los of half gesloten en daar zij dus altijd de quantiteit der lettergreep met haren sluiter moet deelen, is zij steeds kort. Vóór andere klinkers valt zij weg [1]); voor himukudẹ̆ u taumata e (de ziel des menschen), zegt men himukud' u t. e. Bij samentrekking met een anderen klinker, smelt zij met dezen saam, b.v. kaĕng = kâng. Er bestaat dus geen lange pĕpĕt in 't Sangireesch. Trouwens, waar deze voorkomt, is zij niet oorspronkelijk, d. w. z. uit de grondtaal medegebracht.

i klinkt altijd helder, zooals in 't Holl. *piek*, nooit dof, zooals in *stip*. Door 't accent verkrijgt zij eenige lengte b.v. inang (moeder), kẹ̆tị (oudbakken sago), dĕlling (sirih), alle met den klemtoon op de voorlaatste.

o klinkt als in 't Holl. *och*, meer of minder gerekt, al naar dat zij klemtoon heeft of niet, b.v. mómọ (zusje), ónggọ (gave). *Saamgetrokken*, wordt zij lang,

---

1) Deze voorstelling van de zaak, die 't gemakkelijkst is, omdat men meestal met den vorm himukudẹ̆ te doen heeft, is feitelijk averechts. Want juist waar een klinker volgt, behoeft de ẹ̆ niet op te treden en is zij er dus ook nooit geweest; alleen voor eene rust is zij noodig.

b.v. i o r ô n g (bevolen) uit i o r o ĕ n g, doch verkrijgt nooit den helderen klank van de Holl. *oo*, b.v. in *koop*.

u klinkt als Holl. *oe*, met de gewone afwisseling van open, gesloten, kort of gerekt. B.v. k ú ḷ ị (bast), b á w ụ (mevrouw), ú n g k ẹ (broertje) u n k û n g e (zeide hij), d á ḷ u n g (binnenruimte).

Medeklinkers.

De op bl. 8 genoemde medeklinkers hebben de volgende uitspraak:

b als in 't Nederlandsch.

d is steeds gelingualiseerd en wisselt geregeld af met de linguale *r* (zie bl. 46). Alle soorten van *d* die de M. P. grondtaal gehad en waarschijnlijk reeds vroeg met elkaar verward moet hebben, zijn in 't Sangireeseh gelingualiseerd. 't Is dus de Maleische *d* en de Nederlandsche van *dapper*, *doen* [1]).

g komt in 2erlei uitspraak voor. De 1e wordt door *g* voorgesteld en is die der gutturale media. Zij klinkt als de Duitsche *g* in *gut*, de Fransche in *garde*. De 2e wordt afgebeeld door *gh* en is in uitspraak ongeveer gelijk aan de Ned. spirant *g*. Na open lettergrepen gaat de Sang. *g* steeds in *gh* over (zie bl. 47). Deze *gh* onderscheidt 't Manganitusch van de overige dialekten op Gr. Sangir.

h is in 't Mangan. de zwakste gutturaal, het overblijfsel van de gutturale *r*, die brauwend werd uitgesproken, vaak ook van een verzwakte *k* en van allerlei andere consonanten, die bezig zijn te verdwijnen. In den aanvang van woorden is zij zelve reeds vaak verdwenen. Voor een deel is zij zeker ook oorspronkelijk. De uitspraak is als die der Fransche *h aspirée*.

---

1) Zie Prof. Kern's »klankverwisseling in de Mal. Pol. talen", B. T. L. V. 5e volg. II, bl. 3 (van den overdruk). Zij wordt daar supradentaal of alveolaar genoemd.

k als in 't Nederlandsch.

l komt in 2 soorten voor. De *dentale l* is als de Nederlandsche. In bepaalde gevallen (zie bl. 50) gaat zij over in de *linguale*, welker uitspraak tusschen *l* en *r* ligt en die daarom door ḷ wordt aangeduid. In onze taal heeft deze geen equivalent. De klank wordt voortgebracht door de punt der tong tegen 't bovengehemelte te leggen en dan *l* te zeggen. De uitspraak is dus als die van de *ḍ* (*ḷ*) in het Sanskrit.

m als in 't Nederlandsch.

n is meestal de dentale nasaal. Aan het einde der woorden en voor gutturale medeklinkers wordt zij steeds gegutturaliseerd en dan **ng** geschreven. Ook de genitiefpartikel *n* wordt waar het volgende woord met een klinker of gutturalen medeklinker begint, als *ng* uitgesproken, maar terwille van de afleiding zal ik *n* blijven schrijven, bv. batun ambong, spreek uit: batung ambong. Een palatale *n* is natuurlijk niet voorhanden; de *n* vóór de *d* moet wel noodzakelijk linguaal zijn. In alle andere gevallen is de *n* dentaal.

p als in 't Ned. Deze letter vervangt ook de Ned. en Arab. *f*, die in de Minahasa wordt uitgesproken, maar die den Sangireëzen te moeilijk is, tenzij ze de uitspraak jong leeren.

r komt in twee soorten voor in de dialekten van Tabukan, Taruna, Kalongan en Kandar. De eene is in 't Mangan. *h* geworden, dit is dus de gutturale *r*. De andere hebben zij gemeenschappelijk en deze is in bepaalde gevallen (zie bl. 46) de plaatsvervangster van de *d* en dus linguaal. Ook uit de afwisseling van deze letter in de verwante talen blijkt dat zij grootendeels is gelingualiseerd, al komen voorbeelden voor, die verwarring der beide *r*'s aantoonen. Voor de uitspraak houde men de tong als bij de *ḷ*, doch spreke *r* uit.

s is dentaal. Zij wordt altijd scherp uitgesproken en heeft nimmer den klank der *z*.

t is dentaal en wordt met de tong tegen de tanden uitgesproken. Van een linguale *t* zijn mij geen sporen voorgekomen.

w is de labiale halfklinker, die in bepaalde gevallen met de *b* wisselt (zie bl. 45). Zij komt alleen na opene lettergrepen voor, en moet niet als de Engelsche *w*, maar als de Hollandsche worden uitgesproken.

Thans volgt een tabellarisch overzicht van de indeeling der letters.

	Tenuis.	Media.	Nasaal.	Spirant.	Semivocaal.	Vocaal.
Gutturalen	k	g	ng	h		a
Lingualen			n		ḷ, r	e, i
Dentalen	t	d	n	s	l	
Labialen	p	b	m		w	o, u.

De geheele klasse der palatalen ontbreekt dus. Waar woorden met palatalen uit andere talen worden overgenomen, worden die op verschillende wijzen behandeld. Toch begint het jongere geslacht reeds enkele palatalen, bv. de *dj*, uit te spreken, waar deze zich niet in di laat oplossen, bv. bij indjil. Ook in het woord djou (een Sasahara-term, om toe te roepen), dat zonder twijfel is overgenomen, komt de palatale media voor. Andere voorbeelden heb ik niet aangetroffen.

Klemtoon.

De klemtoon is in de M. P. talen van eenigszins anderen aard dan in de Indogermaansche. In onze taal bv. en vooral ook in het Engelsch, laat men de lettergreep die den hoofdtoon heeft sterk hooren, de andere daarentegen zeer zwak. Dit geschiedt bij de M. P. talen niet. Bij hunne meer slepende uitspraak komen de niet

geaccentueerde syllaben beter tot hun recht dan bij de onze, maar daardoor is de klemtoon ook minder duidelijk. Bij sommige Indonesische volken is de klemtoon niet veel meer dan een langer aanhouden of rekken van de lettergreep, die wij de geaccentueerde zouden noemen, doch zoover is 't Sangireesch niet gegaan. Het accent is in deze taal vrij belangrijk en duidelijk hoorbaar, 't geen vooral uitkomt, wanneer het bij sommige woorden verspringt, bij veranderd syntaktisch gebruik.

De klemtoon valt op de voorlaatste of op de laatste lettergreep. Hierbij houde men in 't oog wat op bl. 21 van de toonlooze eindlettergreep is gezegd. De klinker die dient om den oorspr. eindconsonant van een woord te sparen, vormt wel een nieuwe lettergreep met dien eindmedeklinker, doch voor den klemtoon legt zij geen gewicht in de schaal. Woorden als buḷudẹ̆ (Bis. Mong. bulud, Ponos. bulur, Bug. bulụ), bukidẹ̆ (Tag. bukiḍ, Mal. Sund. Day. bukit, O.Jav. Bent. wukir) dingihẹ̆ (Sid. lingig, Tag. dingig, Bis. Mong. dongog, Mal. dĕngar), zijn voor 't accent twee-lettergrepig, en bv. himukudẹ̆ (Bul. Dano himukur, Pakĕw. imukur, Sea imukud, Bent. himukur, Ponos. dimukur) is als drie-lettergrepig. De klemtoon valt in deze woorden op de syllaben bu-, di en mu-, dus op de voorlaatste.

De volgende *regels* laten zich voor den klemtoon vaststellen:

1. Alle klinkers verdragen den klemtoon, de *ĕ* zoo goed als een der anderen. Een woord dat in de voorlaatste lettergreep den klinker *ĕ* heeft, behoeft dus daarom nog niet den klemtoon op de laatste te hebben, zooals in 't Mal. en Jav. Woorden als bĕllạ, bĕlli, tĕllu, ẹ̆pạ hebben evenals hunne Bugineesche equivalenten welẹ̆, bĕlli, tĕllu, ĕppạ 't accent op de voorlaatste, in

tegenstelling tot de Jav. bĕlah, tĕlu en de Mal. bĕlah, bĕli en ĕmpat.

2. Het accent valt in 't algemeen op de voorlaatste lettergreep, zoowel bij grondwoorden als bij afgeleide woorden.

Bij afgeleide woorden die met voor- en invoegsels zijn gevormd en bij geredupliceerde woorden, kan de klemtoon van 't grondwoord steeds bewaard blijven, omdat de woordverandering vóór de beklemtoonde lettergreep plaats heeft. Dus kaļáwọ, dumáļeng, bawĕlli, van de gr. ww. láwọ, dáļeng, bĕlli.

De woorden die met een der achtervoegsels -ang of -eng zijn gevormd, hebben den klemtoon op de voorlaatste, dat is dus op de laatste lettergreep van 't gr. w. Eindigt 't grondw. op *ẹ̆*, dan valt deze voor -ang of -eng weg en telt dus voor 't accent niet mee, zooals boven is gezegd (bl. 15). Eindigt 't grondw. op een open lettergreep, zoodat er saamgetrokken moet worden, dan heeft de saamgetrokken lettergreep den klemtoon. B.v. daraļéngang, darẹ̆súngang, bawuļúdang, bawuráseng, bawanuâng, ipẹ̆berâng, pangangiruļêng, pamamĕlíang, tatahông, bawaļangông, pangangẹ̆dúang, van de gr. ww.: daļeng, dẹ̆sung, buļudẹ̆, burasẹ̆, banua, bera, iruļe, bĕlli, taho, baļango en ẹ̆du, die alle den klemtoon op de voorlaatste hebben. Ook wanneer klinkerscheiders tusschen het gr.w. en 't suffix ingelascht worden. blijft deze regel gelden. Zoo vindt men van úļe, pinanguļêng en pinanguļénang, van búạ, pẹ̆bawuákeng, van dúkụ, darukútang.

3. Woorden die met eenige andere achtervoegsels zijn saamgesteld behouden hun oorspronkelijken klemtoon, indien de eindlettergreep van 't gr. w. half of los gesloten is, maar hebben dien op de voorlaatste lettergreep van de geheele samenstelling, indien deze open is. Men kan

dus zeggen dat in 't laatste geval de verbinding van suffix en grondwoord nauwer is, daar de geheele samenstelling, blijkens 't accent, als één woord beschouwd wordt. Dit heeft plaats bij de volgende achtervoegsels:

a. De pron. pers. suff. *-ku*, *-u*, *-e* [1]).

B.v. áreng (naam), árengku (mijn naam); bárạ (zwaard), bárạu (uw zwaard); ánạ (kind), ánạe (zijn kind) — doch: báļe (huis), baļéku; tuári (jongere broeder), tuarínu; sóa (stad), soáne.

b. De nadrukwijzers *-e* en *-ke* [2]). Waarschijnlijk is *-e* een verzwakte vorm van *-ke*, want *-e* komt achter opene en half geslotene eindlettergrepen en *-ke* achter los geslotene. Een klinkerscheider is de *k* dus niet; waarschijnlijk is zij door den voorafgaanden nasaal voor afvallen behoed. Bij achtervoeging van *-e* wordt eene opene eindsyllabe half gesloten. Dit zal wel een overblijfsel van de weggevallen *k* zijn. Een toonlooze ẹ̆ valt weder weg voor de *-e*. Voorbeelden zijn: nẹ̆béra, nẹ̆berạ́e; nakiwáļo, nakiwaļọe; nĕlínda, nĕlindạ́e; nĕndénọ, nĕndénọe; nangáļạ, nangáļạe; nangẹ̆́pisẹ̆, nangẹ́pise; nẹ̆káhudẹ̆, nẹ̆káhude; nangúrung, nangúrungke; séne, senẹ́e; tála, talạ́e; ẹ̆llo, ẹ̆llọ́e; dáļeng, dáļengke; áļạ, áļạe; bẹ̆ke, bẹ̆kẹ́e.

4, De achtervoegsels *-e* en *-i* achter den *passieven imperatief* gevoegd, trekken den klemtoon op de hun onmiddellijk voorafgaande lettergreep, 't zij een klinkerscheider tusschenbeide komt of niet, b.v. áļạ, aļáke; kóạ, koáte; kariádi, kariadíe; irúle, pakịpangiruléi; tĕ́nno, pakitĕnnói.

---

1) In de teksten vindt men *uh* en *-eh* gespeld. Ik kan hiervoor geen grond vinden en heb mij dus aan den vorm *-e* gehouden, die etymologisch de juiste is.

2) Over de beteekenis dezer nadrukwijzers zie het hoofdstuk daarover.

Andere achtervoegsels, ’t zij ze onmiddellijk achter een grondwoord of achter een reeds van een achtervoegsel voorzien gr. w. gevoegd worden, hebben geen invloed op den klemtoon. B.v. bẹ̆ga, bẹ̆gá̩e, bẹ̆gá̩ete; baḷíne, baḷínewe; áḷạ, áḷạko.

5. Bijwoorden en andere partikels, die door eene andere plaats in den zin eene andere beteekenis krijgen, veranderen dan ook van klemtoon. B.v. éne »daar” (bijwoord van plaats), »die” (aanw. v. n. w.), ené »en voorts” (verb. voegw. aan ’t begin van den zin); tángu »dan, tengevolge daarvan, zoo, aldus” (redegevend voegw.) tangú »toen, daarop, vervolgens” (verb. voegw.) aan ’t begin van een zin; soms ook aan ’t eind »dan, toch”. B.v. B. L. 211 tangú i sire nĕmpẹ̆berá̩e si sie: »kawe i sai tángu? »Zoo zeiden zij tot hem: »wie zijt gij dan?” — Lukas 4, 28 Ené makadingihete éne, i sire kẹ̆bị apan su Synagoge e mĕngkatewe napenẹ u pẹ̆du »en als zij dat hoorden, werden allen in de Synagoge met toorn vervuld.” Sen ene i sie? »Is hij daar al?” Éne! i kau tawe nahimang kụ! »Daar heb je ’t nu, gij hebt het ook niet geloofd!” Zoo ook úte »dan” (besluitend) en uté »evenwel, echter,” bv. kereu kai kerene, úte.... »Als ’t zoo is, dan ....”; i sie uté »hij echter”. Indien deze partikels zoodanig in den zin staan, dat er een groot of klein rustteeken op volgt, spreekt men ze altijd met den klemtoon op de laatste lettergreep uit, om er de aandacht op te vestigen.

6. Alle eigennamen, geslachtsnamen en titels hebben in den *vocatief* den klemtoon op de laatste lettergreep, bv. mawú! »heer!” amáng »vader!” Nurú! (eigennaam), bawụ́! »mevrouw!”, tuáng »mijnheer!” tahapangundáng »dokter!” mananĕntiró! »meester!” Heeft zulk een woord een bijv. n. w. achter zich, dan worden zij samen voor ’t accent als één beschouwd; het

zelfst. n. w. heeft dan geen klemtoon en 't bijv. n. w. heeft hem op de laatste, bv. mawu mapiá! »goede heer!"

Verandering van accent bij veranderde syntaktische beteekenis en vocatief-accent komen beide ook in 't Bataksch voor. Vgl. Dr. Brandes' Proefschrift, bl. 15. In 't Sanskrit komt een vocatief-accent op de laatste lettergreep voor bij Pluta-klinkers. Zie Pâṇini 8, 2, 82, vlgg.

Bij eenige woorden is 't accent veranderlijk; zoo hoort men bv. tumanịe en tumánịe. Dit woord heeft dus blijkbaar een achtergevoegde *e*. Bij mase, dat uit masúe is saamgetrokken, is het accent soms máse, dus onregelmatig, om 't in bet. aan masé (in 't geval dat regel 5 van toepassing is) te onderscheiden.

Vreemde woorden krijgen den klemtoon op de lettergreep waar 't Maleisch dien heeft. Dit is zeer verklaarbaar, want de Arabische, Perzische, Portugeesche en Sanskrit woorden zijn alle aan 't Maleisch ontleend, toen deze taal er reeds het vaste M. P. accent aan gegeven had. Waar een vreemd woord versangireescht moest worden, heeft het ook 't Sangir. accent gekregen. De Hollandsche, Spaansche en Maleische woorden hebben hun eigen accent behouden, zoo dit op de laatste of voorlaatste rust. Voorbeelden:

Arabisch. salámat — alámatẹ̆, káfir — kápirẹ̆, rízki — asẹ́ki, wáktu — akẹ̆tu, kartás — karẹ́tasẹ̆, chamís — hamísẹ̆.

Perzisch, ánggur — ánggorẹ̆, káwin — káwing, kabája — kabála.

Portugeesch, kadéra — id., igréja (grédja) — gahéda, mandór — mandórẹ̆, marínho — mihínu, mĕhínu.

Sanskrit, naraka — naráka, karpâsa — kápesẹ̆, garuḍa — gahúḍa, dewatâ — ruáta, utsâha — ósagẹ̆, krákatja — lahaghári.

Maleisch, ámpon — ámpung, bĕrdósa — baradósa, málas — málasẹ̆.

Spaansch, alférez — aḷipéhesẹ̆, cantár — kantárị, bandéra — banéha, hóras — órasẹ̆, servír- siliwírẹ̆.

Hollandsch, adjudant — adidáng, klacht — kalákẹ̆, admiraal — hamarálẹ̆, papier — kumpírẹ̆, onkosten — óngkosẹ̆.

Baḷanda »Holland" is uit 't Maleisch overgenomen en kumpanía is 't Spaansche compañia, blijkens den vorm. Pándung, 't Holl. »van doen", is in 't Sang. een w.w. stam geworden en heeft daardoor een Sang. accent gekregen.

HOOFDSTUK II.

Woordvorm.

Stamwoorden.

De eenvoudigste vorm, waartoe zich de woorden laten herleiden, heeft gewoonlijk twee lettergrepen. Hierin komt het Sangireesch met zijne meeste Mal. Polyn. verwanten overeen. Intusschen is van verscheidene stammen nog zeer wel een nader bij den oorsprong staande vorm aan te wijzen. Daar deze niet meer in de taal gangbaar is, kan men haar ook geen woord meer noemen. Ook is het in 't geheel niet te zeggen of de vorm, die nu in 't Sang. als de grondvorm geldt, niet even oud is als deze taal zelf en of de éénlettergrepige vorm niet in een tijdperk der M. P. grondtaal thuis behoort, dat buiten 't bereik onzer historische kennis ligt. Zoo is b.v. van 't Sang. daha »bloed" de wortel

da of ra nog in de 2e lettergr. aanwezig, daar de *h* de plaatsvervanger van de gutturale *r* is en de *d* die der linguale (Zie bl. 48). De stam is dus geredupliceerd, met klankafwisseling. De vergelijking van dit woord met zijne vormen in de andere M. P. talen leidt tot dezelfde uitkomst [1]). Ook daḷung »binnenruimte" is tot een één-lettergrepigen wortel terug te brengen, die in 't Atjehsch nog voorkomt in den vorm lam »inwendig, diep, woning". De *d* redupliceert hier de *ḷ*. De verwante talen hebben deels klankafwisselende, deels volkomen reduplicatie [2]). Met daḷeng »weg" is het evenzoo [3]). Uit de vormen in de verwante talen is een grondvorm lan te herkennen, waarvan de geredupliceerde vorm lalan in 't Bul. Pakew. en Sea voorkomt. Zoo gaat ĕsa »één" terug op den grondvorm sa en ĕdu »speeksel" op du, van welken wortel 't syn. duḷo een geredupliceerde vorm is.

Drie-lettergrepige woorden zijn vaak uit twee-lettergrepige ontstaan, door toevoeging eener sluit-lettergreep. Daar het Sangireesch, om de benaming van Dr. van der Tuuk te behouden, tot de half-vocalische talen behoort [4]), is het zeer geneigd aan een woord een half gesloten eindklinker toe te voegen, die met den oorspr. eindvocaal een nieuwe lettergreep vormt. Voor 't accent gelden dergelijke woorden als tweelettergrepig [5]). Dikwijls wordt ook een nieuw woord gevormd 't zij door den sluiter of de eindlettergreep van een bestaand woord te veranderen, 't zij door er een half gesloten eindsyllabe aan toe te voegen. Hierdoor wordt een twee-lettergrepig

---

1) Kern, Fidji-taal bl. 135.
2) Ibid. bl. 150 i. v. loma.
3) Ibid. bl. 167 i. v. sala.
4) Tob. Spraakk. Inleiding, bl. III.
5) Zie bl. 15.

woord dus ook vaak eene lettergreep langer. Voorbeelden: awu »asch" en awuļẹ̆ »stof", bihing en bihisẹ̆ »draaien", boļa en boļahẹ̆ »grijs", dumpụ en dumpugẹ̆ »kruid", bahi en bahisẹ̆ »in de zon gedroogd", bẹ̆ka, bẹ̆kahẹ̆ en bẹ̆kasẹ̆ »scheiden, barsten". Ook door een voorslag kunnen twee-lettergrepige woorden drie-lettergrepig gemaakt worden, b.v. baļụ »verkoopen", hĕmbaļụ »handeldrijven", belẹ gr.w. van umbeļẹ »in de hand houden". Overigens komen een aantal 3-lettergrepige gr.woorden voor, die niet tot kortere vormen zijn terug te brengen, b.v. badoa (zee), bahugha (grafhuisje), baļango (anker), bukaļạ (armband), paļuka (schouderblad), kuhita (polyp).

Vier-lettergrepige grondwoorden zijn veel zeldzamer. De meeste die daarvoor doorgaan, kunnen tot kortere vormen herleid worden. Zoo bevat b.v. ĕnggaļating (brandnetel) den voorslag ĕng- en de reduplicatie-syllabe ga. De vergelijking met de verwante talen bevestigt dit [1]). Zoo kan men ook dĕndipahẹ̆ (regenboog) nauwelijks een 4-lettergrepig woord noemen, daar de laatste syllabe niet vol en de aanvangs-lettergreep een reduplicatie is. Voorts vergelijke men 't Bent. ndipa, Pakew. limbawa. Intusschen blijven er nog ettelijke onherleidbare woorden van 4 lettergrepen over, b.v. atohema (uitkijker op eene prauw), baharia (zoo maar, voor 't vaderland weg), bakuhunang (scheenbeen), kaļiawo (zekere vogel), tuļakandi (soort van orakelplechtigheid).

Vijf-lettergrepige grondwoorden komen zeer weinig voor. De meeste zijn namen van boomen, schelpen, enz. waarvan geen grondwoord is te vinden. Woorden als bahaļuasẹ̆ (altijd: tawe w. »niet noodzakelijk") en

---

1) Kern, Fidji-taal bl. 167 i.v. Salato.

daļiawedẹ̆ (zeker insect) zien er uit alsof zij van kortere stammen gevormd zijn, maar deze zijn niet meer in de taal voorhanden. Luasẹ̆ (zich verblijden) wijkt in bet. te veel af om gr.w. van bahaļuasẹ̆ te kunnen zijn.

Verlenging en verkorting der woorden.

Hiervan is uitgesloten de woordvorming in den engeren zin, n.l. 't aanvoegen van voor-, in- en achtervoegsels, die eene vaste spraakkunstige waarde hebben, de reduplicatie, woordherhaling en samenstelling.

De *verlenging* der woorden heeft plaats:

1. door aanvoeging van een toonlooze eindlettergreep, bestaande uit een medeklinker met den klinker ẹ̆. Meestal zijn 't de medeklinkers: *h*, *l* en *s*, soms *b*, *d*, *g* en *t*. In de bet. brengt deze sluit-lettergreep soms wijzigingen, maar nooit groote, waaruit men wel besluiten kan, dat deze toonlooze eindlettergreep etymologisch weinig te beduiden heeft. Zij toont dan ook dikwijls alleen maar eene neiging tot klankspeling aan [1]). Voorbeelden zijn:

tuļi »recht afgaan op iets", tuļidẹ̆ »recht".

hẹtu »dubbel gebakken sago", hẹtubẹ̆ »knabbelen, knapperen", voor de bet. vgl. mahẹtu »bros".

saļa en saļagẹ̆ »fout, verkeerdheid". 't Laatste is een zachter woord dan 't eerste, van daar de achtervoeging van gẹ̆. De *g* is hier niet uit een oorspr. sluiter ontstaan.

awu »asch" en awuļẹ̆ stof". Dit zijn wellicht ook oude bijvormen. De meeste verwante talen hebben geen sluiter [2]); met sluiter vindt men in 't Jav. rawuk »poeder" en de vormen van de stammen bar, bèr, war,

---

1) Zie verder over deze lettergrepen bl. 15 en 21.

2) Zie Brandes, Proefschrift, bl. 91.

wir, wur, wèr[3]), en in 't Day. kabul »nevelig", kabus en kawus, id. Vgl. Sang. sawuhẹ̆ »strooien"

tanggụ en tangkuḷẹ̆ »'t hoofd stooten". De laatste lettergreep van 't eerste woord is half gesloten, doch dat hier geen *l* is afgevallen blijkt uit tangga »zich stooten" en 't Mal. sangga »stut".

boḷa »grijs", boḷahẹ̆, id. doch alleen van vogels.

bĕngko »bergkruin", bĕngkuhẹ̆ »heuvel".

bẹ̆ka »kant, zijde, helft", bẹ̆kahẹ̆ »scheiding in 't haar", bẹ̆kasẹ̆ »stuk gaan, barsten."

kela »schijf, snee", kĕllahẹ̆ »afsnijden".

tondo »voortschuiven", tondohẹ̆ »vooruitsteken".

pẹ̆ku en pẹ̆kuhẹ̆ »buigen".

pĕha »wringen" en pĕhasẹ̆ »uitpersen". Deze onderscheiding is zeker ook ouder dan 't Sangireesch. Sommige verwante talen hebben een stam op *s*, andere een op *h*; 't Jav. beide: Day. pehes, Sund. pöröt, peres, Bug. pĕrạ, Mal. pĕrah, Jav. pĕrĕs, poh. Tag. piga en Bis. poga hebben volgens den regel de sluitende *h* verloren.

lẹ̆ke »een steen die half in den grond ligt, uithalen" en lekesẹ̆ »deksel afnemen, openen". Hiermee hangen samen: lẹ̆ka »uitgraven", lẹ̆kabẹ̆ »iets opgeplakts afhalen, afkrabben" en lẹ̆kahẹ̆ »schil aftrekken, pellen".

bahi en bahisẹ̆ »in de zon gedroogd".

2. Met deze verlengde vormen moet men niet verwarren, de langere vormen van vele woorden, die slechts ontstaan zijn doordat men in 't Sangireesch den eindmedeklinker wilde sparen, die bij de neiging tot opene

---

3) Opgegeven in Prof. Vreede's verhandeling »Over de wortelwoorden in de Jav. Taal", (Travaux de la 6e session du congrès international des Orientalistes à Leide 1884.) bl. 5 en 6 van den overdruk. Hierbij kan men nog voegen de vormen in 't Jav. Wdbk van Gericke-Roorda-Vreede, 1886, onder wor opgegeven.

of half gesloten eindlettergrepen òf moest afvallen, zijn spoor nalatende in de half-gesloten uitspraak van den eindklinker, òf van een klinker (meestal ĕ̩) voorzien worden. Op die wijze zijn o. a. de volgende dubbelvormen ontstaan:

haki̥ en hakidĕ̩ »verbinden". Ibng. gakit, Mal. Jav. Bal. Day. rakit, Mal. raki̥, Bug. rai̥.

batu̥ en batuhĕ̩ »volgen", Jav. batur, tutur.

dumpu̥, dumpugĕ̩ »kruid", dumpu!ĕ̩ »dicht bijeen groeien". Jav. Mal. rumput. De *g* en de *!* in de Sangir. bijvormen kunnen beide uit *r* zijn ontstaan, die op hare beurt een ling. *d* (aan 't eind tot *t* verscherpt) kan geweest zijn, tenzij men aanneemt dat er van ouds allerlei bijvormen zijn geweest. Vgl. ook Jav. Mal. rĕmpah en Jav. rumpuk »ongeordende hoop" (vgl. de bet. van dumpu!ĕ̩). De Jav. kr. vorm rumpu, 't Mal. Bug. rampe, Sang. dampa, Mal. rambo en Bug. rampu hebben geen eindvocaal.

bĕhi̥ en bĕhisĕ̩ »streep", Jav. Mal. baris, Mad. bĕris, Tag. Bis. barlis.

hepo̥ »nauw", hepesĕ̩ »geklemd". Vgl. de Jav. vormingen van den stam pĕt, pit, put, pot [1]), het Sang. sĕ̩pu̥ »blaasroer" en zijne equiv. Bul. Dano sĕput, Ponos. seput, Mong. totoput, Bug. sĕppu̥, Mak. sappu̥, Bis. songpit, Tag. sompit, Mal. sumpit, sĕmpit,

sa!u̥ en sa!uhĕ̩ »beek, rivier", Tag. Bis. salog, Bug. salo.

3. Ook kan een woord verlengd worden door een voorslag, die meestal uit een toonloozen klinker, met nasalen sluiter bestaat. Of men hier met een voorvoegsel *ĕ**, *hĕ** *u** te doen heeft, dan wel met een niets beteekenenden voorslag, is in vele gevallen niet uit te maken. Voorbeelden waar 't een voorslag is, zullen hier worden genoemd; zie verder onder Woordafleiding.

---

1) Vreede o. c. bl. 10.

ẹ̆nggaḷati of -ting »brandnetel" [1]).

ĕnggaḷeạ »oksel" Mal. kĕtijak, Bent. kalijak, Sund. kèlèk, Bul. Pak. Dano kikilĕ.

ĕmmahi = mahi »hier! kom hier! geef hier"!

ĕmbagẹ̆ = bahẹ »westewind".

ĕntana »aarde, grond". Jav. Mal. Sund. Day. tanah Mak. Bug. Mad. Bul. enz. tana [2]).

ĕnsaḷị »huisvloer van latten" Bis. salog, Tag. sahig, Mong. talog, Pakew. salei, Bug. salima.

imbu (mangimbu »ruiken") Bul. Pak. enz. bou, Mak. Bug. Mal. Bat. Sund. bau, Bis. baho, Tag. bango. Eveneens een voorslag hebben: Ponos. -umbau, Jav. ambu, Bal. ĕbo, Mlg. imbo.

Een voorslag hebben waarschijnlijk ook de bijwoorden van richting ĕndaị, ĕnsaẹ, en 't aanw. v.n.w. ĕndaung.

Verkorting van woorden komt, zooals in alle talen, veel voor bij eigennamen. Meestal geschiedt het door 't weglaten van begin- of eind-lettergrepen, minder vaak door 't weglaten van letters uit 't midden van een woord. Voorbeelden, bij *eigennamen*:

Dimpu voor Dimpuḷaeng (plaatsnaam).

i Nuru voor Manuru (meisjesnaam).

i Akọ voor Jacob, i Aba voor Abraham.

i Etu (Petrus), i Anị (Johannis, zooals de Sangireezen zeggen), i Ria (Maria), i Adi (Adriana).

Bij titels: i tuang Denti (President), i Orẹ̆, (de Majoor), i opọ Lao (kapitaḷaung, of -ḷaudẹ̆).

Afkortingen van andere woorden zijn:

nĕnge »de moeder er van, zijn moeder" (van dieren gezegd) voor inange.

---

1) De verwante vormen vindt men: Kern, Fidji-taal 167 en Verh K. Acad. v. W. Afd. Letterk. 3e R. 6e Dl. bl. 286, Bijl. B.

2) Vgl. ook Sang. Tana-ḷawọ, bl. 1.

m ẹ̆ t ê n g voor m ẹ̆ t e m a n g »proeven".
d e n of d e n g, voor b ĕ d a n g »nog".
d a ḷ a i̥ voor d a ḷ a k i̥ »slecht".
a k u d ạ voor k a k u d ạ »houwer".
a n g k ê n g voor a n g k e d u n g »zoude, zoude zijn".
k a d ọ voor k a s k a d ọ, (zekere huidziekte).
k a p û voor k a p u r a »doen".
g u g ụ voor d j u g u g u »rijksbestierder".
m ạ e n g voor m a g e n g »wanneer".
p a e n e voor m a n g a p a e n e en dit weer voor m a n g a a p a e n e, uitdrukking waarmee een man zijne makkers aanspreekt.
k a e voor k a w e »aar".
d o l o h ẹ̆ »zenden", Siaur. d o i̥.
a voor a p a »wat? iets", bv. in den gewonen groet k a i s o ḷ o n g a? »waar gaat gij heen?"
k e r e voor k e r e n e »aldus, zoodanig".
s e voor s e n e »aldaar".
t ạ d i̥ e voor t ạ d i s e »niet zijn".
Ook 't Tab. Tar. Kol. en Kand. l e w ọ (jonge klapa) kan verkorting van Mang. l e w o h ẹ̆ zijn. Over i̥ i en ẹ e zie de voornaamwoorden.

Overige woord-variaties.

Hieronder vatten wij samen de variaties, die de woorden nog ondergaan, behalve de bovengenoemde. Zij zijn voornamelijk: *klankverandering*, *verandering van sluiter*, *omzetting van lettergrepen* en *nasaleering*.

Klankverandering.

De oorzaak van dit verschijnsel is dikwijls dezelfde als die Roorda daarvoor voor 't Javaansch opgeeft [1]) nl. het

1) Beknopte Jav. Grammatica, uitgeg. door Prof. Vreede. 3e druk 1882. § 82, bl. 64 en 65.

als groffer, doffer, zwaarder voorstellen van een ding, geluid of eigenschap. Zoo bet. d a h e r ẹ en d a h o r ọ beide »kraken", maar 't eerste is fijner dan 't laatste. 't Zelfde onderscheid bestaat tusschen k a d i d ị en k a d o d ọ »klein" en tusschen p i n g k ạ »smalle, nauwe ravijn" en p u n g k ạ »'t opengaan van een kleedingstuk, doordat de knoopen los gaan", p o n g g ọ »een eindje te kort hebben, iets afgebroken, verloren hebben" en p u n g g ụ »geen staart hebben" (zooals de maleo), s i n g a n g u »wasem" en s i n g o n g o »adem", l i n g g i »kaal" (van den grond) en l u n g g u h ẹ̆ id. (zonder haar); l e k o n g »ombuigen" en l o k o n g »in de rondte buigen".

Verandering van sluiter.

Dit valt ten deele samen met het bl. 24 behandelde verschijnsel. Alleen worden in dit geval de woorden niet verlengd, maar veranderen zij eenvoudig van sluiter of van sluit-lettergreep. De reden hiervan behoeft men niet diep te zoeken; soms is 't een kleine wijziging van beteekenis, soms eenvoudig klankspeling, waarschijnlijk ook wel eens een op twee of meer manieren verlengd grondw. dat zelf is verloren gegaan. Voorbeelden:

b i h i n g, b i h i s ẹ̆ »draaien".

ĕ l l u d ẹ̆ (Mang.), ĕ l l u g ẹ̆ (and. dial.) »mild".

ẹ̆ d u n g »ophouden" (van dingen), ẹ̆ d u s ẹ̆ »uitgaan" (van 't licht) wrsch. beide uitbreidingen van (h) ẹ̆ d o »ophouden".

k a t u p ạ en k a t u m p i n g »rijst, in cacao of pisangbladeren gekookt".

p e l o en p e l a n g »soort van prauw".

p u s i g ẹ̆ »top, kruin" (mr. niet v. e. boom) en p u s u n g (id. van een boom).

s i h e »naast elkaar loopen, evenwijdig zijn", s i h i n g »gelijken op".

simbahẹ̆ »antwoorden" (b.v. op een geroep, niet op een vraag) en simbang (id. op een vraag).

sĕmma̤ »ontmoeten" somahẹ̆ »den wind van voren hebben".

owal̥ẹ̆ »grauw" en owang »grijs haar".

loahẹ̆ »ruimte" en loang »het ruime sop".

tuidẹ̆ »tronk" en tuilẹ̆ »stutten".

Omzetting van Lettergrepen.

Deze komt niet zeer veel voor: dikwijls is 't moeilijk uit te maken of de eene vorm wel ouder is dan de andere. Eenige voorbeelden zijn:

sandigẹ̆ en sanggidẹ̆ »nabij". Sandigẹ̆ is de oudste vorm, blijkens de stammen sandehẹ̆ »plaatsen, zetten tegen", Jav. sèndèr, Mal. Day. Bat. sandar, Mad. sandĕr en sarehẹ̆, Ponos. saig, Tag. salig.

asagẹ̆ en arasẹ̆ »aanzetten". Asagẹ̆ is variatie van osagẹ̆ (Mal. usaha, van 't Skr. utsâha), en arasẹ̆ staat dus voor asarẹ̆, waarbij de *g*, die uit *h* ontstaan was, *r* is geworden.

gahi̤ »gelaat, aangezicht", en haghi »soort".

hunsudẹ̆ en hundugẹ̆ »naast elkaar leggen". Hier is de eerste de oorspr. vorm [1]) en is dus hundugẹ̆ gevormd van een omgekeerd hunsudẹ̆, met verandering van de sluit-lettergreep, dus: hundusẹ̆ (dat niet bestaan heeft), is geworden hundugẹ̆.

Nasaleering van Lettergrepen.

Hiervan leveren ook de andere M. P. talen vele voorbeelden, het Javaansch niet de minste. Het verschijnsel is niets anders dan 't los sluiten van een open lettergreep. Bij de eind-lettergrepen hebben wij er reeds voorbeelden

1) Volgens de verzekering van mej. Steller is hundugẹ̆ een vorm van zeer jongen datum.

van gegeven [1]), hier zal dus alleen de genasaleerde lettergreep die niet aan 't eind van 't woord staat, behandeld worden. Voorbeelden zijn:

kibụ en kimbụ »stuit van den vogel".

kẹ̆dị en kĕndị »stil! zwijg!"

kamageng en kamangkeng »wanneer".

kapunạ (Siaur.) en kampanạ (Mang.) »hond".

katil (Tam. Mal.) en kantilẹ̆ »ledikant".

katupạ en katumping »rijst, in bladeren gekookt".

bikạ »soort van mand", bingkahẹ̆ »opsteken, openzetten", (een pajung).

buku »geleding", bungkụ »knoop van 't riet".

lĕmbe »rest", lembo »meer", Tag. Bis. Mak. labi, O.Jav. lĕwih, Mal. lĕbeh, Bug. lĕbbi.

pẹ̆kuhẹ̆ en pingkuhẹ̆ »buigen".

pitị »boogschieten", pintị »terugslaan" (iets dat veert).

kumpirẹ̆, van 't Holl. *papier* (pampier).

saḷiwang en saḷimbang »feest".

todohẹ̆ en tondohẹ̆ »vooruitsteken".

De Sluiters.

Het Sangireesch behoort tot de half-vocalische talen (bl. 21) d. w. z. het kent slechts opene en los (door een nasaal) of half (door een ingeslikten medeklinker) geslotene lettergrepen [2]). Schijnbaar kan eene lettergreep door de eerste van een verdubbelden medeklinker geheel gesloten worden. Doch in 't Sang. worden alleen *l*, *m* en *n* verdubbeld. De beide laatste zijn nasalen en sluiten dus los. Wat de *l* betreft, houde men in 't oog wat Dr. Matthes daarover opmerkt [3]), dat de verdubbeling slechts

---

1) Zie bl. 28.
2) Zie bl. 31.
3) Bug. Spraakk. bl. 7.

dient om aan te duiden, dat de medeklinker zoowel sluiter van de voorafgaande, als beginner van de volgende lettergreep is. Indien nu een half-gesloten lettergreep komt te staan voor eene die met *l* begint, gaat de ingeslikte sluiter op in de *l*. Valt nu de klemtoon op de lettergreep die vóór de *l* staat, dan wordt die *l* dubbel uitgesproken, omdat de klemtoon de syllabe lang maakt en de quantiteit over den klinker en de *l* verdeeld is. Is de bedoelde lettergreep toonloos, dan houdt zich de ingeslikte sluiter evenmin voor de *l* staande, maar de verdubbeling blijft in de uitspraak achterwege. Ook bij stamwoorden wordt eene *l* verdubbeld, wanneer de klinker die haar voorafgaat den klemtoon heeft; verandert die klemtoon, dan vervalt ook de dubbele uitspraak [1]).

De nasaal die de *los gesloten lettergrepen* sluit is aan 't eind der woorden steeds gegutturaliseerd en wordt dus *ng* geschreven. Deze vertegenwoordigt dus alle nasale sluiters in de andere M. P. talen, zooals blijkt uit de volgende voorbeelden:

ĕnnung »zes", M. P. ĕnnĕm.

inung »drinken", M. P. inum.

anang »vlechten", Jav. anam, Mal. anjam, Bul. majam.

anging »wind", Jav. Mal. Sund. Bal. angin Mad. angen.

asing »zilt", Bis. Mal. Jav. Day. Bent. Bul. asin.

bangung »opstaan", Jav. Mal. Bal. Bis. bangun.

itung »zwart", M. P. hiṭĕm.

In de lettergrepen die niet de laatste van 't woord

---

1) Om 't den Sangireezen gemakkelijk te maken, heeft men gemeend in de spelling de *l l* te moeten behouden, ook waar zij door veranderden klemtoon vervallen is. Bv. sĕllahĕ en kasĕlláheng. Ik heb dit niet nagevolgd.

zijn, richt zich de nasale sluiter naar den volgenden medeklinker. Volgt een klinker, dan is hij geen sluiter, maar opent de volgende lettergreep.

De *half gesloten lettergrepen* hebben tot sluiter een ingeslikten medeklinker, die aan den voorafgaanden klinker de harde of scherpe uitspraak geeft op bl. 9 aangeduid. Waar eén zoodanige sluiter in afleidingen van denzelfden stam is bewaard gebleven of in diens equivalenten in de verwante talen nog voorkomt, blijkt uit de vergelijking daarmede welke sluiter hier is ingeslikt. Wij zullen thans trachten dit op te sporen, en wel daar waar hij de eindlettergreep sluit.

De ingeslikte sluiter is vooreerst de vertegenwoordiger van den medeklinker der 1e v. d. Tuuksche klankwet, volgens welke 't Lampongsch een *y* heeft, waar in 't Mal. Bat. Mad. Mak. en Bug. *r*, in 't Tag. Bis. en Sid. *g*, Bal. Day. en Bul. *h*, in 't Jav. en Sund. *geen medeklinker* staat' [1]). Waar nu deze letter geen eind-sluiter (sluiter der eindlettergreep) is, heeft 't Sangireesch, evenals 't Day. Bal. en Bul. een *h*; waar zij eindsluiter is, is zij verdwenen. Van de door Dr. Brandes gegeven voorbeelden [2]), heeft dit alleen plaats gehad bij a p ụ (kalk) en l e h ẹ (hals) en vergelijken wij de equivalenten, door Dr. B. opgegeven, dan vinden wij

bij a p ụ,	Sid. Tag. Bis.	*g*
	Bul. O. N.Jav. Sund.	geen letter.
	Mad. Mal. Bat.	*r*.
en bij l e h ẹ	Tag. Bis.	*g*.
	Bul.	geen letter.
	Mad. Mal.	*r*.

De gevallen staan dus volkomen gelijk en in overeen-

1) Brandes, Proefschrift, bl. 30 en 33. De klankwet is hier eenigszins anders gesteld.
2) Ibid. bl. 44—51.

stemming met 't geen wij van 't Sangir. t. o. van deze klankwet weten, kunnen wij zeggen dat hier de ingeslikte sluiter onmiddellijk vóór zijn verdwijnen eene *h* is geweest. Andere voorbeelden zijn nog:

aha̧ (leiden) Day. agah.

bĕlla̧ (midden in, tusschen in) Mal. Jav. Sund. Bal. bĕlah, Day. belah.

penȩ, Jav. Mal. Bal. pĕnuh, Sund. pinuh.

puti̧, Mal. putih.

Voorts staat hij voor *p*, blijkens de voorbeelden:

al̡a̧ (nemen) Ponos. Jav. alap, Tag. harap.

kḝto̧ (eten) afgel. vorm in 't Sang. kḝtopang (spijze).

seho̧ (slorpen) Tag. Bis. higop, Jav. Sund. hyup, Day. ihop, Bal. siyup, Mal. irup, Bat. idop.

atu̧ (dakbedekking) Tag. atip, Bis. Mong. atop, Sund. hatop, Mal. atap, Bul. Jav. atĕp.

onta̧ (karnen) Bul. Pakĕw. Sea, Dano uuntap, Bent. auntap, Ponos. ountappun, Mong. ountappan — Sang. afl. ontapeng.

ona̧ (schub) Bent. onap, Ponos. Mong. unap.

sĕda̧ (ondergaan), Bent. surappe, Ponos. Mang. sojop, Jav. sĕrĕp, sĕrap, Sang. afl. sĕdapeng.

taḝ (wannen), Bul. Pak. Sea, Dano taap, Bent. tape, Mad. tampe, Mal. tampi, Jav. Bug. Mak. Sund. tapi, Tag. tahip, Bis. tahop.

Voor *t*, zooals blijkt uit:

iha̧ Sid. ugat, Tag. Bis. ogat, Bul. ohad, Day, uhat, Bal. uwat, Sund. Mal. Bat. urat, Mlg. ozatră.

bahȩ Tag. Bis. habagat, Bul. awahat, Jav. Day. Sund. Mal. barat, Mlg. awaratră.

bĕha̧ (zwaar), Tag. bigat, Bis. bogat, O. Jav. wwat, N. Jav. bot, Day. behat, Bal. baat, Sund. börat., Mal. bĕrat, Bat. borat, Mlg. wezatră.

saki̧ (ziekte), Mal. Jav. Bul. Pak. Sea, Dano, Ponos.

Sid. Tag. Bis. Bal. sakit, Sund. sasakit, Bent. sikit, Mong. takit.

sĕngị (een scherpen geur hebbend), Jav. sangit.

tuhụ (volgen), Sid. tugot, Tag. Bis. togot, Jav. tut, Bal. tuut, Sund. Mal. Bat. turut.

dukụ (gras, groente), Sang. afl. darukutang.

ĕllị (kalefateren), Sang. afl. ĕlitang, (zie bl. 36).

hengẹ (opengaan), Sang. afl. hengetang.

hasụ (honderd), Iloko gasut. 't Sumb. asu en Sawu ahu vertoonen dezelfde omzetting.

Voor *k* staat hij, blijkens:

anạ (kind), Mal. Jav. Sund. enz. anak.

awạ (lichaam), Mal. Jav. Sund. awak.

lamatị (bloedzuiger), Bent. lamatik, Tag. limatik, Bis. limatok.

manụ (kip), Jav. Bal. Mal. Bul. Bat. manuk, Tag. Bis. Day. Mad. manok.

pitị (boogschieten), Bul. Sea, Dano pitik, Bent. pupitik.

sasị (zee), Tag. Bis. Mal. Jav. Day. Bul. Sea, Dano, Bent. tasik, Mad. sasek.

sasạ (rijp, gaar), Jav. Bent. tasak, Mal. masak, Mad. massak, Sund. asak.

suẹ̆ Jav. sok, Mal. masok.

Voor *s*, bv.:

bĕhị (streep), Jav. Mal. baris, Tag. Bis. barlis, Mad. båris.

sangị, (weenen), M. P. tangis.

kibụ (stuit van vogels), Bul. Pak. Sea, Dano, Mong. ipus.

pipị (wang), Mak. pilisị, Tag. pilipisan.

Voor *l*, vgl. de voorbeelden:

bah̦'agạ (zekere ziekte), Bis. balaghal.

tikị (slapen), Sang. afl. pẹ̆tatikilang.

katị (jeuk), Sid. katil, Bis. Mong. katol, Bent.

hatil, Ponos. katal, Jav. Bal. Bat. gatĕl, Mal. gatal, Day. gatel, Sund. atöl, Mad. götĕl, Mak. katală.

potọ (snijden), Bis. Tag. potol.

Voor den *nasalen sluiter*, bv.

Tam. Siaur. amạ Mang. amang (vader).

» » ninạ, Mang. inang (moeder) [1]).

sahawụ (spoedig, vlug), vgl. sahowong (aanzetten).

sarạ (grens), Bent. saran.

kibọ (bobento), afgel. vorm kibongang.

Voor *r*, bv.

batụ (volgen), Jav. batur, tutur, Sang. batuhẹ̆ (waar de *h* plaatsvervanger van de *r* is, vgl. bl. 20 en 48).

kolọ (rimpel), Bent. kohor, Ponos. kojor. Jav. Bis. Tag. Mal. en Mong. hebben hier *d* of *t*, 't geen wrschl. een nog ouder stadium aanduidt.

Eenige gevallen waar verwante talen *g* hebben, bv. kaḷantọ (zeker gezang), Tag. kalantug (gedruisch), kuḷụ (scheren), Mong. kajug, wijzen, volgens bl. 48, op een *h* in 't Sangireesch.

Wij hebben dus gevonden, dat de ingeslikte sluiter in eindlettergrepen meestal staat voor *t*, *p* en *k* [2]) en minder vaak voor *l*, *h*, *ng*, *r* en *s*.

---

1) Amang, inang en akang zijn zonder twijfel Vocatieven, die als Nominatieven gebruikt worden. Als Voc. hebben zij 't accent op de laatste lettergreep (bl. 18) die daardoor lang wordt (bl. 9). Eene wijze om een lettergreep te verlengen is ze los te sluiten, daar een klinker met volgenden medeklinker samen ongeveer zoo lang is als 2 klinkers, of één lange klinker. De nasaleering, die bl. 29 behandeld is, kan op dezelfde wijze verklaard worden. Alleen de geklemtoonde lettergreep is genasaleerd. Over de bedoelde vocatieven vgl. v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. § 98, bl. 152 en 153.

2) Verwisseling dezer letters komt in de meeste Indon. talen voor en is wrschl. reeds uit de grondtaal meegebracht. Men vergel. bv. vormen als Jav. kilat en gĕlap (bliksem).

Wat betreft niet-eindlettergrepen, in de meeste gevallen waarin deze half-gesloten zijn, bevatten zij een ẹ̆. Deze vocaal is op zich zelf hard; waar zij echter door eene *l*, *m* of *n* gevolgd wordt, en geen klemtoon heeft, verliest zij hare hardheid, door het zachtere karakter der *m*, *n* of *l* [1]), die haar dus attraheert. Valt nu de klemtoon op de lettergreep met ĕ, dan zou de ĕ de quantiteit van een langen klinker verkrijgen, maar daar een lange ĕ niet voorkomt in 't Sangireesch [2]), komt deze lengte den volgenden medeklinker ten goede, die dus behalve de functie, die zij reeds had, om de volgende lettergreep te beginnen, ook nog sluiter van de vorige wordt. Die medeklinker krijgt dus een zekere lengte, m. a. w. wordt dubbel uitgesproken en geschreven. Wordt de klemtoon verlegd, dan vervalt deze dubbele uitspraak van de *l*, *m* en *ng*. Voorbeelden, zonder klemtoon op de ĕ:

mẹ̆ + liwúạ wordt mĕliwúạ.
mẹ̆ + munara » mĕmunára.
mẹ̆ + nalang » mĕṇálang.

Met klemtoon: sĕllahẹ̆, tĕmmudẹ̆, tĕnnung. Maar kasĕláheng, katĕmúdang, tĕnúngang [3]).

Wanneer twee opeenvolgende lettergrepen beide ẹ̆ hebben, heeft de eerste ẹ̆ de neiging om zachter te worden uitgesproken dan de volgende, vooral wanneer de medeklinker die deze volgende lettergreep opent, eene media (*b*, *d*, *g*) is [4]). Is zij eene tenuis, dan kan de harde uitspraak zich door 't karakter van den tenuis beter handhaven, maar ook dan hoort men de halve geslotenheid der lettergreep nog wel verwaarloozen. In 't schrift heb

1) In dat geval zal er ook geen punt onder gezet worden.
2) Zie bl. 11. 3) Zie bl. 31.
4) Ook buiten de bovengen. omstandigheden, komt de ẹ̆ voor *d* wel zonder sluiter voor, bv. i rĕdua, ĕdang.

ik alleen waar de ẹ̆ voor eene media staat, de punt weggelaten. Voorbeelden:

mẹ̆ + bẹ̆bera wordt mĕbẹ̆béra.
mẹ̆ + dẹ̆dorong » mĕdẹ̆dorong.
mẹ̆ + gẹ̆gio » mẹ̆gẹ̆gio.

Maar mẹ̆ + tẹ̆tiki̥ blijft mẹ̆tẹ̆tiki̥, hoewel men ook wel mĕtẹ̆tiki̥ hoort.

Waar dus de harde klinker geen eindklinker is, kan men de uitspraak niet voor 't overblijfsel van een verdwenen sluiter houden [1]).

De Toonlooze Eindlettergreep.

De tweede wijze om aan de voorliefde tot opene of half gesloten eindlettergrepen te voldoen, is voor 't Sangireesch de achtervoeging van een klinker achter den oorspr. eindconsonant, waardoor deze voor afvallen behoed wordt. De nieuwe lettergreep, die hierdoor ontstaat is evenwel nooit gelijkwaardig met de andere en wordt bij den klemtoon niet in rekening gebracht (zie bl. 15). Zij is dus toonloos en heeft den klinker ẹ̆, die uit haren aard half gesloten is.

Deze neiging heeft zich verder nog ontwikkeld in de verlenging der woorden met eene toonlooze eind-syllabe, waarover bl. 23 is gesproken.

Voorbeelden van zulk eene achtergevoegde ẹ̆ zijn:

ansuhẹ̆ (op iemand aandringen), Jav. angsuh.
ahusẹ̆ (zoon), Bent. ahus.
apidẹ̆ (in 't voorbijgaan meenemen), Tag. Bis. apid.
bantugẹ̆ (trotsch), Tag. Bis. bantug.

---

1) Voor woorden als sẹ̆silẹ̆, (bl. 38) sẹ̆salẹ̆, (Tag. Bis. salsal), sẹ̆sẹ̆ (Mad. sĕksĕk) en dergel. die wrschl. uit herhaling van een eenlettergrepigen stam zijn ontstaan, kan men aannemen dat bij de begin-lettergreep dezelfde sluiter is ingeslikt als aan 't eind.

bĕ̩basĕ̩ (onkruid afslaan), Jav. bebas.

belosĕ̩ (verschoten), Jav. wilis.

bengelĕ̩ (doof), Bis. bongol, Mad. tingĕl, Mal. bĕngal.

bukidĕ̩ (eiland), Tag. Bis. bukid, Sund. Mal. Day. bukit, O.Jav. Bent. wukir.

laudĕ̩ (zee), Tag. laot, Bis. laood, Bul. laur, O.Jav. lod, Jav. lor, Day. Sund. Mal. Bat. laut.

likudĕ̩ (rug), Ponos. Bent. likur, Pak. litjur, Saw. lichud, Mong. likud, Bis. Tag. likod.

lukadĕ̩ (wachter), Bul. Pak. Dano, Bent. Saw. Ponos. lukar, Mong. lukad, Sea dukar.

pal̩edĕ̩ (hand-, voetpalm), Bul. Pak. Dano, Ponos. paar, Sea palal, Tag. Bis. Mong. palad, Bat. palak.

pundal̩ĕ̩ (roeispaan), Bul. Sea Bent. pondol, Tag. pongol, Bis. pongdol.

sampelĕ̩ (aanspoelen), Tag. Bis. sampal.

sandehĕ̩ (zetten tegen), Tag. sandig, Mal. Bat. sandar, Mad. sandĕr.

sĕllihĕ̩ (strooming), Ponos. solog, Mong. ilig, Jav. Mal. hilir.

sĕ̩silĕ̩ (berouw), Bul. Pak. Sea, Dano, sĕsĕl, Ponos. sonsol, Mong. tontol, Day. sasal, Mal. sĕsal, Bat. solsol, Bal. sĕlsĕl, Sund. sösöl, Bis. hinolsol.

Uit de gegeven voorbeelden ziet men, dat door den toonloozen eindklinker, de sluiter in 't Sangireesch dikwijls beter is bewaard gebleven, dan in de verwante talen. De *d* is b.v. in sommige talen aan 't eind tot *t* verscherpt, in andere *r* geworden of met *k* verwisseld. Soms ook is zij in 't Sangir. (Mangan.) reeds *h* geworden en dus uit *r* ontstaan, zie bl. 48.

Dergelijke voorbeelden zijn er, behalve de genoemde (sandehĕ̩ en sĕllihĕ̩) wel meer, b.v.:

antehĕ̩ (op een rij zetten), Bis. antog.

baehẹ̆ (betalen), Jav. Mal. bayar, Bik. Tag. bayad, Bul. wayĕr, Mad. madjĕr.

bẹ̆buhẹ̆ (soort van hutspot) Jav. Sund. Mal. bubur. Saw. bubor. Doch 't Bal. heeft bubuh [1]).

tĕlluhẹ̆ (ei) Tag. Bis. itlog, Saw. atĕluch, Jav. ĕndog, Day. tanteloh, Bal. taluh, Mad. Mal. tĕlor. — Sommige talen zijn dezen sluiter reeds kwijt, bv. Bul. atĕlu, O. Jav. hantĕlû, Sea atĕddu.

Zeer duidelijk komt ook bij 't overnemen van **vreemde woorden** deze eigenschap van 't Sangireesch uit, daar 't hier de eindmedeklinkers gewoonlijk niet afwerpt, maar ze spaart door achtervoeging van de ẹ̆ B. v.

Ar. Mal.	adat,	Sang.	adatẹ̆.
» »	adil,	»	adilẹ̆.
» »	salamat	»	aḷamatẹ̆.
» »	kafir	»	kapirẹ̆.
Mal.	halus	»	aḷusẹ̆.
»	kakal	»	kakalẹ̆.
Tamil. Mal.	katil	»	kantilẹ̆.
» »	kapal	»	kapaḷẹ̆.
Spaansch	alferez	»	aḷipehesẹ̆.
Nederlandsch	ambacht,	»	ambakẹ̆.
»	balk	»	balakẹ̆.

Slechts 3 gevallen heb ik aangetroffen, waarin geen *ẹ̆*, maar *i* werd achtergevoegd, n.l. bij de woorden aḷabadiri, Holl. »hellebaardier", kantarị, Sp. »cantar" en horomati, Mal. »hormat".

Niet altijd is het half-gesloten zijn van een lettergreep goed te verklaren. Vreemde woorden, als pisọ (Mal. pisau), kunsị (Mal. kuntji), bidadarị (Mal. id.), pakẹ (Mal. id.), tabakọ (Port.), tahungkụ (id.) hebben nooit een eindsluiter gehad; de harde uitspraak

---

1) Zie bl. 32.

van den eind-vocaal dient hier waarschijnlijk om verzwakking te voorkomen.

In Sang. woorden dient deze uitspraak soms om tusschen verschillende beteekenissen van een woord onderscheid te maken, bv. a k ẹ »water" en a k e »sap", ĕ n n ạ »nagelaten spoor" en ĕ n n a »gedachte"; l u k ạ »uitrafelen" en l u k a »losmaken"; o h ọ »ebben (van 't water)" en k o h o »slinken"; s a r ạ »grens" en s a r a »afscheiden"; s a ụ »wederom" en s a u »vaak, dikwijls"; t a m b a »bijvoegen, toevoegen" en t a m b ạ »met verdubbelde krachten en in versnelde maat roeien". In s ẹ̆ s ụ, naast s u s u »zuigen", zijn beide lettergrepen half gesloten. K ẹ̆ s ạ »één" staat naast s a, s ẹ̆ s a, ẹ̆ s a, met half gesloten eindlettergreep; doordat bij 't tellen tusschen k ẹ̆ s ạ en d u a gerust wordt en de *d* van d u a dus onveranderd blijft, is de *a* half gesloten.

HOOFDSTUK III.

Klankovergangen.

Klinkers.

De **a** wisselt met **e**, bv. in de suffixen a n g en e n g, die beide plaatsaanduidend zijn. De keuze wordt bepaald door de welluidendheid, daar men e n g gebruikt wanneer de laatste lettergreep (beh. de toonlooze eindsyllabe) een *a* bevat. Bv. van a ḷ ạ, i l ẹ̆ a ḷ a k e n g; van k o ạ, p ẹ̆ k a k o a t e n g; van b u r a s ẹ̆, b a w u r a s e n g; maar van d e n ọ, i p ĕ n d e n o k a n g; van s e k ẹ, p ẹ̆ s a s e k e t a n g; van b u ḷ u d ẹ̆, b a w u ḷ u d a n g.

Voorts komen naast elkaar voor: b a n g k ọ (in k a ḷ i b a n g k ọ) en b e n g k ọ (krom), k e m p a n g en k o m p e n g

(brok, stuk), deng, verkorting van bẹ̆dang. (bl. 26).

Met ĕ, vooral in de toonlooze lettergrepen, die vóór den hoofdklemtoon staan, bv. sĕngkakĕlla (met dat hij zag), sĕngkatau (1 mensch), sĕhiwu (1 duizend), sĕhasụ (1 honderd), sĕlamạ (1 bordvol), sĕmpotọ (1 snêe), alle samengesteld met sa »een" [1]).

Als wisselvormen kan men ook beschouwen: bangkọ (krom) en bĕngkohẹ̆ (ronding van een berg); kamu (in kamene, voor kamu ene [2]) en Siauwsch kĕmmu (gijlieden); kahudẹ̆ en kĕhudẹ̆ (afschrappen).

Bij 't overnemen van vreemde woorden komt de **a** soms in de plaats van onze toonlooze **e**, indien er in 't Sang. nog eene ẹ̆ op volgen moet. Zoo wordt 't Holl. »kamer", Sang. kamarẹ̆; »klacht" (kĕlacht), kalakẹ̆; »balk" (ballĕk), balakẹ̆. De Mal. ĕ wordt in overgenomen woorden altijd **a**, bv. barabunga, barauntung, baradosa [3]), barantang, voor Mal. bĕrbunga, bĕrontong, bĕrdosa, bẹ̆rtaroh, bĕrantang.

e is meestal ontstaan uit den ouderen klank **ai** of **ay** bv. ate (lever), M. P. (h)atai; baḷe (huis), M. P. walai; mate (sterven) M. P. matai. In de Noordelijke tong-

1) De gesloten vorm van sa, die voor alle letters, behalve *ĕ*, *h* en *l* gebruikt wordt, komt ook in andere M. P. talen voor. Waar op sa een lettergreep met *ĕ* volgt, is het niet sĕ geworden, ter vermijding van eentoonigheid, bv. sa + ĕllo, saĕllo of sahĕllo (1 dag). Met *h*, *l*, *m* en *n* smelt de nasale sluiter van sĕ samen, maar daar dit voorvoegsel gewoonlijk de plaats vóór den hoofdklemtoon beslaat, is die verdubbeling niet in de uitspraak te hooren en schrijf ik dus (bl. 31, Noot 1) een enkelen medeklinker, bv. sĕlisung, sĕlihị, sĕluwe, sĕhaweng, sĕhongkạ, sĕmata, sĕmeda, sĕnaung, sĕnihung, sĕnalangeng. — De N. tongvallen gebruiken voor *i* ook wel sa, bv. saikị, doch Mang. niet, bv. sĕngiru, sĕngipagheng.

2) Tenzij dit anders is gevormd; zie Kern, Fidji-taal, bl. 21.

3) De in de Sang. vormen ingevoegde *a* dient om de opeenvolging van twee medeklinkers te verhinderen. Zie bl. 44.

vallen vindt men nog **ai**, zie de bl. 6 gegeven voorbeelden.

Afwisseling met **a**, zie boven (bl. 40).

De **e** is in sommige gevallen ontstaan uit de **i**, of wisselt er mee af, bv. elehẹ̆ (vloeien) en sĕllihẹ̆ (strooming); belosẹ̆ en bilosẹ̆ (verschoten); belogẹ̆ (met de oogen open) en ilugẹ̆ (schuin kijken), meọ en miọ (N. tongv.) »kat". Ook in malelang (zwavel), Tag. Bis. malilang, Jav. walirang, is de **e** uit **i** ontstaan, evenals in bine (zaad), Tag. Bis. binhi, Jav. Bal. winih; nenẹ »grootmoeder", Jav. Sund. nini; en in bawine (vrouw), O. Jav. bini.

Met **ẹ̆** wisselt de **e** af bv. in emong en ĕmmung (bijeenrapen); kehe (oogziekte) en kĕhe (soort van schurft); lembo (meer) en lĕmbe (rest); pehẹ (schorten) en pẹ̆go (gorden); lekong (ombuigen) en lẹ̆ku (vouwen); lenehẹ̆ (kalm) en lĕnno (glad).

Met **o** wisselt de **e**, soms onder den invloed van een voorgaande of volgende **o**, bv. tẹ̆kelẹ̆ en tẹ̆koḷẹ̆ (zich verslikken); lekong en lokong (buigen); lowe (zacht geklopt) en lowọ (week, zacht).

ĕ wisselt af met **a** en **e**, zie boven en bl. 40.

Voor de *ĕ* van 't prefix mahĕ* of mahu*, heeft het Siauwsch eene *a*, bv. mahantarisị, mahangkaiang mahangkiwaḷo; Mang. mahĕn- of -hundarisị, mahĕngkaiang, enz.

Met de **i** wisselt **ĕ** meestal onder den invloed eener volgende nasaal, bv. bĕnnang en binang (niezen), kĕnkaeng en kingkaeng (schouderdoek, sarong), pẹ̆kuhẹ̆ en pingkuhẹ̆ (ombuigen).

't Siauwsch heeft voor vele Mang. *ĕ*'s eene *i*, bv. singkariọĕllone, i ridua, sisane, tintiro, minsang, mẹ̆tingkariadi, singkatau, voor Mang. sĕngkariọ ĕllone, i rĕdua, sẹ̆sane, enz.

Met **o** wisselt ĕ in b ẹ̆ b a t o en b o b a t o (rijksgroote), h ẹ̆ b u n g en o b u n g (bladerrijk), p ẹ̆ t ị en p o t ị (naar boven gebogen), k ĕ m b o ḷ e n g en k o m b o ḷ e n g (haai), k ĕ m m a n g (met de hand eten) en k o m a g ẹ̆ (met de holle hand afwrijven).

Met **u** in h ẹ̆ b u n g en u b u n g (bladerrijk), b ĕ m b a n g en b u m b a n g (schouder), k ĕ m p u g h a n g en k u m p u g h a n g (arenpalmvezels), k a r ĕ m a h e n g en k a r u m a h e n g (overmorgen), s ĕ m p i n ị en s u m p i n ị (zekere struik), h ẹ̆ b u en Bent. h u w u (blaffen). Dit is dus geschied onder invloed van den volgenden labialen medeklinker. B u h u (nieuw) is uit b ĕ h u en dit uit ouder b a g ú ontstaan, Ibng. b a g ú, Tag. Bis. b á g u.

Mangan. ĕ is in 't Siauwsch vaak **u**, vooral wanneer de voorgaande lettergreep *i* heeft, bv. p i n u h a n ạ, i k u k a r ĕ n t i n g, i k u k ĕ n d a g ẹ̆.

De ĕ van 't prefix m a h ĕ* heeft in 't Mang. neiging om in **u** over te gaan, bv. m a h ĕ n g- of -h u n g k a i a n g m a h ĕ n g- of -h u n g k i w a ḷ o, m a h ĕ n- of -h u n d a r i s ị. Zie over deze ĕ nog bl. 42.

Ook in 't Bent. vindt men vaak **u** vóór nasalen of labialen, waar Mang. ĕ heeft. Bv. s ĕ m m u n g, Bent. s u m u; s ĕ n g k u ḷ ẹ̆, Bent. s u n g k u l, s ẹ̆ p ụ, Bent. s u p u.

i wisselt af met **e**, zie onder **e** (bl. 42).

Soms is zij uit een oudere ĕ ontstaan, bv. l i s u n g, Jav. Mal. l ĕ s u n g, enz. Brandes, Diss. bl. 90 [1]).

b i h a s ẹ̆ (in l u m b i h a ṣ ẹ̆ »vol en rond, zooals graankorrels"), Mal. b ĕ r a s, enz. ibid. bl. 48, 49.

Afwisselingen met ĕ, ook Mangan. en Siauwsch, zie onder ĕ, bl. 42.

Naast **u** komt **i** voor in 't Siauwsch, waar 't Mang. *u* voor *ĕ* heeft, bv. s i m b a ụ, Mang, s ĕ m b a ụ of s u m-

1) v. d. Tuuk, Bat. Leesb. IV, bl. 95, Noot 1.

b a ụ. Hier zijn beide uit den ouderen klank ĕ ontstaan.

Bij s i m b a l a en s u m b a l a (helpen) zijn wellicht ook geen van beide oorspronkelijk.

Van geheel anderen aard is de klankvariatie van *i* en *u*, in de voorbeelden op bl. 27 en 28 gegeven.

o wisselt af met **e**, zie bl. 42.

In eenige woorden is zij uit een oudere ĕ ontstaan, bv. b o g h a s ẹ̆, Mal. b ĕ r a s, Tag. b i g á s, Bis. b o g a s; t o g h a s ẹ̆, Mal. t ĕ r a s, Tag. t i g á s, Bis. t o g a s.

Met **u** in b a h ọ en b a h u s ẹ̆ (schaven, schrammen); ẹ̆ d o, ẹ̆ d u n g en ẹ̆ d u s ẹ̆; k o m p o s ẹ̆ en k u m p a s ẹ̆, (soort van djamboe); s i n g o n g o en s i n g a n g u; s ẹ̆ b o h ẹ̆ (begieten) en s ẹ̆ b u (blusschen); b e l o g ẹ̆ en s i l u g ẹ̆; ĕ n g g o h ẹ̆ en ĕ n g g ụ (kreunen); l e k o n g en l ẹ̆ k u.

u ontstaan uit en afwisselend met ĕ, zie bl. 43.

Met **i**, zie bl. 43.

Met **o**, zie boven.

Medeklinkers.

Twee medeklinkers volgen elkaar niet onmiddellijk op, tenzij de eerste een nasaal is. Waar dus vreemde woorden worden overgenomen, worden twee opeenvolgende medeklinkers door een ingevoegden klinker gescheiden, bv. Ar. Mal. w a k t u - a k ẹ̆ t u, r i z k i - a s ẹ̆ k i, h o r m a t-h o r o m a t i; Mal. b ĕ r d o s a - b a r a d o s a, g r e d j a-g a h e d a; Sp. a l f e r e z - a ḷ i p e h e s ẹ̆; Holl. v e r g u l d-p o r o g ó l ẹ̆, f r i k a d e l - p a r a k ẹ̆ d e l ẹ̆, k n i k k e r - k i-n i k i r ẹ̆, Skr. Mal. a r t h a - a r ẹ̆ t ạ, a r g h a - a r ẹ̆ g a. De scheidende klinker is *a*, *ĕ* of die der voorgaande of volgende lettergreep, tenzij voor de welluidendheid hiervan wordt afgeweken.

Ook laat men wel een van twee opeenvolgende medeklinkers in 't Sang. weg, bv. b a t a r u, uit Mal.

bĕrtaroh; baneha, uit Sp. bandera; hamaraḷẹ̆, uit Holl. admiraal.

De overgangen en afwisselingen der medeklinkers zijn de volgende:

b en **w** staan tot elkaar in deze verhouding, dat *b* steeds na geslotene, *w* na opene lettergrepen staat, niet alleen in 't zelfde woord, maar ook in den zin. Aan 't begin dus van een volzin, en in doorloopende rede wanneer een woord voorafgaat met gesloten eindlettergreep, staat *b* als beginletter, maar in elk ander geval staat de *w*. Bv. baḷụ, hĕmbaḷụ; bera, mẹ̆bera, bawera; baḷe, su waḷe, soḷong baḷe, kụ baḷe.

Dat de *b* na los gesloten lettergrepen (dus na de *m*) behouden blijft, is ook in andere talen een zeer gewoon verschijnsel; zelfs bij die, welke (zooals 't Jav.) zonder eenige voorwaarde de *w* aan 't begin vertoonen. Na half gesloten lettergrepen heeft de ingeslikte sluiter met de volgende *b* de waarde van *bb*, hoewel zij in uitspraak gescheiden blijven.

Verwisseling van **b** met **p** komt voor, o. a. in bihisẹ̆ en pihisẹ̆ (draaien); bintị en pintị. Hetzelfde geschiedt trouwens ook wel in de verwante talen.

In behe en gehẹ vinden we de **g** naast de **b**. Doch dit verschijnsel is misschien niet zuiver phonetisch, daar behe minder fijn is dan gehẹ.

Ook de **k** komt naast de **b** voor, bv. bĕhị en kĕhị (streep, schrap), bẹ̆sọ (ineendrukken) en kẹ̆sọ (ineenkrimpen), burọ en Bul. kuro (albino).

De **h** vindt men naast de **b** in hĕngkasẹ̆ (iets afrukken) en bĕngkasẹ̆ (opspringen en wegloopen)[1]; de **s** in bĕllẹ en sĕllẹ[2]).

1) Vgl. v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 70, Matthes, Bug. Spr. bl. 41.
2) v. d. Tuuk, o. c. bl. 75.

Als eindsyllaben, die achtergevoegd worden bij de woordvariatie, wisselen bẹ̆ en hẹ̆ (bl. 24).

Nog komen naast elkaar voor **b** en **ng**, bv. bĕnsing en ngĕnsing; **b** en **l**, bv. bintị en lintị; **b** en **t**, bv. balong en talong, bĕntoḷẹ̆ en tĕntoḷẹ̆.

Of men bij de 2 laatste gevallen met een zuiver phonetisch verschijnsel te doen heeft, is twijfelachtig.

Van een *gemouilleerde b* geeft een voorbeeld de vorm biuḷudẹ̆ (mẹ̆biuḷudẹ̆ »bij troepen aankomen") van buḷudẹ̆ »berg". Ook biaḷa (mẹ̆b.) »toeschouwen" en bialung »watermeloen" zijn voorbeelden, maar of zij samenhangen met bala »toestaan" en baḷung »teerkost" is onzeker.

d staat tot **r** in dezelfde verhouding, als *b* tot *w* (bl. 45). Daar de *r* in het Mang. linguaal is (de gutturale is *h* geworden), is ook zonder twijfel de *d* òf linguaal, òf gelingualiseerd.

De *d* houdt zich 't best staande na een los gesloten lettergreep; de *n* wordt dan natuurlijk linguaal. Sommige voorvoegsels hebben voor *d* dan ook dikwijls een los gesloten vorm, bv. sĕ (bl. 41) en de reduplicatiesyllabe dĕ. Bv. sĕndẹpa, sĕndokateng, sĕndumakụ, dĕndila.

Voorbeelden van den regelmatigen overgang van *d* in *r* zijn:

. daḷeng, su raḷeng, makaraḷeng, dụdaḷeng; denọ, mĕndenọ; dalo, mẹ̆dalo, daralo; dĕndila; daḷung, maraḷung, bọu raḷung; dingihẹ̆, dumaringihẹ̆. Zie ook bl. 20 en 21.

De **palatale media** van de M. P. grondtaal, dj, is in 't Sang. gelingualiseerd, daar het de palatalen niet heeft behouden. (Zie bl. 14). Zelfs bij woorden, die in den laatsten tijd in 't Sang. zijn opgenomen, wordt de

dj nog steeds *d*, bv. gaheda, uit Mal. gredja; adidáng, uit Holl. adjudant. Waar de dj in Mal. woorden door *a* gevolgd wordt en voor den hoofdklemtoon staat, wordt zij gemouilleerd en als di uitgesproken, bv. diandi, diadi, diagạ, diabatang, uit Mal. djandji, djadi, djaga, djabatan. Zonderling is de overgang van een oorspr. dj in bi, bv. bianggụ (baard) Mal. djanggut, Jav. djenggot.

Naast de **d** vindt men de **h** in gẹ̆dẹ en gehẹ (scheuren), dampa (kruid) en hampạ (zekere woekerplant).

Waarschijnlijk uit de gutturale **r** ontstaan, is de **g** die naast de **d** voorkomt bij de woorden, die met achtergevoegd dẹ̆ en gẹ̆ worden samengesteld. Zie bl. 28.

Over **d** als reduplicator van de **l**, zie bl. 49.

g wisselt af met **k**, bv. in gisu en kisu, gobang en kobang, gẹ̆sa en kẹ̆sạ, gaḷontehẹ̆ en kaḷantọ. Ook in de verwante talen is deze afwisseling zeer gewoon.

Over **g** naast **b**, zie bl. 45.

g en **gh** staan tot elkaar in dezelfde verhouding, als *b* en *w*; *d* en *r*. Aan 't begin der woorden staat dus altijd *g*, behalve in doorloopende rede na een open lettergreep van 't voorafgaande woord. Dus: gĕlle, maghĕlle; gurang, gaghurang, maghaghurang; gati, su ghati, haghi (bl. 29); gio, mẹ̆gio, tawe mẹ̆gaghio.

Waar de **ĕ** in het Sang. **o** is geworden (bl. 44), beslaat de gh de plaats van den typischen medeklinker der 1e v. d. Tuuksche klankwet (bl. 32) en 't is dan ook aan invloed der gh te wijten, dat in deze gevallen de **o** staat, bv. boghasẹ̆, toghasẹ̆. De N. tongvallen echter hebben steeds **h** voor Mang. **gh** (bl. 12), bv. bohasẹ̆, tohasẹ̆, mahĕlle, mahurang. In de

voorbeelden der klankwet, staat hier dus de regelmatige medeklinker. Het Manganitusch is de eenige Sangireesche tongval, die deze *gh* bezit.

Met **h** wisselt de **g** af in gaĕ en hae. Naast boghasẹ̆ komt ook (in samenstelling) een regelmatiger vorm bihasẹ̆ voor (bl. 43). In isu, naast gisu (en kisu) is blijkbaar de aanvangs-*h* verloren gegaan (vgl. bl. 47).

Van *mouilleering* der **g** levert een voorbeeld giuma »troep, hoop".

In ĕnggaḷating is de **g** wrschl. reduplicator van de *l*, blijkens de verwante vormen (bl. 22). Ook gilamu (Jav. djĕlamun) »wier, zeegras", is hiervan een voorbeeld.

h wisselt af met **g**, zie boven.

Naast **b** en **d** komt zij voor, zie bl. 45 en 47.

Nevens kĕngkung (vuist, gesloten hand) komt hĕngkung voor, maar daar de grondvorm kung of kĕng is, zooals ook uit de vormen in de verwante talen blijkt, kan dit hĕngkung eene bijformatie zijn, met een voorslag van kung gemaakt.

Met **r** wisselt de **h** in kakihiang en kakiriang, kuhenteng en kurenteng.

In de N. lijke tongvallen wisselt zij met eene **r** die thans geheel voor in den mond wordt uitgesproken, alsof er eene *w* werd nagevormd. — Dit is zeker wel eene verbastering, daar deze **r** oorspr. gutturaal is, zooals blijkt uit de afwisseling in eenige der talen, die voorbeelden van de bl. 32 genoemde klankwet geven. Zoo hebben Tar. Tab. Kal. Kand. de vormen: Sangirẹ̆ biwirẹ̆, dingirẹ̆, tĕndirẹ̆, rusụ, rasụ, riwu dara, Taruna, voor Mang. Sangihẹ̆, biwihẹ̆, dingihẹ̆, tĕndihẹ̆, husụ, hasụ, hiwu, daha, Tahuna.

Over **l** met **h**, zie bl. 51.

De **s** naast de **h** vindt men bv. in hĕmpụ en sĕmpụ (aanhechten), hedẹ (blijven haken) en sedẹ (strik), hude en sude (welk?), hopa en sopạ (uitblazen), hĕngisẹ̆ (verschroeid) en sĕngị (scherp van geur), bẹ̆kahẹ̆ en bẹ̆kasẹ̆ (bl. 24).

Gemouilleerd is de **h** in hiubẹ̆, (huiveren).

Aan 't begin van eenige woorden is de **h** *afgevallen*; zoo vindt men bv. hĕmpụ en ĕmpụ, hondosẹ̆ en ondoḷẹ̆ (vgl. bl. 28), hẹ̆do en ẹ̆do en 't bl. 48 genoemde isu.

't Voorkomen van **k** naast **b** en de wisseling met **g** zijn reeds bl. 45 en 47 behandeld.

k naast **p** vindt men in kepa (kaf), en pepạ (loos), kumpirẹ̆ en Holl. papier, kapalạ en Mal. papaja, kapeda en Mal. papeda [1]).

Van *mouilleering* der **k** vindt men de volgende voorbeelden: kiolong (wippen), vgl. kolong (wiegen), kiombọ en ombọ (wippen), kiolabẹ̆ (Saw. kojab) »geeuwen".

l komt voor naast **b**, zie bl. 46.

De wisseling met **d** komt vooral voor bij reduplicatie. Daar het Sang. liefst geen twee opeenvolgende lettergrepen met **l** begint, wordt bij 't redupliceeren van een met **l** aanvangend woord meestal de **d** als reduplicator gebruikt. De enkele uitzonderingen, zooals lila (tong), dateeren uit den voor-Sangireeschen tijd. Voorbeelden zijn:

lingkahẹ̆, daḷingkahẹ̆; lombo, daḷombo; lu-

1) Vgl. Tag. pugita, met de verw. vormen, Kern, Fidji-taal bl. 146, i. v. kuita.

asẹ̆, daļuasẹ̆; lingu, daļingu; lĕnding, daļĕnding, maraļĕnding; ẹ̆du, duļo (bl. 21).

Verder wisselen **l** en **d** in de volgende voorbeelden:

lila en dila (tong), elong en ido (groen), linuhẹ̆ en Siaur. dinuhẹ̆.

Aan 't begin van een woord klinkt de **l** *dentaal,* doch achter sommige klinkers, 't zij in 't zelfde woord, 't zij in den zin, wordt zij *linguaal.* De uitspraak dezer **ļ** is op bl. 13 vermeld. De **a**, **o** en **u**, 't zij open of half gesloten, hebben meestal **ļ** na zich, terwijl na **e**, **ĕ** en **i** (open of half gesl.) gewoonlijk **l** volgt. Voor de **j** van uit 't Mal. overgenomen woorden staat meestal **l**, bv. kabala, palung, (uit Mal. kabaja, pajong), evenzoo in Sang. woorden, waar 't Mal. **j** heeft, bv. kalu (hout), golang (schudden), kalạ (rijk), Mal. kaju, gojang, kaja. In vreemde woorden, die met *r* sluiten, heeft 't Sang. soms **ļ** [1]), bv. kubur, S. kubuļẹ̆; ook nog in enkele andere, bv. aļipehesẹ̆, kapaļẹ̆, kawaļo, aļabadiri, baļanda.

Daar de **l** alleen na de geaccentueerde *ĕ* wordt verdubbeld, komt een dubbele **ļ** niet voor. Meestal laat men geen 2 opeenvolgende lettergrepen met **ļ** beginnen.

Voorbeelden van de **ļ**:

Na *a* en *ạ*: baļe, baļẹ̀, saļụ, sumaka ļai, daļai̩, mangaļạ ļai, tumĕllạ ļai, lawọ, kạļawọe; doch kalampang en, om onderscheid te maken, bala (toestaan) en baļa (sago-baru-bast; dal, vlakte).

Na *o* en *ọ*: toļe, mamoso ļuwi, mamosọ ļaminding, mĕndikọ ļutang, mamotọ ļehẹ; doch tolong.

Na *u* en *ụ*: buļo, duļo, mĕbaļụ ļana, nẹ̆salu ļai, manguhụ ļuhụ ļai; doch dulu, dulung.

---

1) Gewoonlijk blijft deze sluiter behouden bv. pasarẹ̆, pagarẹ̆, atorẹ̆

Van de **l**:

Na *e* en *ẹ*: teledẹ̆, teleng, elehẹ̆, telorẹ̆, baḷe, aḷe laikị, baḷẹ lụḷunggi, naghehẹ lakụe.

Na *ĕ* en *ẹ̆*: mĕlinda, bĕlladẹ̆, tĕlidang, hingidẹ̆ lai.

Na *i* en *ị*: bilidẹ̆, manganị laedẹ̆, mamutị lenso, taḷi lahosẹ.

Na *los gesloten lettergrepen* wordt de nasale sluiter bijna niet uitgesproken en gaat dezelfde regel door, bv. maning laedẹ̆, putung ḷụhena, putung ḷụḷente. De *ng* moet dus hier zeer zwak klinken of geklonken hebben.

De afwisseling met **h** komt ook geregeld voor bij de reduplicatie van woorden, die met een *klinker* of *h*, d. i. dus met een zeer zwakke gutturaal of met een sterkere aanvangen. Dit is een vrij sterke dissonantie, daar de *l* hier voor een gutturaal staat, die de natuurlijke reduplicator is van de zachte of hardere aanblazing waarmee de klinkers of de *h* worden uitgesproken. Als overgangsletters kan men de *h* en de *r* (gutt.) aannemen. Voorbeelden zijn:

laĕllạ, laanị, laikị, laasị, laĕmmụ, laimbẹ, laonggọ, ilẹ̆aḷạ, maḷauḷị, lahaesẹ̆, lahepesẹ̆, lahĕmming, lahẹ̆ping.

Naast de **l** komt de **h** nog voor in sokohẹ̆ en tokoḷẹ̆; suhudẹ̆ en tuḷudẹ̆; tengkelẹ̆ en tengkohẹ̆; en de **s** in sengehẹ̆ en lengehẹ̆.

Bij de infixen al en ar wisselt de **ḷ** met de **r** bv. taḷokạ, baḷengko en tarĕntung, tareẹ̆.

Gemouilleerd is de **l** in de volgende voorbeelden:

liewehẹ̆ (naast lewẹ, N. tongv.) »glibberig”, liondohẹ̆ (naast landohẹ̆, N. tongv.) »uitglijden”, kaḷiaesẹ̆ en saḷiawuhẹ̆, met 't infix. al gevormd van kaesẹ̆ en sawuhẹ̆.

Over **m** en **n** valt niets bijzonders meer te zeggen, dan dat de eindsluiter **ng** (bl. 31), wanneer het achtervoegsel *ang* of *eng* volgt, nog al eens **m** of **n** wordt. Zoo vindt men van inung, iruḷung, sarang, ĕndung de afleidingen inumang, pangangiruḷumang, sarameng, ĕndumang. Van dangeng en kâng komen dangenang en kanengang. Een woord als inumang is hoogstwaarschijnlijk uit de gr. taal medegebracht; bij de andere voorbeelden is 't mogelijk klankafwisseling, ter vermijding van twee opeenvolgende *ng*'s.

De nasalen richten zich in karakter en uitspraak steeds naar den volgenden medeklinker; aan 't begin der lettergrepen en vóór de tenues zijn zij dus 't sterkst.

p, zie **b** (bl. 45) en **k** (bl. 49).

r, zie **d** (bl. 46), en **h** (bl. 48).

s, naast **h**, bl. 49, naast **l**, bl. 51.

Met de **t** wisselt de **s** in sokohẹ̆ en tokoḷẹ̆; sendeng en tendeng; pedesẹ̆ en Siauwsch pedetẹ̆; sangị en M. P. tangis, sasị en M. P. tasik.

Hetzelfde verschijnsel is, gelijk bekend, niet ongewoon in de verwante talen.

De M. P. **palatale tenuis** wordt in 't Sang. als **s** uitgesproken, dus Mal. bitjara, S. bisara, Jav. (door 't Mal.) matjan, S. masang.

t wisselt met **s**, zie boven.

w, zie onder **b** (bl. 45).

HOOFDSTUK IV.

Sasahara.

Het Sasahara is, zooals op bl. 7 reeds gezegd is, een geheime taal, die op zee gebruikt wordt, om de geesten te beletten de plannen der varenden af te luisteren en te verstoren. Door den invloed van dit bijgeloof, dat bij een zeevarend volk van zooveel beteekenis is, heeft het uit 't tijdperk der M. P. taaleenheid medegebrachte gebruik, om een aantal woorden uit de dagelijksche taal te bannen [1]), bij de Sangireezen tot 't ontstaan eener volledige zee-taal gelegenheid gegeven. In de verwante talen heeft deze oorspr. aan allen gemeene trek zich op andere wijze ontwikkeld, of wel zij is niet tot ontwikkeling gekomen [2]).

Daar het Sasahara voornl. op zee wordt gebruikt, zijn het vooral de termen die op zee voorkomen, zooals benamingen voor de deelen van een vaartuig, die voor natuurverschijnselen welke op zee worden waargenomen, namen van eilanden, strandplaatsen, klippen, kapen, baaien, visschen en vischtuig, die zulk een geheimen naam hebben. Intusschen draagt het Sasahara nog sporen van een uitgebreider functie gehad te hebben. Het valt nl. voor een deel samen met de Hooge taal (Jav. Kråmåinggil), zooals op bl. 61 is aangetoond. In 't gesprek met voornamen worden nog dikwijls afzonderlijk Sasahara-termen gebruikt, omdat dit voor beleefd geldt, hoewel het niet verplicht is.

---

1) Zie Kern, Woordverwisseling in het Galelareesch, B. T. L. V. 1893, bl. 126 vlgg.

2) Vgl. ook Wilken, Handleiding voor de Vergel. Volkenk. van Ned. Indie, bl. 146—148.

Ook van 't gebruik, door Prof. Kern bl. 122—125 der genoemde verhandeling vermeld als een der oorzaken van 't ontstaan van zulke termen, nl. 't voor pamali (Sang. pĕlli) of tabu houden van sommige namen, komen in 't Sang. sporen voor [1]).

De kennis dezer taal is niet algemeen onder de Sangireezen, daar er, behalve de noodige belangstelling om ze te leeren, ook eenig vernuft toe behoort, om ze te begrijpen. 't Sasahara bestaat nl. voor 't grootste deel uit omschrijvingen, die de meest karakteristieke eigenschap van de bedoelde zaak aanduiden, althans wat de Sangireezen daarvoor houden. Verder zijn het voor een deel oude termen, die buiten gebruik zijn geraakt en nog in andere talen gangbaar zijn, dus synoniemen van de gewone benamingen, en voor een ander deel verminkingen van de gewone woorden, om ze onkenbaar te maken.

Het spreekt wel van zelf dat het aantal Sasahara-woorden door iemand, die daarvoor smaak en bekwaamheid heeft, naar verkiezing kan worden uitgebreid. Uit de voorbeelden der *Woord-Variatie* [2]) is genoeg gebleken, hoe speelsch de Sangireezen met hunne taal zijn en het Sasahara geeft ruimschoots gelegenheid, om aan dezen lust te voldoen. Het volk commentarieert zijne taal, door er de woorden van te omschrijven en toont daarbij dikwijls geestig te kunnen zijn. Het Sasahara van den een is dan ook veel belangrijker dan dat van den ander.

Intusschen zijn een aantal termen officieel Sasahara en

---

1) Indien men een ouderwetschen Sangirees naar zijn naam vraagt, neemt hij dit zeer kwalijk en antwoordt, indien hij den vrager nog een antwoord waardig keurt, »Ik ben geen kaḷeạ". De kaḷeạ is een groene papegaai, die genoemd is naar 't geluid dat hij bij 't vliegen maakt en die dus voor den Sangirees onophoudelijk zijn eigen naam noemt. Dit is dus blijkbaar vroeger pĕlli geweest.

2) Zie bl. 27—30.

worden altoos in de vereischte gevallen gebruikt, d. i. op zee en in poëzie, nl. in het tweede lid der parallelistische uitdrukkingen, die voor het Sangireesche dicht karakteristiek zijn. Het in de eerste helft van elken versregel gezegde wordt in de tweede in Sasahara herhaald, iets dergelijks dus als in de Hebreeuwsche poëzie voorkomt en dat min-of-meer tot het wezen van alle poëzie behoort. Ook worden in sommige Sangireesche verhalen en sprookjes personen voorgesteld, die alles wat zij zeggen in Sasahara herhalen, iets dat in werkelijkheid nooit gebeurt, doch den verteller gelegenheid geeft zijne taalkennis en dichtgave te toonen.

De verklaring der Sasahara-termen zal zooveel mogelijk in 't Woordenboek worden gegeven. Doch voor een duidelijk overzicht, volgt hier eene indeeling der Sasahara-woorden, naar hunne vorming en beteekenis. Vele woorden zijn nog onverklaard, al is hunne beteekenis op te maken uit den voorafgaanden parallel-zin, waarvan zij de vrije vertaling zijn. Dikwijls zijn zij te zeer verminkt of zijn de grondwoorden nog niet in 't Sangireesch of zijne verwanten aangetroffen. Ook zijn de verklaringen door de inlanders zelf gegeven, niet altoos betrouwbaar, te meer omdat het Sasahara hoe langer hoe meer in onbruik geraakt [1]).

De volgende groepen kan men in 't Sasahara onderscheiden:

---

1) Dit komt eensdeels door het verdwijnen van de animistische beschouwing, die het Sasahara tot zulk eene ontwikkeling heeft gebracht en anderdeels door dat de Sangireezen geen groote zeetochten meer maken, daar de producten, die zij vroeger zelf naar Menado en Ternate brachten, thans door de schepen van Sangir worden gehaald.

1. *Omschreven woorden*

Gewone Taal.	Sasahara.
akẹ »water",	daļĕnding »verkoelingsmiddel".
humbia »sago",	maļĕnnakeng »wat de eigenschap van bezinken heeft".
asu »hond",	1. mahẹ̆buang »blaffer".
	2. manganganụ »jager".
isi »tand",	pangilạ »bliksemer".
barạ »zwaard",	kumĕngkilạ »bliksemend".
bawi »zwijn",	masimbulungang »van lange haren voorzien".
kĕmboļeng »haai",	belau »schele".
kambing »geit",	maĕmbekang »blater".
Siau (eiland [1]),	Karangetang »hoogste" [2]).
kilạ »bliksem",	mangkerongang »flikkerende".
kinạ »visch",	maļanighang »tranige" [3]).
lausẹ̆ (zekere visch),	mandẹ̆kateng »kleverige".
tahiti »regen",	mahondosang »'t geen nedervalt" [4]).
soļông (klein srt. zaagvisch),	mahorong »scherpe".
uļang »gumutu-touw",	maitumang »wat zwart is".
manụ 1. »kip",	makokotang »onder de vleugels koesterend".
2. »vogel",	mantĕlakeng »vlieger".

1) Zie bl. 1.

2) Het vorstenhuis van Siau, Ponto genaamd, was langen tijd het machtigste en aanzienlijkste op de Sangir-eilanden.

3) Niet van 't gebr. lana, maar van een overigens ongebruikelijken bijvorm lanigẹ̆ (zie bl. 23) gevormd.

4) Vgl. 't Jav. djawuh, labuh, ḍawuh en rawuh en Prof. Kern's opmerkingen B. T. L. V. Feestn. 1883, bl. 7.

meọ »kat”,	mangkahukang »krabber”.
tabakọ »tabak”,	mangguhisang »dat gekorven wordt”.
pahuru »hengel-aas”,	patoto »waarop (de visch) toeschiet”.
taumata esẹ »man”,	laming mantingguhutang »mensch die iets met een schuifband (broek) draagt”.
t. wawine »vrouw”,	l. mandehokang »m. die iets om ’t middel gebonden (sarong) draagt”.
Mangindano (de Filippijnsche eil.)	Makongkonang »waar men korte kleedingstukk. draagt”.
puikang »schildpad”,	maḷindungang »die zich verschuilt”.
utạ »hoofdhaar”,	saupang »wat gekamd wordt”.
apụ »kalk”,	mantunông »wat smelt” [1]).
senggọ »zeil”,	daraung »wat als bladeren [2]) dient”.
sahĕmmang »vlerken eener prauw”,	taghuḷẹ̆pa »waarmee men (de prauw) van takken voorzieṭ”.
mẹ̆tikị »slapen”,	mangĕnna »nadenken”.
moadẹ̆ »zandbank”,	manuwo »wat opgroeit” (uit de zee, bij eb).
mẹ̆saḷa »verkeerd doen”,	mẹ̆gaḷisa »zwikken” [3]).
sumangị »weenen”,	mẹ̆dundẹ »jodelen, doedelen” (op een instrument of bij ’t zingen).

1) n. l. in den mond, bij ’t sirih-pruimen.
2) De zeilen zijn van sẹ̆sa-palmbladeren gemaakt.
3) Vgl. onze uitdrukking »een misstap doen”.

sĕllihẹ̆ »strooming", binawa »wolk",	tạ banuane »zonder land" (waarvan men de plaats van herkomst en heengaan niet weet).
inumang »drank",	paisu »waarmee men (een hap voedsel) verschuift of doorspoelt".
mamâng »sirihpruim",	lumbeong »waarmee men mommelt".
limasẹ̆ »water dat in de prauw staat",	tinaine »de ingewanden"(der prauw).
kumakĕlla »kijken, zien naar",	mẹ̆bawuta »zich blind houden".

2. *Vertalingen.*

Gewoonlijk zijn deze op den klank af en dus onnauwkeurig. Een willekeurig gedeelte van 't woord is soms als stam beschouwd, om een houvast te hebben bij de vorming van het Sasahara-woord. B. v.:

Gewone Taal.	Sasahara.
Kahakitang (naam v. e. eiland) »te bereiken met een vlot (hakị),"	Maḷentêng »waar men met een brug (lente) kan komen, goed bereikbaar".
Manganitu (plaatsnaam) »vele nitu's" (nanituboomen),	Mahĕbungang »bladerrijk, beschaduwd"(hĕbung »bladerrijk").
Makaḷĕhi (eiland), lĕhi »kanari-vrucht",	Mandẹ̆dukang »wat stuk geklopt (dẹ̆dụ) wordt" ('t geen met de kanari gebeurt).
Kaḷongang (plaatsnaam), soort van wilde biha, welks sap jeuk geeft.	Mangkatikang en Mansohowang »wat jeuk geeft" (katị en sohobẹ̆ »jeuken").
Mĕmanụ (eiland),	Mantĕlakeng, Sasah. van manụ. Zie bl. 56.

mẹ̆suḷe »terugkeeren",	marawili, masumbiling, beide van den stam bili(ng) »omkeeren".
Tana-ḷawọ (gewone ben. van 't eil. gr.-Sangir [1])) »groot land",	Tampuḷawọ (voor Tampung-ḷawọ) »groote verzameling, menigte", ook Kampong-ḷawọ.

Zooals men uit de voorbeelden ziet, zijn dit meestal plaatsnamen.

3. De overige Sasahara-namen van dorpen en eilanden zijn, voorzoover zij niet onverklaarbaar zijn, meestal dezelfde als die der voornaamste voortbrengselen. Dit is dus een tweede gebruik van de bl. 58 genoemde Sasahara-termen. Voorbeelden zijn:

Gewone Taal.	Sasahara.
Bẹ̆baḷang (eiland)	Toḷe-pẹ̆tị »opgebogen staart", Sas. van talang, benaming van den ikan malalugis, die bij 't eil. B. gevangen wordt.
Parạ (eil.)	Maḷẹ̆kaheng »met de hand geschild", Sas. ook van busạ »banaan, pisang", die veel op P. voorkomt.
Kaḷeạ (eil.)	Mohongbangkung »kromsnavel", Sas. van kaḷeạ »papegaai".
Lesa (plaatsnaam)	Mangiraseng »wat (de tanden) stomp maakt", Sas. van lesa, naam van een zure vrucht.
Saḷuhang (id.)	Manuwo, Sas. van Moadẹ̆,

1) Zie bl. 1.

	(zie bl. 57) de minder officieele naam van S.
Kauhisẹ̆	Batu-ḷawọ »vele steenen". K. is zeer steenachtig.

4. Sommige Sasahara-termen zijn niet anders dan *Vermommingen* van 't woord zelf, door klinker-verandering, met of zonder wijziging van den uitgang [1]. Voorbeelden:

Gewone Taal.	Sasahara.
Taḷaudẹ̆ (eiland [2])	Toḷodisa (vermomde vorm van Taḷoda).
Manaro (Menado)	Bena [3].
baḷe »huis",	banala.
bantaḷẹ̆ »koffer",	bantang [4].

5. *Verouderde Woorden.*

Sommige Sasahara-termen zijn oude, buiten 't gewone gebruik geraakte synoniemen der thans gangbare benamingen, hetgeen blijkt uit hun voorkomen in de verwante talen. B. v.:

Gewone taal.	Sasahara.
kadidị »klein",	mahinsẹ, Ponos. mahintik, Mong. mointok, Tag. monsing, montik.
tuḷi »oor",	taḷinga, Day. Jav. talingan, Dano, Mal. tĕlinga, Saw. talinge, Bug. talingẹ̆, Bis. dalongga, Tag. tainga.

1) Zie bl. 28.

2) Zie bl. 1.

3) Dat Bena (voor Mena) identisch is met de 2 eerste lettergrepen van Manaro blijkt uit den vorm Maina, het posan van Mainalo, bij de Minahassers. Zie Kern B. T. L. V. 1893, bl. 123.

4) Een parallel-voorbeeld vindt men in pẹ̆paḷẹ̆ en Mal. papan »plank".

sakaeng »boot, schuit",	bangka, Jav. wangkang, Tag. Bis. bangka, Mong. wanggo, Buru waga, Maf. -wa, Fidji wangka [1]).
bawine »vrouw",	buwe, Ponos. buwai, Mong. bobai.
pundaḷẹ̆ »roeiriem, pagaai",	bawahasi [2]), Bat. borsi, Bis. bugsai, Sund. bose, Mak. bise, Bug. wise, Tag. bagsai, Bul. Dano Pak. Sea wole, Fidji voze [3]).
sasị »zee",	daghẹ, Tag. Bis. dagat.
kahiwu »sarong",	tapisẹ̆, Bis. Tag. tapis, Day. Jav. tapih.
tiang »buik",	piolȯ, Tag. kajojo (met een ander praefix).
sandigĕ »nabij",	mahamping, Mal. hampir, Jav. ampir, Mak. ampị, Bug. siyapị.

6. *Hooge Woorden.*

Eenige Sasahara-woorden zijn tevens in zwang als termen, die men van of tot meerderen sprekende, gebruikt; het zijn dus hooge of voorname woorden, »Krâmâ-inggil", zouden de Javanen zeggen. Hun aantal is in 't Sangireesch niet groot, ongeveer de helft zijn ook Sasahara-woorden. Sasahara, Krâmâ, Kr. Inggil, Saäli hebben een gemeenschappelijken oorsprong [4]). Voor 't vergelij-

---

1) Kern Fidji-taal, bl. 196. en Versl. en Med. K. A. Afd. Letterk. 1889, bl. 286. Bijl.

2) Als werktuig-naam geredupliceerd. De stam is dus bahasi.

3) Kern Fidji-taal bl. 191.

4) Vergl. Prof. Kern's reeds aangeh. verhandeling B. T. L. V. 1893, bl. 122 vlgg.

kend onderzoek hiernaar is ’t dus dienstig eenige dezer termen op te geven [1]).

Gewone Taal.	Sasahara en Hooge Taal.
mẹ̆bera »spreken”,	mĕhengetang »den mond openen”.
laedẹ̆ »voet”,	taroda »schopper”.
lehẹ »hals”	bawusakeng »plaats waar ’t hoofd wordt afgesneden”.
mata »oog”,	panutubẹ̆ »sluiter”.
tĕmbọ »hoofd”,	tanggulu, afl., zie bij ’t voorvoegsel ta*.
tuḷi »oor”,	taḷinga, zie bl. 60.
utạ »hoofdhaar”,	saupang, zie bl. 57.

Andere »hooge woorden” zijn weder geen Sasahara. Ter wille van de volledigheid, wil ik hier nog eenige opgeven:

Gewone Taal.	Hooge Taal.
mẹ̆tikị »slapen”,	mahẹ̆dang, vgl. hẹ̆dạ (kahẹ̆dạ, »wees vervloekt”) en sẹ̆dạ (neerdrukken).
kumâng »eten”,	mẹ̆simokoḷẹ̆, vgl. sokaḷẹ̆ »opborrelen” (sumokaḷẹ̆).
anạ »kind”,	ahusẹ̆, vgl. mangahusẹ̆ »opvolgen” en laahusẹ̆ »wisselkleed” met Bent. mĕngahus »opvolgen”, wrsch. heeft dus ahusẹ̆ »opvolger” beteekend.

---

1) Over Krâmâ-vormen in de talen beh. ’t Jav., zie Brandes, Proefschr. bl. 87 en 88. In ’t Sang. doet benteng, Sasah. van buạ (opstaan) aan een Krâmâ-vorm denken; zoo ook bohinting (manụ b. »gespikkelde kip”), van bohẹ (mam.) »schrijven, teekenen” (vgl. manụ kambohesang »bonte, geteekende kip”). Zoo vindt men ook Pak. Sea, Dano punten, Kr. van Sund. Jav. Bul. pulo, Mal. pulau.

mate »sterven»,	mapohong.
mẹ̆papangĕntudẹ̆ »bruiloft houden»	mẹ̆baḷa.
mĕlĕbing »begraven»	manampạ, van tampạ, wrschl. 't Mal. tampat, dus »een plaats geven».

Men ziet dus dat hooge woorden en Sasahara ineenloopen. Waar geen bepaalde hooge woorden voorhanden zijn, kan men van of tot een voorname sprekende, wel Sasahara-termen gebruiken, indien men 't eenigszins omzichtig doet. Een woord als kẹ̆topang zou van een hooggeplaatste niet mogen gebruikt worden.

Verder maken eenige hooge woorden den indruk van eene ironische omschrijving der bedoelde zaak te zijn, bv. taroda, bawusakeng, panutubẹ̆ (bl. 62). Waarschijnlijk zijn zij in aard gelijk te stellen met woorden als mangĕnna, mẹ̆dundẹ, paisu, lumbeong, tinaine, mẹ̆bawuta, (bl. 57, 58), eene soort van charades op de gewone termen. Veilig mag men aannemen, dat 't gebruik dezer woorden eene uiting van volkshumor is waaraan de voornamen, die met dergelijke, voor hen alleen bestemde uitdrukkingen veel te zeer gevleid zijn, zich niet plegen te ergeren.

Van vele Sasahara-woorden is de afleiding onzeker, of niet te geven, waar zij bv. stamwoorden zijn, die in de verwante talen niet worden aangetroffen of afleidingen van onbekende stamwoorden. Zulke zijn lighareng (van apeng »strand»), badoa en boba (sasị »zee»), maintoḷang (maiang »zitten»), duawaḷesẹ̆ (tangihiang »haai»), biang-biang (langị »hemel»), duamane (lụa »golf»), Koḷo-koḷo (Biaho, een eiland), en meer dergelijke.

De *vorm* der Sasahara-woorden, in zooverre die afwijkt

van de woordvorming in de gewone taal, is wel vrij regelmatig, maar toch moeilijk te verklaren. Behalve de geredupliceerde vormen, zooals daļĕnding, bawahasi, bawaļangki, taroda (voor tatoda), daraung, die zuivere werktuignamen zijn (bl. 61), de stamwoorden en de verminkte woorden (bl. 60), blijven over de vormen met voorgevoegd ma- en achtergevoegd -ang of -eng en die met de voorvoegsels pa- en ka-. Wij willen ze achtereenvolgens bespreken.

Ang en eng zijn plaatsaanwijzende suffixen, zie t. pl. Zij duiden dus de plaats aan waar iets is, en bij uitbreiding, den persoon of de zaak die iets heeft, bij wien iets is. Daar de Sasahara-termen uit den aard der zaak adjectieven met possessieve beteekenis zijn, zal wrschl. ma- deze woorden tot bijv. n. w. moeten stempelen. Woorden als mahẹ̆buang, maĕmbekang, mahĕbungang, maļaesang (Sas. van lahaghari, zekere visch), beteekenen dus »bij wien of waar, geblaf, geblaat, schaduw, wegpakken is", of vrijer vertaald: »blaffer, blater, schaduwrijke, wegpakker". Dat de groote meerderheid der Sasahara-woorden aldus is gevormd, moet zeker ook voor een deel aan analogie worden toegeschreven, daar deze vorm voor nieuw te maken Sasahara-termen eenigzins »rigueur" is geworden.

De met ka- en pa- gevormde Sasahara-woorden zijn grootendeels namaak van de gewone woorden, waarvan zij Sasahara zijn. Bv. kahaiang, Sas. van kahẹ̆kuwang (zekere visch). Regelmatige vormingen met ka- zijn bv. Karangetang (Sas. van Siau [1]), een superlatief-vorm van dangẹ en kaļaintoļangeng, met prefix ka- en suff. -eng, van den geredupliceerden stam

1) Zie bl. 56.

intoḷang (Sas. van iang »zitten"), Sasah. van pu-ḷangeng (bank eener prauw). De bet. is »zitplaats".

Met pa- zijn gevormd, in navolging van de gewone termen, woorden als patotọ [1]), naar pahuru; patindagheng (stam onbekend) naar palalaheng »mast" [2]). Direkt van grondw. w. zijn gevormd: panutubẹ̆, van tutubẹ̆ [3]) (Jav. Mal. tutup) en pangilạ, van kilạ [4]), paisu van isu.

Met -ang zijn gevormd kẹ̆topang en saupang, die passieve bet. hebben en dus 't voorvoegsel *i* missen. Lumbeong heeft 't voorvoegsel lu*. Manampạ (bl. 62) is 't eenige vreemde woord, dat ik in 't Sasah. heb aangetroffen. 't Is dus van jongeren datum.

Ten slotte valt nog op te merken, dat van sommige, met ma* en -um- gevormde woorden de Sasahara-termen met mẹ̆- en m(a)- worden gemaakt, wel een bewijs hoe weinig men de eig. beteekenis dezer voorvoegsels in acht neemt, als de zucht naar geheimspraak in 't spel is. Voorbeelden: mẹ̆kiki, Sas. van mangiki »bijten", mẹ̆pẹ̆di, van mamẹ̆di »stuk maken", mimang van mangimang »gelooven", moming, van humĕmming »glimlachen".

---

1) De vert. op bl. 57 gegeven, is benaderend en naar analogie van sĕngkatotọ »plotseling, in een oogwenk".

2) De vermoedelijke stam van dit woord, lahẹ, zal wel identisch zijn met 't Mal. lajar, Mak. layarạ »zeil" en de bet. dus »plaats waar 't zeil is".

3) Zie bl. 61.

4) Zie bl. 56. De beide laatste woorden zijn met pa* gevormd.

HOOFDSTUK V.

Woordafleiding.

De afleiding van woorden uit de stamwoorden geschiedt door:

A. Reduplicatie.
B. Woordherhaling.
C. Samenstelling.
D. Aanhechting van voor-, in- en achtervoegsels.

Deze vormingen komen ook gecombineerd voor, bv. A en D, B en D, A en C. Deze gevallen zullen bij een der 4 genoemde ingedeeld worden. In verhouding tot A en D, komen B en C weinig voor.

A. Reduplicatie.

Dit is het herhalen van de beginletter van een woord, met een bepaalden klinker, die dus een nieuwe lettergreep vormt. In verreweg de meeste gevallen is deze klinker *a*, die dus de *b* en *d* tot *w* en *r* maakt, de *g* tot *gh* en de *l* tot *l̥*. Klinkers en de *h* worden met *l* geredupliceerd [1]).

Ook de *ĕ̥* komt als klinker der reduplicatie-lettergreep voor [2]). Daar de voorgevoegde syllabe dan half gesloten is, hebben natuurlijk de bovengenoemde veranderingen niet plaats.

De verschillende beteekenissen der reduplicatie zijn onder de volgende groepen te brengen:

1. Is het gr. w. de stam waarvan een w.w. gevormd wordt, dan duidt de geredupliceerde vorm vaak het *middel* of *werktuig* aan, waarmee de handeling verricht wordt. Voorbeelden zijn:

---

1) Zie de bladzz. 45, 46, 47, 50, 51. 2) Zie bl. 68, 69.

bulu, mamulu »lokken", bawulu »lokmiddel"; busu̦, mam. »sago-vezels kloppen", bawusu̦ »de hamer waarmee dit geschiedt"; sile, manile »garnalen visschen", sasile »schepnet"; geserḙ̆, mĕngg. »geeselen", gagheserḙ̆ »geesel, zweep"; bĕlli, mam. »koopen", bawĕlli »koopprijs"; ĕlla̦, mangĕlla̦ »kokosnoot uitscheppen", laĕlla̦ »de lepel waarmee dit geschiedt"; ĕmmu̦, mang. »vegen", laĕmmu̦ »bezem, veger"; heḙ̆, mĕh. »pootgaten steken", laheḙ̆ »pootstok"; hepesḙ̆, mĕh. »klemmen", lahepesḙ̆ »klem"; hḙ̆ping, mĕh. »afsluiten", lahḙ̆ping »afsluiting, deur".

Soms is het niet zoozeer het werktuig, waarmee men de daad verricht, als wel een hulpmiddel, dat bij 't verrichten te pas komt, bv. gepḙ, mĕngg. »naaien", gaghepḙ »draad"; dḙ̆pelḙ̆, mĕnd. »lappen", darḙ̆pelḙ̆ »lap, ingezet stuk".

Sommige namen van werktuigen, die blijkens de vormen in de verwante talen, oorspr. niet geredupliceerd waren, zijn door analogie in het Sangireesch met reduplicatie gevormd, bv. darahung »naald", van den stam dahung, Bis. Ibng. dagom, Jav. dom, Bal. daum, Sund. Mal. Bat. djarum, Mak. Bug. djarung, Mad. djörum; bawahasi, stam bahasi, verw. vormen, zie bl. 60.

In onze vertaling van een geredupliceerd woord, komt het niet altoos duidelijk uit, dat het een werktuig-naam is. Zoo vertalen wij bv. laaduhang met »aanklacht", bawirahi met »begeerte", lahiborḙ̆ met »troost", zonder dat hierbij uitkomt, dat de eig. bet. is »dat, waarmee men aanklaagt, begeert, troost."

2. Bij werkwoorden die met het invoegsel um na de eerste letter van den stam (zie verder bij de Invoegsels) gevormd worden, is de reduplicatie syn. met de vorming die bij andere stammen met pḙ- (pa*) vóór den

gereduplicceerden stam geschiedt. De bet. is dan die van *wijze en tijd waarop de handeling geschiedt*, in 't Ned. vaak weer te geven door den onafhankelijken infinitief. Bv. l a h ĕ m m i n g, »wijze, tijd van glimlachen, 't glimlachen", s a s a n g i̥ »wijze van weenen, geween, 't weenen", k a k i a̤ »'t schreeuwen", l a ḷ ẹ g e »'t lachen", t a t u w o »wijze van groeien, gestalte."

3. Is het gr. w. nog in de taal in gebruik, dan is de gereduplicceerde vorm min of meer synoniem daarmee, behalve dat zij soms de bet. heeft van »wat als — gebruikt wordt". De gered. vorm staat dan tot 't gr. w. als een concreet voorwerp tot een abstract begrip, als een enkel ding, uit de gansche hoeveelheid genomen. Bv. b i o en b a w i o »vertelsel", i n i e w a w i o k u »dit is nu *mijn* verhaal, dit gebruik *ik* nu om te vertellen"; b ẹ k e en b a w ẹ̆ k e, id.; b e r a »woord, spraak", b a w e r a id. en »spreekwoord, taal, spreuk, gezegde", b i n g k u n g en b a w i n g k u n g »houweel", d a l o »lof", d a r a l o, id. en »lofspreuk, loftuiting".

4. Bij de *adjectieven* wordt de *meervoudsvorm* met redupl. gemaakt, bv. d a ḷ a k i̥, mvd. d a r a ḷ a k i̥ »slecht", m a p i a, m a p a p i a »goed", m a s a r i a, m a s a s a r i a »groot", m a h ẹ̆ g i s ẹ̆, m a ḷ a h ẹ̆ g i s ẹ̆ »gestreng", m ê-l o n g, m a ḷ a e l o n g »groen". M a r a ḷ ĕ n d i n g »koud" heeft reeds in den enkelv. vorm reduplicatie en vormt 't mvd. m a r a r a ḷ ĕ n d i n g. G ẹ̆ g u w a̤ en g ẹ̆ g e r ẹ »groot" vormen 't mvd. van de oorspr. stamww. g u w a̤ en g e r ẹ (Jav. Sund. g ĕ ḍ e). Zie verder bij de Bijv. nw.

5. De *werkwoordelijke vormen* worden in het *Praesens* gereduplicceerd: in den Ontkennenden vorm altoos en met den klinker *a*; in den Bevestigenden vorm niet altoos, en met den klinker *ĕ*. In den *Wederkeerigen vorm* wordt òf de stam, òf 't vlak vóór den stam staande prefix in alle tijden gereduplicceerd.

6. Eenige ww.stammen worden geredupliceerd, tot vorming van 't frequentatief, en van dezen stam worden verder alle ww.vormen gemaakt.

7. Sommige woorden hebben eene reduplicatie *met den klinker ĕ, los gesloten.* De sluitende nasaal richt zich naar den aard der volgende letter, den beginner van den stam. Volgens de aangenomen schrijfwijze wordt dus de reduplicatie-lettergreep met † ĕ * voorgesteld.

De met deze reduplicatie gevormde woorden hebben vaak de bet. van »gelijkende op 't geen het gr. w. aanduidt", of van onze woorden met 't achtervoegsel *-achtig.* Zij komen veel voor bij namen van boomen, planten of schelpen en derg. voorwerpen, welker naam vaak door vergelijking met een in 't oog des volks gelijksoortig voorwerp is gemaakt. Voorbeelden zijn:

bĕmbuḷaeng »kokos met geelachtige bladsteelen en vruchten", van buḷaeng »goud"; bĕmbiha naam van een boom, die op de biha gelijkt; bĕmbuala, cactussoort, welks rolronde deelen op een krokodil (buala) gelijken; dĕndila, soort van platvisch, van dila »tong"; lĕlana, een buitengewoon glanzige schelpsoort (van lana »olie"); lĕlisung, schelpsoort die op een vijzel of rijstblok (lisung) gelijkt. Van 't onbek. gr. w. gaḷing komt gĕnggaḷing »'t haar dat vóór 't oor groeit" en van bĕllung (bet. onbek.) bĕmbĕllung, 1) soort van zonnescherm, 2) soort van kwal (vgl. 't Mal. pajung ubur[2]) 3) soort van schelp; van buku »knoop", bĕmbuku, 1) boomsoort, 2) schelpsoort, dus beteekenend »die als 't ware knoopen heeft, of hoeken vormt".

Deze reduplicatie komt ook voor met 't suffix -ang en heeft dan, evenals ons *-achtig*, ook wel de bet. van »houdende van, gaarne zijnde bij", bv.:

sĕnsaḷamisiang, soort van wilde azalea, waarin de saḷamisi »Sangireesche kolibri" veel gezien wordt.

pĕmpuirang, soort van plant met een roodbruin hartje in 't blad; van puidẹ̆ »navel".

kĕngkaḷiawông, soort van plant die geel van kleur is; van kaḷiawo, de »kukubilo", een gele vogel.

kĕngkondạ »wenkbrauw" is wrschl. een gewone werktuig-naam (zie bl. 66), met genasaleerde reduplicatie, blijkens de bet. van kondạ (kum.) »met de oogleden knippen". Misschien zijn hier de wenkbrauwen met de wimpers verward, of heeft kondạ oorspr. bet. »fronsen". Vgl. Tag. kindat »wenkbrauw", kikindat-kindat siya »hij fronst aldoor de wenkbrauwen".

Ook in 't Bulusch is de bet. »werktuig, middel" vaak aan een geredupliceerd woord eigen, bv. papantik »griffel" tutura »steekwerktuig", van mahapantik »schrijven, graveeren" en tumura »steken" [1]). In 't Bat. is de red. syn. met de woordherhaling en bet. vrnl. een overdrachtelijk of meervoudig gebruik van 't grondw. [2]). En in 't Mak. Bug. en Mal. is het de woordherhaling, die de overdrachtelijke bet. aan het gr.woord geeft [3]). Deze zullen wij thans in 't Sangireesch nagaan.

B. Woordherhaling.

Deze komt in 't Sang. niet veel voor. De voorbeelden die er van te noemen zijn, laten zich aldus indeelen:

1. *Herhaling* of *vermenigvuldiging* van de bet. van 't gr.w. hẹ̆bi-hẹ̆bi »nacht op nacht, iederen nacht", ĕllo-ĕllo of mĕllo-mĕllo »dag aan dag, dagelijks", gahị-gahị en haghi-haghi »allerlei soorten", sĕmbaụ-sĕmbaụ »ieder, elk, een iegelijk", sĕngkatau-sĕngkatau »iedereen, een ieder man", i sie sụsangị sụsangị »zij weent aldoor".

1) Niemann, Bijdr. bl. 69.

2) v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 415,

3) Matthes, Mak. Sprkk. bl. 83—85 Bug. S. bl. 120—122. Klinkert, Mal. Spr. bl. 23, 24. Verder zie men Brandes, Proefschrift, bl. 155—164.

2. *Versterking* der bet. van 't gr. w. tot een relatieven superlatief, bv. dadẹ-dadẹ »'t meest naar voren gelegen", marĕngụ-marĕngụ »op den duur, mettertijd", mapia-pia »zeer goed", maḽĕnggi-lĕnggihẹ̆ »zeer fraai", mawĕnna-wĕnnahẹ̆ »zeer breed". Hierbij wordt òf het met een prefix gevormde gr. w. herhaald, òf 't prefix vóór 't herhaalde gr. w. gevoegd, waarbij een toonlooze eindlettergreep verwaarloosd wordt [1]).

3. Vormen, waarvan de niet-gerredupliceerde stam niet voorkomt, dus *geredupliceerde grondwoorden* zijn: ago-ago (naam v. e. schelp), biang-biang (Sas. van langị) »hemel", dapo-dapo (Sas. van aghidẹ̆) »wapen", koḽo-koḽo (Sas. van Biaho, een eiland), tulung-tulung »muskus- of civetkat", suwu-suwu »windhoos", baling-baling »slinger", paḽo-paḽo »werpstokje" (om vruchten van een boom te gooien), guḽing-guḽing »de Sangireesche nachtegaal". Daar sommige dezer woorden geluid of beweging nabootsen, zijn zij wel nimmer enkelvoudig voorgekomen, de overige kunnen 't in een voor-historisch tijdperk der taal geweest zijn. De gr.ww. biang, paḽo, suwu en tulung liggen, beh. 't verschil in vorm, ook in bet. te ver af om als gr.ww. van biang-biang enz. beschouwd te kunnen worden. Langị-langị »hemel van een ledekant" zal wel naar Maleisch model zijn gevormd.

4. Een *gevarieerde vorm der woordherhaling* is de samenkoppeling van twee synoniemen, die blijkens 't ééne prefix, dat voor beide dient, als één woord gelden. De bet. is als die der woorden onder 1 en 2 genoemd (bl. 70), herhaling, langdurigheid of sterkte der handeling. Voorbeeld mẹ̆tirin-tĕnnung »aldoor in de rondte draaien", mẹ̄sihing-taning »sterk gelijken op elkaar,"

1) Vgl. 't op bl. 28 gezegde.

mẹ̆tendeng-kondọ »met de hand onder 't hoofd en de elleboog in de andere hand zitten". 't Bestanddeel kondọ is overigens niet bekend. Ook nog mẹ̆sahintĕnno »naäpen".

C. **Samenstelling.**

't Sangireesch heeft terstond hierom al veel minder saamgestelde woorden dan 't Mal. Jav. Mak. Bug. en and. Indonesische talen, omdat het de genitiefverhouding van twee substantieven niet door samenstelling behoeft uit te drukken, hoewel er enkele voorbeelden van bestaan.

Ook *herhaalde woorden* zijn samenstellingen, want hetzij 't 2e lid van de bet. van 't eerste iets terugneemt, zooals in 't Mal. Bug. en Mak. of er iets aan toevoegt, zooals in genoemde talen en evenzeer in 't Sang., het blijft eene bepaling van het 1e lid en elk der deelen heeft eene andere beteekenis dan 't geheel, dat zij bij samenstelling vormen.

De saamgestelde woorden kunnen aldus worden ingedeeld:

1. *Substantief* met *adjectief*, waarbij 't laatste gewl. den stamvorm heeft, wat overigens bij adjectieven ongewoon is.

Voorbeelden: anumitung »borstdoek, slendang", eig. »zwart ding", van anu »ding, dinges, 't een of ander" en mitung »zwart"; apaḷiwụ »boeltje, zaakjes, rommel, Siebensachen" van apa »wat" en liwụ »de heele boel, de gansche rommel"; tau-ḷiwụ »de groote menigte, 't publiek"; akẹ-lĕnding »koudwater"; kĕhuḷinggi »woestijn, boomlooze wildernis"; bĕmbangsape »neerhangende schouders", sape (man.) bet. »een tak afbreken", nasape is dus »afgebroken, als een tak, er bij neerhangend".

2. *Substantief met substantief*; 't laatste is dan com-

plement van 't eerste en beperkt de meer algemeene bet. daarvan. Voorbeelden:

akẹ inumang »drinkwater", van akẹ »water" en inumang »drank", anging kaḷisusu »wervelwind", van anging »wind" en kaḷisusu »kolk", pẹ̆di wẹ̆ta »onderbalksbreuk" (naam v. e. bergrug), daḷẹ̆gahẹ̆ dĕ̆hụ »voorhoofdsiersel", darupa sasekẹ »strijdhamer", van darupa »hamer" en sasekẹ »wapen", sahidi konti »valsche getuigenis", van sahidi »getuigenis" en konti »leugen", pẹ̆sasaḷa-hẹ̆go, gevormd van saḷa »mis, fout, verkeerdheid" en hẹ̆go »greep", dus »misgreep, vergrijp", kẹ̆sa̤ dua (woordel. »één of twee") »besluiteloos, onbeslist".

3. *Samenstellingen* waarvan de *leden beide* of *een van beide* uit de levende taal zijn *verdwenen*, zoodat hunne bet. alleen kan opgemaakt worden uit die van 't geheele woord. Bv. bikawera »waarzeggen"[1] banenteng-tawi, naam v. e. schelp (beide leden onbek.); aramanung »misschien" (id.); arakutẹu »en toch, edoch", (ara onbek. kutẹu »en, doch, maar").

D. Voor- in- en achtervoegsels.

Deze aanhechtsels zijn in het Sangireesch van groot gewicht, daar zij bijna de gansche woordafleiding beheerschen, waarop het mechanisme der taal berust. Men kan dit wel van alle M. P. talen zeggen.

De *voorvoegsels* zijn het talrijkst. Zij komen of alleen, of te zamen met in- en achtervoegsels voor en zijn te onderscheiden in *naamwoordelijke* en *werkwoordelijke*. De eerste hebben de uitgebreidste functie, want zij vormen alle naamwoorden en daartoe behooren in 't Sangir. veel

---

1) bika is in vorm gelijk aan Tag. wika, »rede, woord"; dit is volgens Prof. Kern (B. T. L. V. 1880, bl. 563) 't Skr. wiweka. Het moet dus uit 't Tag. zijn overgenomen, indien 't een vreemd woord is.

meer woorden dan in de Indo-Germaansche talen. De ww.lijke prefixen vormen alleen het actief der werkwoorden en hebben alle hunne overeenkomstige naamwoordelijke vormen. Omgekeerd heeft echter niet ieder nw.lijk voorv. zijn ww. equivalent. Bij de behandeling der prefixen kan echter deze indeeling niet gevolgd worden, daar de ww.lijke prefixen te samen met hunne nw.lijke moeten behandeld worden, om herhaling te voorkomen.

Thans volgt eene lijst der aanhechtsels, in de volgorde waarin zij zullen behandeld worden.

Voorvoegsels.

1. taha, tahạ.
2. ka, kạ, ki.
3. i, ni.
4. ma*, na*, pa*, mĕ*, nĕ*, pĕ*, ipa*, ipĕ*[1]).
5. mẹ̆, nẹ̆, pẹ̆, ipẹ̆.
6. ma, mi[2]).
7. mĕmpa*, mĕmpĕ* mĕmpẹ̆, mĕngka.
8. masị, masịpa*.
9. maka, ika, makapa*, makapĕ*, makapẹ̆, makaka.
10. mapa*, mapĕ*, mapẹ̆, iapa*, iapĕ*, iapẹ̆; mapa; mapẹ̆ papa*, mapẹ̆†a, iapẹ̆†a; mapaka, iapaka[3]).
11. ipaka.
12. maki, ipaki, ipakipa*, -pĕ*, -pẹ̆.
13. mẹ̆tĕngka, ipẹ̆tĕngka; mapẹ̆tĕngka, iapẹ̆tĕngka; makapẹ̆tĕngka, iapẹ̆tĕngka; makapẹ̆tĕngka, ikapẹ̆tĕngka; mẹ̆tĕngki, mẹ̆ti*, mẹ̆tu*; ipakipẹ̆tĕngka.
14. hĕ*, hu, hu*.
15. lĕ*, li*, lu*.
16. tahu, taghu.

---

1) Het sterretje duidt den nasalen sluiter van deze prefixen aan.

2) Om de lijst niet onnoodig uit te breiden, zijn na 6 de praeteritale en nominale vormen der prefixen met *m* weggelaten.

3) Het teeken † duidt den reduplicator aan.

17. ta.
18. ta*, ti*, tu*.
19. tu.
20. sa.
21. bi, bi*.
22. baḷi*, baḷu*, paḷi*.
23. kaḷi*, kaḷu*.
24. para, paḷa.
25. ka, ka*.

Invoegsels.

1. um.
2. in.
3. al, ar, ah, an.

Achtervoegsels.

1. ang, ĕng, eng.
2. i, e.

1. Taha, tahạ.

1. Het voorvoegsel taha komt zoowel voor den enkelen woordstam, als voor den n.w.lijken vorm der met ma* en mẹ̆ gevormde w.w. te staan. In beide gevallen worden er mee gevormd: namen van personen, die de handeling welke 't gr.w. aanduidt, dikwijls verrichten. Die welke bestaan uit den stam met voorgevoegd taha, zou men bijna beroepsnamen kunnen noemen, doch geheel zijn zij 't niet [1]. Zij zijn eenigszins intensiever van bet. dan die, welke met taha van den w.w.lijken vorm zijn gemaakt. Niet altijd worden beide vormen van een stam gemaakt. Voorbeelden zijn:

tahawisara »goedspreker", van bisara »gesprek, gepraat"; taharoti »vergiftiger" van doti »gif"; ta-

---

1) Voor beroepsnamen bestaat trouwens een andere vorm, vermeld bij de voorvoegsels 4 en 5 en 't invoegsel 1.

haĕntana »landbouwer", van ĕntana »land"; taha-undang »iemand die verstand heeft van heelkruiden" van undang »geneesmiddel, heelkruid"; tahasoma »liefhebber van visschen, iemand die veel vischt", van soma »vischnet"; tahapate »iemand die dikwijls doodslaat" van pate »dood"; tahakoạ »die vaardig, gewoon is te maken", van koạ »maken". Ongev. syn. met deze vormen, alleen een weinig zwakker van bet. zijn: tahapẹ̆bisara, tahapangĕntana, tahapangundang, tahapanoma, tahapamate, tahapẹ̆koạ. Andere voorbeelden dezer vorming zijn: tahapẹ̆bikawera »waarzeggen", van mẹ̆bikawera »waarzeggen"; tahapẹ̆bituing »sterrewichelaar, sterrekijker", van mẹ̆bituing »wichelen"; tahapẹ̆bitung »bezweerder"; tahapawuang, van mawuang (buang) »echtbreker"; tahapamuḷo »kijver" (buḷo); tahapĕhodatẹ̆ »lasteraar", tahapĕhampasẹ̆ »roover", tahapanganụ (anụ) »jager". Dikwijls vindt men reduplicatie, om overdrachtelijk gebruik of menigvuldigheid der handeling uit te drukken, bv. tahapananahusu »vervolger", van sahusu (man.) »vervolgen".

2. Van eene andere bet. van taha »bewoner van —" heb ik slechts één voorbeeld in 't Sang. aangetroffen, nl. tahanusa, dat thans »eiland" bet. doch oorspr. »eilander" moet beduid hebben, gelet op 't Tag. taga[1]) en 't Sang. Jav. nusa (Tal. nanusa) »eiland". Deze bet. van taha sluit zich gereedelijk bij de bl. 75 genoemde aan en heeft daarmee 't begrip van geregelde herhaling en voortdurend blijven gemeen. Wellicht is ook taghaḷoang »het ruime sop" (Sas. van sasị, vandaar ook de

---

1) Zie bl. 79. De overgang van den naam der bewoners op 't bewoonde land, is ook in and. talen niet zeldzaam. Vgl. Lat. Treviri »'t land van Trier", Belgae »Belgie", Skr. Kurawah »'t Kuru-land", Ned. Pruisen, Polen, Zweden, Pommeren, Beieren, Saksen.

ouderwetsche vorm) een voorbeeld, daar 't syn. is van loang (evenals tahanusa van nusa).

3. Taha wordt ook gezegd voor personen aanduidende zelfst. n.w. om eene *wederzijdsche betrekking* aan te duiden tusschen de genoemde personen onderling of tusschen hen en vooraf genoemde. Die betrekking is meestal een »bij elkander behooren", 't zij door verwantschap, 't zij als heer en knecht, enz. B.v. i sire tahatuari »hij, zij (de oudere) met zijne, hare, jongere broeders of zusters", i kami kai anạ u tahatuari »wij zijn neven en nichten", (woordel. kinderen van hen, die elkaars jongere broeders, zusters zijn [1]), i tuang datu i rĕdua taḷahusẹ̆ (voor taha-ahusẹ̆, zie bl. 51) »de vorst met zijn zoon". Dikwijls wordt het getal der bedoelde personen er bij genoemd, terwijl het onzeker blijft, wie er tot de eene en wie tot de andere partij behooren, want, zooals uit de bovenstaande voorbeelden blijkt, wordt van de wederzijdsche betrekkingen slechts één uitgedrukt. B.v. i sire tĕllu tahanạ kan bet. »de beide ouders met één kind", of »een der ouders met 2 kinderen", i sire tĕllu tahaghaghurang »één kind met zijne ouders" of »2 kinderen met één hunner ouders"; i sire ẹ̆pạ tahawawine »3 mannen met hunne zuster" of »2 mannen met 2 zusters" of »één man met 3 zusters".

Door voorvoeging van 't prefix mẹ̆- worden van deze woorden ww. gevormd, die de bet. hebben van »elkaar beschouwen als, de een den ander houden voor". Bv. mẹ̆tahaghaghurang (van aangenomen kinderen) »als zijne ouders beschouwen"; mẹ̆tahatuari (van de oude-

---

1) Men ziet, dat slechts de helft der wederzijdsche betrekking wordt uitgedrukt, omdat bij zulke woorden als tuari (jongere broeder, zuster), anạ (kind), gaghurang (ouders) de een nooit van den ander is, wat de ander van den een is.

ren) »als jongeren broeder, jongere zuster beschouwen" (ook »als neef of nicht beschouwen"), mẹ̆tahamawu »als heer beschouwen, erkennen", vdr. »dienen". Van tahanạ »met een kind, met kinderen", komt mẹ̆tahanạ »doen alsof men tahanạ is, kinderen oppassen"; in onderscheiding daarvan zegt men voor »als kind beschouwen"; mẹ̆tĕnganạ, dat gevormd is met 't zeker etymologisch verwante tĕng, dat reflexieve w.w. vormt. Zoo ook mẹ̆tĕnganạ u sĕmbaụ »elkaar als familieleden beschouwen".

Meestal wordt deze vorm gemaakt van de woorden die de minste in rang der beide partijen uitdrukken. In plaats van i kami tahaiakang wij (jongeren) met onze oudere broeders, zusters", zegt men i kami sĕngkatuhang. Dit geschiedt om den meerdere niet te zeer met den mindere gelijk te stellen, door beiden in éénen adem te noemen. Zoo zegt men ook i sire sĕngkapulung »grootvader en kleinkinderen".

Nauw verwant met taha is tahạ, met half gesloten eindsyllabe [1]). 't Vormt de *distributieve telwoorden*, zoowel van de drie vormen der hoofdtelwoorden, als van de adverbia numeralia. Deze vormen met tahạ worden dan nog van 't w.w.lijk prefix pẹ̆ voorzien. Zoo komen van dua »twee" en duanbaụ, duanbua »twee stuks", de distributieven: pẹ̆tahạdua »ieder twee, telkens twee", pẹ̆tahạduanbaụ en pẹ̆tahạduanbua »ieder 2 stuks, telkens 2 stuks". Van puḷo »tien" komen pẹ̆tahạpuḷo, pẹ̆tahạmapuḷonbaụ en pẹ̆tahạmapuḷonbua »ieder 10". Op dezelfde wijze komt van duasuḷe »tweemaal", pẹ̆tahạduasuḷe »telkens 2 maal" en van mapuḷo ẹ̆sa su suḷene, pẹ̆tahạmapuḷo ẹ̆sa s. s. »telkens 11 maal".

---

1) Over de evenzeer verwante prefixen tahu en taghu, zie voorvoegsel 16.

De w.w.lijke vorm dezer distributieven, die mẹ̆taha̧ is, duidt aan: »in de maat van — iets doen", bv. rijststampen, roeien en al zulke dingen, waarbij men de maat telt. Bv. mẹ̆taha̧dua »in de maat van twee iets doen", mẹ̆taha̧ĕpa̧ »in de maat van vier doen".

Taha en taha̧ *in de verwante talen.* In 't Bul. hebben de prefixen ta* (meestal met 't suffix -ĕn achter den woordstam) en taha eene met Sang. taha overeenkomende functie. Ta* -ĕn bet. »die dikwijls — doet" bv. tambangkĕrĕn »handelaar" (van wangkĕr »koopen"), tangojowĕn »liefhebber van zwemmen" (van ojow »zwemmen"). Taha duidt een excessief aan, een te groote herhaling der handeling, bv. tahuwe »al te lang", tahalous »al te zeer" [1]). In de Filipp. talen vindt men 't eveneens, nl. Tag. taga 1. die dikwijls iets doet", bv. taga-pangahui »houthakker" (kahui »hout", pangahui »hout halen"); 2. »bewoner van", bv. tagamainila »Manilees"; 3. excessief, bv. tagakain »veelvraat" [2]). 't Ibanag heeft tagaàn »'t geen gehouden wordt voor", bv. tagapian »wat voor goed (pia) doorgaat", tagatunungan »wat voor juist gehouden wordt" [3]). 't Iloko heeft tagi en agtagi »voorzien zijn van", bv. agtagipaltog »met een geweer gewapend" [4]). 't Pampanga tala, duidt aan 1. beroepsnamen, bv. talakumit »bewaker", talasulat »schrijver"; 2. voorzien zijn van: »talabaril »een geweer dragend", 3. neiging tot, bv. talakasalon »ongezond" [5]).

Met taha̧ komt overeen 't Bis. tag, dat distributieven vormt, en 't Tag. tiga en tig, met dezelfde functie. Verder verwijs ik naar Dr. Brandes' uitvoerige behandeling van 't prefix tar in zijn Proefschrift bl. 121—130 en 176, 177 en naar bl.

1) Niemann, Bijdr. bl. 77.
2) Totanes, Arte, bl. 95.
3) Cuevas, Arte, bl. 358.
4) Lopez, Arte, bl. 87, 88.
5) Bergaño, Arte, bl. 244, 245.
6) Mentrida, Arte, bl. 191, Totanes, Arte bl. 114.

236 en 237 van Dr. v. d. Tuuk's Tob. Sprkk. Ter aanvulling van 't geen daar aangevoerd wordt ter gelijkstelling van tar met de negatie tar, vermeld ik, dat deze laatste in 't Sang. tala, tạ en ta luidt.

2. ka, kạ, ki.

Evenals bij taha, komt van ka een open en een gesloten vorm voor, met verschillende beteekenis.

1. **Ka** gevoegd voor adjectief-stammen duidt den *graad*, de *mate* aan van de eigenschap door 't gr.w. uitgedrukt; het is dus als de substantiefvorm te beschouwen van de met ma gevormde adjectieven. Bv. van dau, karau »afstand" ('t best weer te geven met »hoeverheid" indien dit Ned. was); van sanạ, kasanạ »mate van nederigheid, laagheid." De overeenkomstige adjectieven zijn marau »ver" en masanạ »laag, nederig", van pia, kapia »mate van goedheid"; van daļakị, karaļakị »slechtheid"; van lawọ, kaļawọ »hoeveelheid"; van dĕngụ, karĕngụ »lengte van tijd, langdurigheid; van dangẹ, karangẹ »lengte, mate van langheid". Kadidị en kadodọ zijn reeds met ka gevormd, doch beteekenen »klein". Zij worden dus om »mate van kleinheid, kleinte" te beduiden, kakadidị en kakadodọ. De aldus gevormde zelfst.n.w. worden (ook door invloed van 't Mal.) hoe langer hoe meer als abstracta gebruikt, waartoe geen andere zich beter leenen.

2. Met telwoorden samengesteld, vormt ka substantieven, die in karakter met de onder 1 genoemde overeenkomen en van het pron. suff. 3e pers. voorzien, als *rangtelwoorden* in gebruik zijn. Van dua komt karuane (2de), van ẹ̆pạ, kaẹ̆pạe (4de), van (ma)puļo dua, kapuļo duane (12de), van (ma)hasụ, kahasụe (100ste), van hiwụ, kahiwune (1000ste).

3. ka voor den gereduplicеerden stam gevoegd, duidt

aan: *den tijd waarop iets* of *iemand ondergaan heeft*, wat 't gr. w. aanduidt, bv. kasasasa̩ »tijd waarop iets gerijpt is" (van sasa̩, mas. »rijp, gaar"); kaḷahaka »tijd waarop iets omgevallen is", (van haka, mah. »omvallen"); kaghaghurang »tijd waarop iemd. of iets oud geworden is" (van gurang, magh. »oud"); kararea̩ »tijd waarop iets gevonden is", (dea̩); kaḷahene̩ »tijd waarop iets vermolmd, verrot is" (hene̩). Ook deze subst. worden langzamerhand als abstracta gebruikt, dus in de bet. van »rijpheid, ouderdom, vondst, uitstel, verrotting" [1].

4. Met een w.w. stam samengesteld, is ka naamw. vorm van den intransitief-passieven vorm, die met ma-wordt gemaakt. Deze vormen hebben de bet. van »iets ondergaan, zonder dat de oorzaak wordt genoemd", zijn dus accidenteel. Van dĕnta, marĕnta »aankomen", is dus de Imper. karĕnta »kom aan!"; van pia, kapia! »word beter!" (Imp. bij mapia); kaumburĕ̩, karaluhĕ̩ »word oud en bedaagd!"; kate (uit kaate) »ga dood!" (bij mate »sterven"); kapulu »wil!" (van pulu, mapulu »willen"); kaintoḷang (bij maint.) »ga zitten!".

Deze vormen staan tot die met ma (prefix van 't intr. passief) als de onder n°. 1 genoemde tot ma (prefix dat adject. vormt). En daar deze beide ma's (afgezien van 't syntaktisch gebruik) identisch zijn, zoo zijn de overeenkomstige n.w.lijke vormen het ook. De vorm kapulu bv. is eveneens een abstr. subst. met de bet. »wil".

De vormen kakĕlla en katingang (Tab.) »kijk",

1) Voorzien van 't pron. suff. 3e pers. beteekent deze vorm, bij eenige weinige woorden, »juist genoeg hebbende van de eigenschap die 't gr. w. aanduidt", bv. een kapapiane »genoeg" (juist goed), kaḷahĕ̩tune »juist nog zacht genoeg (van beenderen)", kararĕ̩pane »juist goed aan den gang".

zijn wel imperatieven, doch worden beschouwd te behooren bij vormen met 't infix -um-, waarvan zij de secundaire gr. w.w. zijn, nl. kumakĕlla en kumatingang (of tumatingang) »zien, kijken".

5. Een gebruik aan ka dat met 't onder n⁰. 1 genoemde overeenkomt, vindt men bij sommige substantieven, die met telwoorden worden samengesteld. Ka vormt van w.w.lijke stammen abstracta, die niet afzonderlijk voorkomen, doch steeds met een telwoord samengesteld zijn. Meestal is 't het telw. sa, dat voor *k* den vorm sĕng heeft (bl. 41 noot 1), en hier de bet. heeft van »één met". Zoo bet. bv. sĕngkarĕnta (van dĕnta) »één met, tegelijk met 't aankomen van, met dat aankwam", sĕngkakakĕlla of sĕngkakĕlla (van (ka)kĕlla), eig. »met dat zag", gew. gebruikt als »plotseling", syn. met sĕngkianu (ki voor ka), sĕngkahumpạ (»in één uitkomen op"), en sĕngkahombang (»in één treffen, vinden met") sĕngkĕlĕndị (»in één schrikken met"); sĕngkatûng »in één gekook met, tegelijk gekookt met", sĕngkaḷutạ »tegelijk gestampt", inung sĕngkainung »tegelijk opdrinken", sẹngkapohọ »tot één tros gemaakt".

Deze vorming is ook toegepast op n.w.lijke stammen. De bet. is dan eenigszins anders, nl. die van een bepaald getal, uit een grooteren hoop. Bij sommige subst. is dit altijd de wijze waarop zij met een telwoord verbonden worden. 't Bovengenoemde sĕngkapohọ nadert in bet. eenigszins tot deze woorden. Zij worden met alle telw. verbonden. Voorbeelden: sĕngkatau, duangkatau »1 mensch, 2 menschen", tĕllungkaorasẹ̆ »3 uren".

Voorbeelden van eene collectieve bet. van sĕngka- zijn uitdrukkingen als: i kami sĕngkatuhang, »wij (jongeren) met onze oudere broeders (zusters)", i kami sĕngkapulung »ik (grootvader) met mijne kleinkin-

deren." Met 't locaal-suffix -ĕng is gevormd sĕngkawanuâng »de geheele bevolking" (van kawanua, »onderdaan, volk").

Een voorbeeld van een passieven vorm in bet. gelijk met ka, levert sĕntinuwông (van tuwo »groeien"), »tijdgenoot" letterl. »één gegroei met".

6. Met voorgevoegd ka- en achtergevoegd -ang, ĕng of eng[1]) wordt de *superlatief* der adjectieven gevormd. Deze vorm wordt geheel als adjectief gebruikt, maar is een abstractum, (zie n°. 1) met een plaatsaanduidend affix. Voorbeelden zijn: kasĕlaheng »grootste", van sĕllahẹ̆ (masĕllahẹ̆ »groot"); kapiâng (uit kapia-ĕng) »beste" (mapia »goed"); kaholekang »fraaiste" (maholẹ »fraai"); kakalakeng »rijkste" (kalạ); karangetang »hoogste" (dangẹ); kawuḷêng (mawuḷe) »vergeetachtigste".

1. **Kạ**, de gesloten vorm van dit prefix, vormt met het pron. suff. van den 3den persoon vormen die de bet. onzer tegenw. deelwoorden hebben. Deze vormen worden gemaakt, zoowel van den zuiveren stam, als van den n.w.lijken vorm van 't actief, zonder dat verschil in bet. is op te merken. Voorbeelden zijn:

kạaḷạe, kạpangaḷạe »nemende"; kạberane, kạpẹ̆berane »sprekende"; kạdaḷenge »gaande"; kạkânge »etende"; kạhaunge »naderende"; kạkoạe, kapẹ̆koạe »makende"; kạpundaḷe, kạpamundaḷe »roeiende".

Bij w.w. die den act. vorm met ma* of mẹ̆ vormen zijn de vormen met kạpa* en kạpẹ̆ de juiste; de vorm kạaḷạe, kạberane, kạkoạe is misschien naar 't voorbeeld van de intransitieven (kạhaunge en derg.) gemaakt.

---

1) Zie bl. 40 en de afzonderlijke behandeling van ang, ĕng en eng.

2. Op den onder ka, n°. 4 opgegeven vorm (den n.w. vorm van ma), wordt door voorvoeging van kạ dezelfde vorming toegepast als op de hierboven onder n⁰. 1 genoemde gr. w.w. met dit verschil, dat zij de bet. hebben van »al meer en meer wordende wat 't gr. w. aanduidt". Deze vormen, als van intransitieve (secundaire) gr. w.w. afgeleid, hebben altijd intransitieve beteekenis. Voorbeelden zijn:

kạkarĕntane »al nader komende" (van karĕnta); kạkasahokane »al meer en meer kokend wordende", (van kasahoka); kạkasasạe »al gaarder en gaarder, rijper en rijper wordende"; kạkasanggide »al dichter en dichter bij komende".

3. Ter aanduiding van een voortdurenden toestand, als gevolg van een handeling, die passief is voorgesteld, wordt kạ gevoegd voor den geredupliceerden stam. Deze vorm is de naamw.lijke van die, welke met voorgevoegd mạ van den geredupl. stam gevormd wordt. Bv. kạbawohẹ »staande geschreven"; kạpapĕllọ »neergezet, gelegd zijnde, staande, liggende"; kạtatope »geopend, open zijnde, open staande"; kạtatûng »te vuur gezet zijn, te vuur staande"; kạdaḷehe »over iets heen gehangen zijnde, hangende over". Zie ook onder ma.

4. Om naar den duur, de lengte en de mate van hoedanigheid van iets te vragen, wordt het voorvoegsel ka van de onder ka n⁰. 1 genoemde vormen in kạ veranderd en het pron. suff. 3e pers. enk. er achtergevoegd, om aan te wijzen op wien of wat de vraag betrekking heeft. Bv. kạdaune, eig. »de afstand er van?" of in onze vert. »hoe ver is het?" kạsanạe »hoe laag is het?" kạḷawọe »hoeveel is het?" kạdĕngụe »hoe lang zal het duren?"

Het is duidelijk dat kạ n⁰. 4 identisch is met ka n⁰. 1, en het verschil, door sluiting van 't prefix,

alleen is gemaakt ter onderscheiding van beteekenis. De andere beteekenissen van ka zijn met die van kạ ongeveer aldus saam te vatten, dat men kan zeggen dat ka en kạ abstracta vormen (nominaalvormen van instrans. w.w.), voorts mate en rang aanduiden en collectieve bet. hebben. De vormen onder kạ, n⁰. 1, 2 en 3 zijn verscheidenheden van dezelfde soort, daar het drie verschillende gevallen zijn van 't gebruik van kạ als naamw. vorm bij mạ.

In 't Tag. worden abstracta gevormd met ka-an (Totanes, Arte, § 65, 66) en met pagka (§ 349—53). Het gebruik door Totanes in § 350 vermeld, om bij uitroepen de laatste lettergreep van pagka aan te houden (pagkā-bibigán mo! »welk een prater!") laat zich met 't gebruik van kạ n⁰. 4 vergelijken.

In 't Ibanag worden abstracta gevormd met ka (Cuevas, Arte, § 80); in 't Pampanga vormt o. a. ka (met -an) abstracta (Bergaño, bl. 203), woorden die »mede-", »-genoot" beteekenen (kainum »mededrinker", kasugal »speelgenoot" bl. 202) en (met verdubbeling v. 't gr.w.) superlatieven (bl. 206). Ook in 't Bis. vormt ka- abstracta. (Mentrida, bl. 176). Rangtelwoorden vormen o. a. 't Pamp. met ka (Berg. bl. 162) en 't Bul. (Niemann, bl. 79). And. Filipp. gebruiken daartoe ika-, bv. Bis. (Mentr. bl. 190), Ibn. (Cuevas, bl. 204), Tag. (Tot. § 392).

De gevallen waarin ka met andere prefixen samen voorgevoegd wordt, zijn afzonderlijk besproken (zie de prefixen 7, 9, 10, 11 en 13). De woorden met ka samengesteld die een affix hebben, zijn onder de affixen behandeld.

Ki is een bijvorm van ka en dient als n.w.lijke vorm van mi (zie bl. 106). Daar mi bijna geheel gelijk is in bet. aan ma, is er tusschen ka en ki ook bijna geen onderscheid. Behalve in den Imperatief der vormen met mi, wordt ki gebruikt in samenstelling met eenige an-

dere prefixen. (Zie bl. 125). Bv. kiwuḷe »vergeet!" Imp. van miwuḷe »vergeten", mẹ̆tĕngkiwukang »zich dronken maken".

3. **i**, **ni**.

I is het voorvoegsel dat 't passief vormt. Het wordt voor zuivere, geredupliceerde òf met andere voor- of achtervoegsels samengestelde stammen gevoegd, waarbij het in bet. steeds staat tegenover ma*, mĕ* en mẹ, die 't actief vormen.

I behoort zonder twijfel tot de naamw.lijke voorvoegsels. De woorden die er mee gevormd worden zijn naamwoorden, al worden zij geheel als passieve w.w. gebruikt. **I** komt ook nooit in verbinding met andere dan n.w. lijke voorvoegsels voor. Voorbeelden zijn:

iwera (zal gesproken worden), iwẹ̆bera (wordt gesproken), ikawera (zal kunnen gespr. w.), iapĕbẹ̆bera (wordt verzocht te spreken), ipakịbera (wordt gelast gespr. te worden), ipẹ̆papate (gebruikt worden om elkaar te dooden).

Het voorvoegsel **ni** vormt den Verleden tijd (perfectief Praeteritum) van de met *i* gevormde Teg. en Toek. tijden der passieven. Het wordt dus voor dezelfde stammen gevoegd als die met *i* worden samengesteld, bv. niwera (is gesproken), nipakiwera, enz.

Twee vormen van 't passieve Praeteritum worden met 't prefix **nị** gemaakt, dat niets anders is, dan een gesloten uitspraak van ni. Het komt voornamelijk voor bij de vormen die na ontkennende partikels gebruikt worden. Deze vormen hebben de bet. van »is nog niet ge —"; bv. tawe nịbera »is nog niet gesproken".

Waar de welluidendheid het eischt of toelaat, wordt dikwijls het prefix ni als invoegsel **-in-** [1]) achter de aan-

1) Uitvoerig behand. door Dr. Brandes, in zijn proefschrift, bl. 171—174.

vangsletter van den stam gezet. Voor stammen die met klinkers beginnen geschiedt dit nooit; zeer gewoon is 't bij de aanvangsmedekl. *b*, *k*, *t*, *p* en *s*; waar andere medekl. den stam beginnen, komt 't nagenoeg niet voor. Men zegt dus liever binohẹ, kinoạ, pinate, tinutung, sinusụ, dan niwohẹ, nikoạ, enz. Maar zelden of nooit vindt men dinenọ, dinonsoḽẹ̆, ginẹ̆dẹ, hinepesẹ̆, linihị, voor nirenọ, nironsoḽẹ̆, nighẹ̆dẹ, nihepesẹ̆ nilihị. Van de samengestelde voorvoegsels komt deze omzetting voor bij ika (pass. van maka), ipaki (v. maki), ipẹ̆tĕngka (v. mẹ̆tĕngka) ipẹ̆papa* (v. mẹ̆papa*) en ipaka, waarvan dus de praeteritaal-vormen luiden: kina, pinaki, pinẹ̆tĕngka pinẹ̆papa* en pinaka (n⁰. 5, 9, 11, 12 en 13).

Ook hier komt 't dus bij *k* en *p* voor. De vorm nị wordt nooit infix.

Het voorvoegsel *i*, door Dr. v. d. Tuuk voor identisch verklaard met de praepos. die den locatief aanduidt, mist in 't Sangir. zulk een nevenvorm. De talen waarin *i* eveneens als infix *in* voorkomt, zijn door Dr. Brandes genoemd, waaruit blijkt, dat de gelijkstelling van *i-* en *-in-* in 't Sang. volkomen gerechtvaardigd is. Met betrekking tot 't daar genoemde Sund. Mal. minantu [1]), wil ik nog opmerken, dat het Sang. voor »schoonvader, -moeder, -zoon, (-dochter)" gebruikt: amang, inang, anạ kinaratingang, welke laatste vorm 't Praeteritum is van ikaratingang, passief van makarating »bereiken", (stam dating), met 't locaal-suffix ang, dat op amang, enz. terugslaat. De bet. is dus »vader enz. die bereikt is, tot wien men gekomen is, wiens zoon enz. men is komen te wor-

---

1) De in noot 4 van bl. 175 opgegeven vorm mĕnantu is blijkbaar een verzwakte uitspraak van de lichtste lettergreep. Zie Klinkert, Nieuw Mal. Ned. Wdbk. i. v.

den, zonder 't oorspronkelijk te zijn." Ook zegt men amang mirarating, met redupl. van mirating (aankomen, bereiken), welke de duurzaamheid van den toestand uitdrukt. Dit mi is een intr. passief prefix. Deze Sangir. parallel maakt 't wrschl. dat in minantu 't infix in aanwezig is.

4. **ma*, na*, pa*; mĕ*, nĕ*, pĕ*.**

De verhouding dezer drie vormen is aldus: ma* en na* zijn w.w.lijke, pa* is het overeenkomstige n.w.lijke prefix. Ma duidt den Teg. en Toek., na den Verleden tijd aan. Met mĕ*, nĕ* en pĕ* is 't evenzoo.

Ma* is het uit vele andere M. P. talen welbekende nasaalprefix, dat in het Sangireesch *actief-transitieve werkwoorden* vormt. De nasale sluiter richt zich in karakter naar de beginletter van den stam waarvoor ma* gevoegd wordt, doch verdringt die beginletter geheel. Bij stammen die met klinkers beginnen, is dit in 't schrift niet te zien, daar de zachte aanblazing, waarmee deze stammen aanvangen, toch niet wordt geschreven. Daar ma* gevoegd wordt voor stammen die met een *klinker*, *b*, *k*, *p*, *s* en *t* aanvangen, zoo wordt de nasale sluiter voor stammen die met een klinker of met *k* beginnen *ng*, voor die met *b* en *p* beginnen *m* en voor *s* en *t*, *n*, waarbij genoemde aanvangers wegvallen en in hunne functie door *ng*, *m* of *n* vervangen worden, zooals blijkt uit de volgende voorbeelden:

stam aḷạ, mangaḷạ »nemen".
» ekẹ, mangekẹ »hengelen".
» ikị, mangikị »binden".
» oḷo, mangoḷo »neerlaten".
» uḷe, manguḷe »terugnemen".

» kaḷi, mangaḷi »uitgraven".
» keke, mangeke, »uitbreiden".

stam kiki, mangiki »bijten".
» kokọ, mangokọ »koesteren onder de vleugels".

» boso, mamoso »weggieten".
» bụạ, mamuạ »op 't droge trekken".
» baehẹ̆, mamaehẹ̆ »betalen".
» pakelẹ̆, mamakelẹ̆ »trap m. den hiel geven".
» pikung, mamikung »omwikkelen".
» posọ, mamosọ »afbreken".

» suḷe, manuḷe »terugbrengen".
» suratẹ̆, manuratẹ̆ »brief schrijven".
» sukung, manukung »verwijten".
» tutung, manutung »verbranden".
» tita, manita »wetgeven".
» tiala, maniala »merken, merk geven".

mĕ*, nĕ*, pĕ*.

Van stammen met andere beginletters, dan die welke de vorming met ma* toelaten (bl. 88), worden *transitievė* w.w. gevormd door het voorvoegsel **mĕ***, dat volkomen dezelfde kracht heeft als ma* en naar alle waarschijnlijkheid daarmee identisch is. De beginletters voor welke mĕ* komt te staan, zijn *d*, *g*, *h*, *l* en *n*; de weinige w.w. stammen die met *m* en *ng* beginnen, vormen geen transitieven. Daar deze beginners niet wegvallen na mĕ*, zoo wordt de nasale sluiter van dit prefix voor de *d* tot *n*, voor de *g* tot *ng*, terwijl hij zich voor *h*, *l* en *n* niet kan handhaven en dus verdwijnt.

Voorbeelden zijn:

Stam dikọ, mĕndikọ »aansteken" (bv. een lamp).
» desọ, mĕndesọ »bewaren".
» dangeng, mĕndangeng »naar boven brengen."
» dompoḷẹ̆, mĕndompoḷẹ̆ »in 't vuur steken".
» dẹ̆kạ, mĕndẹ̆kạ, »opplakken".

Stam g e h ẹ, m ĕ n g g e h ẹ »stuk scheuren".
» g e p ẹ, m ĕ n g g e p ẹ »naaien".
» g o l a n g, m ĕ n g g o l a n g »omroeren".
» g a ḷ i m ụ, m ĕ n g g a ḷ i m ụ »oppeuzelen".
» g a ḷ u m p u h ẹ̆, m ĕ n g g a ḷ u m p u h ẹ̆ »voeren" (een mand) [1]).

» h i k i n g, m ĕ h i k i n g »grootbrengen".
» h u n s u d ẹ̆, m ĕ h u n s u d ẹ̆ »in orde leggen".
» h ẹ̆ s ạ, m ĕ h ẹ̆ s ạ »afsnijden".
» h a n g g o s ẹ̆, m ĕ h a n g g o s ẹ̆ »in zijn geheel uitspreken" (woord of naam).
» h ẹ̆ k o s ẹ̆, m ĕ h ẹ̆ k o s ẹ̆ »iemd. verschrikken".

» l i n d a, m ĕ l i n d a »trappen, treden op".
» l ĕ n n o, m ĕ l ĕ n n o »gladmaken".
» l i n g k a h ẹ, m ĕ l i n g k a h ẹ̆ [2]) »opsteken" (pajung).
» l ẹ̆ s ụ, m ĕ l ẹ̆ s ụ »gat maken".
» l i u, m ĕ l i u »verlossen".
» l e k e s ẹ̆, m ĕ l e k e s ẹ̆ »deksel afnemen".

» n a n t ạ, m ĕ n a n t ạ »nat maken".
» n a w o, m ĕ n a w o »doen vallen"
» n o n o, m ĕ n o n o »koffo knoopen".
» n a u n g, m ĕ n a u n g »zich iets voornemen" [3]).

---

1) Van Maleische woorden die met *g* beginnen, worden trans. w.w. gemaakt door voorvoeging van dit prefix, bv. m ĕ n g g o r e n g »braden" m ĕ n g g i l i n g »malen", m ĕ n g g u n t i n g »knippen", m ĕ n g g a n t o n g »ophangen", m ĕ n g g a n t i »vervangen", m ĕ n g g a n a p ẹ̆ »vervullen".

2) Dit w.w. is geheel syn. met m a m i n g k a h ẹ̆, van den stam b i n g k a h ẹ̆.

3) Ook deze vorming komt van Mal. woorden voor, bv. m ĕ n i a t ạ, »kijken naar iets, dat men te voren al heeft neergelegd", m ĕ n i a t ẹ̆ »iemd. offergaven brengen, om zegen te ontvangen."

Als uitzonderingen vindt men eenige intransitieve ww. met ma* en mĕ* gevormd, als: mangirasẹ̆ »stomp worden (van de tanden)", mangẹ̆do »ophouden met", mangaḷing »verhuizen", mĕndarang »zich warmen".

De 2de functie dezer beide voorvoegsels is het vormen van *beroepsnamen*, die in onderscheiding van de met taha- gevormde naamwoorden, den persoon aanduidèn, die eene handeling als beroepsbezigheid verricht. De stam wordt hierbij geredupliceerd, door herhaling van de lettergreep die onmiddellijk op 't voorgevoegde prefix volgt, waarbij de op bl. 66 gegeven regels zijn in acht te nemen. Van den stam aḷạ komt, met 't prefix, mangaḷạ, 't welk ma-ngaḷạ wordt uitgesproken [1]). Dit wordt, met de genoemde reduplicatie, mangangaḷạ, 't welk de bet. heeft van »haler of nemer van beroep". Andere voorbeelden zijn:

Stam antehẹ̆, mangangantehẹ̆ »rangschikker".
» baḷui, mamamaḷui »veranderaar".
» dikọ, mĕndarikọ »aansteker".
» keke, mangangeke »verspreider".
» golang, mĕnggagholang »omroerder".
» haresẹ̆, mĕlaharesẹ̆ »maaier, afsnijder".
» kongke, mangangongke »omroerder".
» lĕnno, mĕlaḷĕnno »gladmaker".
» nantạ, mĕnanantạ »natmaker".
» onggọ, mangangonggọ »gever".
» pẹ̆pị, mamamẹ̆pị »hakker".
» susụ, mananusụ »insteker".
» tutung, mananutung »verbrander".
» unsạ, mangangunsạ »wasscher".

Dat deze woorden, die naar hunne bet. zelfst. n.w. zijn, den vorm van werkwoorden hebben, zal op den eersten aanblik vreemd schijnen, maar zoo.

---

1) Zie bl. 31, r. 4 en 3 v. o.

zij in verband met de overeenkomstige naamw. vormen beschouwd worden, laat zich dit toch wel verklaren. De n.w. vorm bv. van mĕndarikọ is pĕndarikọ (bl. 93) en deze heeft de bet. van »tijd of wijze waarop aangestoken is", voor een deel dus overeenkomende met onzen onafhankelijken infinitief »het aansteken". De w.w. vorm nu heeft hier meer de bet. van ons deelwoord, wat met 't karakter der M. P. w.w. zeer goed overeenkomt [1]), in dit geval dus van »doende wat in den tijd of op de wijze van 't geen het gr. w. aanduidt, gedaan wordt", om 't genoemde voorbeeld te behouden, dus »aanstekende". De redupl. is eene voorstelling van 't herhaalde doen, die zeer goed een beroepsnaam kan uitdrukken.

Hiermede is niet de prioriteit van de bedoelde substantiven boven de w.w. aangenomen, maar alleen hunne bet. te hulp genomen ter verklaring van de zoo nauw met hen verwante w.w.lijke vormen.

Op dezelfde wijze worden de beroepsnamen gevormd in 't Bisaya [2]) bv. magbubuhat »maker" (van buhat), manunulat »schrijver" (van sulat), mananahi »kleermaker" (van tahi); in 't Tag. [3]), magbabaka »krijgsman" (van baka), magkakanta »zanger". In 't Bul. is deze vorming niet gewoon, maar komt zij toch voor [4]).

Ma*, mĕ* komt in bijna alle Indonesische talen voor; het is 't bekende nasaalprefix, dat actief duratieve w.w. vormt [5]). De invloed, door den sluiter op den beginner van den stam uitgeoefend, levert in 't Sang. geen bijzonderheden op, die niet reeds uit andere talen bekend zijn. Evenals 't Mal. en Day., verliest 't Sang. de nasaal, voor *l* en *r*. De *b*

1) Vgl. 't geen daarover is gezegd Kern, Fidji-taal, bl. 33.
2) Mentrida, bl. 174.
3) Totanes, bl. 93.
4) Brandes, Proefschrift bl. 158, waar ook 't Mongond. is genoemd.
5) Zie Kern, Kawi-Studien, bl. 36—39.

wordt als de *p* behandeld [1]), doch de *d* niet als de *t*. Den vorm mĕ* hebben o. a. Mal. en Bul. [2]), a* komt voor in 't Mak. [3]).

na*, **nĕ***, zie bl. 88 en verder bij de werkwoorden.

pa* en **pĕ*** zijn de naamwoordelijke vormen resp. van ma* en mĕ*, na* en nĕ*. Hiermede worden dus gevormd:

1. De *Imperatieven* van de met ma* en mĕ* gevormde w.w. en de andere vormen van 't w.w. die formeele substantieven zijn; zooals de met ka̤ samengestelde, die bl. 83 (onder ka̤ n⁰. 1) genoemd zijn.

2. Abstracte zelfst. n.w., die den tijd en de wijze aangeven, waarop eene handeling is geschied. Zij worden gevormd met dezelfde reduplicatie als de beroepsnamen en zijn dus vormelijk de bij deze behoorende naamwoorden. Van den stam aḽa̤ wordt dus met 't prefix, pangaḽa̤, 't welk pa-ngaḽa̤ wordt uitgesproken, door reduplicatie pangangaḽa̤, en deze vorm heeft de bet. van »tijd, wijze waarop genomen werd, is of worden zal". Andere voorbeelden zijn:

Stam ekẹ, pangangekẹ »tijd [4]) waarop gehengeld is".
» inung, panganginung »tijd w. gedronken is".
» oḽo, pangangoḽo »tijd waarop neergelaten is".
» uḽe, panganguḽe » » teruggenomen is".

» kaḽi, pangangaḽi »tijd waarop gegraven is".
» keke, pangangeke » » uitgebreid is".

» boso, pamamoso »tijd waarop uitgegoten is".
» bua̤, pamamua̤ » » opgetrokken is".

---

1) Evenals in 't O. Jav. Ook 't Day. heeft daarvan eenige voorbeelden zie Hardeland, bl. 23, 42.

2) Niemann, Bijdr. bl. 50. 3) Matthes, Mak. Spr. bl. 86.

4) De bet. »wijze waarop" is in deze vertalingen voor de kortheid weggelaten.

Stam diko̦, pĕndariko̦ »tijd waarop aangestoken is".
» desȯ̦, pĕndareso̦ » » bewaard is".
» dangeng, pĕndarangeng »tijd waarop naar boven gebracht is".

» gehe̦, pĕnggaghehe̦ »tijd waarop gescheurd is".
» gepe̦, pĕnggaghepe̦ » » genaaid is".
» golang, pĕnggagholang »tijd w. geroerd is".

» hiking, pĕlahiking »tijd waarop opgevoed is".
» hĕ̦sa̦, pĕlahĕ̦sa̦ » » afgesneden is".

» linda, pĕlal̦inda »tijd waarop vertrapt is".
» l̦iu, pĕlal̦iu » » verlost is".

» nanta̦, pĕnananta̦ »tijd waarop natgemaakt is".
» naung, pĕnanaung » » voorgenomen is".

» poso̦, pamamoso̦ »tijd waarop afgebroken is".
» pakelĕ̦, pamamakelĕ̦ »tijd w. getrapt is".

» sul̦e, pananul̦e »tijd waarop teruggebracht is".
» sukung, pananukung »tijd w. verweten is".

» tutung, pananutung »tijd w. verbrand is".
» tiala, pananiala »tijd waarop gemerkt is".

In onze vertaling worden deze woorden dikwijls enkele abstracta, daar bij onnauwkeurig spreken de handeling zelve wordt genomen voor den tijd en de wijze waarop zij geschied is. Van 't gebruik dezer substantiva in zinnen, volgen hier nog eenige voorbeelden:

su pangangal̦a̦e piso̦ e, ia̦ tawe̦dise na̦ung »toen hij het mes haalde, was ik er niet".

s u p a m a m o s o n e a k ẹ e, k a i p i ạ t a u s i m a h e »toen zij 't water uitgoot, ging er iemand voorbij".

s u p ĕ l a h ẹ̆ s ạ i k a m i u e, k a i p i ạ a p a ḷ i m a w ẹ »toen wij rotan afsneden, ging er iets over den weg".

s u p ĕ n d a r i k ọ s o ḷ o e, m ĕ n g k a i s e n g m a r ĕ n-d u n g - d ĕ n d u n g »bij 't opsteken van de lamp was 't reeds geheel donker".

Van de bet. »wijze waarop de handeling is geschied", zijn de volgende zinnen voorbeelden:

m a p i a - p i a m ĕ n g k a i, p ĕ l a h i k i n g e r a r i ọ e n e »zeer goed is de wijze waarop hij dat kind opvoedt".

m a m b e n d a ḷ a k ị, p ĕ n a n a w o ĕ m m e e n e »zeer slecht is de wijze waarop zij die rijst gepoot hebben".

t ạ s i h i n g e k a s a h a w ụ e p a n g a n g a ḷ ạ e p i s ọ e »onvergelijkelijk snel was de wijze waarop hij 't mes wegnam".

3. De prefixen p a* en p ĕ* worden met voorvoeging van 't prefix *i* (bl. 85) gebruikt tot vorming van dat passief der transitieve w.w., waarmee wordt aangeduid, dat het vooraf genoemde ding 't middel is, waarmee de handeling verricht wordt. Bv. p i s ọ e i p ạ m o t ọ [1]) »met het mes wordt gesneden", k a i p i s ọ i n i a p a i p ạ m o t ọ e »dit mes is het ding waarmee gesneden wordt". Dergelijke zinnen worden ook wel aldus geconstrueerd: k a i i p a m o t ọ, p i s ọ i n i e »om mee gesneden te worden, is dit mes", indien de nadruk 't vereischt. A k ẹ i n i k a i i p ẹ̆ n d e n ọ »dit water is om mee te baden". T a b a l ẹ k a i r a m p a i p ĕ d ĕ n d a m p a [2]) w a w i »tabalẹ is een plant waarmee varkensvleesch gekruid wordt". M a g o r o i n i k a i i p ĕ l ẹ̆ b u h ẹ̆ s a w o n d u k ụ e »deze klapamelk

---

1) De 3e syll. van achteren is gesloten, om den tegenwoordigen tijd aan te duiden.

2) De redupl. duidt den tegenwoordigen tijd aan.

is om de groentesaus te verdikken". Pẹ̆deạko bungang ipĕlẹ̆gahẹ̆ baḷe e »zoek bloemen, om 't huis mee te versieren".

De subst. met pa*, pĕ gevormd, worden ook met de locaal-suffixen ang en -eng samengesteld. Hierover zal bij deze suffixen gesproken worden.

5. **mẹ̆, nẹ̆, pẹ̆.**

De verhouding dezer drie voorvoegsels is dezelfde, als die tusschen ma*, na* en pa*.

1. **Mẹ̆** vormt *intransitieve* werkwoorden; de handeling door deze w.w. uitgedrukt, blijft beperkt tot hetgeen 't gr. w. aanduidt en gaat niet op een voorwerp over dat buiten den kring dezer bet. ligt. Zij kunnen wel een voorwerp hebben, doch dan is dit een inwendig object of een indirect object, met 't welk zij door tusschenkomst van partikels verbonden worden.

Met den naam van eene beweging of een geluid samengesteld, beteekenen zij: de beweging maken, 't geluid voortbrengen door 't gr. w. aangeduid, al is dit laatste niet altijd een in de taal gangbaar woord. Bv. mẹ̆bansagẹ̆ »schreeuwen" (bansagẹ̆ »geschreeuw"), mẹ̆ganohạ »leven maken" (ganohạ »rumoer"), mẹ̆gio »juichen, gillen". Zoo ook: mĕlunggi »wentelen", mĕlinsumagĕ »voorover vallen", mẹ̆biling »zich omkeeren", mẹ̆binsokohẹ̆ »liggend schoppen".

Is 't gr. w. de naam van een product door 't onderwerp der handeling uit zich zelven voortgebracht, of een toestand waarin het zich zelven brengt, of een vorm dien het aanneemt, dan bet. het w.w. dat product, dien toestand, dien vorm voortbrengen, bv. mẹ̆bua »vrucht voortbrengen" (bua »vrucht"), mẹ̆bera »woorden voortbrengen, spreken" (bera »woord, spraak"), mẹ̆dalo »prijzen, loven" (dalo »lof"), mẹ̆bio, mẹ̆bẹ̆ke »ver-

halen, vertelling doen" (bio, bẹ̆ke »verhaal, vertelsel"); mẹ̆doḷo »blaren krijgen" (doḷo »blaar"); mẹ̆bisuḷẹ̆ »puisten krijgen" (bisuḷẹ̆ »puist"); mẹ̆dingang »in gezelschap gaan" (dingang »makker, gezel"), mẹ̆doka̤ »passen bij" (doka̤ »wederhelft, weerga"); mẹ̆dumpuḷẹ̆ »in pollen groeien" (dumpuḷẹ̆ »pol"), mẹ̆dagang »koopman zijn" (dagang »vreemd, vreemdeling"), mẹ̆gunde »dajang zijn" (gunde »dajang"); mẹ̆kolọ »rimpels krijgen" (kolọ »rimpel"); mẹ̆kampong »zich verzamelen" (kampong »verzameling"), mẹ̆kaḷimbuhung »in de war raken" (kaḷimbuhung »warboel"); mĕmĕlle »huichelen" (mĕlle »veinzend"); mẹ̆kuhita »kwaad stoken, intrigeeren, knoeien" (kuhita »polyp", die met zijne vangarmen 't beeld is van iemd. die een ander tracht te verstrikken); mẹ̆kompelẹ̆ »tot klompen stollen", (kompelẹ̆ gestold brok"); mĕmou »zich stom houden" (mou »stom"), mĕnalang »spelen" (nalang »spel"); mẹ̆bininta̤ »een spel spelen, waarbij men eene bininta̤ (lange, smalle schuit) voorstelt".

Alle medeklinkers kunnen dit prefix voor zich hebben. Voor *h*, *l*, *m* en *n* verliest 't zijn harde uitspraak en wordt dan gelijk aan 't prefix mĕ* voor dezelfde beginners. Daarom past men op de met *h* en *l* beginnende stammen liever eene andere vorming van 't intransitief toe, nl. die met 't infix -um- (zie t. pl.). Eenige voorbeelden zijn: mĕhindọ »tegelijk iets doen", mĕliondohẹ̆ »uitglijden", mĕlome »zwak worden". De stammen die met *m* en *n* beginnen zijn weinig in getal en verzetten zich, om eufonische redenen, tegen de vorming met -um-.

Ook hier komen als uitzonderingen eenige *transitieve* ww. voor, met mẹ̆ gevormd, zooals: mẹ̆koa̤ »maken, doen", mẹ̆dea̤ »zoeken", mẹ̆kinau »trachten na te doen", mẹ̆kaḷirung »verbergen, geheim houden". Naast

mẹ̆kihi »raspen" komt ook de transit. vorm mangihi voor.

Als intransitief, staat mẹ̆ dus tegenover ma* en mĕ*. Waar mẹ̆ bij uitzondering transitief optreedt, wordt als intr. de vorm met -um- gebruikt.

Voorbeelden, die 't verschil tusschen mẹ̆ en ma*, mĕ* duidelijk doen uitkomen, zijn:

mẹ̆suļe »terugkeeren",	manuļe »terugbrengen".
mẹ̆biling »zich omkeeren",	mamiling »iets omkeeren".
mẹ̆bintị »een vechtpartij met de kuiten houden",	mamintị »een slag met de kuit geven".
mẹ̆bisara »gesprek aanknoopen",	mamisara »aanspreken".
mẹ̆boagẹ̆ »in verwarring geraken",	mamoagẹ̆ »verwarren".
mẹ̆boso »wegvlieten, uitvloeien",	mamoso »uitstorten".
mẹ̆baleleng »zwenken",	mamaleleng »iets wenden".
mẹ̆baļui »veranderen",	mamalui »iets veranderen".
mẹ̆buļihẹ̆ »duizelig worden",	mamuļihẹ̆ »in een streng winden".
mẹ̆buạ »opstaan",	mamuạ »ophalen, optrekken".
mẹ̆golang »in beroering komen",	mĕnggolang »omroeren".
mẹ̆gepẹ »aan elkaar kleven",	mĕnggepẹ »naaien".
mĕhisa »peper gebruiken",	mĕhisa »peperen".
mẹ̆buļo »gaan kijven",	mamuļo »bekijven".

Uit eenige der bovenstaande voorbeelden blijkt tegelijk, dat mẹ̆ ook wel ingressieve bet. kan hebben, nl. die van »beginnen te doen, gaan doen wat 't gr.w. aanduidt".

2. In de 2e plaats worden met mẹ̆ gevormd, van den gereduplicеerden stam, de *wederkeerige werkwoorden.*

Van *transitieve w.w. welker stam met een klinker begint*, wordt de reduplicatie van den naamw.lijken vorm gemaakt [1]) en deze vorm wordt met voorgevoegd mẹ̆ als *wederkeerig werkwoord* gebruikt, met de bet. »elkander aandoen wat 't gr. w. aanduidt".

Voorbeelden: van aļạ, (pangaļạ, papangaļạ), mẹ̆papangaļạ »elkander halen".

Stam ansuhẹ̆, mẹ̆papangansuhẹ̆ »op elkaar aandringen".
» akaļẹ̆, mẹ̆papangakaļẹ̆ »elkaar bedriegen".
» ĕnsạ, mẹ̆papangĕnsạ »elkaar op den grond werpen".
» ẹ̆dang, mẹ̆papangẹ̆dang »van elkaar leenen".
» imbu, mẹ̆papangimbu »elkaar beruiken".
» osagẹ̆, mẹ̆papangosagẹ̆ »elkaar aansporen".
» onggọ, mẹ̆papangonggọ »elkaar geven".
» ologẹ̆, mẹ̆papangologẹ̆ »elkaar met praatjes overhalen".
» uļuhẹ̆, mẹ̆papanguļuhẹ̆ »elkaar nederlaten".
» uļe, mẹ̆papanguļe »van elkaar terugnemen".
» urung, mẹ̆papangurung »elkaar onderdompelen".

Van alle andere stammen wordt op de gewone wijze de voorste lettergreep geredupliceerd, zooals in de volgende voorbeelden:

Stam boļeng, mẹ̆bawoļeng »elkaar trekken".
» bẹ̆ke, mẹ̆bawẹ̆ke »elkaar vertellen".
» denọ, mẹ̆darenọ »elkaar baden".
» deạ, mẹ̆dareạ »elkaar zoeken".
» gana, mẹ̆gaghana »elkaar slaan" (in een spel).
» geserẹ̆ mẹ̆gagheserẹ̆ »elkaar geeselen".
» doļosẹ̆, mẹ̆daroļosẹ̆ »elkaar aflossen".

---

[1]) Een andere (minder gewone) vorming is bl. 100 vermeld.

Stam d o l o h ẹ̆, m ẹ̆ d a r o l o h ẹ̆ »elkaar zenden".
» k i k i, m ẹ̆ k a k i k i »elkaar bijten".
» •k u ḻ ụ, m ẹ̆ k a k u ḻ ụ »elkaar 't hoofd scheren".
» k u i, m ẹ̆ k a k u i »elkaar roepen".
» n a l a n g, m ĕ n a n a l a n g »paradeeren" (van schepen) [1]).
» p a t e, m ẹ̆ p a p a t e »elkander dooden".
» p a ḻ ọ, m ẹ̆ p a p a ḻ ọ »elkander slaan".
» s a s a, m ẹ̆ s a s a s a »elkander vermanen".
» s ẹ̆ s ẹ, m ẹ̆ s a s ẹ̆ s ẹ »elkander benauwen".
» t ĕ n n o, m ẹ̆ t a t ĕ n n o »elkander nadoen".
» t ẹ̆ d e, m ẹ̆ t a t ẹ̆ d e »elkander ophouden".

De w.w. wier stam met *h* begint, hebben dubbele reduplicatie en om eentonigheid te vermijden, is de eerste der beide *l*'s dan gewoonlijk *d* geworden. In den tongval van Taruna wordt de enkele reduplicatie gebruikt. Bv. van den stam h o p a, m ẹ̆ d a ḻ a h o p a »elkaar beblazen (met gekauwde tooverkruiden)", m ẹ̆ d a ḻ a h i k i n g »elkaar onderhóuden", Tar. m ĕ l a h o p a, enz.

Deze vorming is ook de minder gewone bij de stammen die met een klinker aanvangen. De dubbele reduplucatie is hier wrschl. aangewend, om twee lettergrepen die met denzelfden medeklinker beginnen, na elkaar te hooren en berust dus op gewaande analogie met de meest gebruikelijke vormen. Men kan dus ook zeggen: m ĕ l a-ḻ a a n s u h ẹ̆, m ĕ l a ḻ a a k a l ĕ, m ĕ l a ḻ a ĕ n s ạ, m ĕ l a ḻ a-ẹ̆ d a n g, m ĕ l a ḻ a i m b u, m ĕ l a ḻ a o n g g ọ, m ĕ l a ḻ a u-r u n g, enz. in geheel dezelfde bet. als de bl. 99 opgegeven vormen.

Eenige wederkeerige w.w. hebben eenigszins afwijkende beteekenissen. Zoo bet. m ẹ̆ d a ḻ a h i w a »op schoot hou-

---

1) Eig. »met elkaar spelen".

den" [1]), mẹ̆bawenteng »met elkander dragen", mẹ̆sasauḷe »terugkomen van een plan" (mẹ̆sasuḷe, aan elkaar terugbrengen"). Men verwarre deze w.w. niet met de in Hoofdstuk VI besproken Frequentatieven.

De w.w. van deze soort worden alle met mẹ̆ gevormd, daar zij uit den aard der zaak geen object buiten den kring hunner eigene bet. kunnen hebben. Er is dan hier ook geen verschil te bemerken tusschen de wederkeerige vormen der w.w. die met ma*, mĕ*, mẹ̆ of 't infix um gevormd worden. Wel worden de met klinkers beginnende stammen van 't n.w. trans. prefix voorzien, maar dit verandert de bet. niet en is alleen om eufonische redenen geschied.

3. De *beroepsnamen*, die van met mẹ̆ gevormde w.w. worden gemaakt, hebben geheel den vorm van de wederkeerige w.w. Zij komen veel minder voor, dan de bl. 91 genoemde; de meeste zijn gevormd van transit. w.w. die de vorming met mẹ̆ hebben. Voorbeelden: mẹ̆kakoạ »maker", mẹ̆tatiạ »teller", mẹ̆tatuhụ »volger", mẹ̆tataḷokạ »bekken-slaander", mẹ̆sasaḷai »danser", mẹ̆dareạ »zoeker", mĕlaheẹ̆ »pootgatensteker".

De overeenkomst in vorm is toevallig, daar de reduplicatie bij de wederkeerige w.w. 't over-en-weer, en bij de beroepsnamen 't aanhoudend verrichten der handeling aanduidt.

4. De vormen die behalve mẹ̆ nog een achtervoegsel hebben, worden bij de achtervoegsels, die welke met mẹ̆ nog andere prefixen hebben, worden afzonderlijk behandeld. Mẹ̆tahạ, zie tahạ.

Het voorvoegsel mẹ̆ heeft o. a. in 't Tag. den vorm

---

1) Ook wij zeggen, met dezelfde onnauwkeurigheid: »bij elkaar op schoot zitten".

m a g [1]) en komt ook in verbinding met andere prefixen voor, bv. m a g k a, m a g p a k a. Insgelijks in 't Bis. m a g [2]), m a g i, m a g p a k a, 't Iloko heeft a g [3]), Pamp. m a g [4]).

Van de verderaf staande talen heeft 't Bat. m a r [5]), Day. b a, m a [6]), Mal. b ĕ r [7]). In 't Jav. komt 't weinig meer voor, bv. m ĕ r ḍ a t e n g, m ĕ r ḍ a y o h [8]).

Uit deze vormen (waarbij nog Ibng. m a g [9]) en Bul. m a h a [10]) kunnen gevoegd worden), blijkt dat de meeste talen den oorspr. sluiter nog hebben. In 't Day. is hij afgevallen, wrschl. na eerst *h* te zijn geworden. Verder verwijs ik naar Dr. Brandes' behandeling van 't prefix m a r, Proefschrift, bl. 130—134.

pẹ̆, 't n.w.lijk prefix bij m ẹ̆, vormt:

1. Den *Imperatief* van alle w.w. die met m ẹ̆ gevormd zijn, dus zoowel van de intransit. en wederkeerige, als van de behalve met m ẹ̆, met nog andere prefixen samengestelde werkwoorden.

2. *Substantieven* die den *tijd en de wijze waarop de handeling is verricht* aanduiden en op dezelfde wijze in vorm en beteekenis in verhouding staan tot de met m ẹ̆ gevormde beroepsnamen, als de met p a* en p ĕ* gevormde substantieven tot de met m a* en m ĕ* gevormde beroepsnamen. Zie bl. 93.

Voorbeelden: p ẹ̆ b a w u ạ »tijd waarop is of zal worden opgestaan of vertrokken", p ẹ̆ d a r o d a t o »t. w. is beraadslaagd", p ẹ̆ g a g h i o »t. w. is gejuicht", p ẹ̆ k a k a m p o n g »t. w. is vergaderd", p ĕ n a n a l a n g »tijd w. is gespeeld", p ẹ̆ t a t i k ị »t. w. is geslapen", p ẹ̆ s a s a ḷ a i »t. w. is gedanst". Ook deze woorden krijgen in onze

1) Totanes, bl. 46. 2) Mentrida, bl. 87. 3) Lopez, bl. 36. 4) Bergaño, bl. 108. 5) v. d. Tuuk, Tob. Spr. bl. 109. 6) Hardel. Day. Gr. bl. 132. 7) Klinkert, Mal. Spr. bl. 47. 8) Wrdb. i. v. v. ḍ a t ĕ n g, ḍ a y o h. 9) Cuevas, bl. 361. 10) Niemann, Bijdr. bl. 48.

vert. wel eens 't karakter van abstracta. Zoo kan men pĕbawiahẹ̆ wel eens met »leven", pĕlaharapẹ̆ met »hoop", pĕdaḷahapị met »onderlinge kameraadschap" vertalen, doch dit is niet nauwkeurig [1]. — Voorbeelden van 't gebruik in zinnen zijn: su pẹ̆bawuạe soḷong Manaro e »op den tijd van zijn vertrek, tijdens zijn vertrek naar Menado"; su pĕlahinggụ u ekẹ e »bij 't opslaan van den hengel".

3. Pẹ̆ met voorgevoegd *i* wordt op dezelfde wijze als passief van de intransitieve w.w. met mẹ̆ gebruikt, als ipa* en ipĕ* van de transitieve. (Zie bl. 95). Voorbeelden zijn:

mamben tingihẹ̆ maihạ ipẹ̆gẹ̆gion sire »'t is wel een sterke stem waarmee zij juichen".

apan ĕllo-ĕllo i kitẹ ilẹonggotang ḷaidopẹ̆ ipẹ̆bẹ̆biah' i kitẹ »elken dag wordt ons voedsel gegeven, waarvan (eig. »waarmee") wij leven".

Ook van wederkeerige w.w. wordt deze vorm gemaakt, waarvan de volgende zinnen voorbeelden leveren:

barạ mamomo ĕndaị e nipẹ̆papilị i rĕdua e »met die stompe zwaarden hieuwen zij elkander".

pẹ̆deạko taḷi ipẹ̆daḷahapus' i kadua »zoek een touw, waarmee wij elkaar zullen vastbinden".

konti we apa ipẹ̆papangakaḷ' i sire! »wat een leugens, waarmee zij elkaar bedriegen!"

Oneigenlijk gebruikt zijn de wederk. vormen in de volgende zinnen:

kapaḷẹ̆ e mĕngkatewe ipĕnẹ̆nanalange, kahiang kaihạ u anging e »het schip werd heen en weer geslingerd, door de hevigheid van den wind".

sĕngkaukahẹ̆ hekạ ene mĕngkatewe nipẹ̆sa-

---

1) Over de dubbele reduplicatie, zie bl. 100.

s a m ẹ »met dat 't uitgepakt was, werd dit goed terstond uitverkocht" [1]).

4. P ẹ̆ met andere prefixen is afzonderlijk en p ẹ̆ in vereeniging met suffixen is bij de achtervoegsels behandeld. P ẹ̆ t a h ạ, zie t a h ạ en de *telwoorden*.

6. ma, mi.

Het prefix **ma**, dat ook uit vele andere M. P. talen bekend is, heeft in 't algemeen de bet. van »geworden zijnde wat, geraakt zijnde in den toestand die door 't gr. w. wordt aangeduid". Hiermede worden gevormd:

1. De zoogen. accidenteele vormen der werkw. Dit zijn intransitief-passieve vormen, met de bet. van »komen in een toestand, zonder dat de oorzaak wordt genoemd", iets wat wij kunnen omschrijven met »geraken tot, toevallig worden". Het intr. passief staat dus tegenover 't zuivere passief, met *i* gevormd, waarbij steeds aan een agens gedacht wordt, 't geen bij den vorm met m a nooit 't geval is. In den verleden tijd wordt m a door **na** vervangen.

Voorbeelden: m a w e r a »toevallig gezegd worden, den mond ontglijden" (stam b e r a); m a k â n g »toevallig gegeten worden, komen gegeten te worden", m a w a l u i »veranderd worden, anders worden", m a t u t u n g »bij ongeluk verbranden", m a w a l e l e n g »omgewend komen te worden", m a l o t a h ẹ̆ »vermoeid worden", m a g h e h ẹ »een scheur krijgen", m a a n t e h ẹ̆ »op eene rij komen te staan", m a h ẹ̆ s ạ »afgesneden raken", m a h a k a »omvallen", m a r a l u h ẹ̆ »zeer oud worden", m a ḷ o a n g »wijd worden", m a ḷ i n g k u b ẹ̆ »omgekeerd raken, op den kop komen te liggen" (van een hol ding, zoodat de

---

1) Het zou kunnen zijn, dat men hier aan frequentatieve vormen heeft te denken.

bolle kant naar boven komt), maraļuta »fijngestampt raken", matuno »in gesmolten toestand komen".

In 't gebruik worden deze vormen in tweeërlei beteekenis aangewend en wel:

1) in die van toevallig in een toestand komen of geraakt zijn, zonder dat het door 't onderwerp zelf of door iemand anders gewild is. Zoo zegt bv. in een sprookje een vrouw tegen een kind dat bang is voor doodsgevaar van een onsterfelijken vogel: »kẹ̆di̩ bue, tawe mate (=ma-ate), u manilain patêng, kai tawe mapate »wees maar stil, hij gaat niet dood, want zelfs al zou men hem trachten te dooden, zoo kan hij toch niet gedood worden". Op de vraag: kereu ia̩ ianêng, ia̩ makoa̩ binatang ngaé? »als ik vervloekt word, zou ik dan een dier worden?" is 't antwoord: taumata tawe makakoa̩ binatang; manilain koateng, kai tawe makoa̩ »een mensch kan geen dier worden; ook indien men dat trachtte te doen, zoo zou 't niet gebeuren". Wil iemand eene plaats merken met een steen en is hij bevreesd dat die zal weggenomen worden, dan kan hij gerustgesteld worden met de opmerking: batu ini tawe maonodẹ̆, tawe maaļing bo̩u ini »deze steen raakt niet weg, hij komt niet van hier". Tawe kinapulu niwera, wawera ene, katewe uaļing nawera »dat woord is niet met opzet gesproken geworden, het is bij ongeluk geuit". Baļe ene tawe tinutung, katewe uaļingu natutung »dat huis is niet in brand gestoken, 't is van zelf afgebrand".

2) De tweede bet. stelt voor, dat 't onderwerp door zijne gesteldheid in een toestand kan gebracht worden, door iemand die dat van zijn kant ook zou kunnen doen, 't geen wij vaak uitdrukken door 't achtervoegsel -baar. Bv. batu ene mawengke̩ si sia̩ »die steen

is voor mij op te tillen, ik zou, desgevorderd, dien steen kunnen optillen". Batu ene tawe maonodẹ̆ su ļĕba e, u tumaniḅe mawĕhạ »die steen is voor 't water niet weg te spoelen, want hij is veel te zwaar"; ĕndaung tawe maļĕnno »dit wil niet glad worden, laat zich niet glad maken".

Mi is synoniem met ma, bij eenige woorden, die het, naast ma, in de eerste der bovengenoemde beteekenissen voorvoegen. In de tweede (de potentieele) bet. van ma komt mi niet voor. De voornaamste zijn: miwonohẹ̆ »komen te zinken", miwuļusẹ̆ id., miwuhị »verloren raken", mirating »aankomen", miwukang »dronken worden", miwuļe »vergeten", mionodẹ̆ »wegdrijven, afdrijven", mipaļidẹ̆ »verdwalen", misĕhụ »vervuld raken". Bv. Abe tatatihubẹ̆ mĕlurang sakaeng e, maḍirin miwonohẹ̆ »overlaad de schuit niet, opdat zij niet zinke".

na en **ni** zijn de verleden tijden van *ma* en *mi*. De n.w.lijke vormen, **ka** en **ki** zijn bl. 80—86 behandeld.

2. De tweede functie van ma is het vormen van bijv. n.woorden. De bet. die ma in dit geval heeft is ongeveer die van ons achtervoegsel -ig dus zoowel »hebbende", als »behebt met, gelijkende op, de eigenschappen hebbende van". Deze bet. van ma grenst nauw aan de boven behandelde, daar zoowel bijv. n.w. als intr. pass. werkwoorden een toestand te kennen geven waarin zich de door 't gr.w. aangeduide zaak bevindt, buiten zijn eigen toedoen. Van de bl. 104 genoemde voorbeelden worden ook sommige als adjectieven gebruikt.

Van stammen, waarvan met mẹ̆ en -um- werkw. gevormd worden, komen de volgende bijv. n.w.:
matuhụ »volgzaam", masangị »huilerig".

mateghang, matihọ »op zijn hoede, voorzichtig",
maṭĕnno »naäperig",
makehẹ »spaarzaam",
makaḷo »speelsch",
maḷondo »toegevend",
mawuḷo »kijverig",
maḷinsọ »springerig".
masingking »jaloersch".
matako »diefachtig".
makonti »leugenachtig".
masahingkạ »wijsneuzig".
marasehẹ̆ »regenachtig".
maḷẹ̆ge »lacherig".

De bet. van »zijn als, eigenschappen gemeen hebbend met" is duidelijk in adjectieven als makẹ̆tị »hard", (kẹ̆tị »oudbakken sago"), masĕllahẹ̆ »groot", manintạ »dun, fijn", (sĕllahẹ̆ »de grofste", nintạ »de fijnste soort van koffodraden"), mahamụ »rood", (hamụ »boomwortel"), mawĕhạ »zwaar", (bĕhạ »gewicht"), mahẹ̆tu »bros", (hẹ̆tu »dubbel gebakken sago").

Van husụ (rib) komt mahusụ »mager" (ribbig, wiens ribben men zien kan) en van kombang (maag), makombang »gulzig" (met een groote maag).

Gelijkwaardig met intr. passieve vormen zijn bv.:
maḷĕnno »glad kunnen gemaakt worden" en »glad".
mapĕhadẹ̆ »zout worden" en »zilt, zoutig".
malele »flauw worden" en »flauw".
mamara »droog worden" en »droog".
manantạ »nat worden" en »nat".
matĕdụ »ziek worden" en »ziek".
marĕndung »donker worden" en »donker".
marĕngang »zoet worden" en »zoet".
maḷawọ »veel worden" en »veel".

Het nauwe verband tusschen 't intr. passieve ma en dat 't welk bijv. n.w. vormt, is zeer duidelijk bij zekere vormen die in 't Sang. gebruikt worden, waar wij den *comparatief* hebben. Voor 't gemak kunnen ze ook in 't Sang. zoo genoemd worden, doch de voorstelling, die zij uitdrukken, is geheel anders. Zij worden gevormd met mạ (gesl. vorm) vóór, en ang (eng) achter den

stam [1]). De bet. is passief, nl. die van »in hoedanigheid overtroffen door", zoodat bv. de zoogen. vergelijkende trap van »groot", niet »grooter" bet., maar »in grootheid overtroffen", dus »kleiner". De aanhechting van ang (eng) gaat geheel als bij de passieve locaal-vormen [2]). Voorbeelden zijn:

van	masaria »groot",	mạsariâng »overgróot door, in grootte overtroffen door, kleiner dan".
»	marau »ver",	mạdauang »dichter bij".
»	masanggidẹ̆ »nabij",	mạsanggidang »verder".
»	masĕllahẹ̆ »groot",	mạsĕlaheng »kleiner".
»	matẹ̆tị »heet",	mạtẹ̆tikang »kouder".
»	maghurang »oud",	mạgurangeng »jonger".
»	masingkạ »wetende",	mạsingkateng »onwetender".
»	mapia »goed",	mạpiâng »slechter".
»	mapande »knap",	mạpandêng »dommer".
»	maḷĕnggihẹ̆ schoon",	mạḷĕnggihang »leelijker".
»	marangẹ »hoog",	mạdangetang »lager".

Ter verduidelijking van 't gebruik in den zin, volgen hier nog eenige voorbeelden:

iạ mạdangetangben kau »ik ben kleiner dan gij", woordelijk: »ik word overlengd door u".

ini e mạḷĕnggihangben ene »dit is leelijker dan dat", wdl. »dit wordt overmooid door dat".

busạu mạdirihangbe si siạ e »uw pisang is niet zoo geel als (wordt overgeeld door) de mijne".

kalu ini mạpiângben kalu ene »dit hout is slechter dan (wordt overtroffen door) dat".

iạ, mẹ̆biahẹ̆ kerene, mạpiângbe mate »'t is

---

1) Wanneer ang en wanneer eng gebruikt wordt, staat bl. 40 opgegeven.

2) Zie bij de achtervoegsels ang en eng.

mij beter te sterven dan aldus te leven"; of wdl.: »ik, aldus levende word overtroffen door dat ik sterf".

Matth. 18, 6: *i sie mạpiângbe 'talongang u watun gilimang su ḷehẹe* »het ware hem beter aan zijn hals omhangen te zijn met een molensteen".

Ibid. 8: *u i kau mạpiângbe peosẹ̆ arau pinonggoḷẹ̆ sumụ̂ su pĕbawiahẹ̆ e* »het is u nutter kreupel of verminkt tot het leven in te gaan".

Ibid. 19, 24: *taumata kalạ sumụ̂ Kararatuang-sorga e, mạḷowokangbe onta sĕmbaụ tumẹ̆pasẹ̆ tuḷin darahung* »het ingaan van een rijke in 't Hemelrijk, wordt overtroffen in gemakkelijkheid door het ingaan van een kameel door 't oor van een naald" of »het is lichter dat een kemel ga door het oog van een naald, dan dat een rijke in het Koninkrijk der Hemelen inga".

Het Sang. maakt ook nog onderscheid tusschen comparatieven met of zonder w.w.lijk complement. De eerste worden gevolgd door een scheidpartikel, de laatste niet; men zegt dus *i kau mapiangben iạ* »ik ben beter dan gij" en *i kau mapiângbe iạ mẹ̆koạ ene* »ik ben geschikter om dat te doen, dan gij".

De verhouding tusschen comparatief en superlatief (zie bl. 83) is in 't Sang. als die tusschen een Praesens en een Perfectum. De vormen met *mạ- -ang* zijn Praesens-vormen, die met *ka- -ang* zijn Perfectieve vormen; *mạdangetang* is »groot wordende", met aanwijzing van dengene of datgene bij wien of wat zulks geschiedt. Men kan dus ook vertalen »waar grootheid wordt".[1] In den zin *iạ mạdangetang i sie*, behooren de 3 laatste woorden bijeen, want men heeft 't oog op datgene, wat in onze vergelijkingen 't tweede is, dus »ik, de

---

1) Vgl. 't geen op bl. 64 van de Sasahara-vormen is gezegd.

plaats waar grootte wordt is hij". Daar in 't gebruik echter deze zin de bet. heeft van »ik ben kleiner dan hij" en niet die van »hij is grooter dan ik", is boven de vert. gegeven: »ik word overgroot door hem". Karangetang nu bet. »waar de grootte geworden is", dus »wie of wat voor goed groot, absoluut groot is", dit kan dus zeer goed met »grootste" of »de grootste" (want men zegt altoos karangetange) vertaald worden. Daar dus 't onderscheid dezer vormen in mạ en ka zit, zijn zij bij deze voorvoegsels behandeld.

'tPrefix ma komt o. a. in 't O. Jav. voor; ma en *a* vormen daar possessieve adjectieven. In 't Jav. is *a* nog over, bij 1-lettergrepige stammen, bv. adoh van doh [1]). Van de Filipp. talen vormen adj. met ma, o. a. 't Tag. Ibanag, Bis. Pamp. Iloko [2]); 't Bis. maakt er ook potentieele w.w. mede [3]), evenzoo 't Mongondou [4]). 't Bul. vormt met ma intr. passieve deelwoorden [5]). Verder hebben 't ook 't Bal. [6]), Mak., Bug [7]) en Bat. [8]) ter vorming van adjectieven.

7. mĕmpa*, -pĕ*, -pẹ̆, -pa; mĕngka.

Deze voorvoegsels hebben met elkaar gemeen, dat zij tot vorming van de meervoudige personen van het w.w. worden gebruikt; mĕmpa* bij de w.w. die met ma*, mĕmpĕ* bij die, welke met mĕ* en mĕmpẹ̆, bij die, welke met mẹ̆ worden gevormd. Mĕmpẹ̆ komt voor bij de meervoudsvormen der w.w. met 't infix um

---

1) Kern, Kawi-Studiën, bl. 30.

2) Zie Totanes, bl. 20, Cuevas, bl. 24, Mentrida, bl. 181, Bergaño, bl. 175, Lopez, bl. 5.

3) Mentrida, bl. 127, 128.

4) Meded. N. Z. G. XII, bl. 228, 229.

5) Niemann, Bijdr. bl. 46, 47.

6) v. Eck, Bal. Spr. bl. 24, 50.

7) Matthes, Mak. Spr. bl. 39, 85, 90, Bug. Spr. bl. 135.

8) v. d. Tuuk, Tob. Spr. bl. 90.

en m ĕ n g k a bij de met m a gevormde w.w.lijke vormen.

Er is hier dus een prefix m ĕ* aanwezig, dat voor den n.w.lijken vorm der w.w. komt te staan. 't Heeft de gewone veranderingen, ter aanduiding der tijden, dus Praet. **nĕmpa***, enz., **nĕngka**, n.w.lijke vorm **pĕmpa*** enz., **kĕngka**. Deze 2 laatste vormen het meervoud van den Imperatief.

Behalve de met bovengen. voorvoegsels gevormde w.w. heeft ook m ẹ t ĕ n g k a een mvdsvorm, dus m ĕ m p ẹ- t ĕ n g k a. Verder komt deze vorming niet voor: 't passief heeft geen w.w.lijke prefixen, dus daar kan het niet; bij m ẹ p a p a* en m ẹ ṭ a wil men al te groote opeenhooping van gelijkluidende prefixen voorkomen. Dit zal ook wel de reden zijn, waarom m a k a en m a k a k a geen meervoudsvormen maken. Ook tot de minder gebruikte prefixen, als m a s ị, heeft zich deze formatie niet uitgebreid.

De met m i gevormde w.w. hebben natuurlijk in den pluralis m ĕ n g k i.

Voorbeelden: van a ḷ ạ, m ĕ m p a n'g a ḷ ạ; van d e n ọ, n ĕ m p ĕ n d e n ọ; van b e r a, p ĕ m p ẹ b e r a k o; van d a- ḷ e n g (dum.), m ĕ m p a h u n d a ḷ e n g; van t u t u n g, m ĕ n g k a t u t u n g; van b o n o h ẹ, m ĕ n g k i w o n o h ẹ; van m ẹ t ĕ n g k a t e l e d ẹ, m ĕ m p ẹ t ĕ n g k a t e l e d ẹ; van m ẹ t ĕ n g k i w u k a n g, m ĕ m p ẹ t ĕ n g k i w u k a n g.

> De bet. van dit prefix is op zich zelf niet meervoudig, daar het zonder twijfel identisch is met m ĕ* en m a*. Daar het met 't voorvoegsel van den n. w. vorm voorkomt, zoo geven deze twee samen door meerdere uitgebreidheid, de meervoudige bet. aan. Zoo is in 't Tag. m a n g a p a plur. van m a p a [1]). In 't Bis. wordt de meervoudsvorm der w.w. zeer geregeld aangeduid door uitbreiding der prefixen [2]).

1) Totanes, § 265, bl. 78. 2) Mentrida, bl. 32 sqq.

Zoo is bv. maga mvd. van mag, magapa* van ma*. Ook in 't passief wordt daar 't mvd. uitgedrukt, o. a. door uitbreiding van 't prefix met pa [1]).

8. **masị.**

Het prefix **masị**, met den bijbehoorenden praeteritaalvorm **nasị**, geeft aan den w.w. stam waarvoor 't gevoegd wordt, de bet. van een handeling door velen verricht, op dezelfde wijze en door ieder op zich zelven. Het is dus een veelvoudsprefix. Daar de laatste lettergreep gesloten is, brengt de voorvoeging geen verandering in den stam te weeg.

Bij de stammen die met een klinker beginnen, wordt masị gewoonlijk voor den n.w. stam gevoegd, zonder eenig verschil in beteekenis. Men vergelijke 't geen onder kạ, n°. 1 is gezegd (bl. 83).

Voorbeelden: masịaḷạ of masịpangaḷạ »elk voor zich nemen", masịbera »elk voor zich spreken", masịpanginung »tegelijk drinken, doch ieder afzonderlijk", masịbuạ »allen opstaan, elk voor zich", masịpundaḷẹ̆ »elk voor zich roeien".

Van 't gebruik in den zin is een voorbeeld: taumata e kai harusẹ̆ masịkâng u kange [2]), tadeạu mẹ̆biahẹ̆ »de menschen moeten ieder voor zich eten, om te leven".

Eenige samenstellingen met masị wijken af in bet. De meest voorkomende zijn: masịtahowọ, masịtarisị »hier en daar staan, op verschillende plaatsen staan, herumstehn" (van vele menschen of dingen), masịtaḷukidẹ̆, »hier en daar liggen, overal in de rondte lig-

1) Ibid. bl. 50 sqq.

2) De met masị gevormde w.w. worden gewoonlijk verbonden met een object, en zoo dit niet in den zin genoemd is, met een voorwerp dat aan den stam van 't w.w. zelf ontleend is. Zie ook Hoofdstuk VII.

gen, herumliegen", masiṭalĕ̩to »overal in de rondte drijven, herumschwimmen".

De naamw. vorm pasi̩ vormt alleen den Imperatief. Bv. pasi̩pangimang u imange, kereu mapulu mĕngkasaḷamatĕ̩ »gelooft elk zijn geloof, indien gij zalig wilt worden". Pasi̩sapingken pedan kamene, manga rario̩! »Neemt elk uw hakmes op, kinderen!"

In vorm en bet. komt in 't Bis. het prefix nasig, pasig met 't Sang. masi̩ overeen, daar dit eveneens veelheid van handelende personen en gelijkheid van handeling aanduidt [1]). Het Tag. magsi, pagsi heeft de syllabe si open, daar de eindsyllabe van dit prefix behandeld is als die der andere woorden, die de sluit-*h* afwerpen. 't Sang. heeft si̩ nog half gesloten. Ook in 't Tag. duidt dit prefix veelvoud van handelende personen aan [2]). In 't Ibn. vormt massi correlatieve w.w. [3]); het staat dus in bet. dicht bij masi̩.

Dit massi is uit mag en si ontstaan; si nu vormt in 't Sund. wederkeerige en reflexieve w.w. waaruit blijkt, dat de eig. kracht van dit prefix in si zit. Wederkeerige w.w. vormt in 't Iloko agsin [4]). Met 't Sang. komt in bet. en gebruik 't Bat. masi overeen, bv. masibuwat bodilna »ieder hunner neemt zijn geweer" [5]). Voorts vgl. men O. Jav. masiḍakĕtan »confinis", en Jav. Mal. asing.

9. **maka, ika, makapa*, makapĕ*, makapĕ̩, makaka.**

Maka, met 't bijbehoorende **naka**, geeft aan den stam waarvoor 't gevoegd is, in 't algem. potentieele beteekenis, nl. die van »kunnen doen wat 't gr. w. aanduidt". Het passief dezer w.w., dat door ika gevormd

1) Mentrida, Arte, bl. 137, 138.
2) Totanes, Arte, bl. 74.
3) Cuevas, Arte, bl. 351 en 364.
4) Lopez, bl. 87.
5) v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 137, § 76 en 77.

wordt, bet. »kunnen ondergaan wat 't gr.w. aanduidt". Deze bet. valt dikwijls samen met de potentieele van ma (zie bl. 105); in zulke gevallen is dan ook ika geheel syn. met ma. Voorbeelden: makawera »kunnen spreken", makaaḷạ »kunnen halen", makakâng »kunnen eten", makasapuạ »kunnen optillen", makakalang »kunnen zwemmen", ikawera »kunnen gesproken worden".

Bij de nuancen, die van de bet. van maka voorkomen, heeft men te letten op twee gevallen:

1. De mogelijkheid ligt bij 't onderwerp of bij 't voorwerp. De juiste vertaling is dan: »de kracht of 't vermogen bezitten om te —, en dit vermogen kunnen gebruiken, doordat het voorwerp het ook toelaat". Voorbeelden:

dariọ ene katewe kakadidiẹ, kai semben makạkahiwu »dat kind is maar zoo klein, maar het kan toch reeds weven".

iạ makạĕnna wue weran Baḷanda e, tumbạben tamakawawera »ik begrijp het Hollandsch wel; ik kan 't alleen niet spreken".

iạ tawe makasapuạ bĕnsadẹ̆ ene, u kai tumaniẹ mawĕhạ »ik kan dat vat niet optillen, want 't is te zwaar". In 't passief: bĕnsadẹ̆ ene tawe ikasapuạku, u. k. t. m.

iạ tawe makapẹ̆di uase, u uase e apawe ta ikapapẹ̆di (of t. mapapẹ̆di) »ik kan geen ijzer breken, want ijzer is iets dat niet kan gebroken worden (iets onbreekbaars)".

ia tawe makatutung kalu ini, u kai manantạ »ik kan dit hout niet verbranden, want 't is vochtig".

2, *a*. Het onderwerp verricht de handeling buiten zijn opzet. In deze bet. komt maka voor bij w.w. die eene

werking der zintuigen aanduiden en bij eenige andere, die in bet. daaraan grenzen, bv. makasilo »zien", makaringihẹ̆ »hooren", makasumpahị »zien, ontwaren", makahĕngang »verstaan, begrijpen", makahombang, makareạ »vinden, aantreffen", makaimbu »ruiken", makawasa »lezen", makaaweng »opvolgen", makakirala »herkennen". De bet. dezer w.w. is dus niet die van »kunnen", maar die van »toevallig komen te verrichten".

Wij vertalen in zulk een geval gewoonlijk met »krijgen te", bv. i sie tawe makasilo; takụbe wuniang pakapia »hij krijgt het niet te zien; ik zal het goed verbergen".

2, *b*. Met de 2e bet. hangt samen een 3e, die van »'t ongeluk hebben om te —, bij ongeluk doen, bij ongeluk laten gebeuren". Bv. i sie nakaḷengge soḷo e »hij had 't ongeluk de lamp om te werpen". Bawụ, iạ kai maụḷị u kai nakatutungkabala ilẹ̆lĕmakengku e »mevrouw, ik kom zeggen dat ik bij ongeluk de kabaja heb laten verbranden, die ik aan 't strijken was". Akẹ nẹ̆boso su meda e kanini, akẹ nawoso si siạ e, suwụ u iạ nakatangga meda e, kai nakatuno karẹ̆tasẹ̆ ipạmohekange e »het water dat straks over de tafel is gestort, dat ik ben komen te storten, doordat ik 't ongeluk had tegen de tafel te stooten, heeft bij ongeluk 't papier doorvochtigd, waarop hij schreef".

De vormen makapa*, -pĕ* en -pẹ̆, resp. gebruikt van w.w. die met ma*, mĕ* en mẹ̆ worden samengesteld, hebben ten eerste de beteekenis »kunnen, doordat de omstandigheden gunstig zijn". Zoo bet. dus makapẹ̆koạ »in de omstandigheden verkeeren om te kunnen maken" en makakoạ »het vermogen hebben om te maken". Een voorbeeld geven deze zinnen:

dariọ ene tawe makaḷutạ, u wawalu e mĕngkai tumanịe ghaghuwạ kẹbị »dat kind kan geen rijst stampen, want de stamper is veel te groot".

i kami tawe makapĕlutạ ĕndaúng, u tawẹ bawalu »wij kunnen geen rijst stampen, want er is geen stamper".

i kami tawe makapẹ̆koạ kâng, u tawẹ akẹ »wij kunnen geen eten koken, want er is geen water".

iạ tawe makapĕnggepẹ, kamageng i kau mĕngkawe mạnahaghe si siạ »ik kan niet naaien, als gij mij gedurig ophoudt".

Vervolgens hebben deze w.w. de bet. van »oorzaak zijn, dat een ander iets doet". Als zoodanig zijn zij tegenovergesteld aan de met makaka gevormde w.w., die bet. »oorzaak zijn dat een ander iets ondergaat". Makapa* is dus »facĕre-facĕre", makaka »facĕre-fieri", 't geen ook in overeenstemming is met den vorm. Voorbeelden zijn:

darĕntane e kai nakapẹ̆bĕngkasẹ̆ si sire »zijne komst deed hen opspringen en wegloopen".

kai apa nakapẹ̆koạ si kau kerene »wat heeft u er toe gebracht aldus te doen?"

De n.w. vorm paka wordt naast apaka gebruikt als Imperatief bij maka.

Het prefix maka is samengest. uit ma en ka, over welke voorvoegsels bl. 80 en 104 is gehandeld. Dit bewijst vooreerst de pass. vorm ika, samengest. uit *i* (bl. 86) en ka, en ten 2e de beteekenis. Ka vormt abstracta en is de n.w.lijke vorm van ma, terwijl ma zelf possessieve bet. heeft. Een vorm als makasilo bet. dus ongeveer »met gezicht", makatuwang »met omhakking, met omhak-vermogen (actief of passief)". Men zou in navolging van eene uitdrukking van de Cuevas [1]) de 2 eerstgen. betee-

1) Arte Nuevo d. l. Lengua Ybanág, bl. 179.

kenissen kunnen noemen: die van posse facĕre en die van posse fiĕri. 't Eerste wordt dan van 't onderwerp (dat in de 1e bet. op den voorgrond komt), 't tweede van 't voorwerp (dat in de 2e bet. de meeste aandacht krijgt) gezegd. Over ma als passief van maka, zie bl. 114.

Maka vormt verba potentialia o. a. in 't Bisaya [1]), Tag. [2]) Ibanag [3]), Iloko [4]), en Pampanga [5]); in 't Bul. potent. en possessieve w.w. [6]).

Het prefix **makaka** vormt, met 't bijbeh. **nakaka**, w.w. die eene potentieele en tevens causale bet. hebben. De algem. bet. is »de oorzaak zijn, dat iets de handeling ondergaat of kan ondergaan, die 't gr.w. uitdrukt". De bet. kan in 3 onderdeelen besproken worden, aldus:

1. »Kunnen veroorzaken, dat iets geschiedt". Van deze potentieel-causale bet. geven de volgende zinnen voorbeelden: Iạ makakaļengge kalu ini, kamageng takụ tuwangeng »ik kan maken dat deze boom omvalt, indien ik hem omhouw". Iạ tawe makakariadi haļẹ̆ ene, u iạ mantĕmbạ taumata »ik kan dat niet doen gebeuren, want ik ben maar een mensch". Iạ demben tawe nakạkasĕhụ u kẹ̄do ene »ik heb die belofte nog niet in vervulling kunnen brengen".

2. »De toevallige oorzaak of de schuld zijn, dat iets gebeurt". Zoo zal bv. een partner bij een spel, die zijne onoplettendheid betreurt, zeggen: kai iạ nakakaaļạ gaghananu »ik ben de oorzaak, dat uw gaghana [7]) genomen is". I kau kawe makakasilakạ si sie »gij zoudt de schuld zijn van zijn ongeluk".

3. »In de mogelijkheid zijn van iets te ondergaan".

1) Mentrida, bl. 115.
2) Totanes, bl. 54.
3) Cuevas, bl. 343.
4) Lopez, bl. 47.
5) Bergaño, bl. 208.
6) Niemann, bl. 48, 49.
7) De gaghana is 't voornaamste stuk van een spel.

Deze bet. is intransitief en staat in verband met de bl. 105, N° 2 genoemde bet. van ma, de bl. 114, N° 1 genoemde van maka en die van makapa* enz. (bl. 115). In deze bet. is makaka 't passief van maka en makapa* en 't potentieel van ma. Voorbeelden zijn:

Ią tawe makakaļengge, u ią ĕndaung kai itętuilang »ik kan niet komen te vallen, want ik word gestut".

Ią tawe makakasĕbang ĕndaúng, u mamben tumanįe mahepǫ, ļohange e, »ik kan er niet uit komen, want de opening is bepaald veel te klein".

Tawe makakariadi, haļę ene, u ene apawe ta marariadi »die zaak kan niet gebeuren, want het is iets, dat niet voorkomt". I sie mĕngkawe susa, u i sie tawe ligha makakarĕnta sene »zij was aldoor bedroefd, omdat zij daar niet spoedig kon aankomen". Katihǫe, i sie kai makakakalą u tau ene »hij dacht, dat hij door dien man rijk kon worden".

Nominale vormen komen niet voor.

In den vorm staat makaka tot maka, gelijk maka tot ma. Ook t. a. der bet. komt dit ongeveer uit. Maka is in 't algem. 't potentiaal van ma, eene bet. die aan de causale grenst, vgl. de bett. »er in slagen om te, gedaan krijgen dat —". En makaka is 't causaal van maka, in de bl. 114, N° 1 gen. bet. In de 2e bet. die accidenteel-causaal is, is 't caus. van de 2e en 3e bet. van maka. In de 3e is 't passief van maka en potent. van ma.

10. **mapa*, mapĕ*, mapę, iapa*, iapĕ*, iapę, mapa; mapępapa*, mapę† a, iapępapa*, iapę† a; mapaka, iapaka.**

Deze prefixen zijn alle vormers van causale werkw. en daar zij alle op regelmatige wijze van elkaar zijn afgeleid, zullen wij met de drie eerste beginnen, bij welke

de drie volgende als passieven behooren. Mapa*, mapĕ*, mapẹ̆ beteekenen in 't algem. »iemd. noodzaken, dwingen tot het doen van iets", het is dus bij uitnemendheid de vorm van het facĕre-facĕre. Niet altijd is de bet. even sterk; men kan de vormen met dit prefix samengesteld ook wel eens vertalen met »iemd. toestaan te doen, laten doen wat 't gr.w. aanduidt". In ieder geval hebben deze w.w. bij zich den naam van den persoon, die tot de handeling gedrongen wordt.

Transitieve w.w. hebben mapa* en mapĕ*, naarmate hun transit. vorm met ma* of mĕ* wordt gevormd. Deze causalia regeeren dus een dubbelen accusatief. De intr. w.w. die met mẹ̆ worden gevormd, maken 't causaal met mapẹ̆. De praeteritaal-vormen zijn napa*, napĕ* en napẹ̆, de n.w. vormen papa*, papĕ*, papẹ̆, de passieve iapa* enz. en die van den pass. Imper. apa* enz. Voorbeelden zijn:

Ia̧ mapa̧ngaḷa̧ i sie akẹ »ik doe hem water halen".

I sie takụ iapa̧ngaḷa̧ akẹ »hij wordt door mij bevolen of gedwongen water te halen".

Ia̧ den mapĕndenọ i sie »ik zal hem eens laten baden".

I sie ren takụ iapĕndenọ, id. in 't passief.

Ia̧ mapẹ̆koa̧ i sire waḷeku »ik zal hen een huis voor mij laten maken". Passief: i sire iapẹ̆koa̧ku waḷeku.

Dezelfde bet. heeft **mapa**, bij w.w. die met 't infix um worden gevormd en **mapaka** bij w.w. die 't intr. passieve voorvoegsel ma hebben. Deze causalen hebben slechts één accusatief bij zich, daar ze van intr. gr.w. komen. Bv.:

I sie kai mapa̧kalang u asu e »hij doet den hond zwemmen". Passief: asu e kai iapa̧kalange.

Ia̧ maparaḷeng i sie »ik zal hem toestaan te gaan".

Deze causalen zijn van de w.w. kalang (kumalang) en daļeng (dumaļeng).

Van matutung »afbranden", komt mapakatutung, bv.: pahẹ̆do, iạ mapakatutung u waļene »wacht, ik zal zijn huis doen afbranden". In 't passief: baļene pahẹ̆do iapakatutungku.

Voorbeelden van den passieven Imperatief:

Apangaļạko akẹ, i sie »hem worde door ugelast water te halen"; i kau papẹ̆koạkon sire waļe »hun worde door u gelast een huis te bouwen"; apĕndenọko, i sie »gelast hem zich te baden"; apakalangko asu e »laat den hond zwemmen"; apakatutungko waļe e »men late het huis afbranden".

Mapẹ̆papa* en mapẹ̆ †a, met de bijbehoorende praeteritaal- en nominaal-vormen, zijn de causalen van de wederkeerige vormen mẹ̆papa* en mẹ̆ †a, die bl. 99 zijn behandeld. Deze vormen zijn dus als intr. w.w. met mẹ̆ behandeld, waarvan op regelmatige wijze 't causaal is gevormd. De passieve vormen zijn iapẹ̆papa* en iapẹ̆†a. In overeenstemming met hunne vorming, bet. de aldus samengestelde w.w. »veroorzaken dat eene wederzijdsche handeling geschiedt" of »maken dat eene handeling in wederzijdschen zin plaats heeft". Mapẹ̆papa* komt, zooals vanzelf spreekt, voor stammen die met een klinker beginnen; de overige voegen mapẹ̆†a voor. Bv.

I sie kai mapẹ̆papangaļạ i kami »hij zal ons elkander doen afhalen". In 't passief: i kami kai iapẹ̆papangaļạe.

I ninang i rĕdua enapẹ̆tatingkuļun dĕdua e »hunne moeder gebood hun, elkander op den rug te nemen". In 't passief: i rĕdua e niapẹ̆tatingkuļun ninang i rĕdua e.

De vormen die de causaal-prefixen mapa* enz. in 't passief hebben (iapa* enz.), geven reden om

mapa* te ontbinden in de factoren *m* en apa*. In den Imperatief van 't passief, waarvoor in de gevallen waarin hij voorkomt steeds de enkele stam wordt gebruikt, hebben de causalen 't prefix apa*. Het ligt dus voor de hand aan dit apa*, apĕ* enz. de causale kracht toe te kennen en de *m* te beschouwen als een w.w. vormer. Als zood. kan zij gelijk zijn aan 't prefix mẹ̆, maar hiertegen pleit, dat mẹ̆ voor apa zijn volleren vorm had moeten behouden en dus met den oorspr. sluiter, mĕhapa had moeten zijn. Wrschl. is de *m* het infix-prefix um, *m*, dat beneden is behandeld. Ook in 't O.Jav. komt dit bij causalen voor, bv. gumawayakĕn en dergel.

Apa* enz. dat nu overblijft, is een vollere vorm van het causaal-prefix dat in vele andere M. P. talen pa luidt. Zoo bv. in de Filipp. talen, bv. Tag., magpa, pass. pina [1]), Ibanag, mappa (uit magpa) of mama (uit ma*pa) [2]), Bisaya, mapa, magapa [3]), Iloko, pa, pagpa [4]), Pampanga, pa [5]). Ook in talen, die verder afstaan, bv. Bulusch mapa, zie Niemann, Bijdragen t. d. kennis der Alf. taal, bl. 49, 50, waar ook op Dayaksch, Makassaarsch, Bugineesch, de Ambonsche en eenige Polynesische talen wordt gewezen. In 't Jav. zijn enkele voorbeelden aan te wijzen, bv. pakani »voederen". Het Fidji heeft va, 't Mao. wha. Zie hierover Kern, Fidjitaal bl. 57, waar ook over de and. talen gesproken wordt. Over den samenhang met ipaka, zie bl. 123.

11. ipaka.

Van dit suffix, dat naar vorm en bet. passief is, komt geen actieve vorm voor. De praeteritaal-vorm is nipaka

1) Totanes, bl. 58.
2) Cuevas, bl. 186.
3) Mentrida, bl. 146, 165.
4) Lopez, bl. 67.
5) Bergaño, bl. 226.

of pinaka (bl. 87); de naamw.lijke vorm, die voor Imperatief dient, is paka.

Van dit voorvoegsel is de bet. causaal, het is zelfs 't prefix 't welk de sterkste veroorzakende beteekenis heeft van alle causaal-prefixen. De bet. is »ter dege laten gedaan of gemaakt worden, ter dege goed doen uitgevoerd worden wat 't gr.w. aanduidt". Om volkomen juist de bet. van 't prefix te gevoelen, houde men voor den geest, dat deze omschrijving eigenlijk 't niet bestaande actief verklaart; het passief laat zich aldus omschrijven: »ter dege gezorgd worden dat goed gedaan wordt, wat 't gr. w. aanduidt".

Voorbeelden zijn:

ipakasasạ »ter dege laten gekookt (of gerijpt) worden".

ipakapia »ter dege laten goed worden, ter dege gezorgd worden voor het goed worden".

pakapia wue, mẹ̆koạ e »maak het vooral goed!"

In den zin, wordt deze vorm dikwijls vergezeld van een woord dat nog meer kracht aan de bet. bijzet. Met hetzelfde doel wordt ook wel de verbaal-stam verdubbeld. Reduplicatie van den stam komt eveneens bij dezen vorm voor en wel daar, waar 't lijdend onderwerp in het meervoud staat. Voorbeelden:

takụ ipakatutung kahĕngang »ik zal het eens echt doen afbranden".

takụ ipakatutungtutung »ik zal het ter dege doen afbranden".

Matth. 23, 5: u karẹ̆tasẹ̆ pẹ̆tatahĕndungang i sire e ipakạbawĕnnahẹ̆, dingangu kakuambong u pakeang i sire e pakạsasarian sire »want hunne gedenkcedels doen zij breed zijn en de zoomen hunner kleederen maken zij groot".

pakananandu wue »maak ze vooral goed lang!"

Dit prefix hangt niet samen met maka, maar is

een daarvan onafhankelijke vorm, die ook zijn eigen beteekenis heeft. Of ook dit prefix paka 't zelfde bestanddeel ka bezat als maka, makaka en mapaka is moeilijk te zeggen. Dit is zeker, dat paka in verscheidene M. P. talen is aan te wijzen, als een causaal-prefix. Prof. Kern noemt o. a. 't O. Jav. de Filippijnsche talen, 't Bulusch, Makassaarsch en Bugineesch [1]). 't Fidji maakt al een zeer ruim gebruik van vaka, zooals t. a. p. is te zien. Het is niet te ontkennen dat 't prefix in deze taal zoowel de functie van maka als van paka heeft. Evenals in 't Fidji en in 't O. Jav. zijn in 't Sang. de n.w. vormen met paka (imperatieven) naar hun gebruik bijwoorden van wijze; ook de factitieve bet. heeft vaka met paka gemeen. De possessieve bet. van vaka en die van »achtig", naderen weer 't Sang. maka. Hieruit laat zich wel vermoeden, dat maka en paka iets gemeen hebben. Dit moet dan 't bestanddeel ka zijn; pa blijft dus over als het echte causale element, dat dus wel met 't causaal-prefix mapa* verwant moet zijn, 't welk bl. 120 in m en apa* is ontleed. Hetgeen daar van pa is gezegd, mag zeker ook op dit pa van toepassing worden geacht. Naast apa* is dus pa in 't Sang. als causaal-prefix aanwezig. Daar nu mapa* in bet. ongev. met een actief van ipaka gelijk staat, laat het zich begrijpen, dat een actieve vorm of nooit is gemaakt, of op den duur in onbruik is gekomen.

12. **maki, ipaki, ipakipa*, -pĕ*, -pẹ̆.**

Dit voorvoegsel heeft de bet. van »verzoeken, vragen te doen wat 't gr.w. aanduidt", overgaande in die van »laten doen, door een verzoek, wensch of bevel". Het sluit zich in bet. dus aan bij mapa* (-pĕ*, -pẹ̆) en maka, daar deze drie te samen drie nuancen van de

---

1) Fidji-taal, bl. 45. De bronnen zijn aangehaald op bl 46, noot 1.

causale beteekenis uitdrukken, n.l. die van »verzoeken, noodzaken en kunnen doen wat 't gr.w. aanduidt".

Evenals bij mẹ̆ en maka, komt ook bij maki een passieve vorm voor, naast den gewonen ipaki, die gevormd wordt van den nominalen vorm met pa*, pĕ*, pẹ̆ en die een instrumentale bet. heeft, n.l. die van »waarmee verzocht wordt te doen wat 't gr.w. aanduidt" of »met het verzoek om daarmee te —". Deze vormen zijn dus samengesteld met ipakipa*, -pĕ*, -pẹ̆.

Voorbeelden van 't gebruik van maki, enz. zijn:

Iạ makiaļạ u kadera sĕmbaụ »ik zal een stoel laten halen".

Abe pakịaļạ u kukisẹ̆, ta nĕdẹ̆dorong siạ »laat nooit koekjes halen, zonder mij gevraagd te hebben".

Iạ kai makikoạ u waļeku wuhu »ik ben van plan mij een nieuw huis te laten bouwen".

Kadera ini kai ipakịaļạ i Tuang »Mijnheer laat dezen stoel halen".

I Tuang tawe makilaaļạ u sopi sarang sĕnsuļe »Mijnheer laat nooit arak halen".

Kai ipakịkoạ i sai waļe wuhu pai e? »wie laat dat nieuwe huis bouwen?" Ipakịkoạku »Ik".

Tawe takụ ipakikakoạ »Ik laat het niet maken".

Sabóng ini kai takụ ilẹ̆onggọ ipakipạngunsạ »deze zeep geef ik, om er mee te wasschen".

Pakipĕndenọko rariọ e, sabóng ene »doe met die zeep het kind baden".

Kai ipakipẹ̆kapura ene? »wat wenscht gij dat er mee zal gedaan worden?"

De praeteritaalvorm is **naki** en de naamw. vorm **paki**; de laatste wordt in den Imperatief, en bij samenstelling met nog andere prefixen gebruikt.

Het voorvoegsel maki is geen bijvorm van maka, indien de bl. 116 gegeven beschouwing van maka

juist is. Het kan dus niet ontleed worden in ma en het bl. 85 behandelde ki, den n.w.lijken vorm van mi en bijvorm van ka. Het passief ipaki, komt dan ook in 't geheel niet met ika, dat van maka, overeen.

In de Filippijnsche talen komt maki voor o.a. in 't Tag. in de beteekenissen 1. verzoeken om, 2. meedoen, nadoen, dus: willen doen als, 3. willen hebben, eischen [1]). In 't Ibng. bet. het »iets willen hebben, verzoeken om, meedoen met" [2]), in 't Iloko en Bis. ('t welk ook makig heeft) bet. 't eveneens »trachten naar, streven naar" [3]). 't Bul. gebruikt gelijkelijk maki, mĕki en miki, in causalen zin [4]).

13. **mẹ̆tĕngka, ipẹ̆tĕngka; mapẹ̆tĕngka, iapẹ̆tĕngka; makapẹ̆tĕngka, ikapẹ̆tĕngka; mẹ̆tĕngki, mẹ̆ti*, mẹ̆tu*; ipakipẹ̆tĕngka.**

Al deze vormen hebben *reflexieve* beteekenis, die van »met zich zelven doen, zich zelven aandoen wat 't gr.w. aanduidt". De vormen mapẹ̆- en iapẹ̆tĕngka hebben daarenboven causale beteekenis, dus die van »maken dat iemand zich zelven — aandoet"; terwijl makapẹ̆tĕngka, in overeenstemming met maka, de beide beteekenissen heeft van »kunnen met zich zelf doen" en »de oorzaak zijn dat iemand met zich zelf doet", en ipakipẹ̆tĕngka (de actieve vorm komt niet voor) bet. »gegeven worden aan iemand om daarmee zich zelven te —". De overige vormen zijn zuiver reflexief.

Mẹ̆tĕngki in plaats van mẹ̆tengka hebben de stammen, die hun intr. pass. vorm met mi in plaats

1) Totanes, bl. 64.

2) Cuevas, bl. 349.

3) Lopez, bl. 92, Mentrida, bl. 122, 124. Vgl. ook: Bergaño, Arte de l.l. Pampanga, bl. 160 sqq.

4) Niemann, Bijdr. bl. 49.

van met ma vormen (Zie bl. 106). Zoo bv. mẹ̆tengkiwukang »zich bedrinken", mapẹ̆tẹ̆ngkiwukang »iemand zich zelven doen dronken maken", mẹ̆tĕngkiwonohẹ̆ »zich laten zinken". Van de eveneens voorkomende vormen mawukang, enz. is de reflexieve vorm mẹ̆tĕngka.

De vormen mẹ̆ti*, mẹ̆tu* komen zelden voor. Zij zijn syn. met de gewone reflexieven. Voorbeelden: mẹ̆timbuta »de oogen sluiten" (dus »zich blind maken" van buta »blind"), mẹ̆timbalong »met de handen ergens aan gaan hangen" (dus »zich tot een schommel (balong) maken"), mẹ̆tumbihing »zich in de rondte draaien" (eig. »zich tot bihing (jong meisje, dat tot priesteres wordt opgeleid) maken, doen als een bihing"), mẹ̆tumpate »zich den dood (pate) aandoen", mẹ̆tumbẹ̆king, ook met 't voorvoegsel ma*, manumbẹ̆king »leunen op, met den elleboog", van bẹ̆king, blijkbaar een bijvorm van tẹ̆king »stok, staf" (vgl. Pakĕw. wĕkka).

De vorm ikapẹ̆tĕngka eindelijk is een dergelijk passief bij makapẹ̆tĕngka, als ipẹ̆ bij mẹ̆ is heeft de bet. van »kunnen gebruikt worden om zich er mee te —".

Thans volgen eenige voorbeelden van 't gebruik der genoemde voorvoegsels in den zin.

Matth. 4, 6: kereu i kau Ahusẹ̆ben Mawu Ruata e, ute tanaẹko pẹ̆tĕngkateledẹ̆ »indien gij Gods Zoon zijt, zoo werp uzelven nederwaarts".

Sarang i Mẹ̆konda rĕduan Bĕmbuang nakaringihẹ̆ u i Nabaḷạ dĕduan Kaleḷọ kai nĕmpẹ̆papate, i rĕdua mĕngkatewe nĕmpẹ̆tumpate »toen M. en B. hoorden, dat N. en K. elkaar gedood hadden, doodden zij terstond zich zelven". (Bẹ̆ken Nabaḷạ).

Setang e kai nạun mapẹ̆tẹ̆tĕngkateled' u

Mawu e soļong tanaẹ »de Satan wilde den Heer zich zelven naar beneden doen werpen". In 't passief: I Tuang e kai naun tanaẹ iapẹ̆tẹ̆tĕngkateled' u Setang e.

I kau kai mapẹ̆tẹ̆tĕngkaļunggin dariọ e su ĕnne e »gij laat het kind zich in 't zand wentelen".

Tawe takụ iapẹ̆tatĕngkaļunggi, katewe uaļingu i sie mapulu ļumunggi »ik laat het zich er niet in wentelen, het wil van zelf er in wentelen".

Iạ tawe makapẹ̆tĕngkauļuhẹ̆, u ĕndaung tawẹ apa ipẹ̆timbalongangku »ik kan mij zelf niet neerlaten, want ik heb niets om mij aan te hangen".

Taļi ini tawe ikapẹ̆tĕngkauļuhẹ̆ku, u tumaniewe manintạ »met dit touw kan ik mijzelf niet neerlaten, want 't is te dun".

Kakanoạu ene kawe makapẹ̆tumpate si sie »dat gedrag van u zal de oorzaak zijn, dat hij zich zelven doodt".

Kai apa nakapẹ̆timbuhung si kau kerene? »wat is de oorzaak, dat gij u 't hoofd zoo hebt omwonden?"

Taļi ene kawe ilẹ̆onggọu si sie ipakipẹ̆tẹ̆tĕngkakĕllọ »dit touw geeft gij hem, bepaald als om hem zich zelven er mee te doen verworgen".

Putung ene kawe ilẹ̆onggọu su rariọ e, ipakipẹ̆tẹ̆tĕngkaļoso »dit vuur geeft gij aan het kind, alsof gij wildet, dat het zich daarmee verbrandt".

I sienangonggọu uļang su tau mạtatahungkụ e, pinakipẹ̆tĕngkauļuhẹ̆ bọu tẹ̆ba e »hij gaf den gevangene een touw om er zich mee neer te laten uit het venster".

De vorm dezer prefixen is samengesteld. Mẹ̆tĕngka bevat vooreerst 't element ka; dit blijkt uit den bijvorm mẹ̆tĕngki, die met ki is samenge-

steld en uit de prefixen mĕ̩ti*, mĕ̩tu*, die eveneens reflexief zijn. Mĕ̩tĕngka is dus in mĕ̩ (nº. 5), tĕ* en ka op te lossen. De ware kracht van 't prefix zit blijkbaar in tĕ*, ti*, tu*, 't welk ook als afzonderlijk voorvoegsel voorkomt (nº. 18). De prefixen tĕ*, ti* en tu* worden ook met ma* samengesteld en worden manĕ*, mani*, manu*.

De potentieele en causale prefixen, die met tĕngka worden samengesteld, vormen daarmee potentieele en causale reflexieven en oefenen dus hunne volle kracht uit. Ka schijnt niet bepaald noodig te zijn om reflexieven te vormen, maar de vormen met mĕ̩ti*, -tu* komen toch weinig voor. Wellicht dient ka om de passieve bet. van het reflexief »zich zelf doen ondergaan", tot haar recht te doen komen.

In geen der Filipp. talen, die bij de behandeling der vorige prefixen zijn genoemd, heb ik tĕ* aangetroffen.

Nog blijven eenige voorvoegsels ter bespreking over, waarmede naamwoorden worden gevormd van stammen. De etymologische waarde dezer prefixen is vaak moeilijk vast te stellen, daar zij eensdeels hunne beteekenis verloren hebben, anderdeels bij verschillende stammen verschillende functie schijnen te hebben, en er dikwijls geen overeenkomst is te bespeuren in de veranderingen die zij in de oorspr. beteekenis van den stam teweegbrengen. De belangrijkste volgen hieronder.

14. **hĕ*, hu, hu*.**

Eenige stammen worden met 't voorvoegsel hĕ*, hu of hu* samengesteld en dan door voorvoeging van ma (bl. 106) tot adjectieven en van ka tot substantieven (bl. 80) gemaakt. De bet. van dit hĕ*, hu, hu* is ongeveer die van ons -ig, -achtig; meestal komt hĕ* voor in den zin van »gelijkende op", hu, hu*, in dien van »voorzien van, veel hebbende van, rijk aan". Bv.

Van kupa »rozenappel, djamboe", mahĕngkupa »djambu-achtig"; van patoḷa (reuzenslang), mahĕmpatoḷa »geteekend als een patoḷa"; van kapesẹ̆ (katoen), mahĕngkapesẹ̆ »op katoen gelijkend"; van sampakang (tjĕmpaka), mahĕnsampakang »veel van een tj. hebbende"; van buala (krokodil), mahĕmbuala »'t voorkomen hebbend van een krokodil" (dezelfde cactus, die ook bĕmbuala heet, zie bl. 69); van dingkaḷeng (zekere boom), mahĕndingkaḷeng »op een d. gelijkende".

Van batu (steen), mahuwatu »vol steenen, steenachtig".

Van gẹsi (vleesch), mahughẹsi »veel batata's leverende" (van een vruchtbaar batata-veld).

Van anging (wind), mahuanging »windig".

Van bira (wit), mahumbira »witachtig."

Van dirihẹ̆ (geel), mahundirihẹ̆ »geelachtig" [1]).

Van itung (zwart), mahuitung »zwartachtig".

Van sangị (huilen), mahunsangị »huilerig".

Van sakị (ziekte), mahunsakị »ziekelijk".

Van kiạ (schreeuwen) mahungkiạ »schreeuwerig".

Het prefix hu komt meer bij n.w., hu* meer voor w.w. stammen voor.

Soms wordt ook nog 't suffix -ang er achter gevoegd, zonder veel verandering in de bet. te brengen, bv. mahĕmpanikiang »op een vleermuis (paniki) gelijkende", (zekere boom); mahĕnsĕmpihiang »een boom welks dorre bladeren zoo rood zijn, dat men zou denken dat er sĕmpihi's (zekere vogels) in zitten" [2]).

Naast deze adjectieven met ma, komen ook zelfst.

---

1) Van deze 2 bijv. n.w. komen de praesens-vormen lụhĕmbira, en lụhĕndirihẹ̆ »zich als een witte, geele massa voordoen", waarin hu* met hĕ* afwisselt.

2) Hier schijnt -ang toch zijne locale bet. te hebben.

n.w. met ka voor, die dezelfde bet. hebben als de onder ka N°. 1 opgegevene (bl. 80). Zij duiden dus den graad aan, waarin de eigenschap van 't gr.w. die het punt van vergelijking uitmaakt, aanwezig is. Bv. kahuanging »mate van windigheid", kahuwatu »mate van steenachtigheid".

Dit prefix komt ook in andere M. P. talen voor. In 't Ibanag vindt men magi en magu, dat w.w. met verschillende bet. vormt en maga, dat blijkens de verdubbeling van den begin-medeklinker van den stam waarvoor 't gevoegd wordt, met een nasaal is gesloten geweest. De bet. is »ruiken, smaken naar". De niet gesloten vorm bet. »gelijken op" [1]).

Voor sommige woorden, vooral die met *p* of *b* beginnen, komt wel als voorslag hĕ*, hu* of ook *u**, bv. hĕmpinausẹ̆ »eenzaam, zonder bewoners", hĕmbuangang »Chineesche roos", hĕmbaḷụ »handel drijven", umbelẹ en umpaedẹ̆ »in de gesloten hand houden", unsandehẹ̆ en unsarehẹ̆ »steunen, leunen", van de gr. w.w. pausẹ̆, buangang, baḷụ, enz. Deze voorslag wijzigt de bet. bijna niet of in 't geheel niet, en is dus onder de bl. 25, N°. 3 genoemde woordverlenging te brengen. Voorbeelden daarvan treft men ook in andere M. P. talen aan, bv. Day. hambaruan »geest", vgl. Tahiti warua »ziel", Mao. wairua, Bis. balú »geestverschijning" [2]); O. Jav. hantĕlû, en de vormen opgegeven bij Kern, Fidji-taal, bl. 199, i. v. yaloka.

15. lĕ*, li*, lu*.

Van dit voorvoegsel is de waarde nog niet juist te bepalen. De weinige stammen waarbij 't voorkomt, hebben gewoonlijk daarvóór nog weer een w.w. of n.w.lijk

---

1) Cuevas, bl. 353, 354, 361.
2) Kern, Fidjitaal bl. 242.

prefix, doch bij sommige blijft de stam verder onveranderd. Voor zoover 't is na te gaan, komt het veel met hĕ*, enz. in bet. overeen; het vormt n.l. benamingen van voorwerpen of handelingen, die gelijken op, althans vergeleken worden bij 't geen het gr.w. aanduidt. Bv.

lĕmbusạ (zekere schelp), van busạ »pisang".

lĕmbuti (zekere schelp), van buti »pokken".

lintuwu (soort van riet) van tuwu »suikerriet".

limbatang (mĕlimb.) »zich vooruit werpen (zooals een krokodil, die kruipt)" van batang »boomstam".

limbolọ (mĕl.) »kringen en bellen in 't water maken", en limbolong (maḷ.) »rond", vgl. bolọ (maw.) »dik worden, opzwellen".

limbĕhạ (zekere schelp) van bẹ̆hạ (maw.) »zwaar".

linsumagẹ̆ (mĕl.) »struikelen en voorover vallen", van sumagẹ̆ (mas.) »op 't gezicht vallen".

limpẹ̆pạ (mĕl.) »op 't gezicht vallen", van pẹ̆pạ (mam.) »met één smak neergooien".

liwatu (maḷ.) »rondachtig en hard", van batu »steen".

lumbihasẹ̆ »vol en rond", zooals goede graankorrels, van bihasẹ̆, bijvorm van boghasẹ̆ [1]) »ontbolsterde rijst".

lundaha (maḷ.) »blozend, rozig van kleur" van daha »bloed".

lunsemahẹ̆ (maḷ.) lekker, aangenaam", van semahẹ̆ (bet. onbekend).

lumbeong, Sasah. van mamâng, bl. 58, en mẹ̆kaḷumbeong, »een scheeven mond trekken, grimassen maken" vgl. beohẹ̆ »scheef".

lumbaha 1. »stengel van den sagoboom, 2. long". In de laatste bet. Bis. Tag. baga; in de eerste, Mal.

1) Over dezen vorm, zie bl. 43.

gaba[2]. Wrschl. is de bet. »long" oorspr. ook die van 't gr.w. baha en bet. dus lumbaha »gelijkende op een long".

16. **taghu, tahu, tahi.**

Het prefix dat in deze 3 vormen voorkomt, is zeer zeldzaam in 't Sang. maar wijzigt toch de bet. van de stamwoorden, waarmee 't is samengesteld, in genoegzame mate, om afzonderlijke bespreking te verdienen. De bet. is »dienende tot, oneigenlijk zijnde, wat 't gr.w. aanduidt". Meestal worden de dus gevormde woorden door voorvoeging van mẹ̆ of ma* tot w.w. gemaakt.

Voorbeelden zijn:

tataghuļẹ̆pa (Sasah. van sahĕmmang, zie bl. 57), »wat als 't ware tot *takken* (kaļẹ̆pa) dient", benaming voor de vlerken eener prauw.

taghunalang (mẹ̆.) »tot speelgoed maken, spelen met", van nalang »speelgoed".

taghupia (man.) »verbeteren, in den zin van oplappen, opknappen", van pia (mapia) »goed".

tahuĕllang (mẹ̆.) »als 't ware tot zijn slaaf (ĕllang) maken, als een slaaf behandelen" (iem. die 't niet is).

tahutĕngadẹ̆ (man.) »verzekeren, betuigen, waarschijnlijk maken", van tĕngadẹ̆ »waar".

tahuļĕnding »plant met dikke, geelgroene bladeren", die gebruikt wordt tot tataghuļĕnding »verkoelingsmiddel", zooals de Sangireezen de voorbehoedmiddelen noemen, die zij vroeger in een of meer der gaten, waarin de palen van 't huis komen te staan, plachten te leggen, om het duurzaam en gezond te maken. Ook worden aldus genoemd de bladeren, die op 't hoofd worden gelegd, bij ziekte. Managhuļĕnding bet. »dergelijke middelen aanwenden".

tahimata (man.) »'t oog, opzicht houden over",

van mata »oog". Dit is 't eenige voorbeeld met tahi, dat ik heb aangetroffen.

tataghutawa »bemesting, 't geen dient om vet te maken", van tawa »vet".

tahumea (man.) »beschaamd maken, schaamte aanjagen", van mea »schaamte".

Men ziet, dat bij de aldus gevormde werkwoorden steeds de bet. overheerscht van »doen met iets, beschouwen als iets, dat 't eigenlijk niet is". In dien zin staan zij tegenover de met mapaka gevormde w.w. die bet. »maken tot". Zoo is mapakapia »iets waarlijk verbeteren, zoodat 't goed wordt" en managhupia »oplappen, quasi verbeteren". Mapakatĕngadẹ̆ is »waarmaken, eene belofte vervullen", manahut. »betuigen, verzekeren, als waar voorstellen". Mapakaraḷĕnding is »waarlijk koud maken", terwijl manahuḷĕnding is »werken met toovermiddelen, die ter verkoeling dienen". Men zou ze dus werkwoorden van poging, of conatieven kunnen noemen.

Onzeker is de bet. van Taghuḷandang (eiland, bl. 1), taghapisẹ̆ (zeker kruid, dat den groei der rijst bevordert, vgl. ma-apisẹ̆ »voorspoedig opgroeiend"), in een Sang. handschrift (wrsch. foutief) tagapisẹ̆ gespeld, wellicht sgtr. uit taghu-apisẹ̆; en van tahuḷẹge (tumah.) »in een eindeloos gelach uitbarsten", vgl. lumẹge »lachen" en mahuḷẹ̆ge »lachen (van velen)"; itahuḷẹ̆gêng »uitgelachen worden". Derg. vormen als mahuḷẹ̆ge naast tahuḷẹ̆ge wekken 't vermoeden, dat het bestanddeel hu of ghu hetzelfde is, als dat van 't bl. 128 behandelde mahu* en kahu* (hĕ*), waarvoor ook de beteekenis pleit.

17. **ta.**

Dit voorvoegsel komt bij eenige woorden voor, zonder dat het is nategaan welken invloed het heeft op de bet. van den stam. Het komt voor bij eenige w.w. naast

vormen zonder ta, in 't Sang. of in de verwante talen en bij eenige adjectiva en adverbia. Voorbeelden zijn:

taganaseng = ganaseng »leven maken op een trommel".

tagonggong »soort van trom", van 't klanknab. gonggong, dus van denzelfden oorsprong als Jav. Mal. gong.

taḷewa »bazelen, gekkepraat verkoopen", van lewa »likken", (vgl. mawiwihẹ̆ »babbelachtig" van biwihẹ̆ »lip").

tamai »in de richting pai[1]) gaan".

taraị »gaan in de richting (ĕn)daị, naar boven of naar 't binnenland komen".

tanaẹ »gaan in de richting (ĕn)naẹ, naar beneden komen".

tamatạ »rauw", Bul. Pak. Sea, Dano, Bug. Mak. mata, Saw. maata, Jav. Mal. mĕntah.

taḷikudẹ̆ (tumat.) »den rug toedraaien", van likudẹ̆ »rug". Bis. Tag. hebben voor »rug" talikud, Bul. Dano, Bent. talikur, Mong. talikud, Fidji talikura.

tahendẹ »ophouden met regenen", vgl. kĕndị »zwijg!" en ĕndạ »ophouden met huilen, stil, getroost zijn".

tahĕndung »denken aan", vgl. ĕndung »leeren" (discĕre).

tahida »treden", vgl. Jav. idak, Mal. indjak, dus wrschl. van den stam hida of ida.

Uit deze voorbeelden laat zich omtrent de bet. van ta niet veel anders opmaken, dan dat deze bepaald intransitief is. In tahendẹ, tahĕndung en tahida is wrschl. de vorm tah voorhanden, die aan 't bekende taha, tar, (zie bl. 75) doet denken. Of in tamai de *m* aan invloed van ta is toe te schrijven, is onzeker; waarschijnlijk is de

---

1) Zie de aanwijzende voornaamwoorden.

gr.vorm mai, daar tamai de bet. van een werkwoord heeft.

18. **ta*, ti*, tu*.**

Dit voorvoegsel is voor een deel duidelijker dan ta, waaraan het etymologisch zeker wel verwant zal zijn. Tĕ en in enkele gevallen ook ti* en tu* zijn in gebruik bij de w.w. vorming, waar zij te samen met mẹ̆ reflexieve bet. aan den stam geven (bl. 125).

De stammen met voorgevoegd ta*, ti*, tu* zijn grootendeels substantiva, die van hunne grondwoorden, voor zoover die nog in de levende taal gangbaar zijn, op weinig overeenstemmende wijze verschillen, zoodat het moeilijk is den invloed van dit prefix op de bet. der stammen in 't algemeen vast te stellen. In de meeste gevallen is 't met ta* enz. samengestelde woord de benaming van een voorwerp, gelijkende op dat 't welk het gr.w. aanduidt, zooals ook hĕ*, hu* en de reduplicatie †ĕ* dat doen, (zie bl. 128 en 69). Voorbeelden zijn:

tambuku »knoop" (v. e. kleedingstuk), tal̦imbuku »knoop" (in een touw), van buku »knoop" (van het riet).

timbĕha »lood" van bĕhạ »zwaar".

timbĕllang »lichte bamboe-soort" van bĕlla »bamboe-spaander".

timbuhung »om 't hoofd wikkelen, over 't hoofd slaan", van buhung (mẹ̆buhung »in de war raken").

tingkalabẹ̆ (mat.) »openwaaien" (bv. een mantel), vgl. mangalabẹ̆ »waaien, met een vuur- of keukenwaaier".

tatinggeạ of tatĕnggal̦eạ »oksel van een kleed", vgl. ĕnggal̦eạ, van 't gr.w. gal̦eạ, zie bl. 25.

tumpepạ »kikvorsch", vgl. pẹ̆pahẹ̆ »rondspringen".

Onzeker is de verklaring van de volgende, met dit voorvoegsel samengestelde woorden:

tanggulu »hoofd" (Sasah. v. tĕmbọ). Dit woord is te vergelijken met 't Bal. tĕngkuluk, Day. takolok en kolok »kop, knop, boveneinde", Tag. tangkolok »hoed" [1]), Mal. tĕngkolak »hoofddeksel" (vgl. ook tĕngkorak). De bet. van ta* is hier wrschl. verloren gegaan, zooals ook in 't Dajaksch.

tangihiang »haai" wrschl. gevormd van den stam ihiang, dat beh. 't verschil van uitgang, identisch is met Bis ihu, O. Jav. hyu, Day. Nias hiu, Mal. Sund. hiyu.

tĕnggoḷang »keelgat" is, naar Prof. Kern's meening, ontstaan uit tĕ* -ka -ĕlan. Men vergel. 't Mal. tĕlan »inslokken". De woorden voor »keel" (Bul. Pak. kĕroan Bug. ĕllong, Mak. kallong) hangen hiermee samen. Vgl. ook Sang. kĕllọ, (mang.) »kelen" en ĕllụ (mang.) »slikken".

Of tinggohang (hoofdnerf van de gumutu) en tingkuḷu (man. »op den rug dragen") met ti* zijn samengesteld, durf ik niet beslissen. Van tingkuḷu is 't wel waarschijnlijk, daar de stam kulu ook in de Minahasische talen (Bul. Pak. Dano kulu, Sea kudu) voorkomt, in de bet. »in de hand dragen". 't Sang. likudẹ̆ is wrsch. van dezen stam gevormd en heeft dan oorspr. »draagmiddel" beteekend.

tumbaḷohe of tĕmbaḷohe »hagedis", bevat ook wrschl. 't prefix tĕ*, tu*, tenzij 't woord iets met lohe, mĕnggaḷuhi »peuteren, iets ergens doorheen wringen" te maken heeft.

Het voorvoegsel ta* enz. ter vorming van secundaire stammen, komt in talrijke voorbeelden in vele M. P. talen voor en moet wel reeds in de grondtaal

---

1) »De namen van kleedingstukken en sieraden zijn vaak ontleend aan 't lichaamsdeel, waaraan zij gedragen worden", (v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 403, Noot 3).

bestaan hebben. Voorbeelden: Jav. Sund. tambir »afzonderlijk aangebrachte bovenrand", van den stam wir, die uitbreiding te kennen geeft [1]), waarvan ook wiwir, enz.; Sund. tambut, Jav. sambut »leenen", Tag. abut; Sund. bro »plof!", vwr. tambru »nederzijgen"; O. Jav. tĕṇḍas, N. Jav. ĕṇḍas »hoofd", vgl. Sang. dasị »boven". Vgl. voorts O. Jav. tĕnggör »stut", met N. Jav. ĕnggor en met andere secund. stammen van denzelfden wortel, pagĕr, ugĕr, enz. Van den wortel gah, gĕh, guh in 't Jav., waarin de bet. »gevestigd zijn" ligt is 't aantal secund. stammen zeer groot; ungguh, lungguh, pagĕh, ponggoh, enz. en hierbij beh. ook O. Jav. tonggoh, tonggèh »sterken, troosten" en ook »tegenhouden, verhinderen, verbieden, waarschuwen" [2]).

19. **tu.**

Een voorvoegsel tu komt in enkele Sangireesche woorden voor. In tuari »jongere broeder of zuster" is 't blijkbaar het honorifieke tu, dat in zoovele M. P. talen voorkomt. Zie hierover Kern, Fidjitaal bl. 182 i.v.v. 1. tu, tua, tuaka; bl. 183 i.v.v. tubu, 2. tui; bl. 162 i.v. ratu en bl. 229 i.v.v. tu, tua, tuaa, tui. Het Sang. datu »vorst" is van den stam tu afgeleid. Misschien is ook tualagẹ̆ »licht" met tu gevormd, vgl. Bent. uaja, Ponos. wajag, Mong. bajag, Bug. wĕllẹ. In dat geval kan 't voor tu -balagẹ̆ staan. Het Tagaalsch heeft liuanag, dus ook een voorvoegsel, maar geen honorifiek. Wellicht ook staat tualagẹ̆ voor tawalagẹ̆, of is tu hier een zwakke vorm van tu*, die voor de labiaal staat, evenals dit bij hu* voorkomt. (Zie bl. 129).

---

1) Vreede, De Wortelw., i. d. Jav. t. bl. 5—7.

2) Deze gegevens dank ik aan Prof. Kern.

20. **sa.**

Een ander prefix, tot woordvorming gebruikt, waarvan de waarde onduidelijk is, is sa. Eenige woorden hiermee gevormd, zijn de volgende:

samuri »achter, achteraankomend". Bul., Sea, Dano, Bent. Fidji, Mao. Sam. muri, Jav. wuri, Mal. mudi, Mad. budi. Het prefix sa kan hier wel geen andere bet. hebben, dan een plaatsaanwijzende en kan in dat geval identisch zijn met 't voorzetsel su, sĕ, zoodat samuri zou bet. »in de achterste plaats".

sapuạ (man.) »iets zwaars opnemen, optillen", van puạ (mam.) »planten of boomen uitnemen, om ze te verplanten". Vgl. ook buạ (mam.) »op 't stand halen, optrekken". Hier breidt dus sa de bet. eenigszins uit.

sarandang (man.) »kleeren van een volwassene dragen" (van iemd. die 't nog niet is, zoodat ze hem slepen), van dandang »slip, sleep", marandang »slepen".

sapĕlla (man.) »met een scherp voorwerp aan schijven snijden". Vgl. bĕlla, bl. 33.

Evenals de onmiddelijk voorafgaande prefixen (van af N°. 14), moet sa tot de thans niet meer levende gebracht worden. Ook in and. talen is 't aan te wijzen. Het Jav. sungguh, singgih »vast, waar" (ook in 't Mal. aanwezig) is met een gewijzigden vorm van sa afgel. van den wortel gah, gĕh, guh, ook bl. 137 genoemd. Vgl. ook het Sang. sẹ̆gadẹ̆ »vast". Saka komt, evenals tĕka van den wortel ka. Vgl. voorts Jav. salewang »afwijkend", van een stam ewa(ng), vgl. kiwa en Day. hiwang »afgeweken" [1]). Ook Jav. salusub en talusub »stekel, splinter" schijnen met een voorvoegsel sa en ta gevormd, want susup bet. »indringen" [1]). Vgl. ook Mal. sulur, Jav. ulur [2]).

---

1) Dit voorbeeld dank ik aan Prof. Kern.

2) Kern, Kawi-Studiën, bl. 117.

21. **bi, bi***.

Dit prefix, dat ook slechts bij weinige stammen voorkomt, wijzigt eenigermate de bet. der grondwoorden. Eenige voorbeelden zijn:

bitondo »zich in bochten wringen, de voeten uitstrekken", van tondo (tum.) »kruipen, van dieren en planten" en (man.) »afduwen van 't strand, in zee schuiven" (een prauw), en tatondohẹ̆ (tumat.) »vooruitsteken", (zie bl. 30).

binsokohẹ̆ en bintokoḷẹ̆ (mẹ̆b.) »liggende schoppen", van sokohẹ̆, dat niet voorkomt, maar een bijvorm is van tokoḷẹ̆ (man.) »verstooten", vgl. tokoḷang »de bamboe waartegen de koffoweefster hare voeten afzet".

bintĕlluhẹ̆ (maw.) »misselijk worden", van tĕlluhẹ̆ »ei", dus wellicht »een eieren-smaak in den mond hebben".

bininta̤ »lange, smalle prauw", van ninta̤ »koffodraden van de fijnste soort"; vgl. maninta̤ »smal, slank, fijn".

Of dit bi samenhangt met 't uit sommige talen bekende pi, is onzeker. 't O. Jav. heeft api »voorwendsel", N. Jav. apiapi »veinzen, huichelen, voorgeven" [1]), overeenk. met Ibn. mappe (=mag+pe) dat w.w. vormt die »veinzen" beteekenen. Het heeft dus de bet. van »voorstellen wat 't gr. w. aanduidt" en is causaal en een bijvorm van pa. Dit komt ook uit in den w.w.lijken vorm, bv. Jav. milara »kwellen". Pi staat in 't Mak. in causale bet. naast pa [3]); 't Bug. heeft pe en pa [4]).

22. **baḷi*, baḷu*, paḷi***.

Ook deze voorvoegsels kunnen gerekend worden tot

---

1) Jav. Wrdb. i. v. 2) Cuevas, blz. 352.

3) Matthes, Mak. Spr. bl. 97, 99.

4) Bug. Spr. bl. 84, 92.

die, welker beteekenis onzeker is. Een infix al bevatten zij niet, ten minste niet dat 't welk frequentatieven vormt. Er zijn slechts zeer weinige voorbeelden van.

balunsengehĕ̜ (mĕ̜b.) »overhellen" (van een prauw); 't gr.w. sengehĕ̜ komt niet voor, wel lengehĕ̜ »helling", ongetwijfeld een bijvorm.

palintakubĕ̜ (mĕ̜p.) »omslaan" (een prauw). Uit den vorm mĕlintakubĕ̜ »zich omkeeren" (van een kind, dat op den rug ligt) blijkt dat 't woord geen frequentatief-suffix bevat. Een gr.w. takubĕ̜ komt niet voor.

balintui̜ (mĕ̜b.) ondersteboven keeren" en het syn. kalintuing »buitelen". Of in tuilĕ̜ »stut, schoorbalk" nog het gr.w. aanwezig is, is onzeker.

23. **kali*, kalu*.**

Een aantal woorden schijnen met een voorvoegsel kali*, kalu* gevormd te zijn. Blijkens de frequentatieve bet. dier vormingen, bevat dit kali* 't infix al. Er is dus een voorvoegsel ki*, ku*, waarvan ik de bet. niet heb kunnen opsporen, deels omdat van verscheidene daarmee gevormde woorden 't gr.woord niet voorkomt, deels omdat de bet. van -al- die van ki*, ku* op den achtergrond schijnt gedrongen te hebben, want naar hunne beteekenis zijn deze woorden alleen maar frequentatieven van hunne grondwoorden.

Voorbeelden zijn:

kalipantu̜ (mĕ̜k.) »wippen", van pantu̜ (mam.) »iets opwippen".

kalipĕ̜pahĕ̜ (mĕ̜k.) »rondspringen in den blinde" (zooals een niet behoorlijk geslachte kip). Pĕ̜pa̜ (mam.) »neersmakken" en tumpepa̜ »kikvorsch", pepa̜ »ledig, platzak", pĕ̜palĕ̜ »plank", pĕ̜pelĕ̜ (mam.) »slaan met de vlakke hand", doen vermoeden, dat de stam uitdrukt »oprijzen en weer plat neervallen."

k a ḽ i m b ĕ̩ s o̩ (m ĕ̩ k.) »zich in bochten wringen, krimpen" (van pijn, bv.), van b ĕ̩ s o̩ (m a m.) »een rauw ei met de handpalmen aan de uiteinden trachten ineen te drukken", vgl. k ĕ̩ s o̩ »zich samentrekken" (zooals bv. uitgerekte elastiek). Deze laatste bet. schijnt de oorspr. te zijn.

k a ḽ i m b u h u n g en het syn. k a ḽ i m b u t a̩ »een warboel van koffo-draden" (die in 't huishouden als zeef dient en bij toover-ceremonien een groote rol speelt). Het gr.w. b u h u n g bet. »garen opwinden"; b u t a̩, dat wellicht samenhangt met b u t a »blind" [1]), komt niet voor, maar is ongetwijfeld syn. Vgl. Tab. b u t a d ĕ̩ (zekere visch) met Mang. b o n g o h ĕ̩.

k a ḽ i m o n a »eerste, voorste", van m o n a »voorsteven".

k a ḽ u m b e o n g »grimas met den mond, scheef getrokken mond". Vgl. b e o̩ »inham, bocht", b e o h ĕ̩ (m a w.) »scheef", m ĕ̩ b a ḽ e o h ĕ̩ »scheef gaan liggen".

Van k a ḽ i m p u d u̩ (m ĕ̩ k.) »zich oprollen, met opgetrokken knieën liggen" en k a ḽ u m p i r i n g (m ĕ̩ k.) »in den blinde rondspringen" (syn. van k a ḽ i p ĕ̩ p a h ĕ̩) is 't gr.w. niet voorhanden, doch naar hunne beteekenis te oordeelen, behooren zij onder deze rubriek gesorteerd te worden.

24. **para, paḽa.**

Omtrent eenige vormen, die met een voorvoegsel p a r a, p a ḽ a, gevormd zijn, kan twijfel bestaan, of zij het frequentatieve infix bevatten. Bij de meeste pleit de beteekenis voor deze meening. Eenige voorbeelden zijn:

p a r a ḽ i n g k i d ĕ̩ (m ĕ̩ p.) en het syn. p a r a ḽ i n s o̩ (m ĕ̩ p.), dat blijkbaar eene variatie is, »huppelen" (van

---

1) Vormen als l a m u k en l a m u r in 't Jav., r a m b o n (Bat.) en g a b o n̈ (Bis.) maken dit waarschijnlijk. Zie Brandes Proefschr. bl. 106.

dieren) zijn frequentatieven. 't Gr.w. linsọ (lum.) bet. opspringen"; lingkidĕ komt niet voor.

paḷakẹ̆se (mẹ̆p.) »huppelen, springen, van 't een op 't ander" (van dieren), van kẹ̆se (kum.) »sprongen doen".

parakenta (mẹ̆p.) »strompelen", frequent. van den stam kenta »kreupel, hinkende".

paḷagunting »houten, in den vorm van een schaar gekruist, om een stellage op te bouwen". De stam is gunting »schaar"; hier is geen frequent. infix aanwezig; paḷa geeft hier gelijkenis te kennen. Ter vergelijking zijn merkwaardig: Bis. salagonting »getimmerte, geraamte van een dak en al wat den vorm heeft van een geopende schaar" [1]) en Jav. sriguntingĕn »kris kras" [2]).

'tVoorvoegsel para, paḍa, pala komt in verscheidene Indon. talen voor. In 't Tag vormt het frequentatieven, die de bet. hebben van onze subst. op *-aard*, bv. palakain »gulzigaard", palainum »dronkaard" [3]). Desgelijks in 't Bisaya [4]). Als praedicaat gebruikt men mala, dat in 't Tag. »een -aard zijn", in 't Bis. »zooveel zijn als, gelijken op" bet. Dit vindt men ook in 't Ibanag [5]). Met affix -an vormt 't Tag. van de met pala sgst. woorden, namen van plaatsen waar iets pleegt te geschieden, bv. palapandayan; dit geschiedt in 't Jav. met para -an, bv. paratapan, »kluis, kluizenarij, oord waar gedurig ascese wordt gedaan". Ar of al is dus hier, evenals in 't Sang., een meervoudig of frequentatief voorvoegsel [6]).

25. **Ka, ka ***.

Behalve 't bl. 80 behandelde ka, waarvan de bet.

---

1) De la Encarnacion, Diccionario Bisaya-Español, i. v.
2) In 't Jav. Wdbk. te eng opgegeven. 3) Totanes, bl. 94.
4) Mentrida, bl. 179. 5) Cuevas, bl. 366.
6) Roorda, Bekn. Jav. Gr. bl. 174. Zie verder ook 't Invoegsel aḷ, dat afzonderlijk is behandeld.

duidelijk is, komt in 't Sang. een thans verouderd voorvoegsel ka voor, soms van een nasalen sluiter voorzien, welks beteekenis meestal niet goed meer is na te gaan. Bij eenige woorden is 't niet uit te maken of zij het reeds behandelde prefix ka hebben, of dat 't welk hier besproken wordt. Voorbeelden zijn:

kahẹ̆bi »gisteren", van hẹ̆bi »nacht". Ook van de verwante talen hebben eenige 't prefix ka, Brandes, Proefschrift, bl. 60.

kadingạ »wel eens, soms, van tijd tot tijd". Syn. dingạ.

kadĕllo »vooraf". De *d* treedt in 't Sang. nooit als klinkerscheider op; de vorm kan dus zijn samengetrokken uit kadiọ ĕllo. De beteekenissen van sĕngkariọ ĕllone »des anderen daags" en diọ ĕllo »morgen" zijn wel is waar toekomstig, doch dit is slechts een verschil in richting. In allen gevalle bevat kadĕllo 't prefix ka.

kamageng »wanneer, op den tijd dat". Syn. is mageng. In deze voorbeelden heeft ka tijdaanwijzende kracht.

Bij andere heeft 't meer den zin van »'t geen waarmee men iets doet", dus min of meer instrumentale bet. Bv. kahẹ̆kisẹ̆ (zekere medicijn). Dat de stam samenhangt met hẹ̆gisẹ̆ »streng" en hẹ̆gang »scherp, bijtend van smaak" (zoöals Spaansche peper), hẹ̆ge »scherp, bijtend voor 't uitwendig gevoel" (zooals citroensap in een wond) en hẹ̆gị (mĕh.) »toebereiden met citroensap en Spaansche peper" (rauw vleesch), is waarschijnlijk, daar de bedoelde medicijn o. a. bestaat uit peper, citroensap en zout.

kahesong »de twee stukken bamboe om (door wrijving) vuur mee te maken". De stam hangt wrschl. samen met isu, kisu, gisu »schuiven".

kaḷisigẹ̆, kaḷinggọ, kalulạ, kahepọ, kawilạ zijn alle namen van manden. Kumbuahẹ̆ of kĕmbuahẹ̆ (ook een soort van mand) is met kĕ* gevormd. Linggọ is syn. met kaḷinggọ. Kahepọ hangt samen met hepọ (nauw); de mand die zoo heet, heeft eene nauwe opening.

Richting aanwijzend is ka, naast ko, in koihi en kaihi »links, linker" en koaneng »rechts, rechter". Over de verwante vormen van kaihi, zie Brandes, Proefschr. bl. 65.

kahẹ̆tubẹ̆, (mẹ̆kakah.) »knapperen", samenhangend met hẹ̆tu »bros". Met andere klinkers heeft men kahutabẹ̆, (mangah.) »met de voortanden afknabbelen (zooals konijnen en muizen)".

kahĕngkụ (mangah.) »met de kiezen afbijten", kahewang (mangah.) »groote happen afbijten", N. tongv. kewang (mangew.), karerong en karuti (N. tongv.) en dedong (Siauwsch), mẹ̆kakar. »knarsen" zijn alle min of meer klanknabootsend; hier zal ka- dus wrsch. de bet. versterken.

kaḷeke »wandluis", Bul. Pak. Dano, lĕka, Sea, dĕka, Saw. lechad, Ponoss. lika. Vgl. Sang. leka »kakkerlak", 't geen doet denken aan lẹ̆ka (mĕl.) »uitlichten", lẹ̆kabẹ̆ (mĕl.) »iets opgeplakts afhalen", lẹ̆kahẹ̆ (mĕl.) »afpellen, schillen" en lẹ̆ke (mẹ̆l.) »oplichten". Een stuk platte bast van de pisang of koffo heet busạ of hote sĕleka.

Kĕmbuno »woka-palm", hangt samen met bunụ »vezels van den kokosnoot, vezelachtig bekleedsel van den top der palmen", en kawuḷu »klapperdop" (maar ontdaan van zijne vezels of bulung).

Bij al deze woorden is er geen, dat de juiste bet. van ka duidelijk doet in 't oog springen.

Invoegsels.

1. Um.

Het veelvuldig gebruik van dit invoegsel in de Filippijnsche talen, waarover Dr. Brandes (Proefschrift, bl. 64) reeds gesproken heeft, doet hetzelfde van 't Sangireesch verwachten. Werkelijk komt het dan ook hierin met Tag. Bis. enz. overeen.

Zoowel om den vorm, als om de beteekenis is 't infix um merkwaardig. Het wordt ingevoegd na de eerste letter van stammen, die met *d*, *h*, *k*, *l*, *s* en *t* beginnen. Ook enkele met *g* beginnende stammen hebben deze vorming; één met *n* en 4 met *ng* beginnende worden, zoover ik weet, met um na de eerste stamletter gevormd.

Ook de stammen die met klinkers beginnen, laten deze vorming toe. Hierover zal bij de onregelmatige werkwoorden gesproken worden.

De beginletters *b*, *m* en *p* krijgen nimmer *um* na zich, 't welk te verklaren is uit afkeer van eene opeenvolging van lipletters.

Het *Praesens* heeft niet 't infix, maar eene reduplicatie, met den klinker *ụ*, die half gesloten is. Deze *ụ* is zeker in navolging van den klinker van um uit den klank *ę̆* outstaan, zoodat aan deze Praesensvormen een wezenlijk prefix ontbreekt. (Zie verder bl. 150).

Het *Praeteritum* wordt door invoeging van im gevormd. Dit is blijkbaar een bijvorm van um.

De *Imperatief* heeft geen voorvoegsel, maar wordt in den zuiveren stamvorm gebruikt. Eigenlijke naamwoordelijke vormingen hebben dus bij deze vervoeging niet plaats.

Het *meervoud* wordt van den stam met voorgevoegd (h)u* gevormd. Dit hu* is waarschijnlijk hetzelfde als 't invoegsel um, dat hier dan als voorvoegsel optreedt,

zooals ook in andere M. P. talen geschiedt (zie bl. 150). De nasaal verandert ook hier naar 't karakter van den volgenden medeklinker, den beginner van den w.w. stam, zooals bij 't prefix ma*, mĕ*. Of de *h* bij dezen voorgevoegden vorm aan um behoort of aan 't prefix (mah) is onzeker. (Zie ook bl. 150).

Deze vormen met voorgevoegd hu* worden vervolgens samengesteld met de prefixen mĕmpah (nĕmpah, pĕmpah) of ma (nah, pah) om 't mvd. te vormen. Men gebruikt hierbij deze voorvoegsels door elkaar, hoewel met eenig verschil in beteekenis.

Over den ontkennenden vorm, zie bij de werkwoorden.

Voorbeelden van de bovengenoemde vormingen zijn: daļeng, dumaļeng; gĕnggang, gumĕnggang; haung, humaung; kalang, kumalang; lẹ̆to, lumẹ̆to; neong, numeong; ngeau, ngumeau; sake, sumake; tuwo, tumuwo.

Praesensvormen: dụdaļeng, gụgĕnggang, lụhaung, kụkalang, lụļẹ̆to, nụneong, ngụngeau, sụsake, tụtuwo.

Praeteritaalvormen: dimaļeng, gimĕnggang, himaung, kimalang, limẹ̆to, nimeong, enz.

Meervoudsvormen: mĕmpahundaļeng of mahundaļeng; mĕmpahunggunggui of mahunggunggui; mĕmpahungkalang, enz. Bij stammen die met *h*, *l* of een nasaal beginnen wordt 't enkelvoud voor mvd. gebruikt, daar dit laatste onwelluidende of onmogelijke verbindingen zou geven.

De *beteekenis* der vormen met um is *intransitief*. Dikwijls staat um in bet. ongeveer gelijk met mẹ̆. Waar mẹ̆ transitieve bet. heeft (zie bl. 97), staat um er intransitief tegenover, zooals het steeds tegenover ma*, mĕ* staat. In zijne intransitief-passieve bet. staat het ongeveer met ma gelijk. Soms heeft 't ook mediale kracht

(in de bet. van 't Skr. âtmanepadam »woord voor zich zelven") en zeer enkele malen is het transitief, maar dan staat er een transit. vorm naast.

Voorbeelden zijn, van de intransitieve bet.:

dumaḽeng »loopen, gaan", dumagang »als vreemdeling verkeeren" (mẹ̆dagang »handel drijven"), dumangeng »naar boven gaan" (mĕndangeng »boven brengen"), dumĕnta »komen", dumĕlli̱ »met vlammen branden", dumoka̱ »tegenpartij zijn" (mẹ̆doka̱ »passen, van 2 helften"), gumĕnggang »schromen, ontzag hebben", humẹ̆te »kraken", humaung »naderen", humẹ̆tang »spleet, barst krijgen", kumui »roepen" (mẹ̆kui »roepen tot"), kumia̱ »krijten", (mẹ̆kia̱ »kreet geven"), kumẹ̆se »sprong nemen", kumire »ja knikken" (mẹ̆kakire »met elkaar afspreken"), lumĕndi̱ »schrikken", lumẹ̆to »bovendrijven", lumiagha »zweeten", lumẹ̆ge »lachen", lumambihẹ̆ »schertsen", numeong »klinken", ngumeau »miauwen", sumuẹ̆ »binnengaan" (manuẹ̆ »binnenbrengen"), sumongo »thuiskomen", tumuwo »groeien", tumiu̱ »blazen" (de wind), tumĕlla̱ »vliegen".

Van intr.-passieve beteekenis: sumahoka »koken (borrelen)", sumahĕnnu̱ »zwellen", sumongkang »uitkomen" (van aren), sumandigẹ̆ »naderen", lumĕnna̱ »bezinken", lumunggi »rollen", kumerong »blinken", kumoho »slinken", humena »zwakken schijn geven", humiasẹ̆ »kippevel krijgen", dumaḽĕto »boven drijven", dumuḽo »watertanden".

Van mediale beteekenis: dumalagẹ̆ »zich eens anders goed toeëigenen", lumuasẹ̆ »zich verblijden", lumesa »zich beroemen op", humapi̱ »zich eens anders vriendschap trachten te verwerven".

Bepaald transitief is dumolohẹ̆ »iemd. zenden", hiernaast staat evenwel mĕndolohẹ̆; dumaẹ »aan-

nemen" en dumahẹ̆kụ »omvatten" zijn 't eveneens. Een woord als kumâng »eten" wordt, blijkens den vorm, meer als onwillekeurige handeling (zooals »slapen, hooren") voorgesteld, dan als transitief w.w.

Eenige stammen, met *d*, *k* en *t* beginnende, reduplicceeren eerst den stam op de gewone wijze en passen daarna de invoeging van um toe. De bet. wordt daardoor in de meeste gevallen iteratief of duratief. De meest voorkomende zijn:

stam dingihẹ̆, dumaringihẹ̆ »luisteren".
» dating, dumarating »geregeld wederkeeren".
» deạ, dumareạ »heimwee hebben".
» kĕlla, kumakĕlla »kijken".
» kurung, kumakurung »bukken".
» koho, kumakoho »onderdanig zijn".
» sĕllung, sumasĕllung »zich onderwerpen".
» hẹ̆kụ, dumahẹ̆kụ »omhelzen, omvatten" [1]).
» lẹ̆to, dumaḷẹ̆to »boven drijven".
» nganga, ngumanganga »den mond opensperren".
» siala, sumasiala »pronkende zich vertoonen".
» tolong, tumatolong »uitsteken boven water".
» tingang, (Tab.) tumatingang »kijken".
» tingara, tumatingara »op den rug gaan liggen".
» tĕngo, tumatĕngo »met 't gezicht tegenover iets zijn".

dumaḷingara »naar boven kijken" is gevormd van den stam dingara, bijvorm van tingara. De klankafwisseling (*ḷ* voor *d*) is door de 1e *d* veroorzaakt.

Alleen dingara, tingara, kurung, hẹ̆kụ, lẹ̆to nganga en tĕngo komen altijd geredupliceerd voor. Bij de rest behoeft men slechts de beteekenis van den niet geredupliceerden stam te vergelijken, om 't bovenstaande bevestigd te zien.

1) In dit voorbeeld staat de *d* voor *l*, zie bl. 50.

De vervoeging is geheel als die der niet geredupliceerde stammen. Dus Praes. d ụ d a r e ạ, Praet. d i m a r e ạ. Alleen de meervoudsvormen zijn niet in gebruik.

Beroepsnamen worden van de stammen die de vorming met u m toepassen, gemaakt door reduplicatie van den stam en invoeging van u m. Zij staan dus, ook vormelijk, volkomen gelijk met de bl. 91 en 101 genoemde vormen. Voorbeelden:

van k a k ĕ l l a, k u m a k a k ĕ l l a »kijker".
» t a t i n g a n g, t u m a t a t i n g a n g (N. tongv.) id.
» k u i, k u m a k u i »roeper".
» g u n g g u i, g u m a g h u n g g u i »rouwklaagster" (bij een sterfgeval).
» l u n g k a n g, l u m a ḷ u n g k a n g »rouwklaagster" (bij een sterfgeval).
» l i n s ọ, l u m a ḷ i n s ọ »danser".

Stammen die de vorming met verschillende voorvoegsels toepassen, vormen ook verschillende beroepsnamen, bv. s e k ẹ, s u m a s e k ẹ »aanvaller", m ẹ̆ s a s e k ẹ »strijder", m a n a n e k ẹ »bestrijder".

Voor de verbreiding van u m over een deel van 't M. P. taalgebied, kan ik verwijzen naar Dr. Brandes' behandeling van 't infix u m, bl. 164—171 van zijn proefschrift. De verschillende beteekenissen t. a. p. van 't infix u m in de verschillende talen opgegeven, vindt men alle in 't Sangireesch terug. Toch komt ook hier, zooals in de meeste gevallen, het Bisaya 't Sangireesch het naast.

In 't Ibanag staat u m als prefix voor stammen, die met een vocaal beginnen, als infix voor consonantisch aanvangende stammen[1]). Is de bl. 146 gegeven verklaring van de meervoudsvormen m ĕ m p a h u*, m a h u* enz. juist, dan komt u m in 't Sang. ook nog als prefix voor. De veranderlijkheid der nasaal

---

1) Cuevas, bl. 109.

kan niet bevreemden, waar zij onmiddelijk vóór medeklinkers staat. Ook behoeft 't geen bevreemding te wekken, dat zulk een vorm, reeds 't prefix um hebbende, nog weer een voorvoegsel zou krijgen; immers 't doel is hier het meervoud aan te duiden. De vorm mag, die in 't Ibanag naast ma voorkomt [1]), syn. met um, maakt 't tevens waarschijnlijk dat de *h* van mĕmpahu* en mahu* bij 't prefix (mah, pah) behoort en dus tusschen 2 klinkers is bewaard gebleven, waar zij anders, als sluiter, moest afvallen.

Ook im komt in 't Ibn. voor, doch syn. met um en wel voor stammen die *i* in de eerste lettergreep hebben. In dezelfde gevallen als um is 't prefix of infix [2]). Het onderscheid is dus zuiver phonetisch en wordt niet, zooals in 't Sang., ter onderscheiding van den verleden tijd gebruikt [3]).

Um verliest soms zijn nasaal in 't Ibanag, en wel bij stammen die in de 1e lettergr. *a* met volgenden dubbel-consonant hebben. Volgens de gegeven voorstelling veranderen deze de *a* in *u* [4]). Of wij in de Praesens-vormen der Sang. w.w. met um met een zelfde geval te doen hebben, is onzeker. Dụdaḷeng is uit dẹ̆daḷeng (gewone praesens-reduplicatie) ontstaan [5]), waarbij de *ẹ̆* (die onder deze omstandigheden anders niet in *u* kon overgaan), door vermeende analogie aan dumaḷeng tot *u* is gemaakt en de afgestooten uitspraak van de *ẹ̆* heeft

1) Cuevas, bl. 109, 112.
2) Ibid. bl. 111, § 52.
3) Dit geschiedt o.a. in 't Iloko (Lopez, bl. 46). Tag. en Bis. gebruiken im als 't Ibng.
4) Op dit punt is de Cuevas niet zeer duidelijk. Want de regel, die hij bl. 112, § 53 geeft, zou ook van toepassing moeten zijn op de bl. 111, § 51 gegeven voorbeelden daddan en gadday, en toch vormen deze stammen dumaddan en gumadday, i. pl. v. duddan en gudday.
5) In 't Pampanga worden de Praesensvormen der w.w. met infix um evenzoo gevormd. Van sulat (schrijven) is 't Fut. sumulat, 'tPraes. susulat; dit is gewone reduplicatie (Bergaño, bl. 33 sqq).

behouden, of dĕdaḷeng heeft hier een derg. *u* als 't Ibanag, die de *ĕ* heeft verdrongen en in plaats van los, half gesloten is geworden, omdat de nasaal is verdwenen. Bij de onzekerheid, die omtrent de genoemde vormen in 't Ibn. bestaat, is het 't beste voorshands met de eerstgenoemde voorstelling genoegen te nemen.

De Imperatief is, in overeenstemming met de intr. passieve en mediale beteekenissen dezer vormen, gelijk aan den zuiveren stam, 't geen overigens alleen bij den passieven Imperatief voorkomt. Een passief is natuurlijk niet voorhanden.

De met een klinker beginnende stammen hebben um altijd als prefix; 't Sang. heeft het dan in den vorm *m*; hierin komt het o. a. overeen met 't O.Jav. Bul. [1]) en Pampanga [2]). De w.w. die in 't Sang. aldus gevormd worden, maken eenige hunner vormen ook nog van een tweeden stam, waarom zij afzonderlijk zullen behandeld worden (Zie onregelmatige werkwoorden).

2. **in.**

Dit infix is in 't Sang. een bijvorm van ni. Het is dus behandeld bij 't prefix *i*, zie bl. 86.

3. **al, ar, ah, an.**

Het invoegsel **al** hebben wij reeds boven leeren kennen, als bestanddeel der voorvoegsels kaḷi*, kaḷu* en para, paḷa (bl. 140 en 141). In de bet. van 't stamwoord brengt het allerlei wijzigingen, doorgaans heeft 't een meervoudige of een frequentatieve beteekenis. Dit is o. a. 't geval met de volgende voorbeelden.

Van kaị (mangaị) »haken" komt kaḷaị »spies met weerhaken". Van 't syn. kambị komt mangaḷambị »hakende aanhalen, enteren".

1) Niemann, Bijdr. bl. 51.

2) Bergaño, bl. 44 sqq.

Van kaesẹ̆ (mang.) »besproeien, bespatten, bestuiven" komt kal̦iaesẹ̆ (mang.) »verstrooien".

Van sawuhẹ̆ (man.) »zaaien, uitstrooien", sal̦iawuhẹ̆, (mas.) »vallen en verstrooid raken".

Van bandang »sjerp of doek, over den schouder gevouwen", bal̦andang (mam.) »dwars leggen over".

Van bẹ̆ka »kant, zijde, helft, gedeelte", bal̦ẹ̆ka »kaf".

Van beohẹ̆ (mẹ̆b.) »scheef worden", bal̦eohẹ̆ (mĕb.), »scheef gaan staan of liggen".

Van bengkọ »krom, gebocheld", bal̦engko (mam.) »omwenden" (bv. een prauw).

Van tendeng, voorkomende in de uitdrukking »mẹ̆tendeng kondọ »'t hoofd met de hand ondersteunen", komt tal̦endeng (man.) »op de vlakke hand dragen".

Van tokạ (mẹ̆t.) »twee voorwerpen tegen elkaar aanslaan", tal̦okạ (mẹ̆t.) »in de handen klappen".

Vele voorbeelden zouden nog te geven zijn, van vormingen met dit infix, waarvan 't gr. w. niet meer in gebruik is, zooals baleleng (mam.), syn. met bal̦ei »een prauw wenden", bal̦iawa (mẹ̆b.) »levendig droomen, slaapwandelen", kal̦udung »krul, krullend", enz. Hunne beteekenis doet denken dat zij aldus gevormd zijn, doch daar de gr. w.w. niet voorkomen, is dit niet te bewijzen. Bal̦ĕnguhẹ̆ »ochtendkoelte" bevat geen infix al, daar 't gr.w. lĕnguhẹ̆ (mal̦.) voorkomt, in de bet. van »kil, vochtig" (van kleeren).

Uit eenige van de gegeven voorbeelden blijkt tevens, dat de *l* van *al* gaarne met een volgende *i* wordt uitgesproken of, zooals 't bl. 51 genoemd is, gemouilleerd wordt. Dit is eene versterking van 't infix, daar het een breedere en meer golvende wijze is om de *l* uit te spreken, die de kracht van dit invoegsel uitmaakt.

Al wisselt af met **ar**, zooals gebleken is bij de behan-

deling van 't voorvoegsel paḷa, para, bl. 141. Gewoonlijk is dit geschied onder invloed van een volgende *l*; 't is dus een phonetisch verschijnsel, dat in de beteekenis geen verandering brengt.

Ook **ah** komt in eenige voorbeelden als infix voor, bv. in tahimadẹ̆ (mat.) »reeds verstandig en de manieren van een volwassene hebbend", (van kinderen), van timadẹ̆ (mat.) »bejaard", matatimadẹ̆ »ouders", matimad' u waḷe »huisvader"; sahingkạ (mas.) »wijs, neuswijs, probeerende groote menschen iets na te doen, waartoe 't nog te klein is" (van een kind). De bet. van **ah** is hier verkleinend en daar deze bet. aan de frequentatieve grenst (zie o. a. bl. 155), is dit **ah** blijkbaar een bijvorm van **al** en **ar**.

Tevens heeft in deze woorden ah de bet. van »doende als", evenals in sahĕnsing »uitgudsen, uitspuiten", van den stam sĕnsing (man.) »toestoppen met een prop of iets derg." De bet. is dus »doende alsof de prop (sasĕnsing) er uit gehaald is".

Zuiver frequentatief is de bet. van **-ah-** in tahẹ̆dọ (tum.) »druppelen" van tẹ̆dọ (tum.) »druipen"; tahiti »regen" van den stam titi, klanknabootsing van 't vallen der regendruppels. Vgl. Bul. tihis, Pak. Sea, Dano, tiis, Saw. tis, Ponos. titik, Mak. tịtị, Bug. tĕttị, Bat. tetek. Frequent. vorm hebben ook Jav. tretes, Mal. tĕritis, Bent. tahiti. Voorts tahẹ̆tụ »een steen waaraan de scherpe stukken van schelpen zitten, die er vroeger aan vastgegroeid zijn", van tẹ̆tụ (man.) »stuk kloppen". Van tahondosẹ̆ weet ik niet of 't namaak is van tahẹ̆dọ, wegens de overeenkomst in bet. (»in menigte en voortdurend vallen", bv. vruchten van een boom), van den stam hondosẹ̆ (vallen), dan wel of 't regelmatig is gevormd en de stam dus eig. tondosẹ̆ is; in dat geval zou hondosẹ̆ uit tahondosẹ̆ geabstraheerd

zijn evenals kiwaḷo »vraag" uit makiwaḷo »vragen" eig. maki-baḷo »doen luiden". Vgl. ook bl. 49.

Van een bijvorm **an** zijn mij slechts twee voorbeelden bekend, n.l. tanata »laatste wil, last dien men achterlaat, opdracht voor iemd. aan een ander meegegeven", en banala, Sasahara-term voor baḷe »huis".

Wat betreft tanata (dat ook geredupliceerd, tatanata voorkomt), dit woord is zonder twijfel syn. met 't Sund. talatah »opdracht, zooals bv. van een stervende aan zijn vriend; bij vertrek een boodschap achterlaten". 't O. Jav. talatah (tumalatah) bet. »verklaren, duidelijk maken". N. Jav. tĕlètèh »duidelijk, verklaring" is blijkbaar afgeleid van eene wortelvarieteit teh. Vgl. voorts Jav. talatah »onderhoorigheid, gebied", dat weder op denzelfden stam teruggaat. Voor de gelijkstelling van dit al met an vergel. men Tag. Bis. talikalá »ketting", uit Skr. çṛingkhala, waarnaast in 't Tag. tanikala voorkomt [1]).

Banala is 't Sasahara-woord voor baḷe »huis". Op bl. 60 is het onder de vermomde termen geclassificeerd. Is dit juist, dan bevat het woord 't infix an, dat intusschen hier geen andere functie heeft, dan 't woord onkenbaar te maken. Dat hier geen al mocht gebruikt worden, is een eisch der welluidendheid.

Al of ar komt als meervoud-vormend of frequentatief infix veel voor in de Indon. talen. In 't Jav. vormt het frequentatieven [2]), in 't Sund. duidt 't meervoud aan, zoowel bij subst. als bij w.w. Ook in de Filipp. talen komt 't voor; in 't Tag. o. a. als bestanddeel van pala [3]); in 't Bis. vormen li, en lo, als infixen tusschen de reduplicatie-lettergreep en

---

1) Ik dank deze bijzonderheden aan Prof. Kern.

2) Roorda, Bekn. Jav. Gramm. 3e dr. 1882, bl. 100.

3) Zie bl 142.

den stam, frequentatieven der w.w. en diminutieven der n.w. [1]). Hier heeft dus de *l* den klinker na zich, waaruit blijkt, wat ook Prof. Roorda reeds heeft opgemerkt, dat de eigenlijke kracht in de *l* (*r*) zit. 't Bikol vormt ook verkleinwoorden met a r. In 't Pampanga is 't wrschl. aanwezig in de voorvoegsels p a l, (-e r of -aard, Tag. p a l a), t a l a (beroepsnamen) en m e l a (meervouds-prefix) [2]). Zie verder 't bij p a ḷ a gezegde, bl. 141.

Achtervoegsels.

1. ang, ĕng, eng.

Deze achtervoegsels staan in beteekenis volkomen gelijk en zijn plaatsaanduidend. Zij worden alleen met naamwoordelijke vormen samengesteld en komen dus bij de w.w. alleen achter de passieve vormen voor. Dit is ook geheel in overeenstemming met 't gebruik, dat in de meeste M. P. talen van 't passief wordt gemaakt. Door 't suffix a n g (e n g) wordt de handeling door 't w.w. aangeduid, voorgesteld als betrekking hebbende op een persoon of zaak, die dus het vat is, waarin de handeling gestort wordt, de plaats waar, de tijd waarop zij geschiedt, het doel waarheen zij zich richt, de persoon of zaak ten opzichte van wien (waarvan) de handeling geschiedt en die dus voorzien wordt van 't resultaat der handeling. Hierdoor komt dit indirect object van zelf op den voorgrond en wel als lijdend onderwerp, naar de M. P. opvatting.

Wanneer a n g en wanneer e n g gebruikt wordt, is reeds op bl. 40 gezegd.

---

1) Mentrida, bl. 194.

4) Bergaño, bl. 243—246.

Wat de *aanhechting* dezer beide suffixen betreft, na los-gesloten eindlettergrepen geschiedt zij door enkele achtervoeging; bij half-gesloten eindsyllaben wordt een klinkerscheider gebruikt en wel **k** of **t** [1]). Soms zijn de oorspronkelijke sluiters nog bewaard gebleven als klinkerscheiders, zie bv. de voorbeelden kẹ̆topang, ontapeng, sẹ̆dapeng (bl. 33), darukutang, ĕlitang (bl. 35), maar ook dikwijls vindt men *k* en *t*, waar te bewijzen is, dat een andere sluiter is weggevallen. Zoo vindt men bv. aḽakeng, terwijl de oorspr. sluiter *p* was (bl. 33); 't zelfde is 't geval bij ilẹ̆onakeng, van onạ (ibid).

Na open eindlettergrepen wordt de beginklinker van 't achtervoegsel met den eindklinker van den stam samengetrokken, indien deze *a*, *e* of *o* is. Daar de saamgetrokken vormen resp. âng, êng en ông luiden, kan het wel niet anders, of 't suffix heeft hier den vorm **ĕng** gehad, daar zijn klinker geen anderen invloed heeft gehad, dan 't verlengen van den laatsten stamklinker.

Na ọ wordt ook wel samengetrokken; zoo vindt men naast elkaar pĕndarenokang en pĕndarenông, pamamĕlokang en pamamĕlông, pĕndarikotang en pĕndarikông en zeer zelden na ẹ, bv. pangangumbelekang en pangangumbelêng. Deze kortere vormen zijn niet uit de langere ontstaan, maar zijn neven-formaties, met 't suffix **ĕng**. In de uitspraak is de samenstelling nog niet volkomen; men hoort gewoonlijk nog -oĕng, -eĕng zeggen.

Na *i* en *u* hebben zich tusschen stam en achtervoegsel in de uitspraak de overeenkomstige halfklinkers *j* en *w*

---

1) **k** en **t** zijn de regelmatige klinkerscheiders in 't Sang. Kẹ̆tihang »hardlijvig", van kẹ̆tị (oudbakken sago, mak. »hard") en sahĕllo (bl. 41 Noot 1) zijn de eenige voorbeelden van de *h* die ik ken.

ontwikkeld, die wel niet geschreven worden, maar toch duidelijk aanwezig zijn, daar zij de samentrekking met ang verhinderd hebben.

De ẹ̆ die den oorspr. sluiter voor afvallen bewaart is hier niet van noode [1]); in andere gevallen, waar de stam op ẹ̆ uitgaat, wordt zij als een half-gesloten eindlettergreep beschouwd.

Soms wordt de sluiter tot *n* of na *u* tot *m*, vooral wanneer daardoor de onwelluidende opeenvolging van meer dan 2 *ng*'s wordt vermeden. Bv. van dangeng komt darangenang; van kâng komt (met 2 achtervoegsels) kakanengang; van iruḷung komt pangangiruḷumang, van dagang, daraganeng. Ook vindt men kinapuḷenang naast kinapuḷekang, den regelmatigen vorm, en zelfs pinanguḷenang, naast 't regelm. pinanguḷêng van uḷe, en kawuḷenang, naast kawuḷêng van buḷe. Daar 't Sang. de *n* niet als klinkerscheider gebruikt, zullen deze vormen wel namaak van pĕndarangenang en dergl. zijn. Een woord als inumang zal wel uit den vóór-Sangireeschen tijd dateeren, daar de *m* de oorspr. sluiter van inung is (bl. 31) en panganginungang voorkomt.

Voorbeelden:

Van daḷeng, daraḷengang; van balong, pẹ̆bawalongang; van timbang, pẹ̆tatimbangeng.

Van aḷạ, ilẹ̆aḷakeng; van bohẹ, pamamohekang, van ikị, ilẹ̆ikitang; van denọ, pĕndarenokang; van dukụ, darukutang.

Van buala, bĕmbualâng; van iruḷe, pangangiruḷêng; van taho, tatahông; van bati, pamamatiang; van ẹ̆du, pangangẹ̆duang.

---

1) Men kan dus voor 't gemak zeggen, dat zij wegvalt. Zie 't bl. 11, Noot 1 opgemerkte.

Van burasẹ̆, bawuraseng, van elehẹ̆, laelehang; van lẹ̆gahẹ̆, ilẹ̆gaheng; van simbahẹ̆, 'simbaheng. Doch van taẹ̆, pẹ̆tataẹ̆kang, van hae, pẹ̆daḽahaêng.

De passieve vormen, die met ang (eng) samengesteld worden, zijn de volgende:

1. Die welke met i; ipa*, ipĕ* en ipẹ̆ gevormd worden (bl. 86 en 95). De bet. is dan »gemaakt worden tot voorwerp ten opzichte waarvan de handeling geschiedt"; en »gebruikt worden als middel, plaats, tijd enz. waarop, m. a. w. als vat waarin gedaan wordt de handeling, die 't gr. w. aanduidt. Bijv.

Kai atụ sude pinangaḽakeng i kamene? »van welke atap hebt gijl. genomen?" (woordel. »welke a. is door ul. gemaakt tot voorwerp om er van te nemen?").

Kai wangọ sude pinangawikang i kamene? »van welken kokosboom hebt gijl. vruchten geplukt?"

Limu pai e mĕngkai ipạngoetang i sire »van dien limoenboom halen zij telkens vruchten af".

Putung ene kai takụ ipanongkateng tuhigu »op dat vuur wil ik maïs bakken".

Akẹ ene kai takụ nipanẹ̆buang uase e »in dat water heb ik 't ijzer gekoeld".

Kai kĕhu pai e ipẹ̆dẹ̆deakeng i sire kalun dapuhang »'t is in gindsche wildernis dat zij brandhout zoeken".

Kai undangeng pai e ipẹ̆kẹ̆koateng setang »'t is in dat woud, dat er geofferd wordt".

Kai lisung ini ipĕlẹ̆lutakeng i kami sokolatẹ̆ »in dezen vijzel stampen wij cacao".

Kai liwuạ dala e ipẹ̆dĕndenokang i kami »op die diepe plaats baden wij".

Kai godóng dadẹ e ipĕlẹ̆huwông i kami wuḽo e »in die schuur dragen wij de bamboe".

Kai kĕhu pai e ipangaļakeng buļo »uit dat bosch daar zal bamboe gehaald worden".

Kai Areopagus e pinẹ̆berâng i Rasul Paulus bawera ene »'t was op den A. dat de apostel P. die woorden heeft gesproken".

Baļinewe ĕllon kaehẹ̆, kai ĕllon misa takụ pinẹ̆kẹ̆dông u kẹ̆do ene »niet op Zaterdag, maar op Zondag was het, dat ik die belofte heb beloofd".

2. Die gevormd zijn met ika; ikapa*, -pĕ* en -pẹ̆. De bet. dezer potentieele vormen, wordt in den boven beschreven zin gewijzigd, zoodat zij wordt: »gemaakt kunnen worden tot voorwerp voor 't welk; tijd, plaats, enz. waarop de handeling geschiedt, die 't gr.w. aanduidt". Voorbeelden zijn:

Akẹ ini tawe ikakakalangeng, puhineng kai tumanịe mawawo »in dit water kan niet gezwommen worden, omdat het te ondiep is".

Piạ taumata sĕnggạ, uwade tawe ikasasĕhukang u kapulun sire e sarang sĕmbaụ »er zijn menschen, die zeggen dat bij hen nooit hun wensch vervuld wordt".

Apeng e mĕngkai ikẹ̆kasampelang u kaļawọu haghin onasẹ̆ »het strand is de plaats waar allerlei soort van afval wordt aangespoeld".

3. Die, welke met ipẹ̆tĕngka en ikapẹ̆tĕngka worden gevormd. De kracht van 't suffix is hier ook weder dat 't het lijdend onderwerp als 't vat der reflexieve handeling aanwijst. De vertaling is dus »tot plaats, tijd, enz. gemaakt worden, kunnen gemaakt worden, waarop door — zich zelven wordt aangedaan, wat 't gr.w. aanduidt". Bijv.

Lẹ̆bo ini ipẹ̆tẹ̆tĕngkaļunggiang u wawi e »in dezen modder wentelen zich de varkens".

Lẹ̆bo ini tawe ikapẹ̆tatĕngkaļunggiang u

wawi e, puhineng kai matẹtị »in dezen modder kunnen zich de varkens niet wentelen, omdat hij heet is".

4. Die, welke met ipaki en ipakipa*, -pĕ*, -pẹ̆ gevormd zijn. Met achtergevoegd ang (eng) beteekenen zij dus »gemaakt worden tot 't vat waarin de door — bevolen handeling gedaan wordt". Voorbeelden leveren de volgende zinnen:

Den takụ ipakiaḷakeng undange, rariọ ini »voor dit kind zal ik eens wat medicijn laten halen".

I sie takụ ipakiposokang bungang »ik laat bloemen voor haar plukken".

Kai undangeng pai e takụ ipakipạngaḷakeng kalu »uit dat woud laat ik hout halen".

Bungang sude ipakipamosokangu e? »van welke bloemen wilt gij laten afplukken?"

Kai rariọ manakalẹ̆ éne ipakipẹ̆bẹ̆berânge »het is dat ondeugende kind, 't welk hij een vermaning laat geven".

Kai pahighiku ipakipạnimbakenge »het is mijn put, waaruit hij laat putten".

Bij deze passieven, die naar hun gebruik onder de w.w. kunnen gerekend worden (hoewel zij vormelijk n.w. zijn), behooren de volgende vormingen met de suffixen ang en eng, die eveneens plaatsaanwijzend zijn:

Bij de bl. 158 genoemde passieven, de met voorgevoegd pa*, pĕ* pẹ̆ en achtergevoegd ang (eng) van den gereduplicеerden stam gevormde woorden, die dus slechts hierin van de genoemde passieven [1]) onderscheiden zijn, dat zij 't voorvoegsel *i* missen. Daar dit ook bij de passieve vormen dikwijls wordt weggelaten, vervalt het vormelijke onderscheid bijna geheel, terwijl in het gebruik, deze woorden eerst in den laatsten tijd tot af-

1) nl. in den praesens-vorm, waarin de reduplicatie optreedt.

zonderlijke n.w. zijn geworden en nog op vele plaatsen even goed als passieven kunnen opgevat worden. Voorbeelden zijn:

van ẹ̆du (spuwen), pangangẹ̆duang »kwispedoor”.
» inung (drinken), panganginungang »drinkplaats”.
» pĕllọ (leggen), pamamĕlokang »plaats waar gelegd wordt”.
» baehẹ̆ (betalen), pamamaehang »pl. v. betaling”.
» bĕlli (koopen), pamamĕliang »koopplaats”.
» denọ (baden), pĕndarenokang »badplaats”.
» desọ (bewaren), pĕndaresokang »bewaarplaats”.
» gepẹ (naaien), pĕnggaghepekang »plaats waar genaaid wordt”.
» koạ (maken), pẹ̆kakoateng »werkplaats”.
» buḷẹ (hanenvechten), pẹ̆bawuḷekang »plaats v. hanengevecht”.
» timbang (dragen), pẹ̆tatimbangeng »draagpl.”.
» benteng » pẹ̆bawenṭengang »
» komoḷẹ̆ (vergaderen), pẹ̆kakomoḷang »vergaderplaats”.
» tampung (vergaderen), pẹ̆tatampungang »vergaderplaats”.

Soms vindt men ook vormen zonder reduplicatie. Deze moeten worden opgevat, als aanduidingen van de plaats waar iets zal geschieden. Zij hebben met de w.w. vormen dus de aanduiding van plaats gemeen. Van deze zeldzaam voorkomende vormen, zijn sommige ook nog namaak der Mal. subst. met pĕ-an [1]). Zoo vindt men van baẹ (mẹ̆baẹ) »hengelen”, pẹ̆baekang »plaats waar men zal of wil gaan hengelen”; pĕnggepekang »naaiwerk”, is navolging van ’t Mal. pĕndjahitan. Een oud woord

1) Klinkert, Mal. Spr. bl. 90, 91.

is pasĕlangeng »ingang van een omheinde kampong", dat ik niet weet af te leiden, daar sĕllang een der instrumenten bij koffo-weven is.

Bij w.w. die 't infix um hebben, behooren afgeleide vormen, gemaakt door ang (eng) achter den gereduplicеerden stam te voegen. Van deze vormen kan men niet zeggen, dat zij met een der vormen van de -um-vervoeging identisch zijn, daar zij, zooals vanzelf spreekt, het infix missen. Zij zijn dus geheel en al substantiva, al hangen zij zeer nauw met de genoemde w.w. samen. Voorbeelden zijn:

daraḷengang »plaats waarlangs men gaat", van daḷeng (gaan).

darangenang »pl. w. men opstijgt", van dangeng (stijgen).

darẹ̆sungang »pl. w. men afdaalt", van dẹ̆sung (afdalen).

laawikang »pl. w. men opklimt", van awi (opklimmen).

kakanengang »etensbak" van kaneng (afl. van kâng »eten").

Soms is de bet. eenigzins veranderd en overgegaan in die van »middel waarmee, weg waarlangs men iets verricht", waarbij evenwel de oorspr. plaatsaanwijzende bet. nog zeer goed is te herkennen. Bv.:

bawentengang »draagboom", van benteng (dr.).
bawanuâng »vat, mand", van banua (land, plaats)[1]).
laelehang »pl. waarlangs vloeit", van elehẹ̆ (vloeien).
kakẹ̆bâng »maat bij 't rijst wannen", van kẹ̆ba (?)
bawuraseng »omstreken", van burasẹ̆.
bawuḷudang »gebergte", van buḷudẹ̆ (berg).
bawawâng »last", van bawa (dragen).

---

1) Vgl. de bet. van Mak. banowa, Bug. wanuwa.

darondongang »zeef", van dondong (zeven).

daruruhang »kust", van duruhẹ̆ (langs de kust varen).

darolohang »gezant", van dolohẹ̆ (zenden)[1].

Uit deze voorbeelden ziet men tevens, dat deze vorming ook wordt toegepast op substantiva en op w.w. die met mẹ̆ gevormd worden. Voor zoover dit laatste het geval is, staan daarnaast gewoonlijk vormen met pẹ̆, zooals regelmatig is. Het vermoeden ligt dus voor de hand, dat deze woorden afkortingen zijn van de regelmatige vormen; 't geen dit te meer waarschijnlijk maakt, is de omstandigheid, dat eenige de laatste open lettergreep met ĕng hebben samengetrokken, waardoor de klemtoon op de laatste lettergreep valt en de eerste dus te lichter afvalt. Andere voorbeelden zijn nog: tatahông »vat, bewaarplaats" (voor pẹ̆tatahông, dat eveneens voorkomt), van taho (mẹ̆t.) »indoen" en tatikilang »slaapplaats" (naast pẹ̆tatikilang). Zij komen evenwel niet veel voor. Bawaḷangông »ankerplaats" voor pamamaḷangông is wellicht namaak, naar deze voorbeelden, daar 't al even onjuist gevormd is, als 't bl. 162 opgegeven bawawâng[2]).

Waar naast de vormen met um actieven met ma*, mĕ* staan, komen ook veelal deze plaatsaanduidende substantieven in 2 vormen voor, die in dezelfde verhouding tot elkaar staan, als hunne grondwoorden. Bv. van dumangeng (nr. boven gaan), komt darangenang (pl. wr. men naar boven gaat) en van mĕndangeng

---

1) 't Gebruik van den vorm dumolohẹ̆ (zie bl. 147) verklaart de zonderlinge beteekenis van dit woord.

2) Zeer waarschijnlijk heeft de reduplicatie, waarmee deze woorden gevormd zijn, de Sangireezen er toe geleid ze als werktuig-namen op te vatten.

(nr. boven brengen), p ĕ n d a r a n g e n a n g (pl. waar men nr. boven brengt).

K a k a p u r a n g »kalkkopje" is van 't Mal. k a p u r gevormd. De Mal. vorm is p ĕ k a p u r a n.

Ten slotte behooren bij de met m a gevormde w.w. de locale substantieven, gevormd met k a - a n g (e n g) aan den geredupliceerden stam gehecht. Zij hebben, zooals met hunne vorming overeenkomt, de bet. van »plaats, tijd waarop geschiedt wat 't met m a- gevormde gr.w. aanduidt". Voorbeelden zijn:

k a r a r a t u a n g »plaats, tijd van m a r a t u (koning worden)" [1]).

k a ḷ a i n t o ḷ a n g e n g »zitplaats" (m a i n t o ḷ a n g »zitten").

k a ḷ a h u m p a k e n g »plaats waar men terecht komt" (m a h u m p ạ).

k a w a w u n a k e n g »plaats wr. men zijn intrek neemt (als gast)".

k a t a t a n g g â n g »voorwerp waaraan men zich stoot".

k a t a t a n a k e n g »pl. w. men blijft".

k a t a t u m p â n g »pl. w. men afstapt".

k a t a t i k i l a n g »pl. w. men in slaap (m a t i k ị) is".

Dit laatste voorbeeld staat weder tot p ẹ̆ t a t i k i l a n g, zooals m a t i k ị tot m ẹ̆ t i k ị.

De met k a - a n g (e n g) zonder reduplicatie gevormde woorden, zijn meer w.w. vormen, daar zij een toekomstige bet. hebben en vergezeld zijn van een subst. waarop zij betrekking hebben. Bijv. s u ĕ l l o k a h ẹ̆ p u s a n g u d u n i a »op den dag waarop de wereld een einde neemt"; s u o r a s ẹ̆ k a p a t e n g u r a t u e »op 't uur waarop de vorst zal sterven"; s u t e m p o k a n a w ô n g u k a l u e

1) In navolging van 't Mal. k a r a d j a a n, wordt dit woord ook voor »koninkrijk" gebezigd.

»op den tijd waarop de boom zal vallen". Hier is dus ook *i* afgevallen.

Over de vormen met ma̦-ang (eng) en ka-ang (eng), de zoogen. »trappen van vergelijking", zie bl. 83 en 108.

Buiten 't bereik onzer etymologische kennis liggen woorden als intoḷang, puḷangeng, bulung, e. a. die alle blijkbaar een suffix hebben. Maintoḷang is Sasah. van maiang »zitten", waarvan 't een nagemaakte vorm zou kunnen zijn (bl. 64); puḷangeng is »zitbank eener prauw", er is dus veel kans op, dat 't een locaal-suffix heeft; bulung »lange haren, vezels" [1]), limbolong, naast limbolo̦ [2]) en kipung »smid" [3]) hebben wrschl. een achtergevoegde ng.

Over ang bij de Sasahara-woorden, zie bl. 64.

Op 't suffix ang, dat bij eenige andere woorden voorkomt, is gewezen bl. 129.

Ang of an is een zeer bekend achtervoegsel in de M. P. talen. Ook ĕng of ĕn moet wel zijn voorgekomen, zooals blijkt uit 't Mal. tun, dat niet uit tuwan is samengetrokken, maar uit tu+ĕn, en uit tuwan, van 't gr.w. tuwa [4])+ĕn. 't Mal. gebruikt an zeer veel [5]); o. a. tot vorming van objectieve subst. bv. utusan, suruhan, vgl. Sang. darolohang; object. v. middel heeft ook 't Mal. met 't Sang. gemeen. Duidelijk is in 't Mal. ook de plaatsaanduidende beteekenis in de sst. met pĕr-an en pĕ-an. Ook in 't Jav. is 't zeer bekend als

---

1) De vormen in de verwante talen staan o. a. Kern, Fidjitaal bl. 194 en Brandes, Proefschrift, bl. 91.

2) Zie bl. 131. Deze stam kan ook bij de bl. 35 genoemde voorbeelden sahawu̦, sara̦, kibo̦ gevoegd worden.

3) Kern, Over de verh. v. h. Mafoorsch t. d. M. P. talen, bl. 31.

4) Jav. Wdbk. i. v. Zie verder Roorda, Bekn. Jav. Gr. bl. 105 sqq.

5) Klinkert, Mal. Spr. bl. 84, sqq.

locaal-suffix [1]), evenzoo in 't Mak. Bug. [2]) en Bat. [3]) De Filippijnsche talen gebruiken 't eveneens als locaal-suffix, bv. Tag., Bis. [4]) Pampanga [5]), Ibanag [6]). Ten slotte worde nog 't Bulusch vermeld [7]).

De neiging, die 't Sangireesch heeft, om bij aanhechting van 't suffix ang (eng) de *i* van 't passief te laten vervallen en die zeker ook gedeeltelijk hare verklaring vindt in de opvatting der passieve namen, als verbale locatieven [8]), is ook in de Fillippijnsche talen op te merken. Zie bij de werkwoorden.

2. **i, e.**

Deze achtervoegsels worden alleen gebruikt bij de Imperatieven der met -ang (eng) gevormde passieven, en wel **i** achter open en **e** achter gesloten lettergrepen. Na half gesloten lettergrepen wordt de klinkerscheider *k* ingevoegd.

Van iaḷakeng is dus de Imper. aḷake.
» ipangaḷakeng is dus de Imper. pangaḷake.
» ipakiaḷakeng is dus de Imper. pakiaḷake.
» ipakipangaḷakeng is dus de Imper. pakipangaḷake.
» itambâng is dus de Imper. tambai.
» itahông is dus de Imper. tahoi.
» isahêng is dus de Imper. sahei.
» isohokang is dus de Imper. sohoke.

Eindigt de stam op een opene *i*, dan wordt in pl. van *i*, *e* gebruikt, bv. batie.

---

1) Roorda, Bekn. Jav. Gr. bl. 104, 110.
2) Matthes, Mak. Spr. bl. 29, Bug. Spr. bl. 129.
3) v. d. Tuuk, Tob. Spr. § 129, bl. 197.
4) Totanes, bl. 91, Mentrida, bl. 184, 185.
5) Bergaño, bl. 74, sqq.
6) Cuevas, bl. 33, 39, 44, 47, 156, 174.
7) Niemann, Bijdr. bl. 65.
8) v. d. Tuuk, T. R.'s Beoefening v. 't Jav. bek. bl. 8.

Over den klemtoon dezer vormen, zie bl. 17, nº. 4.

Daar de woorden met deze achtervoegsels passieve Imperatieven zijn, zoo kunnen zij niet van werkwoordelijke vormen gemaakt worden. Men vindt ze van de passieven die beh. met -ang (-eng), samengesteld zijn met de voorvoegsels: i, ipa*, (-pĕ*-pẹ̆), ipaki, ipakipa* (enz.), ipẹ̆papa* (enz.) en ipakipẹ̆tĕngka.

Het behoeft wel niet gezegd te worden, dat *i* en *e* dezelfde beteekenis hebben als ang en eng.

Van 't gebruik in den zin, volgen eenige voorbeelden:

iạ aļakeko kalun dapuhang »haal voor mij brandhout!"

kĕhu pai e pangaļake »haal 't uit dat bosch!"

bikạ ini e pẹ̆tahoi »doe 't in deze mand!"

ia pakiaļakeko kalun dapuhang »laat voor mij brandhout halen!"

kĕhu pai e pakipangaļake kalu e »laat het hout uit dat bosch halen".

kĕhu pai e pẹ̆papangaļakekon sire »dat bosch zij de plaats waar zij elkander afhalen".

kĕhu pai e pakipẹ̆papangaļakeko sisire »doe dat bosch de plaats zijn, waar zij elkaar afhalen".

kĕhu pai e pakipẹ̆tumpateiko si sie (voor pakipẹ̆tĕngkapateiko) »doe dat bosch de plaats zijn, waar hij zich zelven doodt".

De suffixen *e* en *i* zijn ongetwijfeld identisch, daar zij geheel dezelfde bet. hebben en na een opene *i* de *e* voor de *i* wordt genomen. Het zijn twee vormen van de bekende plaatsaanwijzende partikel, die in verschillende vormen (*i*, *di*, *ri*) voorkomt, als prefix van 't passief, als voorzetsel ter aanduiding van den locatief, als achtervoegsel om de plaats waar, de betrekking tot, 't indirect object, enz. aan te duiden. Als zood. is zij bekend in 't Jav. [1]),

---

1) Bekn. Jav. Gr. bl. 79.

Mal. [1]), Bat. [2]). In de Filipp. talen wordt *i* slechts in bepaalde gevallen bij 't Passief als achtervoegsel gebezigd, en is ook wrschl. een bestanddeel van eenige als plaatsbepalende Adverbia in de Spraakkunsten opgegeven woorden [3]). Ook 't Mak. en Bug. zijn hier te vermelden [4]).

---

1) Klinkert, Mal. Spr. bl. 59.
2) v. d. Tuuk, Tob. Spr. bl. 101, 310.
3) Zie 't bl. 87 gezegde en Mentrida, bl. 197, Totanes, bl. 102, Lopez, bl. 151.
4) Matthes, Mak. Spr, bl. 93, Bug. Spr. bl. 72.

HOOFDSTUK VI.

Werkwoorden.

Het Sangireesch komt hierin met verreweg de meeste M. P. talen overeen, dat de w.w.lijke vormen nooit zóó vast met den persoons-exponent zijn verbonden, dat men van een eigenlijke vervoeging zou kunnen spreken. De pers. v.n.w. die bij de w.w.lijke vormen worden gevoegd, blijven afzonderlijke woorden [1]). Zie verder hierover, Kern, Fidji-taal, bl. 33.

De vorming der w.w. geschiedt door aanhechtsels, die reeds in 't hoofdstuk der woordafleiding besproken zijn. De voor- en invoegsels duiden, behalve de beteekenis van den vorm, ook den tijd aan, 't geen in de Filippijnsche talengroep algemeen is. De verbaalstam zonder aanhechtsel is een naamwoord, zooals blijkt uit het gebruik als zoodanig, bij de zelfst. n.w. vermeld en als Imperatief van 't Passief.

Over de woorden, die zonder w.w.lijke vorming als w.w. kunnen optreden, is gesproken bij de nadrukwijzers *-ke* en *-e*.

Daar de beteekenis der verschillende aanhechtsels reeds is besproken, blijft nog alleen ter behandeling over, de wijze waarop 't Sangireesch tijden, wijzen, geslacht en getal bij de w.w. onderscheidt. Voorts zullen nog de geredupliceerde en de onregelmatige werkwoorden worden behandeld en zal iets van de constructie der werkwoorden worden gezegd. Om een overzicht van 't geheel

---

1) In 't 3e Passief worden de pron. pers. suff. aan den stam gehecht, maar zij behouden hier hun karakter, daar 't passief een naamwoordelijke vorm is.

te verkrijgen, zullen ten slotte de behandelde vormen in tabel worden gebracht.

Tijden.

Deze worden op tweeërlei wijze onderscheiden en wel:

I. door de veranderingen der w.w.lijke vormen.

II. door omschrijving met partikels.

Op de eerstgenoemde wijze worden *drie* tijden onderscheiden, die men ter onderscheiding van de andere, die minder vaak worden aangeduid, *hoofdtijden* zou kunnen noemen. Zij zijn:

1. Het Futurum of de Toekomende Tijd.
2. Het Praesens of de Tegenwoordige Tijd.
3. Het Praeteritum of de Verleden Tijd.

Het *Futurum* is de eenvoudigste vorm der w.w. De stam met voorgevoegd prefix, heeft de bet. van onzen Toekomenden Tijd. Zoo beteekent dus ịạ mangaḷạ »ik zal halen", ịạ mẹ̆bera »ik zal spreken", ịạ mĕndenọ »ik zal baden", bera e mawera »het woord zal geuit worden", ịạ makaaḷạ »ik zal kunnen halen", ịạ mapangaḷạ »ik zal doen halen", ịạ makiaḷạ »ik zal laten halen", ịạ makaringihẹ̆ »ik zal hooren", ịạ mẹ̆tĕngkateledẹ̆ »ik zal mijzelven naar beneden werpen"; bera e iwera »het woord zal gesproken worden", i sie iapangaḷạ »hem zal bevolen worden te halen", ịạ ipakiaḷạ »ik zal op verzoek gehaald worden", taḷi ini ionggọ si sie ipakipẹ̆tĕngkauḷúhe »dit touw zal hem gegeven worden, opdat hij zich daaraan nederlate".

Verder wordt 't Fut. gebruikt om aan te duiden, dat iets gewoonte ịs of in zekere gevallen altijd gedaan wordt. Bv. tau Sangihẹ̆ manẹ̆tạ mẹ̆koạ baelẹ̆ e, tawe mĕngkate kạtẹ̆tạe »wanneer de Sangireezen beginnen (of zullen beginnen) een tuin te maken, dan beginnen

zij niet zoo maar". Kamageng taumata mĕlanging seke, kai manuwang buḷo tiala »wanneer de menschen een fuik (kalase) gaan maken, dan kappen zij tiala-bamboe af". Kamageng i sire mẹ̆táẹ̆, i sire tawe mẹ̆táẹ̆ kai matarang sasị kạkohọe »wanneer zij wannen, dan wannen zij niet (zullen zij niet wannen) juist wanneer het eb is". Luk. 18, 13: duasuḷe, iạ mẹ̆puasa su sĕngkamisa »ik vast tweemaal in de week".

Uit de gegeven voorbeelden kan men opmerken, dat 't Fut. ook gebruikt wordt om ingressieve bet. aan 't w.w. te geven, die van gaan doen, willen doen, van plan zijn te doen, wat 't gr.w. aanduidt.

Zoo zegt men bv. iạ mẹ̆koạ sakaeng »ik ga een prauw maken", iạ diọĕllo mẹ̆buạ soḷong Tahinate »ik ben van plan morgen naar Ternate te vertrekken".

Ook om de handeling als substantief voor te stellen, gebruikt men 't Fut. bv. mẹ̆koạ kerene raḷakị bue »zoo te handelen is slecht", mĕmunara su ĕllon Misa, kai pĕlli »op Zondag te werken is verboden".

Het Futurum wordt *omschreven* met de partikels sarung en hẹ̆do, om er nog een bep. bet. aan te geven. Het eerste wordt weinig gebruikt en dient om iets als toekomstig voor te stellen, in tegenstelling tot het tegenwoordige of verledene, bv. tawe nạsĕhụ, kai sarung masĕhụ »'t is nog niet gebeurd, 't zal gebeuren". Het Fut. met hẹ̆do stelt een zuiver toekomstige handeling voor, die niet tegenover tegenw. of verl. gesteld wordt, maar waarvan eenvoudig wordt verklaard, dat zij vast en zeker zal gebeuren. Bv. iạ hẹ̆do mẹ̆koạ sakaeng »ik zal te eeniger tijd zeker een prauw maken"; i kau hẹ̆donbe mẹ̆gĕllị u tuḷidẹ̆ si siạ »gij zult mij bepaald nog eens gelijk geven".

De nadrukwijzers -e en -ke[1]) brengen nauwelijks verandering in de bet. van 't Fut. De bet. »toen, nu, dan" heeft deze vorm, na sommige voegwoorden, bv. ute i sie mangaḷạe »dan zal hij nemen", sarang i kau mẹ̆berạe »totdat gij zult zeggen". De bedoeling is om tevens uit te drukken, dat zeker zal of moet plaats hebben op een bepaald tijdstip, wat 't w.w. aanduidt, bv. Lukas 13, 35: i kamene tawe makasilo si siạ, sarang su tempo u i kamene mẹ̆berạe »gijl. zult mij niet zien, tot op den tijd, dat gijl. zult zeggen"; kamageng i kau makapĕndangke, ute i kau mẹ̆gĕllịen tuḷide si siạ »wanneer gij 't eenmaal ondervindt, dan zult gij mij gelijk geven". Voor den spreker staat het vast, dat deze dingen op een bepaalden tijd zullen geschieden.

Het teeken van den *Tegenwoordigen Tijd* is meestal de reduplicatie. Deze heeft twee vormen; die met den klinker *ẹ̆* wordt gebruikt in de vormen die *bevestigende* beteekenis hebben, die met den klinker *a* in de *ontkennende* vormen, dus na een ontkennende partikel, bv. ta of tawe »niet".

De w.w. gevormd met de voorvoegsels ma*, mapa*, ipa*, iapa* en ipakipa* redupliceeren in 't Praesens van den bevestigenden vorm niet, maar onderscheiden dit van 't Fut. door half gesloten uitspraak van de lettergreep ma, pa[2]), dus Fut. mangaḷạ, Praes. mạngaḷạ; Fut. ipangaḷạ, Praes. ipạngaḷạ; Fut. mapangaḷạ, Praes. mapạngaḷạ; Fut. iapangaḷạ, Praes. iapạngaḷạ.

---

1) Zie de afzonderlijke behandeling.

2) Na de voorvoeging behoort de nasaal tot de volgende lettergreep, zie bl. 91.

De ontkennende vormen hiervan hebben reduplicatie van de eerste stamlettergreep, nadat die reeds den invloed van den sluiter van 't prefix heeft ondergaan. De redupl. wordt dus niet van aļạ gevormd, maar van ngaļạ; men zegt dus iạ tawe mangangaļạ »ik haal niet". De andere vormen luiden dus, na ontkenningen: ipangangaļạ, mapangangaļạ, iapangangaļạ, ipakipangangaļạ.

De vormen met mĕ* worden met praesensreduplicatie, in den bev. v. mĕ†ĕ*; de sluiter komt dus achter de reduplicatie-lettergreep. Dus Fut. mĕndikọ, Pr. mẹ̆dĕndikọ; F. mĕnggepẹ, Pr. mẹ̆gĕnggepẹ. De ontk. vorm heeft de regelmatige reduplicatie met *a*, dus mĕndarikọ, mĕnggaghepẹ.

De vormen met mẹ̆, mĕmpẹ̆, mapẹ̆, makapẹ̆, i, ipẹ̆, iapẹ̆, mẹ̆†a, mapẹ̆†a, ipẹ̆†a en iapẹ̆†a redupliceeren in den bev. vorm den verbaalstam met ẹ̆, in den ontk. vorm met a. Van den stam bera zijn deze vormen dus:

Bevestigend.	Ontkennend.
mẹ̆bẹ̆bera, mĕmpẹ̆bẹ̆bera.	mẹ̆bawera, mĕmpẹ̆bawera.
mapẹ̆bẹ̆bera, makapẹ̆bẹ̆bera.	mapẹ̆bawera, makapẹ̆bawera.
iwẹ̆bera, ipẹ̆bẹ̆bera.	iwawera, ipẹ̆bawera.
iapẹ̆bẹ̆bera.	iapẹ̆bawera.
ipakipẹ̆bẹ̆bera.	ipakipẹ̆bawera.
mẹ̆bẹ̆bawera, ipẹ̆bẹ̆bawera.	mẹ̆bawawera, ipẹ̆bawawera.
mapẹ̆bẹ̆bawera, iapẹ̆bẹ̆bawera.	mapẹ̆bawawera, iapẹ̆bawawera.

De met mẹ̆tĕngka, mĕmpẹ̆tĕngka, mẹ̆papa*, mapẹ̆tĕngka en mapẹ̆papa* en hunne passieve equivalenten samengestelde stammen, vormen 't Praesens

door reduplicatie van de prefixen tĕngka en papa*; voor de bev. vormen met ẹ̆, voor de ontkennende met *a*, dus:

Bevestigend.	Ontkennend.
mẹ̆tẹ̆tĕngka, mĕmpẹ̆tẹ̆tĕngka.	mẹ̆tatĕngka, mĕmpẹ̆tatĕngka.
ipẹ̆tẹ̆tĕngka.	ipẹ̆tatĕngka.
mẹ̆pẹ̆papa*, ipẹ̆pẹ̆papa*.	mẹ̆papapa*, ipẹ̆papapa*.
mapẹ̆tẹ̆tĕngka, iapẹ̆tẹ̆tĕngka.	mapẹ̆tatĕngka, iapẹ̆tatĕngka.
mapẹ̆pẹ̆papa*, iapẹ̆pẹ̆papa*.	mapẹ̆papapa*, iapẹ̆papapa*.

ma en mĕngka volgen den weg van ma*; de bev. Praesensvormen worden gemaakt door de eindlettergreep half te sluiten, de ontkennende door reduplicatie van den stam, met *a*.

't Zelfde is 't geval met maka en maki. Van de passieve vormen maakt ika volgens den gewonen regel, bev. ikẹ̆ka, ontk. ika†a; i paki, naar den actieven vorm, bev. ipakị, ontk. ipaki†a. Van aļạ zijn deze vormen dus:

Bevestigend.	Ontkennend.
mạaļạ, mĕngkạaļạ.	maļaaļạ, mĕngkaļaaļạ.
makạaļạ, makịaļạ.	makalaaļa, makilaaļạ.
ikẹ̆kaaļạ, ipakịaļạ.	ikaļaaļạ, ipakilaaļạ.

De vormen met masị en masịpa* onderscheiden geen Praesens; die met makaka vormen in 't Praesens bev. makạka, ontk. makakaka. Mi vormt in 't Pr. bev. mị†i, ontk. mi†a. Wij vinden dus de vormen:

Bevestigend.	Ontkennend.
masịaļạ, masịpangaļạ.	id. id.
makạkaaļạ.	makakaļaaļạ.
mịbịwuļe.	miwawuļe.

De Tegenwoordige Tijd wordt in 't Sangireesch, behalve in zijne natuurlijke functie, om voor te stellen, wat op 't oogenblik van spreken aan den gang is, ook gebruikt om eene handeling uit te drukken, die samenvalt met eene andere die in den Teg. Tijd is gezegd, hetgeen wij met ons tegenwoordig deelwoord, of de omschrijving daarvan en met onzen onafhankelijken Infinitief, in den Teg. Tijd uitdrukken. Bv.

mẹ̆bẹ̆bera kerene, i sie tawe mapẹ̆papẹ̆dun kau »zoo sprekende (door zoo te spreken), wil hij u niet boos maken".

mẹ̆kẹ̆koạ kerene, i sie tawe mẹ̆kakoạ daļakị si kau »met zoo te doen, doet hij u geen kwaad".

Wordt eene gebeurtenis, die in den verleden tijd is verhaald, voorgesteld als samenvallende met een andere, die op dat oogenblik nog aan den gang was, dan gebruikt 't Sang. het Praesens, met de partikel kai, die in 't algemeen, »zijn bestaan" aanduidt, en gebruikt wordt ter omschrijving van Imperfecte of Duratieve handelingen. Bv.

piạ iạ narangeng, i sie kai mẹ̆dẹ̆dapuhang »toen ik thuis kwam, was zij aan 't koken".

kutẹu mạṇgaļạete ĕmme e, i sie nakasilọe u kai piạ baļawo mẹ̆sẹ̆saļehẹ̆ su winunukang e »en toen zij bezig was de rijst te nemen, zag zij dat muizen aan 't nestelen waren in het rijstvat".

Daar het Praesens de duratieve hoofdtijd is, wordt onze onvolm. verl. tijd (eig. dus een Praeteritum Imperfectivum) er mee uitgedrukt en wel door de partikels kai nạun. Dus bet. iạ kai nạun mạngaļạ »ik was nemende, ik nam", iạ kai nạun mẹ̆bẹ̆bera »ik was aan 't woord, ik sprak".

Zoo kan men een der bovengenoemde zinnen ook aldus construeeren: i sie kai mẹ̆dẹ̆dapuhang nạún, piạ

i ạ n a r a n g e n g »zij was aan 't koken, toen ik thuiskwam", daar hier 't enkele feit van thuiskomen (niet 't bezig zijn daarmee), als gelijktijdig met eene imperfecte handeling wordt voorgesteld.

De *Verleden Tijd* (het *Praeteritum*) is kenbaar aan den vorm van 't voorvoegsel, dat in 't Actief *n* heeft, waar het Futurum *m* heeft en in 't Passief *ni* waar dit *i* heeft. Dat *ni* ook als infix *in* kan optreden, is bl. 86 gezegd. De vormen met n a*, n ĕ*, n ẹ̆, n i, p i n a*, p i n ĕ*, p i n ẹ̆, n a p a*, n i a p a* enz. duiden dus het zuivere Praeteritum aan, de vermelding van 't feit dat iets is geschied en afgeloopen, 't is dus een *Perfectief Praeteritum.*

Naast dit, zoo men wil, van 't Futurum gevormde Praeteritum, komen nog twee andere voor. Het eene, dat naar vorm en bet. bij 't Duratief behoort, heeft *n* waar de Praesensvorm (bevestigend) *m* heeft en *ni* waar deze *i* heeft. Het komt alleen na ontkenningen voor, maar wordt toch van den bevestigenden vorm gemaakt. Met de ontkenning samen, drukt deze vorm uit, dat de handeling *nog niet is geschied.* Tegenover 't andere Praet. kan dit het *Imperfectief Praeteritum* genoemd worden. Men heeft dus van den stam a ḷ ạ: i s i e n a n g a ḷ ạ »hij heeft genomen", i s i r e n ĕ m p a n g a ḷ ạ »zij hebben genomen", i s i e t a w e n a n g a ḷ ạ »hij heeft niet genomen", i s i r e t a w e n ĕ m p a n g a ḷ ạ »zij hebben niet genomen", i s i e t a w e n ạ n g a ḷ ạ »hij heeft nog niet genomen", i s i r e t a w e n ĕ m p ạ n g a ḷ ạ »zij hebben nog niet genomen". Van den stam b e r a: i s i e n ẹ̆ b e r a »hij heeft gesproken", i s i r e n ĕ m p ẹ̆ b e r a »zij hebben gespr.", i s i e t a w e n ẹ̆ b e r a »hij heeft niet gesproken", i s i r e t a w e n ĕ m p ẹ̆ b e r a »zij hebben niet gesproken", i s i e t a w e n ẹ̆ b ẹ̆ b e r a »hij heeft nog niet gesproken",

i sire tawe nĕmpẹbẹ̆bera »zij hebben nog niet gesproken". Zoo bet. (tawe) niwera »is (niet) gesproken", tawe niwẹ̆bera »is nog niet gesproken", enz. In het Passief wordt deze vorm ook wel van 't Fut. gevormd, door sluiting van 't voorvoegsel ni, zooals reeds bl. 86 is gezegd. Men kan dus zeggen tawe nịbera en tawe niwẹ̆bera, tawe nịaḷạ en tawe nilẹ̆aḷạ. De gereduplicceerde vorm is, door zijne meerdere duidelijkheid, meer in gebruik dan de vorm met nị.

Het andere is een bijvorm van den regelmatigen vorm in 't Passief, eveneens met den gesloten vorm van 't voorvoegsel gevormd, doch van den regelmatig (met den klinker *a*) geredupliceerden stam. Deze vorm, die dus van aḷạ en bera luidt nịlaaḷạ en nịbawera, is volkomen synoniem met de regelmatige vormen niaḷạ en niwera.

Met nạun er voor of er achter geplaatst, duiden deze beide vormen onzen *Volm. Verl. Tijd* (*Plusquamperfectum*) aan, bv. iạ nạun nangaḷạ »ik had gehaald", iạ nạun tawe nạngaḷạ »ik had nog niet gehaald". Ter versterking kan er nog bọu bijgevoegd worden, zonder dat de bet. merkbaar verandert, dus: iạ nạun bọu nangaḷạ »ik had gehaald". De bijvoeging van kai maakt deze vormen in zooverre duratief, als daarmee wordt aangeduid een toestand, die 't resultaat is van de in 't Perf. of Plusquamperf. vermelde gebeurtenis. Bv. iạ kai nangaḷạ of iạ kai wọu nangaḷạ »'t is zoo met mij gesteld, dat ik gehaald heb, ik ben iemand die gehaald heeft". Evenzoo bet. iạ kai nạun (bọu) nangaḷạ »ik was in den toestand van iemand die gehaald had". Zoo zal bv. iemand op de vraag waarom hij 't zoo warm heeft, antwoorden: iạ kai wọu nanuwang kalu »ik heb hout gehakt". Een voorbeeld van 't plusqu.perf. met kai is: iạ semben ta na-

ngahiwu kahĕ̩bi wawĕllo, u ia̩ kai na̩un bo̩u simagha, ku̩ mangkewen nasaghedĕ̩ »gisteren avond heb ik niet meer geweven, want ik had levensmiddelen uit den tuin gehaald en was zeer moe".

Het *Futurum* is in 't algem. de grondvorm, waarvan men bij de vorming der tijden kan uitgaan. Het vormelijk onderscheiden der drie hoofdtijden heeft 't Sang. met de andere talen der Filippijnsche groep gemeen.

In 't Tag. wordt 't Praesens in 't Actief door reduplicatie aangeduid en bij de prefixen die met *m* beginnen, wordt deze *m* tot *n*; ook in 't Praet., dat geen redupl. heeft. 't Fut. heeft *m* en redupl. In 't Passief zijn ook Praes. en Fut. van 't Praet. door redupl. onderscheiden [1]). 't Pampanga vormt 't Praes. door redupl., 't Praet. door *in* [2]). In 't Bis. zijn in 't Actief 't Praes. en Praet. bij de prefixen kenbaar door de beginletter *n*, 't Fut. door *m*, verder worden partikels ter omschrijving gebruikt, voor 't Praet. meestal obús, vgl. Jav. wis, wus, Mal. habis. In 't Passief heeft 't Praes. reduplicatie, 't Praet. *in* [3]). In 't Iloko is 't Praet. kenbaar door de *n* in 't Actief, door *in* in 't Passief [4]). 't Ibanag heeft evenmin als 't Iloko de Praesens-reduplicatie; 't Praet. wordt gevormd, deels door de *m* der prefixen in *n* te veranderen, deels door invoeging van *in* [5]). Ook 't Bul. onderscheidt twee hoofdtijden, Praesens en Praeteritum, 't Fut. is meestal omschreven [6]).

Wat de omschrijvende partikels in 't Sang. aangaat, valt op te merken, dat sarung reeds in onbruik begint te raken. Hĕ̩do is syn. met Mal.

---

1) Totanes, bl. 27—30.
2) Bergaño, bl. 44, sqq.; 56, sqq.
3) Mentrida, bl. 28—32, 45, sqq., 84.
4) Lopez, bl. 68—100.
5) Cuevas, bl. 120—122, 166—169, 194—197.
6) Niemann, Bijdr. bl. 67, 107, 108.

nanti, »wachten"; ook de Imperatief pahẹ̆do dient ter omschrijving van 't Fut. Nạun is een part. die ook in 't Tag. voorkomt, lauon »oud, verouderd", Bis. laón, id. ook 't Jav. dangu, Sang. dĕngụ, hangt hiermee samen. De part. bọu hangt samen met Jav. wau, mau »vroeger, te voren". De bet. van kai is »zijn, zich bevinden". Prof. Kern vergelijkt het met ke in 't Fidji, als stam van Mal. pakei [1]). Het woord is in elk geval zeer bruikbaar tot omschrijving van een toestand, als gevolg eener handeling.

De ontkennende vormen hebben den regelmatigen vorm der reduplicatie. Deze duidt hier intusschen alleen het Praesens aan, daar de andere tijden geen afzonderlijke vormen na ontkenningswoorden hebben. 't Verschil in reduplicatie is dus een bijzondere onderscheiding van 't spraakgebruik. In geene der Filippijnsche talen heb ik ze aangetroffen.

Wijzen.

Het begrip van wijze is aan de M. P. werkwoorden geheel vreemd. De eenige vormelijke onderscheiding die kan gemaakt worden, is die in naamw.lijke en werkw. lijke vormen en daar de eerste o. a. den Imperatief en de tweede den Indicatief aanduidt, is zij voor een deel ook eene onderscheiding van wijze. Alle andere onderscheid wordt door partikels omschreven.

Na den Indicatief, die de eigenlijke werkwoordelijke vormen bevat, is de **Imperatief** of **Gebiedende wijs** de gewichtigste. Zooals reeds gezegd is, omvat hij deels de bij de w.w.lijke behoorende n.w.lijke vormen, deels de zuivere stammen zonder eenig aanhechtsel.

De Imperatief onderscheidt *twee* tijden die vormelijk de naamwoorden zijn van 't Praesens en 't Futurum. In

1) Fidji-taal, bl. 26, noot 1.

overeenstemming met de aangenomen terminologie, heb ik ze Imperfectieve en Perfectieve Imperatief genoemd. De Imperfectieve Imperatief beteekent: »voer 't gegeven gebod steeds uit!" de Perfectieve heeft de bet. van onze gebiedende wijs. Dus van aļạ, Imper. Impf. pạngaļạ »haal steeds!", I. Perf. pangaļạ »haal!". In 't Passief vervalt eenvoudig het voorvoegsel *i*, dus I. Impf. lẹ̆aļạ »'t worde steeds gehaald!", I. Pf. aļạ »'t worde gehaald!". Hierdoor valt de Passieve Imperatief vormelijk dikwijls met den Actieven samen. Zie verder de tabel.

De Imperatief is meestal vergezeld van ko [1]) tot verzachting der beteekenis. Een Imperatief zonder ko klinkt zeer hard. Indien aan den Imperatief een andere partikel voorafgaat, wordt ko daarachter gevoegd; anders komt het achter den Imperatief zelf. Het is te vertalen met ons »eens". Zoo bet. dus pạngaļạ »haal steeds!", aļạ »het worde gehaald!" pangaļạ »haal!" en pạngaļạko »haal toch steeds!", aļạko »haal het eens!", pangaļạko »haal eens!" Onze Imperatief, die met »ga!" omschreven wordt, heeft in 't Sang. dakọ voor zich, bv. dakọ pangaļạ »ga halen!", dakọko pangaļạ »ga eens halen!"

De *Perfectieve Imperatief* heeft, tot versterking zijner beteekenis, de nadrukwijzers *ke* en *e* achter zich. Zij zijn dus met een geklemtoond *nu* te vertalen. De veranderingen die *ke* en *e* in den klemtoon teweeg brengen, zijn bl. 17 opgegeven, waar tevens de wijze van aanvoeging is vermeld. Van de aldaar opgegeven voorbeelden, zijn de drie laatste imperatieven, n.l. daļengke »ga nú!", aļạe »het worde nú gehaald!", bẹ̆kẹ́e het worde nú verteld!" [2]).

---

1) Dit ko komt in oude liederen voor in den vorm kona.

2) Deze nadrukwijzers mogen vooral niet verward worden met het bl. 166 behandelde achtervoegsel *-e*. Vormelijk zijn zij trouwens altijd

De **Verbiedende wijs** of **Vetatief**, valt voor een deel samen met den Imperatief, voor een ander deel met den Indicatief.

De ontkenning bij den Imperatief is a ị of a b e. 't Laatste is gevormd uit a ị en 't encl. b e (= b u e). De N. tongvallen hebben a r i ẹ, Tam. en Siaur. a r ị en a r ị b e. De vorm a r ị is zeker wel de oorspronkelijke, daar de andere er gemakkelijk toe zijn terug te brengen en 't wrschl. ook identisch is met de Filippijnsche ontkenning d i (Tag. Bis. d i, d i l i, Iloko d i, Ibanag a r í, d j i). Verg. ook Sang. m a d i r i, »weigeren, niet willen", (dus »neen zeggen, d i r i gebruiken"), ook als voegwoord gebruikelijk, in de bet. »opdat niet".

De partikels a ị en a b e (dat iets zachter is), worden vóór alle vormen van den Imperatief gezet. De beteekenis is eenvoudig ontkennend, zonder meer. Een streng verbod kan er niet mee uitgedrukt worden. De Imperfectieve Imp. met a b e of a ị wordt met »nooit" vertaald; dus: a b e s a n g ị »ween niet!" a ị p a n g a ḷ ạ »neem niet!" a ị, a b e p ĕ m p a n g a ḷ ạ »neemt niet!" a b e s ẹ̆ s a n g ị »ween nooit!" a b e p ạ n g a ḷ ạ »neem nooit!" a b e p ĕ m p ạ n g a ḷ ạ »neemt nooit!" A ị k o en a b e k o met den Imperatief, beteekenen »nog niet!" a ị k o p a k i a ḷ ạ u p u t u n g »laat nog geen vuur halen!" a b e k o p ĕ m p a h ŭ n d a ḷ e n g »gaat nog niet uit!"

Naar hunne beteekenis, behooren ook tot de Vetatieven, de vormen die gemaakt worden door eene dubbele reduplicatie van stamwoorden, zoowel naamwoordelijke als werkwoordelijke, en die, door a b e voorafgegaan, dienen om waarschuwend toe te roepen, of met een korten zin te verhinderen, dat hetgeen 't gr.w. aanduidt

---

van de locale vormen onderscheiden, want na half gesloten lettergrepen luidt 't suffix *ke* en de nadrukwijzer *e*, na los gesl. lettergr. is 't omgekeerd.

in te sterke mate geschiede. De klinker der redupliceerende lettergrepen is steeds *a*. Voorbeelden zijn:
abe rararau (stam dau) »niet te ver!"
» wawawira (stam bira) »niet te wit!"
» ghaghaghuwạ (stam guwạ) »niet te groot!"
» kakakembẹ (stam kembẹ) »niet te zeer op den rand!"
» raraḷutạ (stam lutạ) »niet te fijn stampen!"
» raraḷukadḗ (stam lukadḗ) »niet te vroeg!"
» mamamura (stam mura) »niet te goedkoop!"
» nanananta̤ (stam nanta̤) »niet te nat!"
» papapondoḷḗ (stam pondoḷḗ) »niet te zeer naar het eind!"
» sasasanạ (stam sanạ) »niet te laag!"
» tatatḗtị (stam tḗtị) »niet te heet!"
» raḷaitung (stam itung) »niet te zwart!"
» raḷahḗtu (stam hḗtu) »niet te bros!"

De partikels die verder de verschillende vetatieve vormen onderscheiden, worden alle met den Indicatief geconstrueerd en wel met 't Futurum, dat het dichtst bij den Imperatief (en den Sanskrit en Griekschen Conjunctivus Aoristi) staat.

Eene *waarschuwing* om iets te *laten* wordt uitgedrukt door pakapia[1]) of pakapia wue, bij afkorting, pakapiawe, kapiawe, piawe, kapia en pia. De bet. is »wees goed op uwe hoede, pas op dat, zie toe dat"! en daar eene waarschuwing meestal ten doel heeft om van iets terug te houden, zoo is de bet. ook geheel ontkennend geworden, behalve waar pakapia nog een Imperatief in zijne oorspronkelijke beteekenis of een bijwoord is, zooals vanzelf spreekt.

Gaat nog een andere Imperatief vooraf, dan wordt

---

1) Over dezen vorm, zie bl. 122.

(paka)pia tot een enkele ontkenning en moet door »dat niet" vertaald worden. Voorbeelden:

pakapiawe i kamene ikahuntikilang »pas op, dat gij niet in slaap valt!"

pakateghang bue, piawe i kamene 'kaakaḷeng u manga sĕngkatau »pas op, dat gij door niemand bedrogen wordt!"

pakatatihọ bue, piawe i kamene kawe mĕmpangonggọ sidẹkan kamene su tĕngon taumata (Matth. 6, 1) »hebt acht, dat gij uwe aalmoezen niet geeft vóór de menschen".

kapiawe ikaaḷạ i sire »pas op, dat 't niet door hen genomen wordt".

kapiawe i kau mangaḷạ kukisẹ »pas op, dat gij geen koekjes haalt!"

kapiawe i kamene mĕmpanginung sopi »past op, dat gij geen sterken drank drinkt".

pakapiawe i kau mĕnalang u putung su ḷikudẹku »pas op; dat gij niet met vuur speelt, in mijn afwezigheid".

Sterker dan kapia, is kariẹ, een vollere vorm dan 't bl. 181 genoemde ariẹ. Het is steeds ontkennend en wordt voor het Futurum geplaatst, om nadrukkelijk en dreigend te verbieden, wat 't w.w. aanduidt. 't Wordt gebruikt tegenover personen, die men niet wil ontzien, zooals slaven en kinderen. Iets zachter is kariẹbe. Voorbeelden zijn:

kariẹ i kamene mamosọ bungang sasaẹ e »pas op, dat gijl. die bloemen niet afplukt!"

i kau kariẹ kumâng buan kalu endaị e »pas op, dat ge de vruchten van dien boom niet eet!"

kariẹ iaḷạu »pas op, dat ge 't niet neemt!"

kariẹ i kamene makiaḷạ kukisẹ »pas op, als jelui koekjes laat halen!"

karię ipakiwera wawera ene »pas op, dat dat woord niet gezegd worde!"

Minder ruw dan, maar even streng als karię is kumbahang [1]), dat een absoluut verbod uitdrukt en den sterksten vetatief van 't Sangireesch vormt. Kumbahang met volgend Futurum is dus 't best met een ontkennenden Toek. tijd of Gebiedende wijs te vertalen. Bv. B. L. 78:

Kumbahang i kau mamate »gij zult niet doodslaan".

» » mawuang »gij zult geen overspel doen".

» » mẹ̆tako »gij zult niet stelen".

» » mẹ̆sahidi konti wọu kasanggidangu e »gij zult geen valsche getuigenis geven van uwen naaste".

De wijzen die verder nog omschreven worden zijn:

Voorwaardelijke wijs of Conditionalis, die aangeduid wordt door 't Futurum met angkêng of angkedung en gewoonlijk in 't nazindeel door een voorwaardelijke of tegenstellende partikel (kereu »indien", kaí »maar" en dergel.) gevolgd wordt. B.v.

iạ angkêng mangawị bue wangọ; kaí rasị

---

1) De afleiding van kumbahang is onzeker, doch naar analogie van karariha, kararihako! »leer dat eens af (door pijn of door schade en schande)", naast mĕndariha »afranselen", ligt 't vermoeden niet ver, dat kumbahang staat voor ka(ĕm)pahang »wees afgestraft, leer af (door straf)", van pahang (mam.) »straffen". Zoo is 't tevens verklaarbaar, waarom kumbahang met 't Fut. wordt geconstrueerd, dat dus hier de bet. van een Infinitief heeft, dus kumbahang mĕkoạ ene »leer af dat te doen, gij moogt dat niet doen"! terwijl 't woord tevens eene herinnering aan straf bevat. Mag men de ẹ van karię voor den nadrukwijzer houden, dan bet. dit woord eig. »zeg neen, weiger, wees weigerachtig"! Zie ook bl. 181.

kawe tạ apa »ik zou wel kokosnoten afhalen, maar er zijn er geen, boven (in den boom)".

i sie angkedung nawaḷị bue, maning niwonohẹ̆, kereu tawe kininạ u tangihiang »hij zou wel teruggekeerd zijn, hoewel hij schipbreuk geleden heeft, indien hij niet door een haai was opgegeten".

De **Wenschende wijs** of **Optatief** wordt omschreven met maḷowọko. Dit maḷowọ bet. »geneigd zijn tot, gemakkelijk komende tot", zoodat men maḷowọko kan vertalen met »het zij gemakkelijk dat". Synoniem hiermee is karimạko, dat alleen iets deftiger klinkt. Het w.w. makikarimang bet. »karimạ zeggen", zoodat wij het met »wenschen" kunnen vertalen.

Een woord dat men ook wel bij wenschen vindt aangewend is tabeạko. Dit woord bet. eig. »met uw verlof, met respect gesproken", bv. i Tuang, tabeạko i sire tahatuari »Mijnheer, met alle respect, en zijn jongere broeders". In dien zin is 't ook in 't Tagaalsch gebruikelijk, waar behalve tábi nog een vollediger vorm singtábi en sangtábi voorkomt [1]). Door Dr. v. d. Tuuk [2]) is dit herkend als 't Skr. kshantáwya »te verontschuldigen". In 't Sangireesch wordt tabeạ (Jav. tabe, Mal. tabik) ook veel als groet gebruikt, naast het inheemsche »kai soḷong a'?" De voorste lettergreep is dus ook hier afgeworpen; de *ạ* aan 't eind is als sluiter toegevoegd, 't geen zeker aan den klemtoon (die op de *e* valt) is toe te schrijven. Ook de Mal. vorm heeft een sluiter. Vgl. 't bl. 26 opgegeven ĕnggaḷeạ met de verwante vormen, 't Sang. kaḷeạ (papegaai) met Bul. Pak. Sea, Dano, kĕleak, Bent. kalijak en het bl. 35, noot 1 opgemerkte.

---

1) Totanes, Arte, bl. 106. Noceda en Sanlucar, Vocabulario de la Lengua Tagala, i v.

2) Bat. Wdbk. i. v. santabi.

Na werkwoorden van »vragen, verzoeken, bidden", en dergel. wordt de optatief uitgedrukt door den Perfectieven Imperatief. Dit geschiedt ook wel waar nadrukkelijk of met grooten ernst een verzoek of bede wordt uitgesproken. Zoo staat er bv. Kl. Luth. Catech. (3e dr. 1892) bl. 18: dingangu abe pangahạ si kami su sasaļukạ, mangaļene, u i sie panirung dingangu panĕntanudẹ̆ si kitẹ.... dingangu mẹ̆kẹ̆kaļiomaneng, u tabeạko i kitẹ tawe ikawatạ u sabarang ene »en leid ons niet in verzoeking, d. w. z. dat Hij ons moge beschermen en behoeden.... en wij bidden dat wij niet mogen overwonnen worden door dit alles". I sie kai mạnahionge si siạ apạngawị bangọ »zij verzocht mij dringend kokosnoten af te plukken"; iạ mẹ̆kẹ̆kaļiomaneng u pakịpĕllọ »ik smeek dat — losgelaten moge worden".

Indien het w.w. van bidden, vragen enz. in den Teg. tijd staat, moet ook de Imperatief den Imperfectieven vorm hebben, zooals uit de bovenstaande voorbeelden blijkt. Indien men in directe rede spreekt, gebruikt men den Perfectieven vorm, bv. iạ mẹ̆kẹ̆kaļiomaneng u pĕllọko »ik smeek u, laat (mij) los". Iạ mẹ̆kẹ̆k. u pakịpĕllọko beteekent: »Ik smeek u dat gij — moogt doen loslaten".

Ook met deng of den (bl. 26) »nog" en 't Fut. wordt de Optatief wel omschreven.

Voorbeelden van den Optatief zijn:

maļowọko of karimạko i sie rumĕnta wawĕllo ini »moge hij van avond komen".

i sie kai ren dumĕnta uté »mocht hij komen!" eigl. »indien hij nog eens kwám!"

tabeạko Arengu e isusiang (Matth. 6, 9) »Uw Naam worde geheiligd".

Wat wij met »mogen" omschrijven, de wijs dus die

men **Concessief** zou kunnen noemen, wordt in 't Sang. met botonge uitgedrukt, dat met het Futurum wordt gebruikt, bv. urang e wotongewe kinaseng i rua, arawe wiade uté kai tapa »de garnalen moogt gij beide opeten, maar de kuit moet gij rooken". I kau wotonge mẹ̆koạ baḷenu sini »gij moogt hier uw huis maken".

De wijs die wij met »moeten" omschrijven, wordt in 't Sangir. met den enkelen Imperatief uitgedrukt. Gaat een w.w. van »zeggen, opdragen, bevelen" en derg. vooraf, dan moet ook de daarvan afhankelijke werkwoordsvorm van 't causaal-prefix paki en bij een nadrukkelijk bevel van paka worden voorzien. Ook is, door invloed van 't Maleisch, 't gebruik van harusẹ̆ (Mal. harus) in zwang gekomen, om iets uit te drukken dat *behoorlijk*, *noodzakelijk*, *gepast* is [1]). Voorbeelden zijn:

i sie nẹ̆bera u pakịaḷạ kalu ene »hij heeft gezegd dat dat hout moest gehaald worden".

i sie nẹ̆bera kanini, u sio, tĕlluhẹ̆ pakịaḷạ kakoạ kukisẹ̆, kai ĕndaung uade wotongke lima »straks heeft zij gezegd, dat er 9 eieren moesten genomen worden om er koek mee te bakken, maar nu zegt zij dat 't maar 5 moeten zijn".

i sie timanata u pakạsau i kitẹ mĕniatạ e »hij heeft 't bevel achtergelaten, dat wij er vooral dikwijls naar moesten gaan kijken".

iạ mẹ̆bẹ̆bera si kau u i kau pahimang bue si siạ »ik zeg u, dat gij mij gehoorzamen moet".

i Tuang e timanata si siạ u pakịbati, ĕmme e »Mijnheer heeft mij laten zeggen de rijst in de zon te leggen".

1) Het wordt o. a. ook gebruikt voor ons »natuurlijk! dat spreekt van zelf, 't kan wel niet anders!" Sang. harusẹ̆ bue!

i kamene pakatatĕmmudẹ̆ bue mĕndenọ su akẹ maraḷung »gijl. moet voorzichtig zijn, wanneer gij in diep water baadt". Dezelfde zin, met harusẹ̆ omschreven, luidt: i kamene kai harusẹ̆ matĕmmudẹ̆, mageng mĕndenọ su akẹ maraḷung.

Een soort van **Aansporende wijs** of **Adhortatief** wordt gevormd door 't Fut. met ko of met deng, bv. i kitẹ manomako of i kitẹ den manoma »laat ons gaan visschen" of »wij zullen eens gaan visschen".

Een **Infinitief** heeft 't Sangireesch zoo min als eenige andere M. P. taal. Om eene handeling als substantief voor te stellen gebruikt men 't Futurum, zooals reeds bl. 171 met voorbeelden is aangetoond. Zoo zal bv. een Sangirees op de vraag: apa wue mangaḷen beran tatingihẹ̆[1]) tidur? »wat beteekent 't Maleische woord tidur?", antwoorden: mẹ̆tikị »slapen". I sie kai maihạ mẹ̆bera »hij spreekt luide" (hij is luid van spreken).

Geslacht.

De *actieve* en *passieve* vormen zijn in 't Sangireesch zeer streng onderscheiden. De actieve zijn, zooals reeds meermalen werd opgemerkt, eigenlijk de eenige werkwoordelijke vormen, het passief is een naamwoord, de Imperatief eveneens; het onderscheiden van actief en passief bij dezen laatste is dus alleen spraakgebruik.

Het passief wordt in 't Sangireesch, en in 't algemeen in de M. P. talen, veel meer gebruikt dan bij ons. Waar de handelende persoon beslist op den voorgrond treedt en veelmeer 't verrichten zelf van de daad dan 't daardoor beoogde of verkregen gevolg voor oogen wordt

1) De Sangireezen noemen 't Maleisch tatingihẹ̆ en »Mal. spreken" mẹ̆tingihẹ̆, van tingihẹ̆ »stem, geluid". Dit komt dus eenigszins overeen met onze gewoonte om Fransch, Duitsch en Engelsch »de talen" te noemen.

gesteld, daar is 't actief gebruikelijk. Maar waar veeleer de persoon of zaak die de handeling met de daaruit voortkomende gevolgen ondergaat, op den voorgrond staat en aan de handelende persoon eerst in de 2e of 3e plaats aandacht wordt geschonken, daar is 't passief de gewone vorm. In onze vertaling worden zulke zinnen meestal in 't actief omgezet, zooals uit de voorbeelden zal blijken.

De wijze van 't actief en passief te vormen, is in Hoofdstuk V besproken en in 't overzicht der werkwoordsvormen tabellarisch gerangschikt. Omtrent 't passief blijft nog 't volgende te zeggen:

Er zijn *drie* soorten van Passief. 't **Eerste** is 't **eenvoudige passief**, dat steeds kenbaar is aan 't voorvoegsel *i* of *ni* en den naamwoordelijken vorm, terwijl voor 't actief kenmerkend is de *m* of *n* waarmede de voorvoegsels beginnen. Dit passief vermeldt een eenvoudig feit, aan een persoon of zaak geschied met of zonder bijvoeging van den agens. Wordt deze ook vermeld, dan geschiedt dit met tusschenvoeging eener partikel, die na gesloten eindlettergrepen *u*, na opene *n* luidt [1]) en de functie heeft van ons voorzetsel »door", om den agens bij 't passief uit te drukken. Feitelijk is 't in 't geheel geen voorzetsel, maar een genitief-partikel. Gelijk men beneden, bij 't subjectief passief, zal zien, wordt de betrekking tusschen den passieven vorm en den agens voorgesteld als een genitief-verhouding. Het substantief i a ḷ ạ »zal gehaald worden" wordt met den agens ĕ l l a n g e »de slaaf" verbonden door *u*, dus i a ḷ ạ u ĕ l l a n g e, wat wij vertalen met »zal gehaald worden door den slaaf", terwijl de eigenlijke zin is »'t zal worden tot

---

1) Deze *n* richt zich in karakter naar de beginletter van 't volgende woord. Voor 't gemak, zal ik, in navolging van Mej. Steller, altijd *n* schrijven.

het gehaalde van den slaaf" of »'t gehaald worden des slaafs". Deze genitief is natuurlijk subjectief. Andere voorbeelden zijn: B L 1: langi̥ e ringangu dunia e niriadin Mawu Ruata e »de hemel en de aarde zijn door God geschapen". Ibid. ĕnnung u ĕllo karĕngu̥e pinĕ̥koateng u M. R. e »in 6 dagen tijds werd 't gedaan door God". Ibid. 3, ikĕ̥kasilon kite̥ enz. »hetgeen door ons wordt gezien". Luk. 18, 3: su ha!̥ĕ̥ ipĕgĕ̥gĕ̥gutan kanduan dokḁku e »in de zaak waarmede getwist wordt door mij en mijne tegenpartij". Ibid. 15 sarang kinasilon manga muritĕ̥ e »toen 't gezien werd door de discipelen". Ibid. tadeḁu itĕlidang u !̥imane »opdat zij door zijne hand belegd werden". Door 't gebruik hebben deze beide partikels de waarde van genitief-aanduiders verkregen en zij zijn bij de substantieven ook 't gewone middel om de genitief-betrekking aan te duiden, maar oorspronkelijk kunnen zij wel niet veel anders geweest zijn, dan koppelwoorden, die de beteekenis van 't eene woord met die van 't andere in verband brengen. Daar intusschen onmiddelijke nevenschikking een nog nauwer verband teweeg brengt, maken zij toch een zekere scheiding tusschen de twee woorden, vandaar dat zij bij actieve w.w. meer 't indirect dan 't direct object aanduiden.

Het **tweede** passief is 't **locaal passief**, dat gevormd wordt door de achtervoegsels -ang, -ĕng, -eng en waarvan de beteekenis en 't gebruik op bl. 155 is uiteengezet. Intusschen is het Sangireesch niet altijd nauwkeurig in 't gebruik van dit passief. Het wordt n.l. dikwijls synoniem met 't eenvoudige passief gebruikt. En daar de **i**, het karakteristieke teeken van 't Passief, dikwijls in deze locaal-vormen wordt weggelaten, zien de Sangireezen in ang en eng vaak niets anders dan achtervoegsels die het Passivum aanduiden.

Zoo zal men bv. zeggen: Kalu radẹ e tuwang ko »Hak dien boom eens om!" en kalu radẹ e takụ tuwangeng »ik zal dien boom omhakken". Sen bọu nirikọ sol̦o e? Tawe nịdarikotang bẹ̆dáng »Is de lamp al aangestoken? Zij is nog niet aangestoken". Kai tuĕngang, akẹ ene »dit water zal gekookt worden". Sen tinuĕng akẹ e? »Is 't water al gekookt?" Koateko nalange, rariọ e »maak speelgoed voor het kind". Bal̦ạe, hẹ̆don takụ koateng »Laat liggen, ik zal het maken".

De achtervoegsels *e* en *i* bij den Imperatief van 't locaal passief worden echter nooit buiten hunne eigenlijke beteekenis gebruikt.

Het **derde** Passief is 't **subjectief Passief**, het passief dat voorzien is van een pers. voorn.w. Dit passief is in 't Sangir. vormelijk niet onderscheiden van het 1e en 2e passief dan alleen in de 1e, 2e en 3e personen enkelvd. waar de pron. pers. suff. aan den stam gehecht worden, evenals bij de zelfst. n.w. die ze als bez. v.n. woorden hebben. Tusschen een passieven w.w. vorm en den daarmee verbonden agens bestaat, zooals wij bl. 189 gezien hebben, dezelfde betrekking als tusschen twee substantieven die elkaar in den genitief regeeren. Een subjectief passief nu is vormelijk een substantief met een bezittelijk voornaamwoord. Men vergelijke de tabel der vormen, van de woorden hapị en tuari met achtergevoegde pron. pers. suff. 1) met de subjectief-passieve vormen der stammen al̦ạ en luhe, die hieronder volgen:

Enkelv.	1.	ial̦ạku, of takụ ial̦ạ	iluheku of takụ iluhe.
	2.	ial̦ạu	iluhenu.
	3.	ial̦ạe	iluhene.

---

1) Zie de Bezittelijke voornaamwoorden, in Hoofdstuk X.

Meerv.	1. iaḷạ i { kami kitẹ	iluhen { kami. kitẹ.	
	2. iaḷạ i kamene	iluhen kamene.	
	3. iaḷạ i sire	iluhen sire.	

Bij het 2e passief behoort eveneens een subjectieve vorm, van geheel dezelfde vorming, dus:

Enkelv. 1. iaḷakengku, takụ iaḷakeng of aḷakengku, takụ aḷakeng, enz.

Meerv. 1. iaḷakeng i kami of aḷakeng i kami enz.

Desgelijks iluhêngku, luhêngku, takụ iluhêng, takụ luhêng, enz.

Ook de regels voor den klemtoon zijn voor deze woorden geheel dezelfde als voor de zelfst. n.w. met pron. pers. suff. Zie bl. 16 en 17. Men zegt dus iáḷạu en iluhénu.

In het meervoud worden de pers. v. n.w. niet als achtervoegsels gebruikt, maar na gesloten lettergrepen door den naamwijzer **i**, na opene door de partikel **n** met den passieven vorm verbonden. Hetzelfde is 't geval wanneer zij als bez. v.n.w. met een zelfst.n.w. verbonden worden. Daar *i* in 't genoemde geval de plaats van *u* inneemt, bij alle woorden die dezen naamwijzer hebben [1]), zoo blijkt hieruit duidelijk, dat *u* en dus ook *n* geen eigenlijke genitief-partikels zijn (al heeft het gebruik hun geheel en al die waarde gegeven), maar eer een soort van lidwoorden of, zoo men wil, betrekkelijke voornaamwoorden, zooals dit ook door prof. Kern van het Tagaalsche *ng*, *na* is aangetoond [2]). De Sang. partikels duiden in bepaalde gevallen ook den partitieven genitief aan en komen dus in deze functie evenzeer met de genoemde Tag. verbindingsklanken overeen.

---

1) Zie 't Hoofdstuk over de voornaamwoorden.

2) B. T. L. V. 1876, bl. 141, sqq.

Wat wij dus in onze vertaling van iaļạku, iaļạu, iaļạe »zal gegeven worden door mij, u, hem", iaļạ i kami, i kitẹ, i kamene, i sire »zal gegeven worden door ons (excl. en incl.), ul., hen" en van iluheku, i luhen kami »zal worden aangetrokken door mij, door ons", met »door" weergeven, is niet de *i* of de *n*, evenmin de op bl. 192 genoemde *u*; de samenstelling op zich zelve wordt met dit »door" vertaald, en de genoemde partikels zijn bepalingswoorden voor het tweede lid der samenstelling.

De eerste pers. van 't subj. passief heeft nog een anderen vorm, die reeds boven is opgegeven, nl. takụ gevolgd door den passieven vorm. Tamak. en Siauwsch hebben dakụ. Zie verder bij de pers. v.n. woorden. De vormen met takụ klinken krachtiger dan die met -ku, bv. i sie takụ ilẹ̆aļakeng is in flinker termen 't zelfde als i sie ilẹ̆aļakengku »voor hem wordt door mij gehaald".

Wanneer negaties of andere woorden met het w.w. één begrip vormen en dus onmiddelijk daarvoor moeten staan, vindt men ze tusschen takụ en 't w.w. in. Ook enclitische woorden worden wel aan takụ gehecht, bv. Luk. 19, 22: mangaļạ apan takụbe ta nipĕllọ »nemende, wat ik niet heb neergelegd".

Getal.

Het gebruik van enkel- en meervoudsvormen verschilt met dat in onze taal. De enkelvoudsvormen worden in 't algem. gebruikt waar ook wij ze aanwenden, nl. bij een enkelvoudig of als zood. voorgesteld onderwerp. De meervoudsvormen vereischen in 't Sang. evenwel afzonderlijke bespreking, daar zij veel minder dan in onze taal gebruikt worden.

Wanneer eene handeling alleen als feit genoemd wordt,

staat ook bij een meervoudig onderwerp, 't enkelvoud van 't w.w. Wordt ieders handeling afzonderlijk waargenomen, dan is 't meervoud gebruikelijk. Vraagt iemand die een aantal lieden niet kan zien, aan een ander kai mẹ̆kẹ̆kapura i sire? »wat zijn zij aan 't doen?" dan is 't antwoord »i sire kai kụkang »zij zijn aan 't eten". Hierbij is zoowel de vrager als de antwoorder verplicht het enkelvoud te gebruiken, daar de vraag is naar de handeling in 't algemeen en de afzonderlijke daad van elk der eters hier niet ter sprake komt.

Doch in een zin als: »ik vond hen etende", wordt 't meervoud gebruikt: sĕngkakakĕllaku i sire e mĕmpạhungkâng. Zoo zegt men i sire nẹ̆deạe mamate si sie »toen zochten zij hem te dooden", wanneer de bedoelde personen eene partij vormen, doch nĕmpẹ̆deạ, indien ieder afzonderlijk zijn best doet.

Wanneer bij een meervoudig onderwerp meer dan één gezegde staat en het tweede enz. is een gevolg van 't eerste, dan zal in 't algemeen alleen het eerste w.w. in 't meervoud staan, indien dit vereischt wordt, en de volgende in 't enkelvoud, daar met zulk een w.w. als gevolg van eene reeds verrichte handeling, meer een feit in 't algemeen en geen aantal afzonderlijke handelingen genoemd wordt. Zoo staat bv. Matth. 18, 3: kereu i kamene tawe mĕmpẹ̆baḷui kụ mẹ̆suḷung u manga rariọ e »indien gij niet verandert en wordt als de kinderen".

Indien een werkw. met een ander één begrip vormt, staan zij gewoonlijk beide in 't enkelvoud, bv. tangu i kamene manẹ̆tạe mẹ̆bera »dan zult gij beginnen te zeggen".

Hier volgen nog eenige voorbeelden, waarin de reden van 't gebruik van enkel- of meervoud duidelijk aan 't licht komt:

Lukas 1, 1, sarang sen lawo̩ nĕmpanaḻuka̩ nĕhundugĕ̩ bĕ̩ken kaḻawo̩u apan natimu sutaḻoaran kite̩ e »daar reeds velen hebben ondernomen een verhaal op te stellen van alles wat vervuld is in ons midden" (lawo̩ als enkelvoud, bet. »veel").

Ibid. 21: ené, taumata ḻawo̩ e mĕngkawe ma̩hĕ̩do si Zacharias e, ku̩ i sire naraḻingun sie »de menschen nu waren wachtende op Z. en zij verwonderden zich over hem" (ma̩hĕ̩do, praes. omdat de toestand wordt geschilderd, enkelv. omdat 't feit hier in 't algemeen genoemd wordt en niet ieders wachten en verwondering afzonderlijk wordt beschouwd).

Ibid. 66: ku̩ kĕ̩bi̩ apan nakaringihĕ̩ e, nĕmpĕndeso̩ u ene su naung i sire »en allen die het hoorden, bewaarden dit in hunne harten" (ieders daad is hier afzonderlijk beschouwd).

Ibid. 2, 8: ené, su wanua ene kai pia̩ mĕlaḻukadĕ̩ binatang, ma̩tana̩ su[1]) kĕhu, ku̩ mĕmpĕlĕ̩hapa ghapâng u binatang[2]) i sire »en in die landstreek waren herders, die verblijf hielden in het veld, en hunne kudden bewaakten".

Ibid. 33: ené i amange ringangu i ninange naraḻingun bawera ĕndai̩ e »en zijn vader en zijne moeder verwonderden zich over dat woord".

Ibid. 45: tangu i rĕdua mĕngkatewe nĕmpĕ̩suḻe soḻong Jerusalem e, nĕmpĕ̩dea̩ si Sie »en zij keerden terstond terug naar J. hem zoekende".

Ibid. 49: unu̩e wue i rua nĕ̩dea̩ si Sia̩? »waarom hebt gij mij gezocht?"

Ibid. 3, 8: pĕmpĕ̩buakon buane mĕ̩tĕ̩tataḻa-

1) Matana̩ staat hier in dezelfde functie als manĕ̩ta̩e op bladzijde 194.

2) Binatang is nog te veel een vreemd woord om hier winatang te worden.

hino su pḙtatobatḙ e ho! »brengt dan vruchten voort, in overeenstemming met de bekeering!"

Ibid. 15: tangú, sarang taumata sĕngkawanuâng e mĕngkate mạngampaḽḙ, dingangu mĕngkawe mḙtḙtinĕnna kḙbị su naung i sire »en toen het volk steeds in verwachting was en allen overleiden in hunne harten".

Ibid. 4, 40: patikụ apan pią masasakị i sire, nasue nĕmpangĕntud' i sire soḽong anune »allen, die zieken hadden, brachten hen tot hem".

Ibid. 5, 18: pią esḙ pirangkatau ĕndaị mĕmpạngĕntud' u tau peosḙ »er kwamen daar eenige mannen aan, die een verlamde brachten",

Buiten deze regels om, is het meervoud noodzakelijk, waar geen ander middel voorhanden is om het meervoud aan te duiden, bv. Luk. 18, 23: kụ taumata e mĕmpḙbera si kamene »dan zullen de menschen tot ul. zeggen". Ibid. 19, 33 tangú taghuange e nĕmpḙbera si rĕdua »en de eigenaars zeiden tot hen beiden".

Gereduplicee rde vormen.

De reduplicatie wordt bij de w.w. behalve om Praesens-vormen, beroepsnamen en wederkeerige w.w. te maken, nog gebruikt om *Frequentatieven* te vormen. Het karakter dezer woorden wordt door de reduplicatie zeer juist weergegeven.

Deze reduplicatie wordt met den regelmatigen klinker *a* gemaakt van den actieven vorm van 't w.w. zoodat deze vorm geheel overeenkomt met dien der op bl. 91 genoemde beroepsnamen, welker samenhang met frequentatieve w.w. trouwens overduidelijk is.

Van de w.w. wier beteekenis het toelaat, kunnen op deze wijze altijd frequentatieven gemaakt worden. Eenige voorbeelden zijn de volgende:

mangangĕhị »kris kras strepen maken", van mangĕhị »een streep of kras (kĕhị) maken"; mangangempang »brokkelen, in vele stukken breken", van mangempang »breken in eenige stukken", (kempang »stuk, brok"); mangangompeng, syn. daarmee, zie bl. 40; mangangorọ »in stukken breken" (van korọ, kleiner stuk dan kempang); mamamẹ̆di »in vele stukken breken" van mamẹ̆di (pẹ̆di) »breken"; mamamingkahẹ̆ »druk bladeren in een boek, iets dat vele plooien heeft, openslaan", van mamingkahẹ̆ (bingkahẹ̆) »openslaan (een boek), opendoen, opsteken (een pajung); mananĕmpung »verbrijzelen", van manĕmpung (tĕmpung) »stuk maken"; mĕnggahẹ̆dẹ »in vele stukken scheuren", van mĕnggẹ̆dẹ »scheuren"; mĕndaruḷẹ »fijn stampen", van mĕnduḷẹ »stampen"; mẹ̆kakẹ̆se »van den eenen steen op den anderen springen", naast kumẹ̆se »sprong doen"; mĕlaḷumadẹ̆ Mang. voor Siauwsch en Tab. mananumadẹ̆ of mananumạ »goed fijn slaan of kloppen".

Bij eenige w.w. die den intr. vorm (mẹ̆-) naast den transit. (ma*, mĕ*) gebruiken, met transit. beteekenis, is de reflexieve vorm gebruikt als frequentatief. De voornaamste dezer werkwoorden zijn:

mẹ̆gagholọ »verspillen", naast magholọ »te loor gaan"; mẹ̆papile »kieskeurig zijn", naast mẹ̆pile »verkiezen"; mẹ̆sasinsing »ringen gebruiken, ringen dragen", van sinsing »vingerring". Natuurlijk is niet van ieder frequentatief het simplex in gebruik, evenmin als in onze taal.

Eene andere, veel minder gebruikelijke wijze om frequentatieven te vormen, is die met 't invoegsel -al- enz. Hiervoor verwijs ik naar bl. 151 vlgg.

Een enkele maal heeft de frequentatieve vorm overdrachtelijke beteekenis; zoo is bv. manẹ̆sui (sẹ̆sui)

»vervolgen, bv. den loop der rivier, om den oorsprong te vinden" en m a n a n ẹ̆ s u i »onderzoek doen naar", m a n a n a h u s u »vervolgen" (den loop eener zaak), van m a h a h u s u »achterna zitten, najagen"; m a n a n ĕ m p ụ »toevoegen aan eene rede, een verhaal, gesprek, voortzetten of vervolgen", van m a n ĕ m p ụ (s ĕ m p ụ) »aanknoopen, een stuk aanzetten". Hier is 't meer eene overdrachtelijke dan eene frequentatieve bet. die de geredupliceerde vormen hebben.

Onregelmatige werkwoorden.

Buiten de tot dusver gestelde regels vallen de vormen die sommige werkwoorden vertoonen en die hier zullen besproken worden.

De w.w. welker stam met een klinker begint en die de vorming met u m toepassen, hebben dit infix in 't Futurum in den vorm van een voorvoegsel *m*. De voornaamste dezer stammen zijn: a t e, ẹ̆ d u s ẹ̆, e l e h ẹ̆, ĕ n d ạ, ĕ n g g o h ẹ̆, ĕ n g g ụ, i l u g ẹ̆, i n g g e, i r o, i t ụ, o l o, o m b ọ, o n d o n g, o n o d ẹ̆, o n t o l̥ ẹ̆, o t o n g, u l̥ e, u r u n g.

De w.w.lijke vormen zijn dus: m a t e »sterven", m ẹ̆ d u s ẹ̆ »uitgaan" (vuur), m e l e h ẹ̆ »vlieten, afvloeien", m ĕ n d ạ »ophouden met huilen, stil zijn", m ĕ n g g o h ẹ̆, m ĕ n g g ụ »brommen, kreunen", m i l u g ẹ̆ »met schuinen blik aanzien", m i n g g e »'t bovenlijf schudden", m i r o »betreuren", m i t ụ »volgen", m o l o »waden", m o m b ọ »opwippen", m o n d o n g »op-en-neer gaan", m o n o d ẹ̆ »afdrijven", m o n t o l̥ ẹ̆ »te hulp snellen", m o t o n g »ergens aangaan", m u l̥ e »overgaan" (van pijn), m u r u n g »duiken".

Het Praet. Perfectivum wordt gevormd door *n* voor *m* in de plaats te nemen, dus n a t e, n e l e h ẹ̆, n ĕ n d ạ, n ĕ n g g o h ẹ̆, enz.

Het Praesens heeft de regelmatige vormen, n.l. bevestigend, de reduplicatie met den klinker *ụ* (de reduplicator is *l*, zie bl. 66) en ontkennend, de reduplicatie van den stam met invoeging van -um-. Het Imperfectieve Praeteritum is eveneens regelmatig en heeft dus de reduplicatie met *ẹ̆* en het invoegsel im. Deze vormen zijn dus bv. van ĕndạ: Praes. lụĕndạ, tawe lumaĕndạ, Praet. Impf. tawe limẹ̆ĕndạ.

De Imperatief is eveneens regelmatig en heeft dus geen aanvoegsels, maar is gelijk aan den zuiveren stam. De Imperfectieve vorm wordt op regelmatige wijze van den Praesens-stam gevormd, dus: ĕndạ! pẹ̆dĕndạ!

Voor het Praesens Bev. en 't Praet. Imperf. bestaan ook nog andere vormen, gemaakt met 't voorvoegsel mẹ̆, van een praesens-stam die niet met de gewone reduplicatie is gevormd, maar versterkt is door den beginklinker der tweede lettergreep. Van ĕndạ is deze stam dus dĕndạ, Praes. (bev.) mẹ̆dĕndạ, Praet. Impf. nẹ̆dĕndạ. Of hier aan een samentrekking uit mẹ̆dẹ̆ĕndạ en nẹ̆dẹ̆ĕndạ, de theoretisch juiste vormen, moet gedacht worden, durf ik niet beslissen.

Wij kunnen dus van deze vormen de volgende tabel maken:

Praesens	lụĕndạ	of	mẹ̆dĕndạ
» t.	lumaĕndạ		
Praet. Impf. »	limẹ̆ĕndạ	of	tawe nẹ̆dĕndạ
» *Perf.*	nĕndạ		
Futurum	mĕndạ		
Imper. Impf.	pẹ̆dĕndạ		
» *Perf.*	ĕndạ.		

Tusschen de vormen met mẹ̆ en met um is wel geen verschil, maar men geeft in 't gebruik de voorkeur aan gene boven deze.

Bij de stammen ate en uḷe zijn nog andere onregel-

matigheden op te merken. De regelmatige vormen voor 't Praes. (bev.) en 't Praet. Impf. komen niet voor, maar worden vervangen door de bijvormen met mẹ̆. Behalve deze vormen, heeft er nog een volledige vervoeging met 't infix um plaats van de secundaire stammen kate en kuḷe, eigenl. dus de Imperatief-vormen met *ka*, die dus vormelijk bij deze um-vervoeging behooren. Bij de vormen van den stam uḷe worden eveneens regelmatige vormen van den Imperatief gebruikt (dus de zuivere stam), zoodat er twee volledige stellen van vormen aanwezig zijn. Ze volgen hier in tabel:

Praesens	mẹ̆luḷe	of	kụkuḷe
»	t. lumauḷe	» t.	kumakuḷe
Praet. Impf. »	nẹ̆luḷe	» t.	kimẹ̆kuḷe
» *Perf.*	nuḷe	»	kimuḷe
Futurum	muḷe	»	kumuḷe
Imper. Imperf.	pẹ̆luḷe	»	kẹ̆kuḷe
» *Perf.*		»	kuḷe

Zoo ook ate, dus Praes. mẹ̆tate of kụkate, tawe lumaate of t. kumakate, enz. De Imperatief komt alleen voor in de vormen kẹ̆kate en kate.

Onregelmatig is deze vervoeging slechts in zooverre zij gemengd is. Dat 't infix um ook als prefix voorkomt is op bl. 145 herinnerd en verder hebben deze w.w. die naar hunne vorming en beteekenis intransitief zijn, geen andere afwijking aan te wijzen, dan de dubbelvormen, die op eenigszins onregelmatige wijze, met 't eveneens intransitieve praefix mẹ̆ zijn gevormd. Of nu vormen als mẹ̆dĕndạ, mẹ̆totong, mẹ̆bombọ, mẹ̆durung enz. zijn samengetrokken uit mẹ̆dẹ̆ĕndạ, mẹ̆tẹ̆otong, mẹ̆bẹ̆ombọ, mẹ̆dẹ̆urung, enz. is moeilijk te beslissen. De praesensvorm is niet van den stam dĕndạ enz. gemaakt, daar 't Praes. dan mĕdẹ̆dĕndạ zou luiden. Dĕndạ bekleedt dus wel de plaats van een gereduplіceerd ĕndạ, maar de be-

wijzen ontbreken, dat een langere vorm ooit in gebruik is geweest. Wel komen in 't Imperfectief Praeteritum twee *ĕ*'s naast elkander voor, maar deze vormen zijn onderscheiden van die met *a-e* (Praesens, ontk.); er bestaat dus bepaalde reden voor.

Over *um* als prefix in de andere talen, zie bl. 149.

Eenige andere werkwoorden die van de regelmatige vormingen afwijken, zijn de volgende:

mẹ̆dumating »trachten te bereiken (eene plaats)" gevormd met -um- en mẹ̆- van den stam dating (waarvan dumarating, zie bl. 148). Het voorvoegsel mẹ̆ zal hier wel dienen om 't intransitieve dumating eene meer actieve beteekenis te geven.

't Zelfde vinden we bij mẹ̆tumanạ »zich vestigen", van den stam tanạ, waarvan o. a. matanạ »blijven".

De w.w. mẹ̆papiluḷe »tot bedaren komen, in hevigheid afnemen" (van pijn) en mẹ̆papinunụ »bijkomen (uit eene flauwte), zijne krachten herwinnen" zijn op dezelfde wijze gevormd. Van 't laatste zijn mij geen verwante vormen bekend, 't eerste hangt samen met iruḷe (mangir.) »uitrusten", voor iluḷe, en met uḷe (muḷe, zie bl. 198). Zij bevatten een gereduplicceerd voorvoegsel pi, dat overigens niet in 't Sang. voorkomt [1]).

In mẹ̆paiwuhị »wanhopig, als een radelooze rondzoeken", van den stam buhị (mawuhị »verloren gaan") is, behalve pa, een voorvoegsel *i* voorhanden, dat evenzoo voorkomt in de volgende voorbeelden:

maiwantelẹ̆, deftiger dan mamantelẹ̆ (van bantelẹ̆) »baren"; van iwantelẹ̆ komt ook kaḷaiwantelẹ̆ »tijd van geboorte".

maintoḷang »zitten", Sasah. van maiang »zitten". kaḷaintoḷangeng »zitbank".

mangiruḷe »uitrusten", makiruḷe, mairuḷe,

---

1) Vgl. evenwel 't bl. 139 naar aanl. van bi, bi* opgemerkte.

intr. passieve vorm »uitgerust zijn". De *r* staat in deze vormen voor *l* en deze letter is blijkbaar een reduplicator (zie bl. 50). De *k* in makiruḷe is wrschl. een klinkerscheider.

mangiraḷung »neerzien op, neerkijken op" (bv. op 't omliggende land, van eene hoogte af). De stam is daḷung »binnen, diep".

mangiruḷung »'t hoofd neerleggen op", van den stam duḷung »zoom, rand", mĕnduḷung »oprollen".

mangintĕnno »liggen tegenover, zich bevinden tegenover", staat wrschl. voor mangintĕngo, blijkens tumĕngọ »staren, voor zich uit kijken", tumatĕngo »vis-a-vis zitten" en su tĕngo »voor ('t aangezicht)". Indien dit w.w. den volledigen vorm van 't prefix heeft, zoo kan dit mangi(n) identisch zijn met 't in de Filippijnsche talen voorhanden voorvoegsel (m)agin, dat o. a. in 't Tag. magin, Iloko agin, Pampanga magin en Ibanag magi (met verdubbeling van den volgenden consonant, dus oorspr. magin) luidt en in 't algem. de beteekenis heeft van »veinzen, voorgeven te doen of te zijn wat 't gr.w. aanduidt" [1]).

Van den stam tamba (man. »bijdoen, bijvoegen") komt mahuntinamba »toenemen in", gevormd met 't voorvoegsel mahu* (zie bl. 130) en 't invoegsel in. Dit mahu* of mahĕ* komt ook nog voor in de uitdrukkingen ikahĕluaseng »zeer verblijd worden" en mahĕlúẹ̆ »verdonkerd worden, sterk beschaduwd worden (bv. door een dikke wolk of een bosch)", van luasẹ̆ (daḷuasẹ̆) »vreugde" en luẹ̆ »schaduw".

Met 't voorvoegsel taha is gevormd mẹ̆tahasenggo »onder zeil gaan", ongeveer syn. met sumenggọ, hoewel dit laatste meer gebruikt wordt in de bet. »ver

1) Totanes, bl. 72, Lopez, bl. 86, Bergaño, bl. 115, Cuevas, bl. 353

trekken naar", bv. sumenggọ soḷong Malilạ »vertrekken, onder zeil gaan naar Manila".

Met twee voorvoegsels zijn eveneens samengesteld de w.w. mamaringang »medenemen" en mamatuhung »iemand verzoeken te komen". Men heeft hier te denken aan een bijvorm van maparingang »doen meegenomen worden", waarbij niet ma maar ma* is gebruikt, zooals blijkt uit de passieve vormen iparingang en ipatuhung. De stam tuhung is over in de uitdrukking tuhung u ane, t. u aḷamatẹ̆ »gevolg van een vloek, van een zegen", dat samenhangt met tuhụ, waarvan mapatuhụ »doen volgen".

Zonderling zijn de vormen lahĕmpinausang en lumahĕmpinausẹ̆ »geheel verlaten worden". 't Is gevormd met 't voorvoegsel (of den voorslag) hĕ* [1]), die vervolgens gereduplic eerd is, en heeft wrschl. ook 't invoegsel in. Een stam pausẹ̆ is niet bekend. Een dergelijke vorming is dumaḷĕmpapulu »zin krijgen, schik, welbehagen hebben in", van den stam pulu, met 't prefix lĕ* [2]), waarvan mapulu »willen". Naar dit model is gemaakt dumaḷĕmpasiang »klagen", een nieuw gevormd woord, van kasiang (Mal. kasihan), een uitroep om zichzelf te beklagen. De stam is dus naar vermeende analogie gemaakt. Dalĕmpasiang i Jeremia worden B. L. 182 genoemd de Klaagliederen van Jeremia; aldaar komt ook voor: unụ́e wue rụdaḷĕmpasiang, taumata wiahẹ̆? Sĕmbaụ-sĕmbaụ pasịdaḷĕmpasiang u rosane »wat klaagt een levend mensch? Een ieder klage om zijne zonden".

Een voorvoegsel ti [3]) bevat mẹ̆tihino »mikken", van den stam hino (Mal. Jav. kĕna, Bug. kĕnna, Bat. hona, Bis. himo), waarvan mihino »raak zijn,

---

1) Zie bl. 25 en 128. 2) Zie bl. 130. 3) Zie bl. 135.

raken". Van denzelfden stam ook komen m ẹ̆ t a t a h i n o »welgevallig zijn" en m ẹ̆ t a t a ḷ a h i n o »passen, in overeenstemming zijn", die dus met een voorvoegsel t a zijn gevormd.

Constructie der Werkwoorden.

De werkwoorden die een direct of indirect voorwerp hebben, worden in het Sangireesch niet altijd onmiddellijk met hun voorwerp verbonden. Veelal staat er tusschen het w.w. en het voorwerp een der partikels *u* of *n*, wier functie wij zullen trachten te omschrijven.

Vooreerst worde opgemerkt, dat deze partikels niet bij het w.w. doch bij het voorwerp behooren. De gewoonte in de gedrukte teksten gevolgd, om ze aan het w.w. te schrijven zou het tegengestelde doen vermoeden. Hoewel deze spelling dus syntaktisch onjuist is, heb ik haar behouden, om niet te veel van 't gebruik af te wijken. Daarenboven worden zij werkelijk als encliticae van 't voorafgaande woord uitgesproken.

De constructie der passieve w.w. is reeds op bl. 189 vermeld. Dezelfde partikels *u* en *n*, die daar dienst doen, komen thans ook hier ter sprake, waaruit te meer zal blijken, dat zij geen voorzetsels of verbindingswoorden zijn maar, zooals reeds t. a. p. gezegd is, een soort van aanwijzers of lidwoorden, die vooral den partitieven zin, waarin 't woord waarvoor zij staan moet opgevat worden, aanduiden [1]). De gevallen waarin *u* en die waarin *n* gebruikt wordt, zijn dezelfde als bl. 189 is opgegeven. De woorden die den naamwijzer *i* hebben, vormen den 3den en 4den naamval gewl. met s i [2]), dat eene samen-

1) Om deze reden konden zij evengoed bij de zelfst. n.w. als bij de w.w. behandeld worden. Daar er reeds bij 't passief over *u* en *n* moest gesproken worden, zijn zij hier behandeld.

2) Zie bij de voornaamwoorden.

trekking is van sĕ (locaal voorzetsel) en den naamwijzer *i*. Tusschen den werkwoordsvorm en zulk een woord staat dus meestal si. Bv.

BL. 61: i sai nẹkoạ si kau tĕmbonang dingangu mĕlahukung i kami? I kau kai maŋga mamate (si) siạ? »wie heeft u gemaakt overste en rechter van ons? Wilt gij mij soms dooden?" Ibid. 60: Tangu i Mirjam e mĕngkatewe nangaḽạ si ninange »en M. haalde terstond hare moeder". Ibid. kụ iạ mẹgĕllị u sasewane si kau »en ik zal u loon er voor geven". Ibid. 61: u ḽimane kai ipĕlẹsọ u Mawu Ruata si sire »want door zijne hand wilde God hen verlossen". Ibid. 51: kụ i sie simangị dingangu rimĕngu si sie »en hij weende en kuste hem". Ibid. 55: kụ namaḽọ u sakị bisuḽẹ̆ daḽakị si Ajub e »en sloeg Job met booze zweren".

Een enkele maal vindt men ook de *n* gebruikt in plaats van si, maar nimmer de *u*, bv. BL. 67: ené, Pharạo e nakikuịen Musa, kụ nẹberạe si sie »en de Ph. liet Mozes roepen en zeide tot hem". Ibid. 213: masingkạben iạ bọu apa i kau? »vanwaar kent gij mij?"

Voor de woorden die den naamwijzer *i* niet hebben, geldt het volgende:

Een *direct object*, dat *bepaald* is, wordt zonder tusschenkomst van *u* of *n* achter 't regeerende w.w. gevoegd en mag daarvan ook niet gescheiden zijn, dan door de enclitische woorden· lai en be. Bv. iạ mạmotọ manụ e »ik slacht de kip"; i sie mĕndikọ soḽo e »zij zal de lamp aansteken"; i kau namaḽọ asu e »gij hebt den hond geslagen"; pangaḽạko akẹ »haal water".

Is evenwel 't object *onbepaald*, dan wordt gewoonlijk *u* of *n* gebruikt. Deze partikels hebben dan de functie om den partitieven genitief aan te duiden, 't geen hier

dus (evenals bv. in de Romaansche talen) met behulp van een lidwoord geschiedt. Bv.

su pękakoą kâng kahębi e, i kamene namotǫ ļain manụ? »hebt gijl. bij het maal van gisteren ook kippen geslacht?"

I kau sen bǫu nangonggǫ u sabóng si sie? »hebt gij haar al zeep gegeven?"

I amangku e tawe mĕlaļahag' u apa si sią »mijn vader weigert mij niets".

Ią onggotekon inumang »geef mij drinken".

Ią den mamĕhụ u akę u ļimu »ik zal eens citroensap uitpersen".

Luk. 18, 1: i sie nębelaļaín papinintu si sire »hij zeide hun ook eene gelijkenis".

Ibid. 8: i sie masahawụ męgĕllị u tuļide si sire »hij zal hun haastiglijk gelijk geven."

Ibid. 15: ené, i sire nĕmpangĕntudęļaín manga rariǫ soļong anune »en zij brachten ook kinderen tot Hem".

Eene uitzondering hierop maken de stofnamen. Deze worden zonder *u* of *n* voor zich te nemen, achter de transitieve w.w. gevoegd. Bv. kai mąmĕhụ apa i kau »wat zijt gij aan 't uitpersen?" Ią mąmĕhụ ļimu »ik pers citroen uit". Kai mętętongką apa i kau? »wat zijt gij aan 't bakken?" Ią mętętongką busą dingangu watatą »ik bak pisang en batata".

Indien een werkwoord overdrachtelijk is gebruikt, wordt het ook met *u* of *n* vóór 't object geconstrueerd, bv. Lukas 18, 9: kụ tawe mĕndarekeng u taumata waļine e »en andere menschen niet tellen" (d.w.z. »minachten"); de constructie zonder *u* zou in den letterlijken zin bedoeld zijn. Zoo ook vs. 13 lingung mĕhengkę u matane soļong ļangị e, i sie kai natakụ »zijne oogen opheffen naar den hemel, dorst hij zelfs niet".

Wat wij het *indirect object* noemen, wordt in 't Sangireesch gewoonlijk met voorzetsels aan 't w.w. verbonden. Het Sang. gebruikt natuurlijk menigmaal een voorzetsel waar wij een direct object hebben en omgekeerd, doch *u* en *n* geven niet het indirect, maar 't direct object weer. De Sangireezen maken in de dagelijksche taal een zoo overvloedig gebruik van *u* en *n*, dat zij de bovengenoemde gevallen gewoonlijk niet in 't oog houden. Alleen in zuivere taal worden deze onderscheidingen gemaakt.

Het Sangireesch gebruikt voorts nog eenige werkwoorden op dezelfde wijze waarop wij (in andere gevallen) **hulpwerkwoorden** gebruiken. In onze vertaling worden deze w.w. met bijwoorden vertaald. De voornaamste zijn:

mẹ̆sau̧ »weder doen, wederom verrichten", van 't gr.w. sau̧ »wederom". I sie mẹ̆sau mẹ̆koạ »hij herhaalt doet", »hij doet weder".

masue »op zijn, opraken", van het gr. w. sue, waarvan ook mangĕnsue »opmaken, ten einde brengen", als hulpw.w. gebruikelijk in de bet. van »allen doen", bv. i sire masue mạngaḷing »zij verhuizen allen".

mapia »goed zijn", van pia, bv. i sie mapia mẹ̆bera »hij is goed sprekende, hij spreekt goed".

Overzicht der Werkwoorden.

In deze tabel zijn de vormen geordend naar de 4 soorten van vervoeging, die men in 't Sangireesch kan onderscheiden, nl. 1. die met ma*-, mĕ*- (de *transitieve*), 2. die met mẹ̆- (de *intransitieve*), 3. die met ma- (de *intransitief-passieve*), 4. die met *-um-* (de 2e *intransitieve* of *mediaal-intransitieve* vervoeging).

De eerste vervoeging is volledig opgegeven, de drie andere slechts in de vormen die verschillen van die der

eerste. De vormen van 't Locaal en 't Instrumentaal passief zijn ook slechts van de eenvoudigste vormen opgegeven, omdat die van de andere hiernaar gemakkelijk kunnen gevormd worden.

Eenige aanmerkingen zijn aan 't einde der tabel bijgevoegd, waarnaar de cijfers bij de bedoelde vormen verwijzen.

Overzicht der Werkwoorden.

I. Vervoeging der *Transitieve* werkwoorden.

Stam aḷạ »halen".

	Actief. Eenvoudige vorm. Enkelvoud.	Meervoud.	*Passief.* Enkel- en Meervd.
Praesens.	maṇgaḷạ	mĕmpạngaḷạ	ilẹaḷạ.
»	tawe mangangaḷạ	t. mĕmpangangaḷạ	tawe ilaaḷạ.
Pr. Impf.	» nạngaḷạ	» nĕmpạngaḷạ	» nilẹaḷạ, nịaḷạ.
» *Perf.*	nangaḷạ	nĕmpangaḷạ	nịlaaḷạ, niaḷạ.
Futurum.	mangaḷạ	mĕmpangaḷạ	iaḷạ.
Imp. Impf.	pạngaḷạ	pĕmpạngaḷạ	lẹaḷạ.
» *Perf.*	pangaḷạ	pĕmpangaḷạ	aḷạ.

Stam dikọ »aansteken".

Praes.	mẹdĕndikọ	mĕmpẹdĕndikọ	irẹdikọ.
»	tawe mĕndarikọ	t. mĕmpĕndarikọ	tawe irarikọ.
Praet. I.	» nẹdĕndikọ	» nĕmpẹdĕndikọ	» nirẹdikọ, nidik
» *P.*	nĕndikọ	nĕmpĕndikọ	nịdarikọ, nirikọ.
Fut.	mĕndikọ	mĕmpĕndikọ	irikọ.
Imper. I.	pẹdĕndikọ	pĕmpẹdĕndikọ	dẹdikọ.
» *P.*	pĕndikọ	pĕmpĕndikọ	dikọ.

	Instrumentaal-Passief. Enkel- en Meervd.	Locaal-Passief. Enkel- en Meervd.	
Praes.	ipạngaḷạ	ilẹ̆aḷakeng	ipạngaḷakeng.
»	t. ipangangaḷạ	t. ilaaḷakeng	t. ipangangaḷakeng.
Pr. Impf.	» nipạngaḷạ	t. nilẹ̆aḷakeng	t. nipạngaḷakeng.
» *Perf.*	nipangaḷạ [1]	niaḷakeng	nipangaḷakeng [1].
Futurum.	ipangaḷạ	iaḷakeng	ipangaḷakeng.
Imp. Impf.	pạngaḷạ	lẹ̆aḷake	pạngaḷake.
» *Perf.*	pangaḷạ	aḷake	pangaḷake.

Praes.	ipẹ̆dĕndikọ	irẹ̆dikotang	ipẹ̆dĕndikotang.
»	t. ipĕndarikọ	t. irarikotang	t. ipĕndarikotang.
Pr. Impf.	t. nipẹ̆dĕndikọ	t. nirẹ̆dikotang	t. nipẹ̆dĕndikotang.
» *Perf.*	nipĕndikọ	nirikotang	nipĕndikotang [2].
Futurum.	ipĕndikọ	irikotang	ipĕndikotang.
Imp. Impf.	pẹ̆dĕndikọ	dẹ̆dikote	pẹ̆dĕndikote.
» *Perf.*	pĕndikọ	dikote	pĕndikote.

Wederkeerige vorm.

	Actief.	*Passief.*
Praes.	mẹ̆pẹ̆papangaḷạ [3].	ipẹ̆pẹ̆papangaḷạ.
»	t. mẹ̆papapangaḷạ	t. ipẹ̆papapangaḷạ.
Praet. Impf.	t. nẹ̆pẹ̆papangaḷạ	t. nipẹ̆pẹ̆papangaḷạ.
» *Perf.*	nẹ̆papangaḷạ	nipẹ̆papangaḷạ [4].
Futurum.	mẹ̆papangaḷạ	ipẹ̆pangaḷạ.
Imper. Impf.	pẹ̆pẹ̆papangaḷạ.	
» *Perf.*	pẹ̆papangaḷạ.	
Praes.	mĕdẹ̆darikọ	ipẹ̆dẹ̆darikọ.
»	t. mẹ̆dararikọ	t. ipẹ̆dararikọ.
Praet. Impf.	t. nĕdẹ̆darikọ	t. nipẹ̆dẹ̆darikọ.
» *Perf.*	nẹ̆darikọ	nipẹ̆darikọ [5].
Futurum.	mẹ̆darikọ	ipẹ̆darikọ.
Imper. Impf.	pẹ̆dẹ̆darikọ	pĕdẹ̆darikọ.
» *Perf.*	pẹ̆darikọ	pẹ̆darikọ.

Reflexieve vorm.

Praes.	mẹ̆tẹ̆tĕngkaaḷạ	ipẹ̆tẹ̆tĕngkaaḷạ.
»	t. mẹ̆tatĕngkaaḷạ	t. ipẹ̆tatĕngkaaḷạ.
Praet. Impf.	t. nẹ̆tẹ̆tĕngkaaḷạ	t. nipẹ̆tẹ̆tĕngkaaḷạ.
» *Perf.*	nẹ̆tĕngkaaḷạ	nipẹ̆tĕngkaaḷạ [6]).
Futnrum.	mẹ̆tĕngkaaḷạ	ipẹ̆tĕngkaaḷạ.
Imper. Impf.	pẹ̆tẹ̆tĕngkaaḷạ.	
» *Perf.*	pẹ̆tĕngkaaḷạ.	

Causale vorm.

	Actief.	*Passief.*
	Enkel- en Meervd.	Enkel- en Meervd.
Praes.	mapạngaḷạ	iapạngaḷạ.
»	t. mapangangaḷạ	t. iapangangaḷạ.
Praet. Imp.	t. napạngaḷạ	t. niapạngaḷạ.
» *Perf.*	napangaḷạ	niapangaḷạ.
Futurum.	mapangaḷạ	iapangaḷạ.
Imper. Imp.	papạngaḷạ	apạngaḷạ.
» *Pf.*	papangaḷạ	apangaḷạ.

Praes.	mapẹ̆dĕndikọ	iapẹ̆dĕndikọ.
»	t. mapĕndarikọ	t. iapĕndarikọ.
Praet. I.	t. napẹ̆dĕndikọ	t. niapẹ̆dĕndikọ.
» *P.*	napĕndikọ	niapĕndikọ.
Futurum.	mapĕndikọ	iapĕndikọ.
Imper. I.	papẹ̆dĕndikọ	apẹ̆dĕndikọ.
» *Pf.*	papĕndikọ	apĕndikọ.

Causaal-Wederkeerige vorm.
(geen afzonderlijke meervoudsvormen).

	Actief.	*Passief.*
Praesens.	mapẹ̆pẹ̆papangaḷạ	iapẹ̆pẹ̆papangaḷạ.
»	t. mapẹ̆papapangaḷạ	t. iapẹ̆papapangaḷạ.

Praet. Impf.	t. napẹ̆pẹ̆papangaḷạ.	t. niapẹ̆pẹ̆papangaḷạ.
» *Perf.*	napẹ̆papangaḷạ	niapẹ̆papangaḷạ.
Futurum.	mapẹ̆papangaḷạ	iapẹ̆papangaḷạ.
Imper. Impf.	papẹ̆pẹ̆papangaḷạ	apẹ̆pẹ̆papangaḷạ.
» *Perf.*	papẹ̆papangaḷạ	apẹ̆papangaḷạ.

Praesens.	mapĕdẹ̆darikọ	iapĕdẹ̆darikọ.
»	t. mapẹ̆dararikọ	t. iapẹ̆dararikọ.
Praet. Impf.	t. napĕdẹ̆darikọ	t. niapĕdẹ̆darikọ.
» *Perf.*	napẹ̆darikọ	niapẹ̆darikọ.
Futurum.	mapẹ̆darikọ	iapẹ̆darikọ.
Imper. Impf.	papĕdẹ̆darikọ	apĕdẹ̆darikọ.
» *Perf.*	papẹ̆darikọ	apẹ̆darikọ.

Causaal-Reflexieve Vorm.

Praesens.	mapẹ̆tẹ̆tĕngkaaḷạ	iapẹ̆tẹ̆tĕngkaaḷạ.
»	t. mapẹ̆tatĕngkaaḷạ	t. iapẹ̆tatĕngkaaḷạ.
Praet. Impf.	t. napẹ̆tẹ̆tĕngkaaḷạ	t. niapẹ̆tẹ̆tĕngkaaḷạ.
» *Perf.*	napẹ̆tĕngkaaḷạ	niapẹ̆tĕngkaaḷạ.
Futurum.	mapẹ̆tĕngkaaḷạ	iapẹ̆tĕngkaaḷạ.
Imper. Impf.	papẹ̆tẹ̆tĕngkaaḷạ	apẹ̆tẹ̆tĕngkaaḷạ.
» *Perf.*	papẹ̆tĕngkaaḷạ	apẹ̆tĕngkaaḷạ.

De potentieel-reflexieve vorm, wordt gemaakt door m a k a- in plaats van m a te zetten, dus: m a k a p ẹ̆ t ẹ̆- t ĕ n g k a a ḷ ạ, n a k a p ẹ̆ t ĕ n g k a a ḷ ạ, enz.

	Actief.	*Passief.*

Verzoekende vorm.

Praesens.	makịaḷạ	ipakịaḷạ.
»	t. makilaaḷạ	t. ipakilaaḷạ.
Praet. Impf.	t. nakịaḷạ	t. nipakịaḷạ.
» *Perf.*	nakiaḷạ	nipakiaḷạ [7]).

Futurum.	makial᷊ạ		ipakial᷊ạ.
Imper. Impf.		pakiạl᷊ạ.	
» *Perf.*		pakial᷊ạ.	

Potentieele vorm.

Praesens.	makạal᷊ạ	ikẹ̆kaal᷊ạ.
»	t. makal᷊aal᷊ạ	t. ikal᷊aal᷊ạ.
Praet. Impf.	t. nakạal᷊ạ	t. nikẹ̆kaal᷊ạ.
» *Perf.*	nakaal᷊ạ	nikaal᷊ạ [8]).
Futurum.	makaal᷊ạ	ikaal᷊ạ.

II. Vervoeging der *Intransitieve* w.w.

Stam b e r a »spreken".

	Actief. Enkelvd.	Meervd.	*Passief.* Enkel- en Meervd.
Praes.	mĕbẹ̆bera	mĕmpĕbẹ̆bera	iwẹ̆bera.
»	t. mẹ̆bawera	t. mĕmpẹ̆bawera	t. iwawera.
Pr. Imp.	» nĕbẹ̆bera	» nĕmpĕbẹ̆bera	» niwẹ̆bera, nịbe
» *Perf.*	nẹ̆bera	nĕmpẹ̆bera	nịbawera, niwera.
Futurum.	mẹ̆bera	mĕmpẹ̆bera	iwera.
Imp. Impf.	pĕbẹ̆bera	pĕmpĕbẹ̆bera	bẹ̆bera.
» *Pf.*	pẹ̆bera	pĕmpẹ̆bera	bera.

	Instrumentaal-Passief.		*Locaal-Passief.*
Praesens.	ipĕbẹ̆bera	iwẹ̆berâng [9])	ipẹ̆bẹ̆berâng.
»	t. ipẹ̆bawera	t. iwawerâng	t. ipẹ̆bawerâng.
Pr. Impf.	t. nipĕbẹ̆bera	t. niwẹ̆berâng	t. nipĕbẹ̆berâng.
» *Perf.*	nipẹ̆bera [10])	niwerâng	nipẹ̆berâng [10]).
Futurum.	ipẹ̆bera	iwerâng	ipẹ̆berâng.
Imp. Impf.	pĕbẹ̆bera	bẹ̆berai	pĕbẹ̆berai.
» *Perf.*	pẹ̆bera	berai	pẹ̆berai.

	Actief.	*Passief.*
	Wederkeerige Vorm.	
Praesens.	mĕbẹ̆bawera	ipĕbẹ̆bawera [11]).
»	t. mẹ̆bawawera	t. ipẹ̆bawawera.
Praet. Impf.	t. nĕbẹ̆bawera	t. nipĕbẹ̆bawera.
» *Perf.*	nẹ̆bawera	nipẹ̆bawera [12]).
Futurum.	mẹ̆bawera	ipẹ̆bawera.
Imper. Impf.	pĕbẹ̆bawera.	
» *Perf.*	pẹ̆bawera.	

Causaal-Wederkeerige Vorm.

Praesens.	mapĕbẹ̆bawera	iapĕbẹ̆bawera.
»	t. mapẹ̆bawawera	t. iapẹ̆bawawera.
Praet. Impf.	t. napĕbẹ̆bawera	t. niapĕbẹ̆bawera.
» *Perf.*	napẹ̆bawera	niapẹ̆bawera.
Futurum.	mapẹ̆bawera	iapẹ̆bawera.
Imper. Impf.	papĕbẹ̆bawera.	
» *Perf.*	papẹ̆bawera.	

De overige vormen zijn als die der Transitieve Werkwoorden.

III. Vervoeging der *Intr.-Passieve* w.w.

	Stam a ḷ ạ.		Stam b o n o h ẹ̆.
	Enkelvoud.	Meervd.	Enkelvd.
raes.	mạaḷạ	mĕngkạaḷạ	mịbiwonohẹ̆ [13]).
»	t. maḷaaḷạ	t. mĕngkaḷaaḷạ	t. miwawonohẹ̆.
raet. I.	» nạaḷạ	» nĕngkạaḷạ	» nịbiwonohẹ̆.
» *P.*	naaḷạ	nĕngkaaḷạ	niwonohẹ̆.
ut.	maaḷạ	mĕngkaaḷạ	miwonohẹ̆.
nper. I.	kẹ̆kaaḷạ	kĕngkạaḷạ	kịbonohẹ̆ [14]).
» *P.*	kaaḷạ	kĕngkaaḷạ	kiwonohẹ̆.

Meervd. = Enkelvd. of = dat van m a.

Potentieele Vorm.

Praes.		makạkaaḷạ.
»	t.	makakaḷaaḷạ
Praet. Impf.	t.	nakạkaaḷạ.
» *Perf.*		nakakaaḷạ.
Futurum.		makakaaḷạ.
Imper. Impf.		pakạkaaḷạ.
» *Perf.*		pakakaaḷạ.

IV. Vervoeging met -um-.

Enkelvoudige vorm.

	Enkelvoud.	Meervoud.
Praesens.	dụdaḷeng	mạhundaḷeng [15]).
»	t. rumaraḷeng	t. maḷahundaḷeng.
Praet. Impf.	t. rimẹ̆daḷeng	t. nạhundaḷeng.
» *Perf.*	dimaḷeng	nahundaḷeng.
Futurnm.	dumaḷeng	mahundaḷeng.
Imper. Impf.	dẹ̆daḷeng	pạhundaḷeng.
» *Perf.*	daḷeng	pahundaḷeng.

Frequentatieve Vorm.

Praesens.	dụdaringihẹ̆	mạhundaringihẹ̆.
»	t. rumararingihẹ̆	t. maḷahundaringihẹ̆.
Praet. Impf.	t. rimẹ̆daringihẹ̆	t. mạhundaringihẹ̆.
» *Perf.*	dimaringihẹ̆	nahundaringihẹ̆.
Futurum.	dumaringihẹ̆	mahundaringihẹ̆.
Imper. Impf.	dẹ̆daringihẹ̆	pạhundaringihẹ̆.
» *Perf.*	daringihẹ̆	pahundaringihẹ̆.

De w.w. welker beteekenis het toelaat, vormen de passieve, reflexieve en verdere vormen evenals de Intransitieve w.w.

Aanmerkingen.

1) Of pinangaḷa̤, pinangaḷakeng.
2) Of pinĕndikotang.
3) Zooals op bl. 100 is vermeld, kan hiervoor ook gebruikt worden mĕlĕ̤laaḷa̤, enz. naar het voorbeeld mĕbĕ̤bawera, bl. .
4) Of pinĕ̤papangaḷa̤.
5) Of pinĕ̤dariko̤.
6) Of pinĕ̤tĕngkaaḷa̤.
7) Of pinakiaḷa̤.
8) Of kinaaḷa̤.
9) Deze vorm is theoretisch juist, doch wordt bij dit w.w. in 't dagelijksch gebruik door 't instrumentaal passief vervangen.
10) Of pinĕ̤bera, pinĕ̤berâng.
11) Deze vorm is 't instrumentaal passief van den wederkeerigen vorm, daar hij uit den aard der zaak de eenig mogelijke is.
12) Of pinĕ̤bawera.
13) Naast mibiwonohĕ̤ »in zinkenden toestand zijnde" is een vorm ma̤bawonohĕ̤ »in den toestand van verzonken zijn verkeerende" in gebruik en verder eene volledige vervoeging van den stam bonohĕ̤ met 't voorvoegsel ma, zonder verschil van beteekenis, zoo ook van de andere stammen, die 't voorvoegsel mi hebben. Zie bl. 106 en 84, onder 3 [1]).
14) De Imperatief-vormen worden doorgaans aan de vervoeging met ma ontleend.
15) Het meerv. der vervoeging met um heeft de beteekenis van »de handeling gezamenlijk verrichten", tegenover de meervoudsvorming der andere vervoegingen, zie bl. 194. De vorm mĕmpahu* wordt in beide beteekenissen gebruikt, en komt dus met ons meerv. overeen.

---

1) Hier is niet duidelijk genoeg gezegd, dat de vormingen met ma̤ en met ka̤ van den geredupliceerden stam syn. zijn, dus ka̤bawohe̤ gelijk is aan ma̤bawohe̤.

HOOFDSTUK VII.

Zelfstandige Naamwoorden.

De Zelfst. Naamwoorden zijn stamwoorden of afgeleide en samengestelde woorden.

Stamwoorden, d. w. z. woorden die niet tot eenvoudiger vorm kunnen teruggebracht worden, zijn in 't Sangireesch niet zeer veel in gebruik. De meeste stamwoorden worden van aanvoegsels voorzien, gereduplicceerd of samengesteld, om ze voor 't gebruik geschikt te maken. De gevallen waarin men altijd stamwoorden gebruikt, ook waar een samengestelde vorm aanwezig is, zijn de volgende:

1. In den Imperatief der passieven, die alleen met *i*, en der intransitieven die met *-um-* gevormd worden. Bv. a ḷ ạ-k o »het worde gehaald!", b e r a-k o »het worde gezegd!" d a ḷ e n g-k o »ga!".

2. In uitroepen van verwondering, over een karaktertrek, eigenschap of toestand van iets, die men plotseling opmerkt; bv. l ĕ n g g i h ẹ̆ b e a p a! »wat is dat mooi!" o t o h ẹ̆ b e a p a! »welk een baldadigheid!" t u h ẹ̆ d e s ẹ̆ b e a p a! »wat een dwingerigheid!" e ị k u, r i r i h ẹ̆ e n e! »ei, die geelheid!"

3. Bij eenige namen van eigenschappen, n.l. die van uitgebreidheid en van lichaams- of karaktergebreken, waar 't stamwoord dan de bet. van ons abstractum heeft, bv. n a n d u »lengte", b ĕ n n a h ẹ̆ »breedte", d a n g ẹ »hoogte", o t o h ẹ̆ »overmoed", bv. d a n g ẹ u w a ḷ e e n e m a m b e n g m a s a r i a »de hoogte van dat huis is waarlijk groot"; n a n d u n e m a m b e n g m a k ạ b a w o h a n g »de lengte er van is bepaald verwonderlijk"; o t o h ẹ̆ k e r e n e m a m b e n g s a r a n g m a k a p ẹ̆ p u l u

taumata »zulk eene onbeschoftheid zou een mensch gek maken"; bĕnnahẹ̆ kerene tawe ikapapaḷiuang »een dergelijke breedte is onovertrefbaar".

4. Bij eenige uitdrukkingen, waarin de stamvorm van een woord is bewaard gebleven, terwijl hij verder niet meer gebruikt wordt, bv. tẹ̆dọ u akẹ (waterdruppel), senan buḷang (maneschijn), sarang u matangĕllo (zonnestralen), tẹ̆tị u putung (vuurgloed), tuhung u ane, aḷamatẹ̆ »gevolg van een vervloeking, zegenwensch", mangĕnsil'u tako »beschuldigen van diefstal". De woorden tẹ̆dọ, sena, sarang, tẹ̆tị, tuhung en tako worden buiten deze samenstellingen niet gebruikt.

5. Bij uitdrukkingen als: masịkoạ u koạe [1]) »elk maakt voor zich zelf"; nasuẹen kânge »den maaltijd geëindigd hebbende"; napian koạe!" »goed gedaan!"; sarang sen napian inunge »toen men ter dege gedronken had"; naraḷeng-dĕngụe »gaandeweg, ten laatste"; daḷakị u koạe »slecht van maaksel", waarbij 't begrip van het w.w. of bijv. n.w. door een w.w. stam moet worden aangevuld. Zoo ook: Iạ tawẹ dingihẹ̆ku kerene »ik heb het niet vernomen" (eigenl. »ik heb een dergelijk vernemen niet"); iạ tawẹ koạku kerene »ik heb zulk een wijze van maken niet". Deze wijze van spreken is minachtend, en wil zeggen »mijne wijze van maken is wel anders!"

Samengestelde woorden. Hierover is reeds bl. 72 't noodige gezegd. Zie ook 't Hoofdstuk der Woordafleiding.

Geslacht wordt in 't Sangireesch, zoo min als in de andere M. P. talen onderscheiden. Wel dienen de woorden esẹ »man" en bawine »vrouw" om bij menschen en dieren het geslacht te bepalen, waar dit niet uit de be-

---

1) Zie bl. 112, Noot 2.

naming zelve of uit den samenhang blijkt. Dus ană »kind", ană esẹ »zoon", ană bawine »dochter"; kawaḷo »paard", k. esẹ »hengst", kalide »ezel", k. wawine »ezelin".

Willekeurige onderscheidingen van geslacht, bij sommige voorwerpen, komt ook in 't Sang. voor. Zoo noemt men de helft der klapa-dop, waar de klapa ontkiemt, wel kawuḷu esẹ. In 't Mal. geschiedt dit ook, zie bv. Pijnappel's Wdbk. i. v. tĕmporang, Klinkert's Nieuw Mal.-Ned. Wdb. i. v. busut, rotan.

Getal. Het meervoud wordt niet door eenige vormverandering van het substantief uitgedrukt, maar toch aangeduid waar 't noodig is, vooreerst door de meervoudsvormen der werkwoorden en bijv. n.w. (zie bl. 110, 68) en vervolgens door de partikel manga. Dit manga heeft oorspr. dezelfde functie als de woordverdubbeling in 't Maleisch, n.l. om een meervoud met verscheidenheid aan te duiden. Manga waḷe bet. eigenlijk niet anders dan »allerlei huizen, verschillende huizen", doch 't heeft evenals rumah² in 't brabbel-Maleisch, gaandeweg de beteekenis gekregen van »huizen". Zijne oorspronkelijke beteekenis heeft 't nog als voegwoord bewaard. Zoo bet. taumata e mẹbẹbera »de mensch spreekt" en taumata e mĕmpẹbẹbera »de menschen zeggen, men zegt". Mark. 1, 2 su winohẹ̆ u manga nabi e »in de geschriften der profeten"; Ibid. 11 tingihẹ̆ bọuraḷung u manga Sorga e »eene stem van uit de Hemelen"; Ibid. 12 kụ i Sie mĕngkatewe su piạ binatang duḷu e, kụ manga malạikat e nĕmpẹtahamawu si Sie »en Hij was al dien tijd bij de wilde dieren, en de engelen dienden Hem".

Manga geeft soms nog een ruimere uitbreiding aan 't begrip, dat door 't woord waarvoor het staat wordt

uitgedrukt, dan alleen het meervoud. Zoo bet. gaghurang »ouders", manga ghaghurang »ooms, tantes, oud-ooms", enz. in 't algem. »oudere verwanten". Als voegwoord bet. het »soms" (Hd. etwa), zie de Voegwoorden. Ook beteekent het »ongeveer".

Ook in 't Tagalog [1]), Bisaya [2]), Pampanga [3]) en Mongond. [4]) dient manga tot aanduiding van een bepaald meervoud. Vooral in 't Pamp. en Mong. is 't duidelijk, dat dit manga in de bestanddeelen ma en nga kan opgelost worden. Het Maori heeft nga tot meervouds-teeken [5]), zoowel voor 't bep. als voor 't onbep. mvd. Dit nga schijnt dus 't eigl. meervoud-vormende element te zijn. Ook 't Samoa gebruikt het, in bep. gevallen [6]).

Naamval. Eigenlijke verbuiging kent 't Sang. zoo min als de overige M. P. talen. De naamvallen worden door partikels aangeduid, dus omschreven, zooals in de nieuwere Germ. talen.

De *eigennamen* en *verwantschapswoorden* hebben in den naamwijzer *i* tevens een nominatief-teeken, daar deze partikel in den vocatief wegvalt en in den Dat. en Acc. si wordt [7]). In den Gen. blijft zij bewaard, wanneer 't regeerende woord een gesloten eindlettergreep heeft, doch waar deze open is treedt de verbindingspartikel *n* daarvoor in de plaats. Bv. Matth. 1, 1: Buk' u asal' i Jesus Christus, ahus' i David, ahus' i Abra-

1) Totanes § 25, bl. 8.
2) Mentrida, bl. 3.
3) Bergaño, bl. 7, 175, 182, 183. Hier wordt manga in den Voc. Pl. der subst. gebruikt en in den plur. der adject. en w.w. met ma.
4) Wilken en Schwarz, de Taal in Bol., Mongondou, Med. N. Z. G. Dl. XII, bl. 227. In 't Mong. dient mongo (mo+ngo) bij adjectieven om een verhoogden trap uit te drukken, bv. mopija »goed", mongopija »zeer goed".
5) Kern, Fidji-taal, bl. 31.
6) Ibid. bl. 32.
7) Zie bl. 204. De Acc. is soms ook gelijk aan den Nom. Zie bl. 220.

ham »Geslachtsboek van J. C. den zoon van D. den z. v. A."; anạ i Zakaria e »de zoon van Z."; tuarin Simon e »de jongere broeder van S."; baḷen Simon dĕduan Andreas e »het huis van S. en A."

De **appellatieven** hebben geen *Nominatief*-teeken, want het lidwoord staat evengoed bij een woord in een der andere naamvallen, beh. genitief en vocatief.

Ook voor den *Accusatief* is geen bepaald teeken voorhanden. Hij kan zoowel door den vorm van den Nom. als door dien van den Datief of Locatief worden uitgedrukt, d. w. z. al of niet door partikels omschreven worden.

De *Datief* en de *Locatief* worden door het voorzetsel su aangeduid, dat dus naar gelang van omstandigheden moet vertaald worden, soms met »voor" soms met »aan te", enz. Daar dit voorzetsel voor eigennamen en andere woorden, die den aanwijzer *i* hebben si luidt, zoo blijkt hieruit, dat de vorm su is op te lossen in sẹ̆[1]), en *u*, si in sẹ̆ en *i*.

Daar nu de *Genitief* wordt aangeduid na gesloten lettergrepen door *u* en na opene door *n*[2]), en bij eigennamen en verwantschapswoorden de *u* door *i* vervangen wordt, zoo kan men zeggen, dat door deze drie partikels alle naamvalsbetrekkingen worden aangewezen. Alle voorzetsels worden door deze partikels met de woorden waarvoor zij staan verbonden, ook sommige Voornaamwoorden, Voegwoorden en de Hoofdtelwoorden hebben ze altijd na zich. Hoe ze bij de werkwoorden gebruikt worden, is reeds bl. 191 gezegd.

Het gebruik dat van den genitief wordt gemaakt is veel ruimer dan in onze taal. Alle naamvalsbetrekking die niet op 't terrein van Nominatief, Accusatief en Vo-

---

1) Filipp. talen sa (Ibanag ta). 2) Zie bl. 189, Noot 1.

catief ligt, kan men in 't Sangireesch genitief noemen. Het begrip zelf is niet enger te bepalen. Vandaar dat in onze vertaling gewoonlijk allerlei voorzetsels noodig zijn, om weer te geven wat het Sangireesch met *u* (*i*) uitdrukt. Eenige voorbeelden kunnen dit ophelderen:

BL. 195: su tempon pẹ̆paparentan datu i Herodes e »ten tijde der regeering van koning H.". Ibid. 196: i sie sarung makoạ datun daḷohon baḷen Jacob e »hij zal koning worden over het huis Jakobs"; tuarin Simon e »de jongere broeder van S."; baḷen Simon dĕduan Andreas e »het huis van S. en A."; masasingkạ u undang e »zij die knap zijn in de geneeskunst". Luk. 19, 47 mapapanden Binohẹ e »de geleerden in de schrift, de schriftgeleerden".

De namen van landen, steden, meren, eilanden en dergel. komen steeds voor met een der verklarende woorden banua, soa, dano, tahanusa, enz. er voor. Deze woorden worden met den geographischen eigennaam verbonden door *n* of *u*. Bv. su kaguwạ u wanuan Galilea »in geheel G.", tinara su soan Leiden »gedrukt te L.", su apeng u ranon Gennezaret e »op den oever van het meer G.", tahanusan Mĕmanu »het eiland M."

Voorbeelden van den *Datief* zijn: BL. 218: ené mĕngkai lawọ tau Samaria nangimang si Sie »en vele Samaritanen geloofden in Hem"; Ibid. kụ i sire nĕmpẹ̆bera su tau wawine e »en zij zeiden tot de vrouw"; BL. 220: tangu aḷạ kụ gĕllị si sire »en neem het en geef het hun"; BL. 222: pakipẹ̆tẹ̆tĕnnoi su manga muritẹ̆ e »ter navolging voor zijne discipelen"; apạewen ikapulun kamene, u ikoạ u taumata waḷine si kamene, koạ ḷain kamene si sire »al wat gij wilt, dat u gedaan wordt door de menschen, doet gij het hun ook".

Voorbeelden van den *Accusatief*: Matth. 1, 2 i Abraham nĕhite si Isak, i Isak nĕhite si Jakob, i Jacob nĕhite si Juda ringangu manga tuhange ringangu tuarine »A. gewon Izak en I. J. en J. gewon Juda en zijne oudere en jongere broeders". Ibid. 19: kai nẹ̆karaki manĕntang si sie marĕmma-rĕmmasẹ̆ »en was van plan haar heimelijk te verlaten"; Ibid. 20: abe ghĕnggang mangaḷạ si Maria soḷonganunu »schroom niet M. tot u te nemen"; Matth. 2, 2: i kami nakasilo wituinge »wij hebben zijne ster gezien; Ibid. 11: mase i sire nĕmpangukahe arẹ̆tạ i sire, kụ nĕmpangĕntudẹ̆ gaghĕllị si Sie: wuḷaeng dingangu kamania ringangu ĕmur »en zij, ontpakkende hunne schatten, brachten Hem geschenken: goud, wierook en myrrhe"; Ibid. 22, i Archelaus nangaweng si amange »A. volgde zijnen vader op".

Dat het direct object van een w.w. dikwijls *n* of *u* voor zich heeft, is bl. 205 gezegd. Door het veelvuldige en weinig consequente gebruik dat, vooral in de spreektaal van *n* en *u* gemaakt wordt, is de waarde dezer partikels, behalve daar waar zij noodig zijn om 't verband der woorden aan te wijzen, voor de syntaxis zeer gering.

De partikel *n* is geen zeldzaamheid in de Indonesische talen. Het Tagaalsch, Bisaya [1]), Dayaksch [2]), en Oud-Javaansch gebruiken haar tot hetzelfde doel als 't Sangireesch; het Balineesch [3]) alleen nog maar in bepaalde gevallen; waar het Sangireesch *u* gebruikt, wordt de *n* in 't Tag. Day. en Bal. gemist. Zij is dus in 't Sang. feitelijk in dezelfde gevallen verdwenen en door *u* vervangen, dat eigl. een voeg-

1) Zie Totanes, bl. 5, 122. Mentrida, bl. 2, 17.

2) Hardeland, bl. 83.

3) Van Eck, bl. 30 en 31.

woord is, met een vrij onbepaalde verbindende beteekenis. (Zie bij de Voegwoorden). De reden hiervan ligt voor de hand en is reeds door Dr. Brandes op bl. 26 van zijn Proefschrift aangegeven, waar hij met voorbeelden uit 't Tagalog aantoont, dat »een genitief-verband eigenlijk behoort te worden uitgedrukt door eene verbindende praepositie *n*, en dat de *n* daar gemist wordt, waar tengevolge van opeenhooping van consonanten haar niet verdwijnen moeite bij het uitspreken veroorzaken zou".

Wordt het regeerende woord door enclitische woordjes gevolgd, dan komt **n**, gelijk te verwachten is, van alle encliticae het laatst. Bv. Mark. 1, 39: kaguwạewen banuan Galilea »het geheele land G."; Ibid. 2, 25: dingangkewen apan dingange »met degenen die bij hem waren"; Ibid. 4, 40 dingangkewelain sire mapuḷo dua e »en ook nog de twaalf".

De zelfst. n.w. die als naamwoordelijke vormen naast werkwoordelijke staan (de zoogen. substantiva verbalia) hebben de regeering van werkwoorden en niet die van zelfst. n.w. Zij hebben dus een direct of een indirect object en regeeren geen genitief, zooals de andere zelfst. n.w., al wordt ook hun indirect object met behulp van *n* of *u* aangevoegd.

HOOFDSTUK VIII.

Bijvoegelijke Naamwoorden.

De Bijvoegelijke Naamwoorden zijn voor 't kleinste deel stamwoorden en voor 't grootste afgeleide woorden. Samengestelde bijv. n.w. komen eveneens voor, in bepaalde beteekenissen.

Stam-adjectieven zijn meestal namen van kleuren of van zeer in 't oog loopende eigenschappen, zooals lichaamsgebreken. Voorbeelden zijn: biru̥ »blauw", ido »groen", buta »blind", kento̥ en kenta »kreupel, op de teenen loopend wegens een gebrek aan den voet", bĕ̥tu̥ »gebocheld", belau »scheel", mou »stom", hagḁ »leelijk", banto̥ »kinderloos", liwu̥ »vreemd, buiten 't gezin", dal̥aki̥ »slecht", kal̥owe̥ »krom sprekend", bĕ̥buhĕ̥ »door 't liggen geleden hebbende", bakudĕ̥ »hard, ondoordringbaar, niet door te bijten", kalḁ »rijk".

De gewone vorming der **afgeleide adjectiva** is met ma. Hierover is bl. 106 gesproken. Het meervoud is bl. 68 behandeld, de comparatief bl. 107 en de superlatief bl. 83.

Toch komen ook nog andere vormingen voor, n.l. *Reduplicatie*, zooals gĕ̥guwḁ »groot", gĕ̥gere̥, id. *Voorvoegsel* ka, zooals kadidi̥ »klein", kadodo̥, kadio̥, id., kal̥udung »gekruld", kahĕngko̥, id.

Achtervoegsèl ang enz., bv. takutang »vrees hebbend voor", tal̥ông = matal̥o »vreesachtig", (mataku̥ »vreezen"), owangeng »met een of meer vlokken wit haar" (gedeeltelijk albinisme, van owang »grijs haar").

Het meervoud dezer bijv. n.w. wordt van den zuiveren stam gevormd, met regelmatige reduplicatie, dus: gaghuwḁ, gaghere̥, daridi̥, darodo̥. Alleen da-

rio̦, dat naast kadio̦ voorkomt, heeft mvd. darario̦.
Uit andere talen overgenomen adjectieven vormen gewoonlijk geen meervoud, zoo bv. satia »getrouw", kawasa »machtig", bahani »dapper", bodokĕ̦ »dom", kotorĕ̦ »onrein".

Ook de adjectieven die meervoudsvorming toelaten, worden in den enkelvoudigen vorm gebruikt, wanneer eene eigenschap van een aantal personen of zaken als gemeenschappelijk wordt genoemd, zonder dat ieders eigenschap op den voorgrond treedt, bv. taumata mapia »goede menschen", roch daḷaki̦ »booze geesten". Het gebruik van 't meervd. zou hier geen ander gevolg hebben, dan de beteekenis van 't adjectief te verzwakken. Zoo zegt men ook: tau Sangihĕ̦ kai taumata mitung »de Sangireezen zijn donkergekleurde menschen". Is het meervoud op andere wijze reeds aangeduid, dan wordt ook de enkelvoudsvorm van 't adjectief gebruikt, bv. i sire taumata raḷaki̦ »zij zijn slechte menschen".

Samengestelde adjectieven zijn vooreerst die welke door de woordherhaling tot relatieve superlatieven zijn gevormd, waarover reeds bl. 71 is gesproken. De in hun geheel herhaalde adjectieven zijn bijwoordelijke uitdrukkingen geworden; die welker stam alleen is verdubbeld, met weglating der toonlooze eindlettergreep, zijn adjectieven gebleven. Andere voorbeelden zijn nog: marĕngu̦dĕngu̦ »zeer lang van tijd" (marĕngu̦-marĕngu̦ »op den duur"), maitung-itung »zeer zwart", mapia-pia »zeer goed", matahima-tahimadĕ̦ »reeds zeer verstandig".

Samengestelde adjectiva zou men ook de namen van kleuren kunnen noemen, die nog een ander adjectief ter bepaling van den aard der kleur na zich hebben, gewoonlijk maghurang »oud", maar in dit verband

»donker", en manguḍa »licht gekleurd, onrijp", bv. mahamụ maghurang »donker rood", mariri hẹ̆ manguḍa »licht geel", mahamụ kamumụ »roodpaarsch, purper", mahamụ tiwĕllọ »oranje rood". Uitdrukkingen als »roodachtig geel, blauwachtig groen", zijn in 't Sangireesch: mariri hẹ̆ saḷa mahamụ, mêlong saḷa wirụ.

De plaats der bijv. n.w. is achter het woord dat zij bepalen, bv. baḷe masaria e »het groote huis", baḷe masasaria e »de groote huizen", dariọ kadidị e »het kleine kind", dariọ daridị e »de kleine kinderen". Bij praedicatief gebruik verandert dit niet: trouwens de met ma gevormde adjectieven zijn, evenals de intr. pass. werkwoordsvormen met ma, niet anders dan praedicaten. De bepalingen van 't onderwerp van zulk een praedicaat volgen onmiddellijk op dat onderwerp en staan dus tusschen dit en 't praedicaat in, waaraan men kan zien dat 't adjectief praedicatief is gebruikt. In bepaalde gevallen moet er zelfs een koppelwoord worden gebruikt.

Voorbeelden: taumata ene e masaria »die man is groot"; baḷe ini e marangẹ »dit huis hier is hoog"; datun kami mahẹ̆gi-hẹ̆gisẹ̆ »onze vorst is zeer streng"; Tana-ḷawọ e mĕngkai maḷĕnggi-lĕnggihẹ̆ »Groot-Sangir is heel schoon".

HOOFDSTUK IX.

Telwoorden.

De **Hoofdtelwoorden** komen in 2 vormen voor, n.l. afzonderlijk en verbonden met een ander woord, met 't welk zij in genitief-verband staan. Hieruit en uit hunne plaatsing achter 't bepaalde substantief, waarvan zij dus appositie zijn, blijkt dat de telwoorden 't karakter van zelfst. n.w. hebben.

De niet-verbonden vormen der hoofdtelwoorden van 1—10, die dus alleen als namen van onbenoemde hoeveelheden gebruikt worden, zijn:

1 kẹ̆sạ, 2 dua, 3 tĕllu, 4 ẹ̆pạ, 5 lima, 6 ĕnnung, 7 pitu, 8 uaļu, 9 sio, 10 puļo [1]).

De verbonden vormen dienen om benoemde hoeveelheden aan te duiden. Zij zijn gevormd door samenstelling met bạu en bua en luiden aldus:

1	sĕmbaụ,	sĕmbua.	6	ĕnnung u waụ,	Id. met verandering van baụ in bua.
2	duanbaụ,	duanbua.	7	pitunbaụ,	
3	tĕllunbaụ,	tĕllunbua.	8	uaļunbaụ,	
4	ẹ̆pạ u waụ,	ẹ̆pạ u wua.	9	sionbaụ,	
5	limanbaụ,	limanbua.	10	mapuļonbaụ,	

Voor duanbaụ en tĕllunbaụ zegt men ook darua en tatĕllu, voor mapuļonbaụ ook mapuļo of m. su waụe en voor mapuļonbua, ook m. su wuane.

De vormen met baụ samengesteld, worden bij ronde, of niet juist lange, die met bua bij meer lange dan ronde voorwerpen gebruikt. Deze onderscheiding is niet

---

1) Men telt ook wel: kakẹ̆sạ, kạdua, katĕllu, enz., doch dit is navolging van 't Maleisch.

altijd nauwkeurig, maar dikwijls conventioneel. Als men 't niet weet, zegt men baụ, bv. karadiahang sĕmbaụ »een werk", bio sĕmbaụ »een verhaal", hoewel sommigen zeggen bio sĕmbụa, daar zij zich een verhaal voorstellen als iets dat zich in de lengte uitstrekt.

Van 10 af stelt men de getallen samen, aldus:

	Niet verbonden. (*onbenoemd*).	*Verbonden.* (*benoemd*).		
11	mapul̥o ẹsa	mapul̥o ẹsa	su	waụe / wuane
12	mapul̥o dua [1])	mapul̥o dua	»	»
20	duanpul̥o	duanpul̥o	»	»
22	duanpul̥o dua	duanpul̥o dua	»	»
25	duanpul̥o lima	enz.		
30	tĕllunpul̥o			
50	limanpul̥o			
56	limanpul̥o ĕnnung			
90	sionpul̥o.			
97	sionpul̥o pitu			
99	sionpul̥o sio.			

100 is mahasụ, één honderd sĕhasụ, 1000 is sĕhiwu. Deze drie komen slechts in éénen vorm voor. Zij worden weder samengesteld met de drie vormen der andere telwoorden, aldus:

101	mahasụ	sĕmbaụ.	mahasụ	sĕmbaụ. / sĕmbua.
102	»	darua.	»	duanbaụ, darua. / duanbua.
103	»	tatĕllu.	»	tĕllunbaụ, tatĕllu. / tĕllunbua.

1) De *d* van dua verandert, tegen den regel in, hier niet in *r*. Dit is waarschl. om onduidelijkheid te voorkomen. Zie verder 't bl. 40 over kẹ̆sạ gezegde.

104	mahasụ ẹ̆pạ.	mahasụ	ẹ̆pạ u wạụ. » u wua.
105	» ḷima.	»	ḷimanbaụ, -bua.
130	» tĕllunpuḷo.	»	tĕllunpuḷonbaụ, enz.
137	» tĕllunpuḷo pitu.	»	tĕllunpuḷo pitunbaụ, enz.

Veelvouden van mahasụ worden aldus gevormd: één 100 sĕhasụ; 200 duahasụ (afgesleten uit duanhasụ); 400 ẹ̆pạ u hasụ; 440 ẹ̆pạ u hasụ ẹ̆pạ u puḷo; 612 ĕnnung u hasụ mapuḷo dua.

De 2 andere vormen worden gemaakt, door achter deze getallen te voegen su waụe of su wuane, al naar den vorm der getelde voorwerpen. Wanneer het telwoord zelf reeds samengesteld is, vermijdt men op deze wijze al te lange samenstellingen.

De samenstellingen met hiwu worden geheel naar 't voorbeeld van hasụ gevormd.

Voor uitdrukkingen als 't Ned. »twaalf honderd" zegt men in 't Sang. liefst »duizend twee honderd", sĕhiwu ruahasụ.

Wanneer hiwu met een reeds samengesteld telwoord wordt samengesteld, gebruikt men wel den vorm su hiwune (vgl. 't boven van baụ en bua gezegde). Bv. mapuḷohiwu, 10.000; duanpuḷo dua su hiwune, 22.000. Intusschen vindt men B. L. 144: pitunpuḷo hiwungkatau esẹ »70.000 man"; Ibid. 73: mahasụ duanpuḷo hiwu su kataune »120.000 man". Volgt op hiwu nog een ander getal, dan kan de omschrijving met su niet gebruikt worden, bv. B. L. 149: mahasụ uaḷun-puḷŏtĕllu hiwu, ĕnnung u hasụ kakẹ̆paḷe »ter hoeveelheid van 183.600".

Wat de hoogere getallen betreft, de woorden hiervoor duiden geen bepaalde getalwoorden aan. Voor 1 millioen bezigt men 't Skr. Mal. saiutạ, doch voor een Sangirees

staat dit gelijk met sĕngopehẹ̆, of sĕngopehang »een heele boel, ontelbaar veel".

De plaats der telwoorden is achter 't woord dat zij bepalen. Voorbeelden, zie bl. 234—36.

De namen der eerste 10 hoofdgetallen staan in 't Sang. nog vrij dicht bij de oudste vormen, die van de telwoorden der M. P. grondtaal kunnen vastgesteld worden. Zij komen nagenoeg letterlijk overeen met de telwoorden in 't Bulusch, Bis., Tag., Bat., Fidji en de Polyn. talen, grootendeels met die van 't Jav. Bal. en Mad., minder met die in 't Mak. Mal. en Day.

De vorm kẹ̆sạ is gevormd van ka en ẹ̆sa (over de laatste syll. zie bl. 40), welke vorm nog in verbinding met andere telw. voorkomt, bv. mapuḷo ẹ̆sa. Kẹ̆sạ is dus een substantief met ka gevormd (bl. 80), een soortgelijke vorming als de rangtelwoorden, zonder dat 't daarom ooit als »eerste" in gebruik behoeft te zijn geweest. Men vergel. den Mal. vorm kaäsa, dien de heer Klinkert opgeeft [1]).

Beh. ẹ̆sa is ook ẹ̆pạ met een voorslag gevormd, om het 2-lettergrepig te maken. Een andere vorm van den eenheidsaanwijzer sa is sĕ*, waarover bl. 41 gesproken is.

De **Rangtelwoorden** zijn op bl. 80 besproken. Ter aanvulling diene het volgende:

»Eerste" is humotong, kahumotongange en kakẹ̆sạe. De laatste vorm is een regelmatig rangtelwoord van kẹ̆sạ. Humotong is met 't infix -um- (bl. 145) gevormd van hotong, dat zonder twijfel identisch is met otong, stam van 't intr. w.w. motong, »ergens aangaan", humotong heeft dus den zin van »waar men aankomt"; vgl. kaḷĕmona »eerst", van mona »voorsteven der prauw". Evenals van humotong,

1) Spraakleer van het Maleisch, bl. 108.

zoo wordt ook van dit woord de superlatief kakaļĕmonâng in de bet. van »eerste" (eig. dus »allereerste"), gebruikt. Humotong en zijn superlatief (die dus beteekent »'t eerste waar men aankomt") worden gebruikt wanneer 't aantal der getelde voorwerpen bekend of bepaald is; 't staat dus tegenover kasamuriange »de laatste" [1]). Maar kakẹ̆sạe staat tegenover de 4e, 60e of een ander ranggetal.

De 11e is kapuļoẹ̆sane, 12e kapuļoduane, enz. 20ste karuanpuļone, 30ste katĕllunpuļone.

Daar de rangtelwoorden met 't pron. suff. 3e pers. enkv. zijn verbonden, is hunne bet. dus eig. »de 1e, 2e, 3e er van", of daar de bet. van lidwoord, aanw. v.n.w. en pers. v.n.w. zeer nauw aan elkaar grenzen, kan men karuane, katĕlune, enz. met »de 2e, 3e", enz. vertalen [2]).

De **Adverbia Numeralia** luiden in het Sang. aldus: sĕnsuļe, 1 maal; duasuļe, 2 maal; tĕllu suļe, 3 maal; ẹ̆pạ su suļene, 4 maal; lima suļe, of lima su suļene, 5 maal; ĕnnung u suļe, 6 maal; enz. Bij samengestelde telwoorden voegt men liefst su suļene achter, bv. mapuļo ẹ̆sa su suļene, 11 maal.

In ontkennende zinnen kan men deze woorden nog versterken door sarang »tot", bv. tawe sarang sĕnsuļe »geen enkele keer, nimmer, nooit". Masau su suļene is »dikwijls, dikmaals".

Het woord suļe is de stam der w.w. »mẹ̆suļe »terugkeeren", manuļe »terugbrengen", het beteekent dus »keer", ẹ̆pạ su suļene »vier in het keeren". De vorming komt dus geheel met die in 't Ned. overeen.

---

1) In de vert. van den Catechismus heet dus de 1ste der 52 Zondagen: Misa humotong.

2) Vgl. Roorda, Bekn. Jav. Gramm. § 197; v. d. Tuuk, Tob. Sprkk., bl. 131.

De **Verdeelingsgetallen** (Distributieven) zijn op bl. 78 besproken. Evenals de Hoofdtelwoorden, komen zij in drie vormen voor, aldus:

Niet verbonden.		*Verbonden.*
	pẹ̆sĕmbaụ	pẹ̆sĕmbua
pẹ̆tahạdua	pẹ̆tahạduanbaụ, —	bua.
pẹ̆tahạĕnnung	pẹ̆tahạĕnnung u waụ, u	wua.
pẹ̆tahạpuļo	pẹ̆tahạmapuļonbaụ, —	bua.

De bet. is dus: ieder 1, 2, 6, 10, enz. of: telkens 1, 2, 6, 10, of: van ieder 1, 2, 6, 10. Bv. BL. 9: mase i kau papasụ̂ļain kaļawọu haghin binatang e pẹ̆tahạdua »doe voorts nog binnengaan alle soorten van dieren, van ieder twee".

Van de Adv. Numeralia gevormd, luiden zij:

pẹ̆sĕnsuļe »ieder éénmaal, een enkele maal, soms".

pẹ̆tahạduasuļe, pẹ̆tahạtĕllusuļe, pẹ̆tahạmapuļoẹ̆sa su suļene, enz.

De distributieven voor 1 worden niet met tahạ gevormd. In 't algemeen zijn de verschillende soorten telwoorden voor 1 alle afzonderlijke vormen, die niet met de overige telwoorden overeenstemmen. »Eén" is dan ook geen eigenlijk getal of aantal; het staat in zekeren zin tegenover »hoeveelheid" en heeft dan ook veel meer functies dan de andere telwoorden, zooals uit 't gebruik van sa, sĕ en zijne samenstellingen genoegzaam blijkt.

Eenige **Onbepaalde en Vragende Telwoorden** zijn sĕnggạ »een deel, eenige, sommige" (vgl. mĕnggaẹ̆ »scheiden"), sĕngapa »hoeveel?" ziet op de hoeveelheid (= Engelsch »how much?") doch kan ook gebruikt worden in de uitdrukking »sĕngapa kakẹ̆paļe? die dus syn. is met pira, piranbaụ, piranbua »hoeveel?" met betrekking tot het aantal (Eng. »how many?").

Verder kan men de substantiva (met pron. suff. 3e

pers.) kakĕpaḽe, kaḽawọe, kahaḽine gebruiken in den vragenden vorm, op bl. 83 behandeld, om ze als vragende telwoorden te doen optreden, dus: kạkĕpaḽe, kạḽawọe »hoeveel?” kạhaḽine mang »hoe weinig slechts, hoeveel maar?” Kapirane bet. »de hoeveelste?” pĕtahạpira »hoeveel ieder?”

Voor een onbepaald aantal bezigt men saiutạ, sĕngopehang, sĕngĕndukang, sĕngambungang, die dus met »een heele troep, een heele boel, een hoop” kunnen vertaald worden.

Verder zijn nog Onbepaalde Telwoorden sĕmbaụ, sĕngkatau in de bet. van »de een” of »de ander” [1]), bv. sĕmbaụ mapulu wue, sĕmbaụ madiri »de een wil wel, de ander niet”; Jes. 44, 5: sĕmbaụ mĕbera u: Iạ kai su Mawu Kasĕlaheng e! Sĕngkatau wue mĕpapangareng u areng i Jakob e, sĕngkatau mamohẹ u ḽimane »deze zal zeggen: Ik ben des Heeren! die zal zich noemen met den naam Jakobs, gene zal schrijven met zijne hand, enz.”Tumbạ u pĕsĕmbaụ »slechts enkelen”; sĕmbaụ-sĕmbaụ »een ieder”, bv. balạewe kapulun sĕmbaụ-sĕmbaụ »’t wordt overgelaten aan ieders wil”; kĕbị, patikụ »alle”, ’t laatste woord van den stam tikụ waarvan mĕtikụ »rondom reiken, kunnen omspannen”, vgl. likụ (mĕl.) »omringen”. Voorts baḽine »andere” (mvd.), bv. taumata waḽine »andere menschen”, vgl. den stam baḽị, mĕbaḽị »terugkeeren”. Dit woord wordt alleen bij meervoudige subst. gebruikt en is ook een ontkennend bijwoord »niet, anders dan”. Sĕnaung »de heele inhoud” (Mal. saisi); kaguwạu »de geheele —”; kadidị, kadodọ »weinig in hoe-

---

1) Op dezelfde wijze wordt in ’t Jav. kang sidji Ng., ingkang satunggil Kr. gebruikt.

veelheid" (van dingen die niet geteld worden), mahaḷi »weinig in getal".

»Eenige" kan ook worden uitgedrukt door pia̤ u »er zijn er". »Geen, geene" is tawe̤, ta̤ (gesl. vorm), eigl. »geen hebbende", steeds gevolgd door een zelfst. n.w.

Breuken worden niet uitgedrukt; ½ is sĕmpoto̤, sĕmbĕ̤ka. Voor 1½ zegt men sĕmbaṳ dingangu sĕmpoto̤ of nauwkeuriger, sĕmbaṳ d. mĕloara (»het midden (loara) houdend, halfvol"). Uitdrukkingen als derdehalf, vierdehalf, enz. kan men niet nauwkeurig weergeven; men zegt wel pia̤ katĕlune, pia̤ kaĕ̤pa̤e »met een derde, vierde", waarbij de bedoeling is, dat dit 3e of 4e niet volledig is, maar zulk een uitdrukking kan dus even goed 2¼, 2⅛ enz. beteekenen.

Hulptelwoorden komen in 't Sang. vrij veel voor. Zij hebben geheel dezelfde functie als bv. in 't Mal. en Bat. 1) De voornaamste zijn:

baṳ en bua, waarvan 't gebruik reeds opgegeven is. (bl. 227) Men vindt ook in dez. bet. badṳ en buda gebruikt, waarschl. verfraaide vormen.

bilang gebruikt men van papier, spaanders, planken en derg. bv. karĕ̤tasĕ̤ sĕmbilang »één blad papier", baĕng tĕllun bilang »3 spaanders".

bĕ̤ka (bl. 24) voor 't optellen van de deelen waaruit iets bestaat, bv. bohogĕ̤ duan bĕ̤ka »3 kopjes", lama̤ sĕmbĕ̤ka »één bord" 2).

bĕ̤buḷĕ̤ en dĕ̤duḷĕ̤ (mam. en mĕnd. »uitplukken, uittrekken"), bij haren en bladeren, die uitgeplukt of

---

1) Zie daartoe Klinkert, Spr. l. v. h. Mal. bl. 103; v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. bl. 219.

2) Bij een kopje behoort, volgens de Sangireezen, een schoteltje en bij een bord een ander bord, om 't geen er op is te dekken, daar het zeer onbehoorlijk is ongedekte spijzen op te dragen.

uitgetrokken zijn: uta sĕmbĕbulĕ, »één vlok hoofdhaar", duku u awa sĕndĕdulĕ »1 lichaamshaar".

eghe, alleen van klapa's die in paren zijn gebonden, bv. bango sĕngeghe »een paar kokosnoten". Hiervoor hebben de Noordel. dialekten saiki.

hongka, gebr. van 2 hola-visschen (ikan roa) die op bijz. wijze aan paren gevoegd worden, bv. hola sĕhongka »1 paar roa's" [1]).

kante »streng" (is ook Sasah. van poto »afsnijden"), gebr. van garen, haar, enz. bv. banáng sĕngkante »een streng garen", uta ĕpa u kante »4 strengen haar".

lihi voor de natuurl. afdeelingen van vruchten, zooals citroenen en sinaasappels, bv. limu sĕlihi »één stukje citroen"; ook van stukjes van vruchten die in lihi-vorm worden gesneden, bv. tiladĕ sĕlihi »¼ pinangnoot", doch voor de gesneden stukjes suikerriet gebruikt men de variatie lihasĕ, dus tuwu sĕlihasĕ »één stukje suikerriet".

kela, sela, voor platte, vlakke schijven of sneden van vruchten, brood, enz.

gĕsa (bijvorm van kĕsa) voor schepen: sakaeng duanggĕsa »twee schepen".

kalĕpa, voor bladeren en geldstukken, daung u kalu tĕllungkalĕpa »drie bladeren", doitĕ ĕnnung u kalĕpa »6 geldstukken".

paudĕ, voor katoe-bladeren, die aanéĕngenaaid zijn, om tot dakbedekking te dienen, bv. atu sĕmpaudĕ »een zoogenaamd katoe-blad, bestaande uit in elkander genaaide katoe-bladeren".

palang, voor gedeelten van den grond of een plat oppervlak, bv. su sĕmpalange ini e »op deze plek".

---

1) Daarom is ook de Sasahara-naam van dit dier mahongkateng »'t geen in hongka's voorkomt".

p ę̆ d i, voor korte stokken, takken enz. die afgebroken zijn, bv. kalu ḷimanpę̆di »5 stokken"; van een eindje lak zal men bv. zeggen: lakę̆ sĕmpę̆di.

pohǫ, van trossen, bv. buane sĕmpohǫ »een tros vruchten", sĕngkapohǫ »tot één tros gebonden, gemaakt".

posǫ, voor bloemen, aren, vruchten enz. die afgebroken zijn, bv. ĕmme sĕmposǫ »een geplukte rijstaar", laminding tĕllunposǫ »3 sajor pakoe bladeren", bungang ępạ u posǫ »4 takjes bloemen".

HOOFDSTUK X.

Voornaamwoorden.

Persoonlijke voornaamwoorden.

Behalve hunne vormen voor enkel- en meervoud, hebben de pers. v.n.w. ook nog een vorm die als *tweèvoud* en een die als *drievoud* wordt gebruikt. Deze laatste zijn samengesteld met de telw. dua en tĕllu; zij worden eveneens bij de bez. v.n.w. als dualis en trialis gebruikt.

De pers. v.n.w. zijn:

	1e persoon.	2e persoon	3e persoon.
Enkelv.	iạ	i kau	i sie.
Tweevd.	i kandua (excl.)	i rua	i rĕdua.
	i kadua (incl.)		
Drievd.	i kami tĕllu (excl.)	i kamene tĕllu.	i sire tĕllu.
	i kitę ĕllu (incl.)		
Meervd.	i kami (excl.)	i kamene	i sire.
	i kitę (incl.)		

In den 3den en 4den naamval wordt het voorzetsel sĕ

gebruikt, dat met den naamwijzer *i* samensmelt tot si, dus si kau »aan u, tot u, u". Van den 1sten pers. is deze vorm dus sia̤, doch naar vermeende analogie zegt men evengoed si sia̤.

Een andere vorm van den 1sten pers., taku̥, wordt alleen gebruikt, verbonden met den vorm van 't subjectief Passief (bl. 191). Wijl taku̥ daar meestal voor *i* komt te staan, is de laatste lettergreep half gesloten, om de klinkers te scheiden.

De naamwijzer *i* zal onder de aanw. v.n. woorden behandeld worden; zie bl. 242.

De vormen van den 1sten pers. waarachter (excl.) is gevoegd, worden gebruikt wanneer de aangesproken persoon is uitgezonderd; in 't andere geval gebruikt men de vormen waarachter (incl.) staat.

Wat den *vorm* der pers. v.n.w. betreft, zij staan alle in den *nadrukkelijken vorm*, door den voorgevoegden naamwijzer [1]), die dus hier zijne kracht heeft verloren. Ia̤ is, ontdaan van zijn naamwijzer *i*, het overblijfsel van 't M. P. aku, dat in 't Sang. de bijvormen taku̥ en ku [2]), in 't Iloko [3]) en Ibanag [4]) een bijvorm in ak en in 't Jav. in dak, tak heeft [5]). De ingeslikte sluiter staat hier dus voor *k*.

Kau beantwoordt geheel aan den M. P. grondvorm, terwijl sie het M. P. iya, ya »die, hij" is, eig. een aanw. v.n.w. De *s* kan een klinkerscheider [6])

---

1) Vgl. Kern, Over de verhouding van 't Mafoorsch tot de M. P. talen (Travaux de la 6e session du C. I. d. O. à Leide, Vol. II), bl. 9 v. d. overdruk en Fidji-taal bl. 20.

2) Ku is de verkorte vorm, die als bez. v.n.w. van den 1e pers. enkelv. dient. Zie bl. 239. Mang. taku̥ is Siaur. en Tamak. daku̥.

3) Lopez, bl. 11. 4) Cuevas, bl. 54.

5) Vgl. ook Kern, Sawuneesche Bijdragen, B. T. L. V. 5e Vgr. dl. 7, bl. 15 van den overdruk, i. v. ja.

6) Vgl. Mal. disini, disitu, 't Bat. disi (v. d. Tuuk, Tob. Sprkk. § 8, d) en Matthes, Bug. Sprkk. § 50, VIII.

zijn, om den beginner van den naamwijzer te scheiden, tenzij men aannemen wil, dat sie met een anderen vorm van den naamwijzer, nl. si is samengesteld. In dat geval zou si sie of i sie even pleonastisch zijn als 't bl. 237 genoemde si sịa, 't Bul. ni siya[1]) en 't Fidji ko koya en de *s* zou dan ter onderscheiding van ịa bewaard zijn.

Kami is een algem. Indonesisch woord.

Bij kitẹ merken we denzelfden eindklinker op als bij sie; beide zijn uit *a* ontstaan. De gesloten uitspraak van de laatste lettergreep is hieraan te wijten, dat in den trialis de *t* van tĕllu is afgevallen, om wanluidendheid te voorkomen, en er daarop scheiding moest gemaakt worden tusschen de 2 opeenvolgende klinkers[3]). In den pluralis is deze uitspraak behouden, hoewel ze daar eig. geen zin heeft.

Voor kamene heeft 't Siauwsch kumu en kĕmmu[4]), in overeenstemming met 't Indon. kamu. Dit doet vermoeden, dat kamene uit kamu en ene (aanw. v.n.w. van den 2en pers.) is samengesteld, waarbij de *u* is afgevallen. Prof. Kern vergelijkt het met 't Fidji kemuni en het Bat. hamuna[5]), waarbij de uitspraak kámene, die op Salurang (Saḷuhang, eene negeri op Z. O. Sangir) gebruikelijk is, als de juiste wordt aangenomen.

sire is uit sira verzwakt, vgl. 't geen boven over sie en kitẹ is gezegd. Omtrent de *s*, zie 't bl. 237 bij sie gezegde. De vorm sira is bekend uit 't O. Jav. 't Bul. heeft sera, Tag. Bis. sila, terwijl 't O.Jav. evenzeer ira, 't Niasch ira, 't Pamp

1) Niemann, Bijdr. bl. 80.

2) Kern, Fidji-taal bl. 20.

3) Vgl. 't bl. 237 van takụ gezegde.

4) Dit is stellig een zeer oude vorm, zie Kern, Fidji-taal bl. 21 noot 2. Het zou dus wel vreemd zijn, indien de tongval van Manganitu den vorm kamu ook niet had bezeten.

5) Fidji-taal bl. 21, B. T. L. V. 1891, bl. 506.

ila heeft. Indien de laatste lettergreep ra het uit versch. talen bekende meervoudsteeken is, dan is sira 't mvd. van si en bet. dus »de velen". In dat geval is de *s* geen klankerscheider [1]), maar een wezenlijk bestanddeel van 't woord.

De dualis van den 1en pers. excl. kandua, is samengetrokken uit i kami en dua, daar hij toch wel niet anders zal gevormd zijn, dan de trialis i kami tĕllu. I kadua is als rangtelwoord te verklaren: »gij als tweede (met mij), wij beiden (incl.)". Met deze uitdrukking komen overeen: i rua »de twee" (gij beiden) en i rĕdua, met redupl., in onderscheiding daarvan voor »zij beiden" gebruikt.

Ook bij den Pluralis wordt nog dikwijls een telwoord gevoegd, ter aanduiding van 't aantal personen, wanneer dit niet groot is, bv. tot 10. Maar van 4 af kan men met 't Meervoud volstaan.

Bezittelijke Voornaamwoorden.

Deze worden deels uitgedrukt door den verkorten vorm der pers. v.n.w., die als aanhechtsels achter den naam van 't bezetene worden gevoegd, deels ook door den eenvoudigen vorm (zonder naamwijzer), in genitief-verband met 't regeerende woord. Zij zijn:

	1e pers.	2e pers.	3e pers.
Enkelv.	-ku	-u	-e.
Tweevd.	kandua (excl.) kadua (incl.).	dua	dĕdua.
Drievd.	kami tĕllu (excl.) kitẹ ĕllu (incl.).	kamene tĕllu	sire tĕllu.
Meervd.	kami (excl.) kitẹ (incl.).	kamene.	sire.

Het genitief-verband waarin een woord dat door een bez. v.n.w. in 't twee-, drie- of meervoud bepaald wordt

1) Wat zij in 't Sang. ook maar zelden is.

tot het v.n.w. zelf staat, wordt op de gewone wijze uitgedrukt. Eindigt dus het bepaalde woord op een open lettergreep, dan neemt het de genitiefpartikel *n* na zich; is de eindlettergreep gesloten, dan wordt niet de in zulke gevallen gebruikelijke *u* gebezigd, maar de naamwijzer *i*. Dus baļen kamene »ulieder huis", hapị i kamene »ul. vriend", inang i kamene »ul. moeder".

Het suffix -ku wordt na opene en gesloten lettergrepen zonder eenige tusschenkomst achtergevoegd. Doch de suffixen *-u* en *-e* luiden na opene lettergrepen *-nu* en *-ne*, na geslotene *-u* en *-e*.

Bij samengestelde woorden of uitdrukkingen komt 't bez. v.n.w. achter dat lid der samenstelling, dat als het hoofdwoord moet beschouwd worden, bv. daļĕgahĕ dĕhụku »mijn voorhoofdsiersel" (het versiersel van mijn voorhoofd), anạe esẹ »zijn zoon", ahus' i Sion bawine »de dochter Sions". Waar de leden door *u* of *n* zijn verbonden, heeft 't hoofdwoord het pron. suff. en moet de geheele samenstelling nog eens volgen, bv. bisị u mona »voorpoot", bisịe, w. u mona »zijn voorpoot".

Ook bij de bez. v.n.w. kan men, van meer dan 3 sprekende, met 't gebruik van den Pluralis volstaan, doch dikwijls worden de telwoorden, tot 10 toe, er nog bij gevoegd.

Tot overzicht van de aanvoeging der bez. v.n.w. volgen hier de woorden hapị »vriend" en tuari »jongere broeder of zuster", voorzien van de bez. v.n.w.

	1e persoon.	2e persoon.	3e persoon.
Enk.	hapịku	hapịu	hapịe.
Tweev.	hapị i kandua	hapị i rua	hapị i rĕdua.
	hapị i kadua.		
Driev.	hapị i kami tĕllu	h. i kamene tĕllu	hapị i sire. tĕllu.
	hapị i kitẹ ĕllu.		

	1e persoon.	2e persoon.	3e persoon.
Meerv.	hapị i kami hapị i kitẹ.	h. i kamene	hapị i sire.

Enkv.	tuariku	tuarinu	tuarine.
Tweev.	tuarin kandua tuarin kadua.	tuarin dua	tuarin dĕdua.
Driev.	tuarin kami tĕllu. tuarin kitẹ ĕllu.	tuarin k. t.	tuarin sire tĕllu.
Meerv.	tuarin kami tuarin kitẹ.	tuarin ka-mene	tuarin sire.

Over de klemtoon-verandering bij deze vormen is bl. 17 gesproken.

De bez. v.n.w. voor de 3 pers. enkelv. zijn verkorte pers. v.n.w. zooals in de meeste M. P. talen. Of de oudere vorm van 't suffix *-u*, evenals in zoovele verwante talen, *-mu* is geweest, laat zich niet uitmaken. De vorm na opene lettergrepen, *nu*, kan hiervan nog een overblijfsel zijn. Wel treedt de *u* soms als klinkerscheider op, doch hoogst zelden; meestal dienen hiervoor andere medeklinkers (bl. 156). Dat de beginletter van dit suffix na een sluiter wegvalt, zien we in 't Bul. [1]); dit kan dus ook in 't Sang. de reden zijn, dat men na gesloten lettergrepen *-u* vindt.

De vorm van 't achtervoegsel *-e* kan op dezelfde wijze uit *ne* ontstaan zijn, zoodat dit dan identisch is met 't M. P. *-na* [2]). Zelfs kan 't naast elkaar voorkomen van *-ne* en *-e* op de verandering van *mu* in *nu* invloed hebben uitgeoefend.

Aanwijzende Voornaamwoorden.

De aanw. v.n.w. behoorende bij den 1sten pers. zijn:

1) Niemann, Bijdr. bl 81.
2) Vgl. 't bl. 238 over kitẹ, sie en sire gezegde.

i n i »deze, dit", van iets dat de spreker in de hand heeft of met de hand aanwijst.

ĕ n d a u n g »deze, dit, hier bij mij", iets verder af dan i n i.

Bij den 2den pers. behoort:

e n e »die, dat daar bij u", van iets dat bij den aangesproken persoon is.

Bij de aanw. v.n.w. van den 3den pers. geven de Sangireezen steeds acht op de ligging van de plaats waar zij zich bevinden, met betrekking tot de zeekust en 't binnenland. Wat naar den zeekant ligt heet »vóór", wat naar 't binnenland ligt heet »achter" en van uit die positie noemt men dus:

d a d ẹ, vóór.

d a l a, achter.

b a w a, beneden, in lange, langs de zee gebouwde plaatsen (zooals de meeste op Gr. Sangir) het eene eind van de plaats. Dit bepaalt de conventie.

d a s ị, wat boven is, tegengestelde richting van b a w a.

p a i wordt in plaatsen, die niet zoozeer in de lengte gebouwd zijn (zooals bv. Manganitu), zoowel voor b a w a als voor d a s ị gebruikt.

ĕ n d a ị, tusschen den spreker en den aangesprokene.

Behalve i n i en e n e, zijn deze aanw. v.n.w. eigenlijk bijwoorden van plaats. Door bijvoeging van 't lidwoord worden zij tot aanw. v.n.w. Ook achter e n e en i n i kan, bij nadruk, 't lidwoord gevoegd worden.

Aanwijzende voornaamwoorden zijn ook

de **naamwijzer** *i* en

het **lidwoord** *e*.

De naamwijzer *i* is een persoonaanwijzend lidwoord, dat behalve voor eigennamen en als zoodanig gebruikte naamwoorden, evenzeer voor de woorden staat, die eene verwantschapsbetrekking aanduiden en voor titels, waar-

mee een bepaald persoon genoemd wordt, daar deze woorden toch ook 't karakter van eigennamen hebben. Eveneens wordt deze *i* voor de pers. v.n.w. gevoegd, zie bl. 236.

Voorbeelden: i Rompasẹ̆ (eigennaam), i Kĕndagẹ̆ (kakĕndagẹ̆ »liefde"); i Raḷakị e »de Booze"; i amangku »mijn vader" [1]), i upung i kitẹ i Abraham e »onze voorvader A." i tetẹku »mijn grootvader", i ninange »zijn moeder", i Tuang »Mijnheer", i asọ »de Jonker". In verhalen, waarin dieren en levenlooze voorwerpen als bezield optreden, krijgen zij ook den naamwijzer, bv. Bio pịa i Waḷawo, i Mĕlle, i Kasili, i Rarahung, i Lipang, i Urang, i Ransilang, dingangu i Rarupa »Verhaal van de Muis, den Moleo (Mehacephalon moleo), den Paling, de Naald, den Duizendpoot, den Garnaal, het Aanbeeld en den Hamer".

Deze naamwijzer is tevens een Nominatief-teeken. In den 2en naamval dient hij als genitief-partikel (bl. 219) en in den 3en en 4en smelt hij met 't voorzetsel sĕ samen tot si (zie ook bl. 220). In den Vocatief wordt hij weggelaten, daar bij een toeroep geen lidwoord staan kan. Voorbeeld: Mark. 1,24: pịabe haḷẹ̆ apa i kami ringang i kau, Jesus Nazarani? »wat hebben wij met U te doen, J. N.?" Amang en upung hebben deze *i*, geheel als bestanddeel van 't woord zelf, altijd voor zich, behalve in den Vocatief, zoodat men zelfs iamang en iupung kan schrijven. Waar geen toeroep wordt bedoeld, blijft de *i* dus behouden, bv. iupung Baḷawo »voorvader Muis", upung Bualá! »voorvader Krokodil!"

---

1) Verwantschapswoorden komen nooit zonder pron. suff. voor.

Matth. 6, 9: i A m a n g i k a m i su S o r g a »onze Vader in den hemel".

Bij de afleidingen van a k a n g blijft de naamwijzer ook bewaard, bv. i k a m i t a h a i a k a n g »wij de jongeren met de oudere broeders en zusters", k a i a k a n e n g »de alleroudste", wrschl. om opeenvolging der *a*'s te voorkomen. A k a n g zelf is geen zelfst. n.w. of verwantschapswoord meer, het is een tusschen twee personen afgesproken, familiare benaming (s a s ĕ n g g a h ị), die dus in 't Nederlandsch niet is weer te geven. Wel wordt 't nog als adjectief gebruikt, doch steeds in den vorm i a k a n g, bv. d a r i ọ i a k a n g e »het oudste der kinderen". Oudere broeder, zuster is t u h a n g [1]).

De *plaats* van alle aanw. v.n.w. (behalve van den naamwijzer *i*) is *achter* het door hen bepaalde naamwoord, bv. a s u e »de hond"; t a u m a t a ĕ n d a u n g e »deze mensch"; l i m a i n i e »deze hand" (mijne hand); k a d e r a e n e e »die stoel (daar bij u)"; s a k a e n g d a d ẹ e »dat schip"; b u ḷ u d e r a l a e »gindsche berg". En daar de aanw. v.n.w. het zelfst. n.w. met al zijne attributen bepalen, zoo komen zij van alle bepalingen het laatst, dus ook achter een attributieven tusschenzin. Bv. a s u k a d o d ọ e »de kleine hond", t a u m a t a r a ḷ a k ị ĕ n d a u n g e »deze slechte man", b a ḷ e k u i n i e »dit huis (waarin ik sta) van mij"; Matth. 1, 12: p a n g a n g a ḷ i n g s o ḷ o n g B a b e l e »de verhuizing naar B." Mark. 4, 16: b a w e r a n i s a w u h ẹ̆ s u r a ḷ u n g i s i r e e »het woord, dat in hen gezaaid is".

Het *lidwoord* van een woord, dat door een bez. v.n.w. of een genitief bepaald is, wordt weggelaten, daar het dan ter bepaling overbodig is; het woord dat in den gen. staat, behoudt dan zijn artikel. Bv. Mark. 1, 1:

---

1) Vgl. Kern, Fidjitaal, bl. 182, i. v. t u a k a.

T ẹ t ạ u I n d j i l i J e s u s C h r i s t u s, A h u s' u M a w u R u a t a e »*Het* begin *des* Evangelies van J. Chr. *den* Zoon *des* Heeren Gods". Ibid. 2: s u w i n o h ẹ u m a n g a n a b i e »in *de* geschriften *der* profeten"; ibid. 3: d i a-h i k o, r a r a l̦ e n g a n g u M a w u e »bereidt *den* weg *des* Heeren". Bij den naamwijzer *i* is het niet zoo, zie het boven genoemde voorbeeld i t e t ẹ k u »mijn grootvader" [1]).

Het *lidwoord e* wordt in 't Sangireesch zeer veel gebruikt. Niet alleen in de gevallen waarin wij ons lidwoord gebruiken, maar overal waar maar van eenigszins bepaalde of uit den samenhang bekende personen of zaken wordt gesproken, is 't gebruik van 't lidwoord verplichtend. Vandaar dat het, behalve de naamwijzer *i*, gebruikt wordt achter eigennamen van bekende personen, zie het voorbeeld op bl. 243. Eveneens komt 't achter woorden die van een pron. suff. zijn voorzien, indien zij bepaald zijn, ter versterking der bepaling. Alleen waar een woord uitdrukkelijk onbepaald moet blijven, wordt het lidwoord weggelaten. De volgende voorbeelden kunnen dit ophelderen:

Luk. 20, 19: u i s i r e n a k a ĕ n n a u i S i e k a i m ạ a n u n s i r e, m ĕ b ẹ̆ b e r a n p a p i n i n t u e n e »want zij begrepen dat Hij hen bedoelde, die gelijkenis zeggende". Gebruikt men nu e n e e, dan is het nog meer bepaald en nadrukkelijk gezegd: »die gelijkenis en geen andere".

Ibid. 22, 25: u t e g h ĕ l l ị s u K a i t s a r e, a p a n s u K a i t s a r e, r. a p a n s u M a w u R u a t a e, o n g g ọ s u M. R. e »geef dan den Keizer wat des Keizers en Gode wat Godes is".

---

1) In Mark. 1, 24: k a i i M a s u s i n M a w u R u a t a e, i k a u e »de Heilige Gods zijt gij" staat *i* voor de geheele uitdrukking, om 't verband der woorden enger te maken.

Ibid. 21, 15: kụ tawe ikarendehang u sĕdụ i kamene e sarang sĕmbaụ »die door geen uwer vijanden zal kunnen weersproken worden". Zonder lidw. sĕdụ i kamene, is de bet. »door geen vijand van u".

2 Kor. 12, 9: nimĕtẹ̆ku e sen kapapiane si kau, u kuatẹ̆ku e kai mạtimu suraḷungukaraḷome »*mijne* genade is u genoeg, want *mijne* kracht wordt in zwakheid volbracht".

Ps. 119, 124: pẹ̆koạ su ĕllangu e tuhụ kapianu e, r. panĕntiron atorangu e si siạ »doe dan Uwen knecht (d. i. aan *mij*) naar Uwe goedheid en onderwijs mij Uwe wet".

patikụ apan mapia »alles wat goed is", patikụ apan mapia e »al het goede".

Ps. 36, 10: su Anunu e kai piạ simbuḷ' u pĕbawiahẹ̆ e »bij *U* is de fontein des levens".

Spr. 6, 23: tita e kai soḷo, r. torat e kai tualagẹ̆ »het gebod is een lamp en de wet is een licht".

Luk. 22, 22: kaí kạĕngkĕhang taumata mẹ̆tuḷan sie e »doch wee den mensch, die hem verraden zal".

I kau, mẹ̆gĕnggoghahẹ̆ e »gij zijt het, die 't bederft".

Soms wordt 't onbepaald lidwoord door sĕmbaụ weergegeven, waar men wil voorkomen, dat 't zelfst. n.w. als meervoud wordt opgevat, bv. Joh. 14, 16: kụ i sie mẹ̆gĕllị u mĕlahiborẹ̆ baḷine sĕmbaụ si kamene »en Hij zal U een anderen Trooster geven". Behalve in zulke bijzondere gevallen, wordt dit onbep. lidwoord nimmer aangeduid.

Wellicht is *e* de grondvorm van ene; in dat geval staat het tot *i* als ene tot ini, in beteekenis en afleiding. 't Siauwsch heeft ẹe en ịi voor Mang. ene en ini, Tab. enene en inini. Mag men

e n e en i n i voor reduplicatie van *i* en *e* houden (voor den klinkerscheider, vgl. i n i n a n g, bl. 243), dan staat Mang. tusschen Siauwsch en Tab. in, 't welk een dubbele redupl. heeft.

Een persoonaanw. lidw. komt in vele M. P. talen voor. S i vindt men bv. in 't Tag. Bis. Ibn. Jav. Mal. Bat. Sund. en *i* in 't Sang. Pamp. Mak. Dr. v. d. Tuuk heeft aangetoond dat s i ident. is met s a, den eenheidsaanwijzer [1]). De gevallen waar *i* in den Voc. blijft, zullen wel van denzelfden aard zijn, als die welke Dr. v. d. T. op bl. 256 zijner Tob. Sprkk. noemt.

Vragende Voornaamwoorden.

Zelfstandige, van personen: Enkelvd. i s a i »wie?"
Mvd. i s a i s a i »
van zaken: Enkelvd. a p a »wat?"
Mvd. a p a a p a »

Bijvoegelijke, van personen en van zaken:
Enkelvd. s u d e, h u d e »welke?"
Meervd. s u d e s u d e, h u d e h u d e »

De bijvoegl. vr. voorn. w. worden als bijvoegl. n.w. geconstrueerd en staan dus achter 't woord dat zij bepalen. Voorbeelden van 't gebruik der vr. v.n.w. in den zin zijn de volgende:

K a i i s a i t a u m a t a t a r a ị e? »wie is die man, die daar gaat?"

I s a i s a i i k a m e n e s a s a ẹ m ĕ m p a n o m a e »wie van ulieden gaan er visschen?"

S u d e s u d e k a l u 'p a k ị t u w a n g e »welke boomen moeten er omgehakt worden?"

Een bijvorm van a p a is a p a p a n e, een woord dat gebruikt wordt om naar een deel van een geheel te vragen en dat vertaald kan worden met »wat van hem,

1) Tob. Sprkk. bl. 161, 162. Vgl. tevens Kern, Fidji-taal bl. 29.

haar, het?" Zoo zal bv. een Sangirees, naar de bet. van 't Holl. woord »kin" vragende, zeggen »kin" u taumata e ute apapane »de kin van den mensch, welk deel is dat van hem?" Het woord is blijkbaar samengetrokken uit apa-apa, dat herhaald is, om de bet. onbepaald te maken, met achtergevoegd pron. suff., 3e pers.

Een vragend voornaamwoord, dat ook als bijwoord gebruikt wordt, is kereapa »hoedanig?" Bv. kereapa sahen apa ene »hoe is de aard van dat ding?" Kai nẹ̆bera kereapa i sie »wat (eig. hoe?) heeft hij gezegd?" Het is samengesteld uit kere »gelijk" en apa en beduidt dus »gelijk wat?"

Van de opgegeven vragende voorn.w. komt apa o. a. voor in 't Mal. Jav. Mak. Bal. Mad. Een anderen vorm hebben Bat. aha en Bug. aga [1]). Het v.n.w. sai komt in vele M. P. talen voor, zie Kern, Fidjitaal, bl. 140. 't Bis. hain bet. »waar?" en is verwant met Sang. hẹ̆ĕng, dat syn. met sude wordt gebruikt.

Betrekkelijke Voornaamwoorden.

Als betr. v.n.w. worden gebruikt in 't enkelvoud i sai van personen, en apa van zaken. Zij worden met het volgende woord door de partikel *n* verbonden, zoodat deze enclitica zoo goed als een deel van het v.n.w. is. Bv. Mark. 4, 23: daringihẹ̆, isain pia̤ tuḷi ipakipĕdẹ̆daringihẹ̆ »hoore, die ooren heeft om er mee te hooren"; Ibid. 25: isain pia̤, sarung onggotang dingangu i sain tala, relain pangaḷakeng u apan si sie »die heeft, [dien] zal gegeven worden, maar die niet heeft, [dien] zal nog worden afgenomen wat hij heeft".

In het meervoud wordt zoowel van personen als van

1) Hiervan geeft Dr. Matthes eene verklaring, Bug. Spr. bl. 200.

zaken apa met volgende *n* gebruikt, bv. Mark. 4, 24: i kamene apan makạdingihẹ̆ »gijlieden die hoort".

Bij het gebruik van apan als meervoudig betrekkelijk voornaamwoord houde men in 't oog dat het alleen de bet. heeft van »degenen die", dus een gedeelte van een aantal. Om ons »zij die", enz. uit te drukken, maakt men gebruik van de voornaamwoorden en de w.w.lijke vormen. Zoo bv. BL. 211: tadeạu i kami makasuḷen sasimbang si sire rimoloh' i kami e »opdat wij antwoord kunnen terugbrengen aan hen die ons gezonden hebben"; taumata mĕdẹ̆deạ e mĕngkai makạhombang »menschen die zoeken, vinden steeds". Op deze wijze wordt steeds een afhankelijke zin geconstrueerd, wanneer zij niet door bepalingen van den hoofdzin is afgescheiden.

Voor de vertaling van eenigszins ingewikkelde zinnen kan men als betr. v.n.w. ook kụ gebruiken, dat in de eerste plaats een verbindend voegwoord is. Feitelijk lost het dus de ondergeschikte zinnen in nevengeschikte op. Als betr. v.n.w. wordt het alleen van zaken gebruikt, bv. Mark. 4, 22: u tawẹ u apa mạkakaḷirung kụ tawe sarung 'kasingkateng, dingangu tawẹ apa marariadi su mapĕnnisẹ̆, kụ tawe sarung ikasilo »want niets is geheim, dat niet zal geweten worden en niets geschiedt in 't verborgen, dat niet zal gezien worden". Het veelvoudig gebruik van jang in 't Mal. heeft ook dat van kụ in 't Sang. bevorderd, tot schade van den echt-Sangireeschen stijl.

Zooals men ziet, zijn de betrekkelijke v.n.woorden dezelfde als de vragende, behalve dat zij de partikel *n* bevatten, die juist de relatieve kracht heeft. Dit is reeds op bl. 189 en 204 besproken en behoeft dus hier niet herhaald te worden. Isain bet. dus eig. »wie die", en apan »wat dat", waarbij de *n* door »die, dat" vertaald is.

Wederkeerend Voornaamwoord.

Het woord dat als zoodanig dienst doet is batangeng dat dus met »zich zelf" moet vertaald worden. De stam van dit woord, batang, bet. evenals in 't Day. Mal. Mak. (batang), Bug. Jav. (watang). Bal. (bantang) »omgevallen boom, liggende stam". In verscheidene Indonesische talen nu wordt het woord voor »stam" ook voor »lichaam" gebruikt (vgl. Sund. babatang »lijk"); ook als hulptelwoord voor lange voorwerpen, in de eerste plaats dus lichamen, is het veelvuldig in gebruik. Zoo komt dus 't gebruik van batangeng in 't Sang. overeen met dat van watakkale (wantang + ale) en ale in 't Bug., kale in 't Mak., pijambak (van prija en awak) in 't Jav.

Voorbeelden: kĕndagẹ̆ taumata waḽine, kere kụkĕndagẹ̆ batangeng »heb anderen lief, gelijk gij u zelven liefhebt".

tumaḽĕntụ u watangeng »medelijden hebben met zich zelven".

Batangeng kan ook verbonden worden met de pron. pers. suff., dus: batangengku, batangengu, batangenge »ikzelf, mijzelf, gijzelf, uzelf, hijzelf, zijzelf, letterlijk »z'n eigen".

Gewoonlijk echter maakt de samenhang dit overbodig. Het woord batangeng is dus in zijn reflexieven zin meestal Datief of Accusatief. Voor »zelf" (Nominatief) gebruikt 't Sangireesch het niet veel. Zinnen als »hebt gij 't zelf gemaakt?" worden vertaald met nadruk-woorden na het voornaamwoord, bv. i kau wue nẹkoạ e? Doch men zegt bv.: batangeng tawe mẹkoạ, arawe taumata waḽine uté iapẹ̆koạ »zelf zal hij 't niet doen, maar anderen zal hij 't wel laten doen".

Onbepaalde Voornaamwoorden.

Hieronder kan men de volgende woorden brengen: isain »wie", i sai-sain »een iegelijk". Met versterking: i saịewen »wie ook, al wie", wordt gebruikt van personen. Meervd. apan.

Van zaken: apan, enkel- en mvd. Apạewen »alles wat, alwat". Bv. isain madiri, wala wue »wie niet wil, laat hem". I sai-sain mapulu, pauḷi »een iegelijk die wil, zegge het". I sire, apan nĕmpangasị su sĕngkamisa naḷiu e, niuntung bue, ĕndaung i kitẹ kai nirentâng u wanua marasehẹ̆ »zij die in de afgeloopen week rijst geplant hebben, zijn wel goed af, nu wij regenachtig weer gekregen hebben".

»Iemand" wordt uitgedrukt door piạ tau of kai piạ tau, »niemand" door tawẹ taumata, tawẹ (u) sarang sĕngkatau.

In navolging van 't Mal. saorang wordt sĕngkatau ook voor »iemand" gebruikt.

Voorbeelden: kai piạ tau nẹ̆kapura si kau? heeft iemand u iets gedaan?" Kai piạ tau wọu ini »er is iemand hier geweest". Tawẹ taumata mẹ̆bawerakerene »niemand zegt zoo iets". Tawẹ (u) sarang sĕngkatau rimĕnta »niemand is gekomen, geen mensch is gekomen". BL. 247: Apạewen si siạ mĕngkai si kau »al het mijne is het uwe".

»Iets" is manga apa, »niets" tawẹ manga apa of kĕnawâng, versterkt nog: tawẹ kĕnawâng »heelemaal niets".

Uit 't Maleisch is 't woord sabarang overgenomen, dat door de Sangireezen voor »allerlei" wordt gebruikt. Patikụ sabarang bet. »alles en allerlei", kaḷawọu sabarang »allerlei".

Zie verder bij de Onbepaalde telwoorden.

Als onbepaald Voornaamwoord kan men ook anu beschouwen, dat in 't Sang. zoowel als in de meeste Indonesische talen, de bet. heeft van ons »dinges", om den naam van iets of iemand aan te duiden, dien men niet wil of kan noemen. Het wordt in 't Sang. druk gebruikt, ook in gemeenzame taal, voor »die man, die vrouw, hij, zij". Zoo zegt men bv. i sie kai i anu makonti »hij is een leugenachtig man"; kai i anu mahẹ̆gisẹ̆, i anu ene »'t is een streng iemand, die dinges"; mahiko, teng anu ene! »geef eens hier, dat ding!"

Als 't personen aanduidt, heeft 't den naamwijzer *i*. Na voorzetsels vervangt anu met de pron. pers. suff. den vollen vorm der pers. v.n.woorden. Zie bij de voorzetsels.

HOOFDSTUK XI.

Bijwoorden.

Een afzonderlijken vorm hebben de Bijwoorden in 't Sangireesch niet. De onderscheiding is dus zuiver syntaktisch.

Eenige bijwoorden, die om hun gebruik en beteekenis belangrijk zijn, zijn de volgende:

Bijwoorden van plaats zijn de bl. 242 opgegeven aanwijzende voornaamwoorden ini en ene, met 't voorzetsel sĕ (bl. 220) samengesteld tot sini »hier" en sene »daar". Voorts ĕndaung si (verkorting van sini) »hier" en de bl. 242 genoemde dadẹ, dala, bawa, enz. gevolgd door se (afkorting van sene); deze hebben als

bijwoorden van plaats de bl. 242 opgegeven beteekenissen.

Indien ini en ene een voorzetsel of bijwoord voor zich hebben, worden zij vaak tot *i* en *e* afgekort, bv. sol̦ong si, se, »hierheen, daarheen".

Van tijd: pia̦ »toen, op den tijd dat", aanwijzing van een tijd die aan 't verloopen is en langer dan een enkel oogenblik duurt, Bv. pia̦ i sie ru̦dangeng »toen hij aan 't naarbovengaan was"; pia̦ ia̦ narangeng »toen ik thuiskwam".

Sarang bet. »toen" in den zin van »op 't oogenblik dat", en wordt bv. gebruikt om den overgang van den eenen toestand in den andere te beschrijven, en in 't algemeen, waar pia̦ een te langen duur zou aanduiden. Bv. sarang i sie narangeng, ia̦ nĕ̦bera si sie »op 't oogenblik dat hij thuiskwam, zeide ik tot hem". Sarang masasaki̦ e napuko, i sie mĕngkatewe tamai himaung »toen de zieke wakker werd, ging hij naar hem toe".

Ook lĕ̦pasĕ̦ is een bijwoord van tijd, in de bet. »zoodra". 't Is 't Mal. lĕpas. Lĕ̦pasewen »zoodra maar".

Pul̦i̦ en tĕntal̦ang zijn ongeveer synoniem. De bet. van pul̦i̦ is »onderwijl, terwijl gebeurt of gebeurde". Het wordt gebruikt van twee handelingen die nog in nader verband met elkaar staan, dan dat zij gelijktijdig plaats hebben. Zoo staat bv. Matth. 5, 25: pakasasahawu̦ mĕ̦sĕngkapian doka̦u e, pul̦i̦ i rua wĕdan su raral̦engang »haast u u te verzoenen met uwe tegenpartij, terwijl gij beiden nog op den weg zijt"; maar men zegt: tĕntal̦ang i kau ka̦pakeange, ia̦ den tanae̦ mamoso̦ bungang »terwijl gij u aankleedt, ga ik naar buiten bloemen plukken".

Seng of sen »reeds", wordt ook gebruikt om de beteekenis van 't Perfectum te versterken, maar moet toch altoos met »reeds" vertaald worden, of in zinnen

die eene ontkennende beteekenis hebben, met »meer", bv. sen kuhạe ịa manginung »ik zal niet meer drinken", eig. »genoeg! (zeg ik) met mijn drinken". Luk. 20, 40: u i sire sen natakụ, makiwaḷo si Sie »want zij durfden Hem niet meer vragen". Semben tawe makawawa piruá, rariọ e »het arme kind kan het niet meer dragen". Luk. 20, 36: u i sire sembelaín ta makakate »want zij kunnen ook niet meer sterven". In de Bijbelvertaling van den Heer F. Kelling is 't reeds gebruikt zooals in 't Mal. sudah wordt aangewend, doch dit is taalbederf. Sterker nog dan seng is semben, uit seng+bue+n, dus een nadrukkelijke vorm.

Bodang of bĕdang »nog", wordt ook verkort tot deng. Een nadrukkelijke vorm is dembeng of dembèn, op dezelfde wijze gevormd als semben. De ontkenning »nog niet", is bodan ta of den tawe. Voor »nooit" zegt men tawe sarang sĕnsuḷe.

De woorden voor »plotseling, eensklaps" zijn bl. 82 genoemd en verklaard. Op dezelfde wijze zijn gevormd sĕngkakuhuang »maar één oogenblik slechts", en pẹsĕngkakuhuang »telkens slechts voor één oogenblik".

De bijwoorden die dienen om verschillende tijden van het werkwoord te onderscheiden, zijn bl. 171 en 177 opgegeven en besproken.

Tijdaanwijzend zijn voorts kaḷomona, kaḷĕmona, of kaḷamona en Tamak. Siauwsch, kaḷimona »eerst", van het grondwoord mona »voorsteven", met 't voorvoegsel kaḷi gevormd (zie bl. 141). Het hiervan gevormde w.w. mangaḷomona bet. »vooruitgaan, voorbijstreven".

Eveneens met ka is gevormd kadĕllo (zie bl. 143), dat »vooraf" beteekent. »Straks" in toekomstige beteekenis is mĕntĕhang.

Angerẹ en kạngerẹ zijn vragende bijwoorden van tijd. Beide beteekenen »wanneer?", doch 't eerste in toekomstigen, 't tweede in verleden zin. Bv. mariadi angerẹ ene »wanneer zal dat geschieden?" nariadi kạngerẹ »wanneer is 't geschied?"

Lai »nog, ook, eveneens" is meestal enclitisch en wordt dan met het voorgaande woord aaneen geschreven. Heeft dit woord nog de enclitische *n* of *u* na zich, dan gaat lai voor, en de bedoelde partikel wordt na lai aangehecht zoodat dan altijd *n* wordt gebruikt. Bv. i kau ḷai sinẹ̆bạ »ook gij zijt genoemd". Baelẹ̆ e kinoateng laín pagare (kinoatelaín) »de tuin kreeg ook een omheining".

Maḷain is samengesteld uit mang en lai. Het beteekent »eveneens, evenzeer", bv. i sie maḷain binaḷawuhang u kahiwu »ook aan haar is een sarong uitgedeeld" (behalve aan andere menschen). Een andere beteekenis heeft de zin: i sie winaḷawuhaḷaín kahiwu »aan haar is ook een sarong uitgedeeld" (beh. andere kleedingstukken). Maḷain wordt niet enclitisch gebruikt; waar dus in onze vertaling de nadruk op het w.w. moet vallen, gebruikt men lain, waar die op een ander woord van den zin valt, maḷain. Maḷain kerene su anun kami »bij ons is 't ook zoo"; kerene lai su anun kami »zoo ook bij ons".

Ook in de samenstelling van deng of den met lai wordt de *n* van den wel behandeld, alsof zij de bekende partikel was; zoo vindt men den lai, doch meestal delain »nog, ook nog". Bv. delain takụ koateng kambonge »ik zal er nog een kwastje aan maken". Den nianuang u kakuambonge lai »hebt gij er ook nog een kwastje aan gemaakt?" Het verschil is hier weder, dat de niet-samengestelde vorm lai enclitisch kan gebruikt worden, doch de samengestelde niet.

Andere samenstellingen met lai zijn nog: manilaín »zelfs ook", saraḽaín (= kaḽingung) »tot zelfs", bv. manilain patêng, kai iạ mang madiri »zelfs al word ik gedood, ik wil toch niet". Saraḽain dapuhang e nilẹ̆gaheng »tot zelfs de keuken was versierd".

Bijwoorden van wijze.

Over de vormen kapapiane, enz. zie bl. 81, noot 1.

Over de Imperatieven met paka gevormd, die in onze vertaling tot bijwoorden worden, zie bl. 122.

Bv. ikịko pakasẹ̆gadẹ̆ »bind het stevig", woordel. »bind het, maak 't stevig". Vgl. de bl. 207 genoemde hulpwerkwoorden, die wij eveneens met bijwoorden vertalen.

Bijwoordelijke uitdrukkingen zijn voor ons mede, de vetatịeven, op bl. 181 behandeld. Bv. abe raraḽongkọ mĕhapusẹ̆ »bind 't niet te los" (woordel. »niet te los, het binden").

Den vorm van gewone bijv. n.w. hebben maḽongge »langzaam", mahawesẹ̆ »vlug", masahawụ »haastig", maḽighạ »spoedig", doch zij komen alleen in verbinding met w.w. voor en zijn dus in 't gebruik als bijwoorden. B.v. i sie maḽongge rumaḽeng »zij loopt langzaam", iạ dimĕnta masahawụ »ik kwam haastig".

»Mede" of »met" is dingang, dat met 't w.w. waarbij het behoort vertaald wordt door »mededoen", bv. ené mĕngkai lawọ taumata rụdaḽeng dingang »en er ware vele menschen die mede gingen".

»Alzoo, aldus" is kereini, wanneer hetgeen waar 't op doelt nog niet genoemd is, maar nog volgen moet, kerene, indien 't reeds genoemd is. Deze beide woorden, die uit kere »gelijk, evenals" met de aanwijzende v.n.w. ini en ene zijn samengesteld, worden ook verkort tot kerei en kere, met den klemtoon op de laatste lettergreep. Het grondwoord kere (klemtoon op

de voorlaatste) wordt gebruikt in de beteekenis »evenals gelijk aan".

Synoniem hiermede zijn tạ bidạ u »precies als, juist gelijk aan", woordel. »er is geen verschil met", van welke uitdrukking bidạ aan 't Sanskrit bheda (door 't Mal. beda) is ontleend. Ook mẹ̆suḷung u, een w.w. vorm, wordt adverbiaal gebezigd in de bet. »gelijkende op, gelijk aan", doch blijft in karakter een w.w. bv. sĕmbaụ ini e mĕngkatewe mẹ̆suḷung u sĕmbaụ ene e »dit eene is geheel gelijk aan dat andere".

Bij vergelijkingen bezigt men ook aḷingkai »als 't ware, als ware het", samengesteld uit aḷing, stam van mangaḷing »verplaatsen, verhuizen", vgl. Bis. alin, en uit kai, de partikel die ook als verbum substantivum wordt gebruikt. De bet. is dus ongeveer »verplaatst zijnde, oneigenlijk zijnde; bij verplaatsing, zijnde". Van een rusteloos mensch zegt men spreekwoordelijk: taumata ene aḷingkai kasuang tạ bahughane »die man is als een lijk zonder grafhuisje" [1]). Ook zegt men aḷingkawe, in denzelfden zin, bv. i kau aḷingkawe taumata tạ naunge »gij zijt als iemand zonder verstand".

Bijwoorden van graad.

Eenige bijwoorden van deze soort zijn:

mamben of mambeng, samengesteld uit mang (zie de Voegwoorden) en be met de volgende *n* (de bekende partikel). De bet. is »in hoogen graad, waarlijk, voorzeker". Bv. mamben masaria »bepaald groot", mamben tĕngadẹ̆ »waarlijk waar, voorwaar, men kan er op aan", mamben kerene »'t is bepaald zoo,

---

1) Zonder grafhuisje, d. i. dus zonder volledige begrafenis, kan geen ziel rust hebben na den dood; zij blijft dan steeds rondspoken. Vgl. Wilken, het Animisme, Ind. Gids, 1884, bl. 973—78. (Overdruk bl. 49—54).

waarlijk zoo". Tą sihinge »zonder gelijke, onvergelijkelijk", dient voor ons »zeer", bv. mapande tą sihinge »onvergelijkelijk knap", maḷĕnggihẹ̆ tą sihinge »bovenmate schoon", makawasa tą sihinge »almachtig".

diọbe is »tamelijk, redelijk", bv. diọbe maraḷĕnding »tamelijk koud", diọbe mapia »redelijk goed". Diọ is de stam van 't als bijv. n.w. gebruikte kadiọ »klein" en bet. dus als bijwoord »in kleine mate". Wil men van twee dingen, die geen van beide eene eigenschap in groote mate bezitten, aanwijzen welke nog 't meeste er van heeft, dan gebruikt men ook diọ, bv. sĕmbaụ diọ mapia e »die van de twee, welke nog de beste is", sĕmbaụ diọ masaria e »die, welke nog de grootste (de minst kleine) is". Demben diọ bet. »nog al, vrij wel", bv. demben diọ mapia »nog al goed".

»Liever dan, beter dan" is ĕndọu — suḷung u, bv. ią ĕndọu mate suḷung u mẹ̆koą kerene »ik sterf liever, dan zoo te handelen" [1]). Men kan er een soort van comparatief der bijwoorden mede vormen, bv. Luk. 10, 14: ĕndọu papahang su soan Sodom dingangu Ghomorra e, kai suḷung u papahang su soa ene »'t zal den steden S. en G. verdragelijker zijn, dan dier stad"; Matth. 11, 22: u endọu katewe Tyrus dingangu Sidon e su ĕllon hukumang e, kai suḷung u i rua »'t zal T. en S. beter gaan op den dag des oordeels dan u beide".

Pundang u — suḷung u of pundang u — kaí bet. »zelfs al zou" en wordt altijd van personen gebruikt, terwijl men ĕndọu van personen en van zaken kan bezigen. De constructie is overigens geheel dezelfde.

---

1) Een andere wijze om dezelfde gedachte uit te drukken vindt men bl. 108 vermeld.

Pundang hangt zeker wel samen met pĕndang »gevoel", gewaarwording".

Als bijwoord wordt ook gebruikt puluang, dat van den stam pulu komt, waarvan mapulu »willen" en kapulu »wil". Het wordt bij w.w. gebruikt, in den zin van »houdende van, liefhebber van", bv. tau puluang manoma »iemand die veel van visschen houdt" en kan ook soms vertaald worden met »gaarne, graag".

Een te hooge graad wordt aangeduid door tumanịe »al te zeer, in te hoogen graad", of tumanịewe dat slechts door »te" behoeft vertaald te worden.

Bijwoorden van verschillenden aard.

Eenige bijwoorden, die tot versterking of tot het leggen van nadruk op andere woorden worden gebruikt, zijn de volgende:

kaḷingung of lingung »zelfs", bv. kaḷingung i sie rimaḷeng dingange »hij zelfs is met hem medegegaan".

tĕmbạ of tumbạ, kẹ̆tạ, tuḷị beteekenen »slechts, maar". Tab. heeft samatang, in dezelfde beteekenis. De eigenlijke zin van kẹ̆tạ is »tot aan, niet verder dan", zooals blijkt uit den intr. passieven vorm makẹ̆tạ »komen tot aan, niet verder komen dan", bv. i sie nakẹ̆tạ sini »hij kwam slechts tot hiertoe".

De drie genoemde bijwoorden worden ook met mang samengesteld, dus mantumbạ, mangkẹ̆tạ, mantuḷị. Dit mang beteekent »slechts, maar", bv. i sie maning pinẹ̆berângku, kaí mang nẹ̆koạ »hoewel door mij vermaand, heeft hij 't toch maar gedaan". De drie genoemde samenstellingen zijn dus te vertalen met »slechts".

Om te *bevestigen* dienen: ore en ẹ̆ĕng (tot gelijken) en *o* (tot hoofden) »ja"; om te *ontkennen*: tala, tala wue »neen". 't Gewone ontkenningswoord voor werk-

woorden is tawe »niet", bv. ia̤ tawe mĕ̤tatiki̤ »ik slaap niet". 't Wordt ook wel proclitisch gebruikt en dan in zijn oorspr. vorm ta (tawe = ta + wue), in de bet. van ons on-, bv. dario̤ tamal̤ahimang »ongehoorzame kinderen".

Bal̤inewe (van den stam bali, samenhangend met bal̤i̤, mĕ̤bal̤i̤ »terugkeeren", mamal̤i̤ »terugbrengen", dus wrschl. zooveel als »anders dan, omgekeerd van") beteekent »anders zijn dan, niet zijn", bv. ia̤ bal̤inewe kal̤ea̤ »ik ben geen kal̤ea̤" (zie bl. 54 noot 1).

Ta̤ en tawe̤, met half gesloten eindlettergrepen, zijn ontkennende praedicaatswoorden, die te vertalen zijn met »niet hebben", bv. ia̤ tawe̤ doitĕ̤ku »ik heb geen geld" taumata ta̤ doitĕ̤ tawe makapamĕlli »iemand die geen geld heeft, kan niet koopen".

De uitdrukking tawe u kai beteekent »niet dat", bv. tawe u kai sen takṳ kinahĕ̤go, kaiso.... »niet dat ik 't alreeds gegrepen heb, maar...."

Ontkennende praedicaten zijn ta̤dise en tawe̤ dise, beide blijkbaar met een stam dise samengesteld, die misschien de ontkenning di (bl. 181) bevat [1]). Kortere vormen zijn ta̤di̤e en tawe̤di̤e, de bet. is »er niet zijn, niet aanwezig zijn".

Zeer belangrijk zijn voorts de bijwoorden kai en pia̤ die deels als verba substantiva, in de bet. van »zijn" worden gebruikt, deels als hulpwoorden ter omschrijving der tijden worden aangewend.

Kai wordt in 't algemeen aangewend om nadruk te geven aan het werkwoord van den zin, zoodat het bij een duratieven tijd op de duratieve, bij een verleden tijd op de praeteritale beteekenis nadruk legt. Is er geen

---

1) In dat geval is de uitdrukking dubbel ontkennend, zooals ook ta̤kĕndi̤e (syn. kṳkĕndi̤) »zwijgend", vgl. kĕ̤d ko »zwijg!"

werkwoord in den zin, dan wordt het met den klemtoon op 't woord dat het versterkt, weergegeven. Bv. kai mạmohẹ, iạ »ik ben aan 't schrijven"; kai iạ »ik ben het". In deze zinnen is dus kai niet met een vorm van »zijn" vertaald, maar met den klemtoon op »schrijven" en »ik".

Uit dit gebruik van kai volgt, dat waar eene meening wordt geuit, eene stelling beweerd of eene verklaring gegeven, kai voorafgaat aan het woord of het deel van den zin dat bijzonderen nadruk moet hebben, omdat het belangrijk, onverwacht, verklarend, of iets dergelijks is en aan den zin meerdere beteekenis geeft. Bv. iạ kai tau Tawukang »ik ben een Tabukanees"; BL. 197 kụ bọeten namohẹ u kai i Johannes arenge »en hebbende geschreven, dat Johannes zijn naam zou zijn" ('t geen tegen de verwachting was); 198: i Maria tangú, ringangu kaghiange i Joseph, kai hiten Daud »M. en haar verloofde J. nu waren afstammelingen van David" ('t geen vermeld wordt, als iets dat wel de aandacht verdient); 211: iạ kai tingih' u mamamohang su kĕhu »ik ben (kondig mij aan als) de stem des roependen in de woestijn"; 303: kai ene sĕbabe iạ pinahanạ »dat is de reden, waarom ik geboren ben".

Bij vragen wordt kai gebruikt, als er nadrukkelijk gevraagd wordt, wie iemand is; het legt dan den klemtoon op 't vraagwoord of op 't belangrijkste woord van den zin, bv. BL. 211: Kawe[1]) apa tangu? Kai i Elia i kau? Kai i sai angkungu, i kau? »Wát zijt gij dan? Zijt gij Elia? Wie zegt gij dat gij zijt?" Is de vraag meer losweg gedaan, of niet bepaald na-

---

1) De partikels, die kai bevatten, kunnen in zekere gevallen kai vervangen, zooals kawe, mĕngkawe, mĕngkatewe; zie bl. 262.

drukkelijk, dan wordt kai weggelaten, bv. i kau tau Tawukang nangĕntudḙ surat e? Zijt gij de Tabukanees, die den brief gebracht heeft?" BL. 203: ené i Pilatus nakiwaḷọe: Datu tángu, i kau »en P vroeg: Zijt gij dan Koning?" (hier is de vraag alleen gedaan, om hetgeen hij reeds wist, nog eens te hooren). De vraag kai ratu tangu i kau? zou bv. aan het slot eener redeneering of overdenking, als conclusie passen: »zijt gij dan een koning?"

Dat kai feitelijk niet de beteekenis van »zijn" heeft, blijkt hieruit, dat 't vervangen kan worden door de enclitische nadrukwijzers -be en -ke (-e), bv. Luk. 20, 33: tangú su pĕbawangung e, kawingken sai, i sie? »in de opstanding dan, wiens vrouw zal zij zijn?" Ibid. 36: watụbe anạ u pĕbawangung »omdat zij zijn kinderen der opstanding"; Ibid. 44: tangu anạben sie, kereapa? »hoe is hij dan zijn zoon?"

Samengesteld met andere partikels zijn de volgende nevenvormen van kai:

Kawe (kai en wue) »maar integendeel", bv. baḷinewe kerene, kawe kereini »'t is niet zus, maar zoo". Ook »toch" bij vragen, bv. kawe unụe i kau nḙkoạ kerene »waarom toch hebt gij aldus gehandeld?" en tot versterking van tegenstellende voegwoorden, als kaiso en kutḙu »maar integendeel, en niettegenstaande". Mĕngkai (mang en kai) »steeds" (in den zin van 't Fransche »toujours", bv. versez toujours »schenk maar toe"), zoo maar voor 't vaderland weg", bv. mĕngkai kạkoạe »hij doet 't zoo maar, zonder zich om dit of dat te bekommeren".

Mĕngkawe verschilt weinig of niet van mĕngkai. Het is samengesteld uit mĕngkai en wue.

Mĕngkate of mĕngkatewe is in 't gebruik een formeel hulpwerkwoord en stelt de handeling tevens voor

als terstond wordende uitgevoerd. Gewoonlijk staat het in zinnen die met tangú, ené en *sarang* worden ingeleid. Bv. tangú i sie mĕngkatewe namĕllọ »toen liet hij hem maar los" of »daarop liet hij hem terstond los".

Mangkewen »ter dege" bestaat uit mangken en bue; mangken is waarsch. 't Mal. mangkin, bv. in mangkin lama, mangkin lĕbeh. Bv. iạ mangkewen nasunsara »ik had ter dege pijn".

Kate »nog maar, nog slechts" kan uit kai en den enclitischen nadrukwijzer te bestaan. Bv. ĕndaung kate rarua »hier zijn er nog maar twee".

Kaiso en kaiho, die beneden behandeld zijn, bevatten niet dit kai, maar kaí, zie bl. 268.

Piạ is »voorhanden zijn, aanwezig zijn, bestaan", ook »hebben, voorzien zijn van". Ons »er was eens", waarmede ook zoovele Sangireesche verhalen beginnen, luidt daar kai piạ of nạun piạ, bv. kai piạ datu r. woki »Er was eens een koning en eene koningin". Piạbe kalun dapuhang? »is er wel brandhout?" I kau piạbe kalun dapuhang »hebt gij wel brandhout?" (is er, wat u betreft, wel br.?"). Ore, iạ sen piạ kalun dapuhang »ja, ik heb al brandhout". Piạ pakeange »aangekleed"; piạ pakeange mawira »met witte kleederen"; piạ karonge r. awune »in zak en asch". In de beschrijving van een optocht komt o. a. voor: mĕngkai mawantu-wantugẹ: piạ palunge r. diabatange r. tambore r. ḷutange r. upase r. ghundene »'t was zeer statig, met pajung en scepter, en trommels en geweren en hofbedienden en kamerjuffers". Iạ piạ bẹkeku »ik heb iets te vertellen, een verhaal te doen".

Piạ wordt ook gebruikt om de beteekenis van sommige voorzetsels duidelijker te omschrijven, evenals dit met anu geschiedt, dus su piạ »bij, in de nabijheid

van", su piạku »in mijne omgeving", su piạ u waḷe e »bij het huis".

De meest algemeene beteẹkenis van piạ is die van »hebben, bezitten" en in dezen zin wordt 't zelfs geheel synoniem met managhuang, w.w.lijke vorm van taghuang »eigenaar, bezitter" gebruikt. Bv. 1 Joh. 5, 12: isain piạ Ahus' u Mawu Ruata e, i sie piạ pĕbawiahẹ̆ e; i sain tawe mananaghuang Ahusẹ̆ e, tawe mananaghuang pĕbawiahẹ̆ e »wie den Zoon Gods heeft, die heeft het leven; wie den Zoon niet heeft, heeft het leven niet".

HOOFDSTUK XII.

Voegwoorden en Nadrukwijzers.

De Voegwoorden en Nadrukwijzers geven in 't Sangireesch hierom moeilijkheid, omdat zij zeer omzichtig moeten gebruikt en vertaald worden. De beteekenis van den zin hangt voor een goed deel van deze woorden af en zelden kan het eene voegwoord even goed als 't andere gebruikt worden. De belangrijkste zullen hier worden besproken, verder zie men 't Woordenboek.

Ter *verbinding* van ongelijke dingen wordt dingang gebruikt, dat als zelfst. n.w. de bet. heeft van »makker, gezel, genoot". Het wordt gevolgd door de partikel *u*. In de gedrukte teksten wordt het tot *d.* (*r.*) afgekort, behalve waar 't de bet. »met" heeft. Is de eene handeling een gevolg van de andere, dan gebruikt men kụ, dus: i sie kụkâng d. mạnginung »hij eet en drinkt",

maar: i sie nẹ̆bua̩ ku̩ dimaḻeng »hij stond op en ging heen".

Ku̩ »en, vervolgens" verbindt twee dingen waarvan 't een uit het ander voortvloeit en die dus min of meer in causaalverband staan, bv. pahẹ̆do, binatang ene tumĕmbo ku̩ mangiki si kau »wacht maar, dat beest zal u aanvallen en bijten". Daar in een geregeld verhaal de zinnen die op elkaar volgen gewoonlijk ook uit elkaar volgen, zoo zal men dit voegwoord veel meer dan een der andere verbinders van den zin gebruikt vinden. De gedrukte teksten (vooral de Bẹ̆ke Limanpuḻodua) geven hiervan overvloedig veel voorbeelden.

Indien ku̩ enclitisch achter werkw., voorn. w. enz. geplaatst wordt, heeft 't de bet. van »immers, ook (redegevend), toch", bv. i kamene ku̩ napulu kerene »gijl. immers hebt het gewild"; i kau nadiri ku̩ »gij wildet immers niet"; i sie tawe̩ dise ku̩ »hij wás er ook niet"; tawe makoa̩ ku̩ »het gebeurt immers niet". Een vollere vorm van ku̩ in deze beteekenis is aku̩, dat niet enclitisch is, en evenzoo met »immers" vertaald wordt, bv. aku̩ i kau tawe mahimang si sia̩ »gij wildet mij immers niet gelooven".

Om zinnen te verbinden, gebruikt men voorts tangú, ené [1]) en kute̩ú. Van deze drie is tangú het zwakste. 't Is een vrij onverschillig voegwoord, waarmee men altoos kan beginnen, indien er niet meer noodig is dan een gewone aanloop. Het staat aan 't begin van een zin die 't natuurlijk gevolg van den voorafgaanden zin weergeeft en kan dus, naar omstandigheden, vertaald worden met »en, voorts, dus, aangezien, nu, zooals te verwachten was" en derg. Bv. BL. 208 (vermeld is, dat het

---

1) Omtrent den klemtoon van sommige voegwoorden zie men hetgeen bl. 18 is gezegd.

bezwaar, dat Johannes maakte, om Jezus te doopen, is opgeheven; daarop vervolgt de zin): Tangú i Jachja mĕngkatewe nangurung i Sie »daarop dan doopte J. Hem terstond". Ibid.: Baḷiung e sen mạpapĕllọ su hamụ u kalu e; tangú apạewen pungukalu tamẹ̆bawua wuane mapia, kai 'tuwangeng kụ iwahung su putung. Tangú, watụ katihọ u ḷawọ i sie kai sen Messias e, i sie nẹ̆bera ḷai, enz. »de bijl is reeds gelegd aan den wortel der boomen; elke boom dan, die geen goede vruchten voortbrengt, wordt omgehouwen en in 't vuur geworpen. En, daar de schare meende, dat hij reeds de Messias was, zeide hij nog, enz." I kau nạun madiri mahimang, tangú ini i kau makạpĕndangke »gij hebt niet willen gehoorzamen, dus ondervindt ge 't nu". I sie, sarang ta nakareạ, tangú mĕngkatewe napuḷẹ »toen hij 't niet kon vinden, is hij dus terstond naar huis gegaan". I sie mamben madiri, tangú mĕngkatewe takụ niwala »hij wilde volstrekt niet, welnu toen heb ik hem laten loopen".

Ené leidt zinnen in, die niet zoozeer 't natuurlijk gevolg zijn van het vooraf gezegde, maar zich toch daarbij geleidelijk aansluiten. Bv. BL. 207 (vermeld is, dat Johannes zijne prediking begonnen is, daarop vervolgt de zin): ené, raḷohon soan Jerusalem d. wanuan Judea sĕmbaụ, d. raḷohon banua su wiwih' u Jordan e mĕngkatewe nasue simĕbang soḷong anune »en de bevolking van Jer. en van 't geheele land Jud. en de bevolking der landstreek aan den oever der Jordaan, gingen toen tot hem uit". Ook dient het om eene verklaring in te leiden, die in het verhaal past, bv. BL. 211: ené, kaḷawọu taumata nirolohẹ̆ e kai tau Farisi »al de menschen nu, die gezonden waren, waren Farizeeërs. Door ené worden

dus in 't algemeen nieuwe onderdeelen van het verhaalde begonnen, zooals men bij de lectuur der teksten zal bevestigd vinden.

Kutẹú is bepaald een tegenstellend voegwoord en wordt gebruikt waar de loop van 't verhaal eene min-of-meer onverwachte wending neemt. Het moet dus meestal met »maar, doch, echter, evenwel" vertaald worden, soms ook sterker, door »en zie, doch wat gebeurt er", en dergel. uitdrukkingen. Als vragende uitroep bezigt men kutẹu? in de beteekenis: »welnu, hoe is 't afgeloopen? en? nu?" (met rekking uitgesproken). Na een vraag, waarop de gevraagde niet antwoordt, bet. het »welnu? wat zeg je daarop?" Bv. ịa nẹ̆bera si kau u pakịkoạ kereini, kutẹu kawe nikoạu kerene »ik heb u gezegd het zús te doen, en daar hebt ge 't zóó gedaan!" Takụ ilẹ̆onggọ si sie, kutẹu i sie kai nadiri »ik gaf het hem en zie, hij wilde het niet hebben". Een eenigszins onverwacht antwoord wordt er evenzeer mee aangekondigd. Bv. BL. 212: kai mạtanạ suapa i kau? kutẹu i Sie nẹ̆bera: wọete, pĕmpẹ̆kakĕlla »waar woont gij? En Hij zeide: komt en ziet".

Iets sterker dan kutẹu is arakutẹu.

Verbindend is ook bọue' »daarna, daarop", masé »vervolgens, en ook", (zie bl. 19), mase wuhu »daarna pas, toen eerst"; lai, met volgende *n* lain »nog, ook", dat zoowel afzonderlijk, als enclitisch voorkomt, bv. i sie nẹ̆bera ļai »hij zeide nog".

Tegenstellend zijn:

kaihó »evenwel, evenzeer, eveneens, ook, men bedenke echter, maar toch", bv. Luk. 22, 28: kaihó i kamene e taumata timaking si Siạ su apan sasaļukạ si siạ e »doch gij zijt degenen die Mij gevolgd zijt in al mijne verzoekingen". Tawe ikasĕbạ mapia, kaihó

w a ḽ i n e w e l a i r a ḽ a k ị »men kan het niet goed noemen, maar 't is toch ook niet slecht".

k a í s o »maar" na ontkenningen (Hd. »sondern"), bv. b a ḽ i n e w e s a h ĕ l l o i n i, k a i s o r i ọ ẹ̆ l l o »niet vandaag, maar morgen". Deze twee zijn samenstellingen van k a í »doch, maar, evenwel", dat aan het begin van een tegenstellenden zin staat en den klemtoon op de laatste heeft, in onderscheiding van het bl. 260 besprokene, als zelfst. w.w. gebruikte k a i. Een versterkt k a í is k a w e, dat den enclitischen vorm van 't nadrukwoord b u e achter zich heeft. Het is gewoonlijk met »toch, doch, maar, echter" te vertalen, bv. k a w e u n ụ e i k a u n ẹ̆ k o ạ k e r e n e? »waarom hebt gij dat toch gedaan?" k a w e n ẹ̆ k a p u r a i k a u »wat hebt gij toch gedaan?" Ook tot versterking van andere tegenstellende voegwoorden wordt k a w e gebruikt, bv. b a ḽ i n e w e k e r e n e, k a i s o k a w e k e r e i n i »niet zus, maar integendeel zoo".

a r a w e »doch, maar, evenwel", samengesteld uit a r a en b e, waarvan 't bestanddeel a r a ook afzonderlijk en in samenstelling met andere partikels (in a r a k u t ẹ u a r a m a n u n g) voorkomt. 't Is tegenstellend en niet verbindend, zoo als k a í en komt gewoonlijk aan 't begin van den zin voor. Bv. s i s i ạ e k e r e i n i, a r a w e s i k a u e u t é k e r e n e »'t mijne is zus, maar 't uwe is zoo"; s ĕ m b a ụ e n a k o ạ s o ḽ o n g M a n a r o, a r a w e s ĕ m b a ụ e n a k o ạ s o ḽ o n g T a h i n a t e »de eene ging naar Menado, doch de andere naar Ternate".

In disjunctieve zinnen gebruikt men a r a u of a t a l a u »of", welk laatste woord verouderd is. Dit a r a u is zeker wel het boven genoemde a r a met volgend *u* zoodat de eigenl. beteekenis van a r a w e is »of wel". A t a l a u zal zeker ook de partikel *u* bevatten. Het kan zijn, dat het bestanddeel a t a l a de negatie t a l a (die zeker oud is, zie bl. 80) bevat, die dan oorspr. meer een onzeker-

heidswoord moet geweest zijn. Wellicht is ara een verkorte bijvorm van atala.

Ons »of" dat achter w.w. van »weten, gevoelen, zeggen, verklaren" staat en ook als voegwoord in indirecte vragen in 't Ned. dikwijls expletief wordt gebruikt, is in 't Sangireesch mĕnsang, bv. BL. 180: I sie napakasingkạ si kau mĕnsang apa mapia »Hij heeft u bekend gemaakt wat (of) goed is"; 78: Ikami wẹ̆ga wue mĕnsang nẹ̆kapura i Musa »wij weten niet wat (of) Mozes overkomen is"; 80: kụ i sie nẹ̆bẹ̆ke, mĕnsang nạun nakoạ kereapa »en hij vertelde hoe (of) 't geschied was". Iạ makịbaḽo mĕnsang i kau rumaḽeng dingang »ik vraag of gij medegaat".

Met den klemtoon op de laatste lettergreep, beteekent araú »immers", voornamelijk in vragende of vragend bedoelde zinnen. Dezelfde beteekenis heeft karạ gewoonlijk gevolgd door kai of kawe, bv. i kadua kai sumagha, araú? »wij beiden gaan immers eten uit den tuin halen?" Karạ i kau kai soḽong Kaḽongang of: karạ kai soḽong K. i kau? »gij zoudt immers naar K. gaan?" Dit karạ komt ook voor als zelfst. n.w. verbonden met 't pron. suff. 1e pers. in den zin van »ik dacht dat", bv. karạku i sie kai tạdise »ik dacht dát hij er niet was".

Ons »of — of" wordt in 't Sangir. uitgedrukt door balạewe—arau of balạe—arau; bala is een w.w. stam en bet. als Imperatief: »laat begaan, laat met rust, sta toe, geef verlof"; de uitdrukking komt dus overeen met »'t zij — of".

Eenige *redengevende* voegwoorden zijn:

batụ »omdat", eig. een subst. met de bet. »gevolg", zoo ook suwụ u »doordat, ten gevolge van"; puhineng u (verkort tot puneng u) »doordat"; uaḽing u »door

de schuld van, ten gevolge van" afgeleid van u a ḷ i »verdienste", dus van twee genitief-partikels voorzien; en k a h i a n g »door de mate van, wegens den hoogen graad van". Van deze geeft s u w ụ een natuurlijk slecht gevolg te kennen, p u h i n e n g wordt gebruikt, waar sprake is van een straf, u a ḷ i n g is minder ongunstig dan s u w ụ. Voorbeelden: E n e s u w ụ u i k a u t a m a ḷ a h i m a n g »dat is ten gevolge uwer ongehoorzaamheid". I s i e n i p a-h a n g e n g p u h i n e n g i s i e k a i n ĕ n a k a l ẹ̆ »hij werd gestraft, omdat hij ondeugend was geweest". U a ḷ i n g u i k a u n a d i r i k ụ »gij hebt immers ook niet gewild". K a h i a n g wordt gebruikt bij ernstige oorzaken, bv. i s i e t a w e n a k a w e r a k a h i a n g t a k ụ e »van vrees kon hij niet spreken".

Syn. met k a h i a n g is k a r e ạ, van den stam d e ạ, dat dus wrschl. beteekent »gevonden door, bereikt door", bv. k a r e ạ (k a h i a n g) u k a i h ạ u s ĕ l l i h ẹ̆, i s i r e h a k ị u n i o n o d ẹ̆ »wegens de sterkte van den stroom, zijn zij afgedreven". H a k ị u »zoodat, bijgevolg, zooals te verwachten is, gelijk in dergelijke gevallen pleegt te geschieden", als subst. h a k ị »verband, gevolg", is oorspronkelijk één met h a k ị »vlot", vgl. m ĕ h a k ị »verbinden" en h a k i d ẹ̆ (m ĕ h.) »verbinden, vastbinden" en Jav. r a k ĕ t, ḍ a k ĕ t, Ibanag d a k i t, Mak. r a k k ị, d a k k ị, Bug. d ĕ k k e. Dit voegwoord geeft een natuurlijke reden of oorzaak te kennen, bv. Mark. 4, 19: k ụ m a n ẹ̆ p ụ́ e w a w e r a e h a k ị u t a w e m ẹ̆ b u a »en verstikken het woord, zoodat het geen vrucht draagt".

u »want", is zwakker dan een der bovengenoemde redengevende voegwoorden. Het staat tusschen twee leden van een volzin, die gelijkwaardige beteekenis hebben of elkander verklaren, bv. i k a u m a ḷ a i n d a r i ọ m a n a-k a l ẹ̆, u i k a u t a w e m a ḷ a h i m a n g »gij zijt eveneens een ondeugend kind, want gij gehoorzaamt niet";

Matth. 26, 43: i Sie nakahombang si sire mĕtẹtikị, u matan sire mĕngkai mawĕhạ »Hij vond hen slapende, want hunne oogen waren zwaar".

u heeft ook de beteekenis »dat" en sluit zich hierin aan bij de partikel *u*, die tusschen werkwoord en object, nomen regens en rectum staat. Dit *u* staat n.l. achter werkwoorden van »spreken, verklaren, meenen, bemerken" en dergel.; in 't algemeen gesproken, na de verba sentiendi et declarandi, die bij ons eveneens met »dat" geconstrueerd worden. Bv. iạ mĕbẹbera si kau, u i kau e manakalẹ̆ »ik zeg u, dat gij ondeugend zijt"; iạ makạsilo, u i kau mamben matẹdụ »ik zie dat gij waarlijk ziek zijt"; Matth. 25, 24: iạ naun masinkạ i kau, u i kau kai tau naunge makẹtị »ik kende u, dat gij een hard mensch zijt"; Kl. Lut. Catech. bl. 25: iạ mạngimang u iạ kai taumata marosa »ik geloof dat ik een zondaar ben".

Ook wordt *u* gebruikt voor aanhalingen, waar wij juist »dat" weglaten; het wordt in zulke gevallen dus niet vertaald, bv. i ninange nẹ̆bera u: pakatahimadẹ̆ bue, momọ́; iạ kai ren mangaḷạ kalu maḷighạ »de moeder zeide: wees vooral zoet, kindje; ik ga even hout halen".

Van denzelfden stam als kareạ, zijn de voegwoorden tadeạ, takadeạ en mẹ̆deạ, die door *u* gevolgd worden en ons »om te, ten einde, opdat, wachtende naar, zoekende te bereiken" uitdrukken. 't Eerste is met het voorvoegsel ta (bl. 133) gevormd, 't laatste is een formeel werkwoord, van den stam deạ. Zij worden gebruikt, waar het plan, doel of voornemen der handeling is uitgedrukt. Bv. BL. 265: tamaiko ringang, i kitẹ, tadeạu mate ringange »Laat ons medegaan, opdat wij met Hem sterven"; Ibid. 195: i sie hẹdon dumaḷeng su tĕngone, tadeạu makasuḷe na-

u n g u m a n g a i a m a n g e s o l o n g m a n g a a n a e »hij zal voor zijn aangezicht gaan, opdat hij de harten der vaderen bekeere tot de kinderen".

Een besluitend voegwoord is m a h u n e u (Siaur. h u m o n e u) »dus, derhalve", van iemand die tot een inzicht komt of een besluit trekt, e i k u, m a h u n e u k a i k e r e n e »wel, 't is er dus zóó mee gesteld".

Voorwaardelijke Voegwoorden zijn:

K a m a g e n g [1]) »wanneer". Ons »dan" in den nazin van een voorwaardelijken volzin, is in 't Sangir. u t e (zie beneden). Bv. k a m a g e n g i k a u k a w e m a d i r i, u t e t a w e m i s ĕ h u »wanneer gij niet wilt, dan zal 't niet doorgaan"; k a m a g e n g t a u S a n g i h ĕ k a p i r ĕ l u m i n t u h ĕ b i, u t e k a i m ĕ b ĕ b a s a - d o a »wanneer de heidensche Sangireezen des nachts uitgaan, dan zeggen zij een gebed op".

K e r e u is »indien, in geval dat", en is algemeener dan k a m a g e n g, dat meer op bepaalde omstandigheden slaat. 't Is niet anders dan het bijwoord k e r e met volgend *u* en zou dus 't zuiverste met ons voorwaardelijk »als" vertaald zijn.

Uitsluitend is de bet. van t a b e a u, dat wij met »tenzij" vertalen, doch dat eigenlijk alleen maar een beleefdheidswoord is, om iets van 't reeds gezegde terug te nemen. De ware beteekenis »met verlof" is reeds bl. 185 besproken. Bv. i a m a m b e n m a p a k a s ĕ h u u k i n d o r e k u, t a b e a u i k a u t u m u h u »ik zal zeker mijne bedreiging vervullen, tenzij ('t mocht dan zijn dat) gij toegeeft". M a m b e n m a s u e m a h ĕ g u, s a s u a n g e, t a b e a u k a t e w e l i g h a d u m a s e h ĕ »al de aanplantingen verdrogen bepaald, tenzij het spoedig regene". Waarschijnlijk heeft t a b e a hier dezelfde kracht als

1) Ook verkort tot m a g e n g en m a e n g, zie bl. 27.

waar 't den optatief omschrijft, n.l. die van een bescheiden uitgesproken wensch, dat het in den voorzin gezegde niet moge geschieden; het komt dus in bet. met ons »'t en zij" vrij wel overeen.

De **Nadrukwijzers** hebben meestal de functie om het woord waarachter zij staan zijn eigenaardige plaats in den zin te geven. In 't algemeen worden zij achter 't praedicaatsnomen geplaatst, om daarmee te samen een volledig praedicaat uit te maken. Zij kunnen niet altijd op dezelfde wijze worden vertaald en moeten soms alleen door 't leggen van den klemtoon worden weergegeven. Om den stijl buigzaam te maken, te verlevendigen en te kleuren, worden zij veel gebruikt. Omtrent de gevallen waarin zij aangewend worden valt hier het volgende te zeggen:

bue of be is meestal ons »wel", wanneer 't achter w.w. wordt gebruikt. Na zelfst. n.w., voorn.w. enz. is 't op verschillende wijzen weer te geven, ook wel door den klemtoon. Voorbeelden zijn:

Ịạ makạkoạ bue »ik kan het wel doen". Nĕberawe kereapa i kau? »wat zeidet gij wel?" Makapĕkapura wue »wat zou dat nu? wat kan dat nu voor kwaad?" I kau wue »En gij?" I kau wue uté? »En gij dan?" Nandu w'e apa! »Wat een lengte!"

Soms verzwakt, soms versterkt het de beteekenis van een woord. Het is dan minder sterk dan mamben (bl. 257). Bv. tala wue »wel neen" (vriendelijk); daḷakị bue »'t is wel slécht!"

Zeer dikwijls heeft het de beteekenis van »immers, gelijk bekend is, ge weet wel, zooals gezegd is" en dergel. die op iets bekends doelen, bv. sĕmbaụ bue kai? »de andere immers?" Apawe sĕmbaụ e »het andere, zooals ge weet". Deze beteekenis is vooral de

kracht van bue, als 't achter andere partikels wordt gevoegd, in den vorm be of we, zooals telkens bij de behandeling dezer partikels is vermeld.

Ook is 't wel met »weer, wederom" te vertalen, bv. mangaḽạko wue iạ »ik zal nog weer eens nemen"; i kau ko wue »nu gij weer eens!" i kaụe wue? gij weer?" sĕmbaụ búe, ene »dat is weer een ander". semben piạ sĕmbaụ »er is reeds weer een ander" piạe w'e sĕmbaụ »er is weer een ander".

Bue is de niet-enclitische, be de enclitische vorm dezer partikel. Over 't algemeen verzwakt be de beteekenis van het woord waaraan 't gevoegd wordt, zooals te zien is aan de beteekenis der partikels mĕngkatewe, aḽingkawe, enz.

De partikel ko, die gewoonlijk achter den Imperatief wordt gevoegd, in de bet. »eens", komt ook achter zuiver w.w.lijke vormen voor, in dezelfde aansporende beteekenis. Zie bl. 188.

De belangrijkste nadrukwijzers zijn *ke* en *e*. Deze beide partikels zijn identisch en daar *ke* achter *los geslotene* en *e* achter *half geslotene* en *opene* eindlettergrepen wordt gevoegd, welke laatste dan eveneens *half gesloten* worden, zoo kan de *k* hier onmogelijk als klinkerscheider opgevat worden. Het meest ligt voor de hand *e* als een bijvorm van *ke* te beschouwen, daar het waarschijnlijk is, dat de *k* na de *ng* zich heeft kunnen handhaven, maar na half gesloten lettergrepen is weggevallen, om niet, als klinkerscheider, den ingeslikten sluiter te vervangen [1]). Het half-gesloten uitspreken van oorspr. opene lettergrepen na de *e*, is waarschijnlijk eveneens

---

1) Bij de behandeling der sluiters (bl. 30—37) heb ik verzuimd er op te wijzen, dat ook waar een klinkerscheider de plaats van den oorspronkelijken sluiter inneemt, de half-gesloten uitspraak verdwijnt.

een overblijfsel van de verdwenen *k*, tenzij 't aan gewaande analogie is toe te schrijven.

Tot versterking van *e* en soms ook van *ke*, wordt nog *te* achtergevoegd. Indien het woord, dat den nadrukwijzer moet hebben door de negatie *ta* wordt voorafgegaan, krijgt deze den nadrukwijzer na zich, dus t a t e. Ook t a t e w e komt voor, in de bet. »al weder niet".

De verandering die *ke* (*e*) in den klemtoon brengt, is bl. 17 beschreven.

De beteekenis dezer nadrukwijzers voor den zin is van zeer verschillenden aard. In 't algemeen versterken zij de beteekenis van het woord, waarachter zij gevoegd zijn, geven er nadruk aan en vestigen er de aandacht op. Dikwijls zijn de woorden waaraan ze gehecht zijn, als deelwoorden te vertalen of moet een deelwoord van een der hulpwerkwoorden worden bijgevoegd, om de beteekenis weer te geven. De onderstaande voorbeelden geven te zien, hoe deze nadrukwijzers bij de verschillende woordsoorten moeten vertaald worden.

K u t ẹ u s u ĕ l l o e n e, ĕ l l ọ e k i n a t ê n g i a m a n g e »en op dien dag, den sterfdag zijns vaders". Hier wordt ĕ l l o met nadruk herhaald; men kan dus ook vertalen »zijnde de sterfdag, en wel den sterfdag", enz.

K u t ẹ u, k á l ạ e t e »en nu, rijk zijnde".

T a n g ú, n a p i ạ e n k o ạ e »en ter dege gedaan zijnde, afgedaan zijnde".

T a n g ú s e n ẹ́ e t e »en dáár zijnde, zich dáár bevindende".

K ú t ẹ u, e n ẹ e t e? »welnu, is 't er nu? is 't er eindelijk?"

E n é, s u r a ḷ u n g k e n s u s a »en nu, in nood zijnde".

T u m a n ị e t e w u e! »dat is nu toch te erg!"

K e r e n ẹ́ e! »laat het aldus zijn, zóó blijve het!"

K ú h ạ e t e! »genoeg!"

BL. 55: Kakĕlla, i sie su ļimanụ́e! »zie, hij zij in úwe hánd!”

Tangú i sie lighạete nanuļe »toen bracht zij het maar gauw terug”.

Ené, talạete »en niet hebbende”.

Suapạe ngaé, i sie? »waar zou hij nu zijn?”

Tangú tatĕlụete, kakẹ̆paļe nipông i sire »toen bepaalden zij, dat *drie* de hoeveelheid zou zijn” (dat er *drie* zouden zijn). Hier wordt tevens aangeduid, dat men op goede gronden dat getal koos.

Ené, makẹ̆paļete nahundĕnta »en toen kwamen er *velen*” (als gevolg van ’t een of ander).

I kaụe! »wees gij het maar, gij moet ’t maar zijn”.

Ené, ṣi siẹete »en het zijne geworden zijnde, van hem geworden zijnde, in zijn handen gekomen zijnde” ook wel te vertalen met »’t in handen gekregen hebbende”.

Enẹete! »laat *die* het maar zijn!”

Kutẹu, sudẹete? »nu, welke zal ’t zijn?” ook: »welke is het geworden?”

Dụdaļengke, kạdaļengete »gaande”.

Bọeten dimaļeng »geloopen hebbende, uit geweest zijnde”.

Tatẹe rumaraļeng »níet loopende”.

Tangú, i sie nẹ̆berạe »toen dan sprak hij, nu zeide hij”.

Tangú i sie napulụete »toen wilde hij”.

Pẹ̆berạe »spreek nu!”

Ook het tusschenwerpsel hote is met deze nadruks-*e* gevormd.

HOOFDSTUK XIII.

Voorzetsels.

Het Sangireesch heeft slechts drie woorden, die men voorzetsels kan noemen. Het eene, su, wordt gebruikt van iets dat zich in rust bevindt op eene plaats en kan dus met ons »te, op, bij, in" vertaald worden; de twee andere zijn richtingaanwijzers, nl. solong »naar" en bọu »weg van, van af".

Su en bọu bevatten beide weder de *u*, die in zoovele bij- en voegwoorden voorkomt. Su is (zie bl. 220) uit sĕ en *u* samengetrokken, bọu bestaat uit bọ en *u*, daar het voor woorden, die den naamwijzer *i* hebben, bọi wordt. Het bl. 267 genoemde voegwoord bọue is eene afkorting van bọu ene »daarna" eig. »vandaar af". Uit deze beteekenis als voorzetsel, wordt ook duidelijk die van hulpwoord ter aanduiding van den Verleden Tijd, daar men zich de aldus aangeduide handeling voorstelt als voort te vloeien uit een reeds verloopen tijdstip. Zie verder bl. 177.

De oorspr. vorm van bọu komt ook nog voor in de partikel bọete, die van twee nadrukwijzers is voorzien en ter omschrijving van ons actief verleden deelwoord dient.

De beteekenis dezer voorzetsels wordt gewoonlijk nog nader aangeduid, door achtergevoegde zelfst. n.w. zooals alung »ruimte onder 't huis", dalung »binnenruimte", bowo [1]) »bovengedeelte, oppervlak", tĕngo »voorzijde, front", likudẹ̆ »rug", bv. su alung »onder", bọu alung »van onder", su ralung »in, binnen in", bọu ralung »van uit", su wowo »op; bovenop", su tĕngo »vóór, voor 't aangezicht van", su likudẹ̆ »achter,

1) Sid. wawau, Tag. Bis. babau, enz. Zie Brandes, Proefschr. bl. 91.

achter den rug van". Deze uitdrukkingen hebben dan weder de partikels *u* of *n* na zich.

S u is feitelijk de praepositie van den Locatief, maar zij wordt ook ter omschrijving van den Datief en den Accusatief gebruikt, zooals reeds bl. 220 is gezegd. Woorden die den naamwijzer *i* hebben, vormen ook meestal den accusatief met *si*.

S o ļ o n g is de eigenlijke praepositie van den accusatief, bij w.w. van beweging, om de richting en het doel der beweging aan te duiden. Dit voorzetsel wordt niet door andere zelfst. n.w. nader bepaald.

B ọ u omschrijft den Ablatief; 't duidt de plaats van herkomst, vertrek, uitgang aan en is dus 't tegengestelde van s o ļ o n g.

Wanneer deze drie voorzetsels voor persoonsnamen of pers. v.n.w. worden gevoegd, worden zij aangevuld met het onbep. voorn.w. a n u (bl. 252), dat dan weder in genitief-verband staat met den volgenden persoonsnaam of 't pers. v.n.w. De 3 personen van 't enkelvd. worden door de aanhechtsels -k u, *u* en *e* uitgedrukt. Dus: s o ļ o n g a n u k u, s u a n u n u, b ọ u a n u n e »tot mij, bij u, van hem (zich) [1]); s o ļ o n g a n u n P e t r u s, s u a n u n k a m e n e, b ọ u a n u n a m a n g k u »tot P. (naar P. heen) bij ulieden, van mijn vader".

Ook worden deze voorzetsels samengesteld met p i ạ en k o ạ en hebben dan de beteekenis van »op, tot, naar de plaats waar zich bevindt". 't Siauwsch gebruikt k o ạ van personen en zaken, 't Mang. a n u van personen, p i ạ voor beide. S u p i ạ, s u k o ạ u w a ļ e e »in de nabijheid van het huis, bij het huis", s u p i ạ i s i e, »daar,

---

1) In 't spraakgebruik beteekenen deze uitdrukkingen »te mijnen huize, naar ons huis, van uit zijn huis", enz. en eerst in de 2e plaats hebben zij de bovenvermelde beteekenis.

waar hij is", b o̧ u k o a̧ e »van uit zijne omgeving", Siauwsch voor Mang. b o̧ u p i a̧ i s i e »van de plaats waar hij is".

Tot de voorzetsels kan men ook nog rekenen s a r a n g »tot aan" en b a u g ḝ »voor, ter wille van". S a r a n g is ook gebruikelijk als bijwoord van tijd, zie bl. 253, terwijl b a u g ḝ eigenlijk Siauwsch is, voor Mang. b a t u̧, bl. 269. Het wordt gevolgd door de partikel *u* (*i*).

Na bijwoorden van plaats kan men s u weglaten, en de laatste lettergreep half sluiten, indien deze open is. Is zij dat niet, dan wordt s u niet weggelaten. Bv. b a w a̧ d a ḻ u n g e (= b a w a s u r a ḻ u n g e) »binnen in"; d a l a̧ ḻ i k u d e (= d a l a s u ḻ i k u d e) »daar achter"; p a i̧ a n u n s i r e (= p a i s u a n u n s i r e) »bij hen". Ook na sommige w.w. geschiedt dit, bv. d i m ĕ n t a̧ a n u n k i t ȩ »gekomen tot ons" (= d i m ĕ n t a s u a. k.).

Dat de voorzetsels in 't Sangireesch betrekkelijk weinig worden gebruikt, blijkt uit hun gering aantal. Daarenboven worden zoovele verhoudingen door *u* of *n* uitgedrukt, dat er weinig behoefte aan voorzetsels bestaat. Intusschen heeft het gebrek aan praeposities juist het veelvuldig gebruik dezer partikels in de hand gewerkt.

HOOFDSTUK XIV.

Tusschenwerpsels.

De klanken en woorden, die als onmiddelijke uitingen van gevoel, los in den zin staan, zijn in 't Sangireesch hoofdzakelijk de volgende:

De gewone vocatief-interjectie is *e*! »he!" Om toe te roepen gebruikt verder een man tot zijne makkers m a n g a p á e n e, dat bl. 27 is verklaard als verkorting van

manga apa ene »die dingen daar", een verbloemde uitdrukking ter vermijding van 't noemen bij den naam [1]). Dit woord, dat gewoonlijk tot paene wordt verkort, is dus te vertalen met »zeg, jongens!" of iets dergelijks. Evenals ons »jongens!" wordt het als uitroep van verwondering en van protest gebruikt.

De vrouwen gebruiken mangataudẹ̆, verkort tot taudẹ̆. Dit woord is samengesteld uit manga en tau, met de aangevoegde lettergreep dẹ̆ en bet. dus »menschen", of als toeroep »zeg, meisjes!"

Als uitroepen van verbazing gebruiken de mannen nog kẹ! of kẹ, mangapaene! de vrouwen op Manganitu íroẹ! op Tabukan o inang! of o(i) nang talae! thans precies ons: »neen maar!" oorspr.: »neen maar, moeder!" Deze zijn iets sterker dan de bovengenoemde.

Bahẹ̆tạu en lahạu beteekenen »och kom! 't zal wel niet! alsof dat zoo ware!" De laatste letter dezer interjecties is de bekende partikel *u*.

Kạĕngkĕhang bet. »wee!"; het tegenovergestelde is kariangkamang »gelukkig!"

Een uitroep van angst is jai!

Afwerend of ook verwondering uitend is: eịku! »schei uit, hou op! wel, wel!", afkeurend be! »bah!", sị (Mal. tjis) »foei!", en o ịa »zeg eens even!" een uitroep van wrevelig en ongeduldig verzet (voor 't welk ook eịku gebruikt wordt); eigenl. nog sterker protesteerend is aụ »nee, hoor! niet doen, hoor!"

Aansporend zijn ho! »vooruit!" hote »komaan dan, vooruit nu!" boẹ, boẹte, bodete, bv. boẹte, rumaḷengke »komaan, laat ons gaan!" baiko »geef op!", hẹ̆ĕng-ko »geef hier!" kĕnnang »probeer het eens" ('t Mal. kĕnan).

---

1) Bl. 54, noot 1.

Uitroepen van pijn zijn eríde, ịa inide en op Tabukan inini! enene! »au!"

Uitroepen van medelijden zijn kasiang »ik arme" (om zich zelven te beklagen) en pirua [1]) »de arme man! het arme dier!" (om iemand of iets anders te beklagen).

Een woord om onzekerheid bij vragen uit te drukken is ngaé? dus weer te geven met »zou het?" Zie 't voorbeeld op bl. 105.

De interjectie ĕng wordt gebruikt, om van een ander bevestiging te vragen, zooals wij doen met »niet waar?"

Vloekwoorden zijn gewoonlijk Imperatieven van den accidenteelen vorm, als interjecties gebruikt. Eenige veel gebruikte zijn: kahẹ̆pusẹ̆ »kom aan uw eind!" kapotọ »verlies uw stem!" eigenl. »uw stem worde afgebroken, afgesneden!" kapentehẹ̆ »word door midden gesneden!" kabẹ̆kasẹ̆ »barst!" kahẹ̆dạ »wees vervloekt!"

De interjectie kate, die eigenlijk beteekent »ga dood!" heeft in 't spraakgebruik den zin gekregen van »daar heb je 't al, heb ik het u niet gezegd? nu ziet ge 't!"

---

1) Vgl. Ibanag arái, garái, Cuevas, bl. 270.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN.

---

bl. 11, r. 8 staat: in *geslotene* als de *é*, lees: in *opene*.
bl. 17, noot 1, r. 2 staat: aan den vorm *-e*, lees: aan de vormen *-u* en *-e*.
bl. 33, r. 14 v. o. staat: Mang., lees: Mong.
bl. 48, r. 6, voeg bij: Ook toghasẹ̆ (bl. 47) heeft een bijvorm tuhasẹ̆, met de regelmatige *h*, voorkomende in de uitdrukking papúng tuhasẹ̆ (N. dial. turasẹ̆) »van zuiveren adel".
bl. 63, r. 2. Mẹ̆baḷa is »met een vloot een hooggeplaatste begeleiden, bij bruiloft of begrafenis". 't Is dus Hooge Taal, zoowel voor mẹ̆papangĕntudẹ̆, als voor mĕlĕbing. Misschien is de stam het Skr. Mal. bala »volk, onderdanen" en de eigl. bet. dus »zijn plicht als onderdaan vervullen".
bl. 65, r. 12 staat: 62, lees 63.
Aan 't eind van Hoofdstuk IV voege men bij:
Tijdens de offerplechtigheden zijn ook verbloemde uitdrukkingen in gebruik. Zoo zegt men dan voor mamĕnsạ »rijst plukken", mangaḷạ buan dala, manipo wuan pai »gindsche vruchten halen, plukken". Dit is dus iets dergelijks als Sasahara. Vgl. A. C. Kruijt's »Grammatische Schets der Bareë-taal", B. T. L. V. 1893, bl. 130 en 131.

bl. 73, r. 19 en 20. Ará is niet onbekend, zie bl. 268 en 269.

bl. 74, r. 9 v. o. behoort tusschen mapẹ̆ta, en iapẹ̆ta te worden ingevoegd: iapẹ̆papa*.

bl. 74, r. 5 v. o. moeten verdwijnen de woorden: makapẹ̆tĕngka, iapẹ̆tĕngka.

bl. 95, r. 13 v. o. staat: bl. 85, lees: bl. 86.

bl. 109, r. 12 v. o. Hierna voege men bij:

In dezelfde bet. als de bovengenoemde vormen, zijn in gebruik vormingen met ma (open vorm), zonder 't achtervoegsel -ang (-eng), gewoonlijk gevolgd door be. Men kan dus de bl. 108 opgegeven zinnen ook aldus zeggen:

iạ marangẹ i kau of iạ marangẹben kau; ini e malĕnggihẹ̆ben ene; busạu maririhẹ̆be si siạ e; kalu ini mapiawen kalu ene, enz.

bl. 215, r. 6 is vergeten in te vullen het nummer van bl. 213.

bl. 236, r. 8 v. o. Synoniem met i sie wordt gebruikt i tataghuang »hij, zij". De stam van dit woord, taghuang, bet. eigenaar", managhuang »in eigendom hebben", (zie bl. 264). I tataghuang bet. dus »hij die zooveel als eigenaar is. de man over wien gesproken wordt, hij". Bv. ku̱ ene nangĕntud' i tataghuang sarang banua e »en deze had hem aan land gebracht". Het wordt zeer veel gebruikt.

bl. 242, r. 5 v. o. staat: het lidwoord *e*, lees: de lidwoorden *e* en teng.

bl. 246, r. 6. v. o. Hierna voege men in:

Het lidwoord teng wordt gebruikt, wanneer een zelfst. n.w. vooraan staat in den zin, of verder dan gewoonlijk van het overige deel van den zin is ge-

scheiden. Het staat vóór het zelfst. n.w. dat het bepaalt, bv. teng sakaeng »de boot". In de uitdrukking tenganu is 't reeds een bestanddeel van 't woord geworden. Dit tenganu gebruikt men, als men niet spoedig genoeg op den rechten naam der aangewezen zaak kan komen, bv. als men langzaam of verstrooid spreekt, bv. baiko tenganu ene »geef dat ding daar eens aan"; kẹ̆tahẹ̆ko tenganu manụ e, panide e »kortwiek de dingen van de kip, ik bedoel hare vlerken".

De voornaamste der gebruikte afkortingen zijn:

Bal. Balineesch.
Bat. Bataksch.
Bent. Bentenansch.
Bis. Bisaya.
Bug. Bugineesch.
Bul. Bulusch.
Day. Dayaksch (Ngadju).
Gor. Gorontaleesch.
Ibn. Ibanag.
Il. Iloko.
Jav. Javaansch.
Kand. Kandareesch.
Kal. Kol. Kalongansch.
M. P. Maleisch-Polynesisch.
Mang. Manganitusch.
Mak. Makassaarsch.
Mal. Maleisch.
Mao. Maori.
Mlg. Malagasi.
Mong. Mongondousch.
Pak. Pakĕw. Pakĕwasch.
Pamp. Pampanga.
Ponos. Ponasakansch.
Port. Portugeesch.
Sang. Sangireesch.
Saw. Sawangsch.
Siaur. Siaureesch.
Sid. Sideisch (Formosaansch).
Skr. Sanskrit.
Sp. Spaansch.
Sund. Sundaneesch.
Tab. Tabukansch.
Tag. Tagalog.
Tam. Tamakoreesch.
Tar. Taruneesch.

